

T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

Mescid-i Nebevî'nin Gölgesinde Ashab-ı Suffe

Doç. Dr. Yaşar AKASLAN

Genel Yayın No: 2315

Halk Kitapları: 651

Yayın Yönetmeni: **Cafer Tayyar DOYMAZ**

Yayın Koordinatörü: **Önder ÖZKAN**

Editör: **Dr. Rukiye AYDOĞDU DEMİR**

Tashih: **Ali AYGÜN**

Grafik & Tasarım: **Ahmet Hilmi ÇUHADAR**

Baskı: Aktürk Yayınevi Matbaa Tasarım

Zübeyde Hanım Mah. Kazım Karabekir Cad.

Kültür Çarşısı No: 7/53

İskitler/Ankara

Tel: 0 312 384 04 84

3. Baskı, Ankara 2024

ISBN: 978-625-435-413-7

2024-06-Y-0003-2315

Sertifika No: 46325

Eser İnceleme Komisyonu Kararı: 02.06.2022/24

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim:

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü

Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı

Tel: [0 312] 294 43 93 Faks: [0 312] 294 42 57

e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış:

Döner Sermaye Daire Başkanlığı

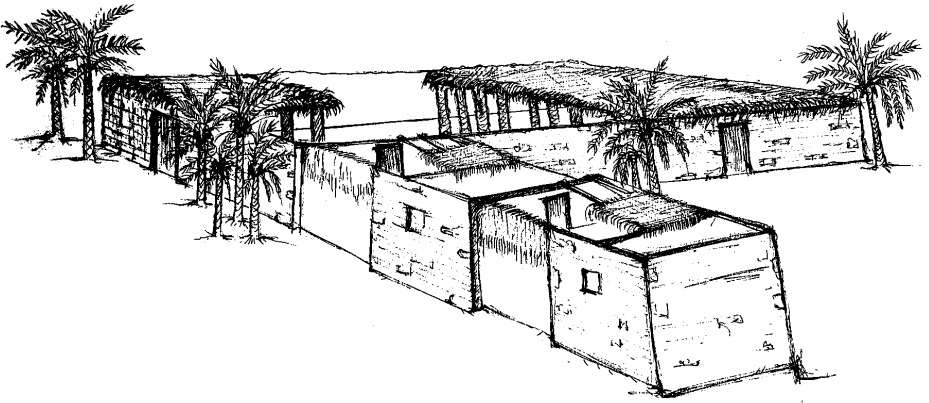
Tel: [0 312] 295 71 53 - 71 56 Faks: [0 312] 285 18 54

e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

MESCİD-İ NEBEVÎ'NİN GÖLGESİNDE

ASHAB-I SUFFE

Yaşar AKASLAN

İÇİNDEKİLER

Sunuş	7
Davasını İhtişamlı Hayatına Tercih Eden Genç:	
Mus'ab b. Umeyr	13
Müezzinlerin Efendisi: Bilâl-i Habeşî.....	25
Cennetin Hasretini Duyduğu Sahabi: Ammâr b. Yâsir	37
İlimde Derya, Cesarette Zirve Bir Şahsiyet: Abdullah b. Mes'ûd .	47
İman Uğruna Bir Fedakârlık Tablosu: Habbâb b. Eret	63
Okçuların Serdarı: Sa'd b. Ebû Vakkâs.....	75
Ümmetin Yalnız Adamı: Ebû Zer el-Gıfârî.....	87
Allah Resûlü'nün Gölgesi: Abdullah b. Ömer.....	99
Hakikat Arayışına Adanmış Çileli Bir Ömür: Selmân-ı Fârisî ...	111
Medine'nin Genç Âlimi: Ebû Saîd el-Hudrî.....	123
En Kârlı Tüccar: Suheyb b. Sinân.....	135
“Yaşayan Kur'an” Resûlullah'ın Hafızası: Ebû Hüreyre.....	147
Peygamber Efendimizin Sırdaşı: Huzeyfe b. Yemân	159
Hikmetin Bedene Bürünmüş Hâli: Ebû'd-Derdâ	171
Ümmetin Güvenilir Şahsiyeti: Ebû Ubeyde b. Cerrâh	183
İhlasını Ameline Yansıtmada Örnek Bir Sima:	
Osman b. Maz'ûn	195
Kur'an Muhafızı Bir Şehit: Sâlim Mevlâ Ebû Huzeyfe	207
Sabır ve Sebatta Bayraklaşan Gurbetçi: Amr b. Abese	217
İmanını Elbise Kılmış Bir Yiğit: Abdullah Zülbiçâdeyn	227
Bir Peygamber Sevdalısı: Sevbân b. Bücdüd	233
Yemâme'den Esen Sabâ Rüzgârı: Zeyd b. Hattâb.....	239
Resûlullah'ın Süvarisi: Mikdâd b. Esved.....	251
Şehadete Susamış Bir Kahraman: Berâ b. Mâlik.....	263
Kaynakça.....	275

Müslümanlar için “üsve-i hasene/en güzel örnek” kılınan Allah Resûlü'nü (sas), kendileriyle tanıma imkânı bulduğumuz, bu sebeple de minnettar olduğumuz sahabe-i kiramın aziz hatırasına...

SUNUŞ

“Dostlar, arkadaşlar” anlamındaki “ashab” ile “gölgelik/sundurma” manasına gelen “suffe” kelimelerinden müteşekkil bir tamlama olan Ashab-ı Suffe kavramı, Mescid-i Nebi'nin giriş kısmında barınan ve ilim tahsil eden bir grup sahabeyi ifade eder. Allah Resûlü'nün (sas) gölgesinde yetişen bu talihli kimseler, ekserisini muhacirlerin oluşturduğu, Medine'de bir çatı bulamayan yoksul ve kimsesiz Müslümanlar idi. Buna istinaden mekânın adına Suffe; burada kalan sahabilere de Ashab-ı Suffe ya da Ehl-i Suffe denilmiştir. Ashab-ı Suffe'nin nüfusu hakkında yaygın olarak yetmiş ve dört yüz sayılarından bahsedilse de kaynaklarda farklı görüşler yer alır. Buna göre aralarından aile kurarak şahsi evine yerleşen, vefat eden, sefere giden, farklı nedenlerle başka muhitlere taşınan ve yeni katılan kimselere bağlı olarak Ashab-ı Suffe sayı bakımından değişkenlik arz etmiştir.

Ayrıca ailesinin geçimini temin etmek zorunda olup Suffe'de yatılı kalamayan ve Suffe ehline imrenerek onlarla birlikte vakit geçiren sahabileri de peygamber okulunun müdavimleri arasında saymak gerekir.

Ashab-ı Suffe'nin herhangi bir geliri bulunmamasından dolayı ihtiyaçları bizzat Peygamber Efendimiz ve zengin sahabiler tarafından karşılanırdı. Bu itibarla Ashab-ı Suffe "Ad-yâfü'l-İslam/İslam'ın Misafirleri" olarak tavsif edilmiştir. Ayrıca onlar arasında gücü kuvveti yerinde olanlar, imkânları nispetinde bazı işleri yaparak ihtiyaçlarını gidermeye çalışırlardı. Bazıları odun keserek ve su taşıyarak geçimini sağlasa da vakarları sebebiyle kimseden bir talepte bulunmazdı. Kaynaklar, "(Sadakalar) kendilerini Allah yoluna adayan, yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen fakirler içindir. İffetlerinden dolayı (dilenmedikleri için), bilmeyen onları zengin sanır. Sen onları yüzlerinden tanırsın. İnsanlardan arsızca (bir şey) istemezler..." mealindeki Bakara suresinin 273. ayetinin Ashab-ı Suffe ile ilgili olduğunu kaydeder. Suffe'nin en önemli sakinlerinden olan Ebû Hüreyre şunları dile getirir: "Ben, Ashab-ı Suffe'den yetmiş kişiyi gördüm. Hiçbirinin üzerinde bütün vücudunu örten bir elbise yoktu. Ya belden aşağı giyilen izâr ya da belden yukarı giyilen ridâları vardı. Elbiselerini boyunlarına bağlarılardı. Bunların bir kısmı baldırlarının yarısına, bir kısmı da topuklarına erişirdi de avret yerleri görülmesin diye elbiselerini elleriyle toplarlardı." (Buhârî, "Salât", 58)

Tüm zamanlarını, "Yaşayan Kur'an" olan Resûlullah'ın (sas) âdeti dizinin dibinde geçiren bu ilim ve irfan ordusu, vahyin feyiz ve bereketinden alabildiğine istifade edip İslam'ı ana kaynağından öğrenme fırsatı bulmuştur. Yanı başında bulundukları Allah Resûlü (sas) de bu güzide insanları ilmek ilmek işlemiştir. Bu ilim yolcularıyla özel sohbetler yapmış, onların dertlerini dinlemiş, yalnızlıklarına ortaklık etmiş, sofralarına

misafir olup yemeklerini paylaşmıştır. Peygamber Efendimiz, ilim tahsilinden başka meşgalesi olmayan, gecelerini ibadetle geçiren, gündüzleri genellikle oruçlu olan ve tüm mesailerini İslam'a adayan bu hamiyetli insanlara, gösterdikleri fedakârlık sebebiyle birçok defa iltifat etmiştir. “Ey Ashab-ı Suffe! Size müjdelersun ki her kim şu sizin bulunduğunuz hâl ve sıfatta olup bulunduğu durumdan razı olarak bana mülaki olursa o benim refiklerimendir.” (Süyûtî, *Câmi'u'l-ehâdis*, 1: 107) ifadesi bu kapsamda zikre değerdir.

Resûlullah'ın (sas) şahsi ve ailevi ihtiyaçlarından önce Ashab-ı Suffe'yi dikkate alması, onları ne denli önemseydiğini göstermektedir. Bir defasında Hz. Fâtıma validemiz el değirmeniyle un öğütmekten usandığından yakınıp hizmetçi talep ettiğinde, ona: “Kızım! Ben size ihsanda bulunup da Suffe ehlini iki büküm olmuş kıvrandır vaziyette açlığa terk edemem.” (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1: 80, 107) cevabını vermesi, hazineye gelen malların ve kendisine takdim edilen hediyelerin büyük kısmını onlara ayırması (Müslim, “Zekât”, 61), Hz. Peygamber'in bu kıymetli gönüllere ne derece ihtimam gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Ashab-ı Suffe, Bi'r-i Maûne'de (4/625) canlarını hiçe sayarak İslam'ı öğretmek üzere çıktıkları yolda suikast sonucu 70 şehit vermiştir. Enes b. Mâlik Suffe şehitlerini kastederek Resûlullah'ın (sas) Bi'r-i Maûne'de şehit edilen ashaba yanıp üzüldüğü kadar hiç kimseye ve hiçbir şeye üzüldüğünü görmediğini dile getirmiştir. Diğer sahabilerin işitmediği pek çok hadis-i şerif ile Hz. Peygamber'e dair gözlemler, onunla çokça vakit geçirmeleri ve mesailerini Suffe ilim merkezine hasretmeleri nedeniyle Ashab-ı Suffe vasıtasıyla nakledilmiştir. Bu çerçevede en fazla hadis-i şerif rivayet edenler anlamındaki “muksirûn” arasında zikredilen Ebû Hüreyre, Abdullah b. Ömer ve Ebû Saîd el-Hudrî gibi isimler Ashab-ı

Suffe'nin seçkin simalarıdır. Örneğin peygamber ikliminin çağların ötesine taşınmasını sağlayanların başında gelen Suffe'nin gözbebeği Ebû Hüreyre, Resûl-i Ekrem (sas) ile birlikteliği boyunca onu bir gölge gibi takip etmiş; tüm davranışlarının, attığı adımın, aldığı nefesin şahidi olmuştur. Allah Resûlünü (sas) izleyen bir göz olabilmek için gece gündüz demeden yanından neredeyse hiç ayrılmayıp hizmetinde bulunmuştur.

Gerek gündelik hayata gerekse ibadetlere ilişkin bilgi ve sözleri, Hz. Peygamber'in (sas) yanı başında bulunan ve onu dinleyip söylediklerini hafızalarına kaydeden bu ilim aşklarını değerli kılmıştır. Bu itibarla Kur'an'ın nüzulüne tanıklık eden Allah Resûlünün (sas) bu has talebeleri, onun örnek hayatını (üsve-i hasene) sonraki nesillere aktarmada ve İslam kültürünün zenginleşmesinde önemli rol oynamışlardır.

Kur'an'ın mübeyyini olan İslam peygamberini adım adım takip eden bu kutlu şahsiyetleri savaş dönemlerinde muharebe meydanlarında da görürüz. "Meleklerin yıkadığı şehit" Hanzala b. Ebû Âmir Uhud'da; okuduğu Kur'an-ı Kerim ile kalpleri titreten gür sesli Abdullah Zülbicâdeyn Tebük'te; Hz. Peygamber'in (sas) Kur'an'ın kendilerinden öğrenilmesini tavsiye ettiği dört kurradan biri olan Sâlim Mevlâ Ebû Huzeyfe Yemâme'de şehit düşmüştür.

Allah Resûlünün (sas) mesajını içtenlikle benimsemekle kalmayıp onun anlaşılması, farklı coğrafya ve nesillere aktarılması adına aslına sadık biçimde kaydedilmesini hayat gayesi edinen bu samimi şahsiyetler, kendilerinden sonraki Müslüman kuşaklar için kaynak ve örnek teşkil etmişlerdir. Böylece vefa ve minnet borçlusu olduğumuz bu özverili Müslümanlar -talim ve gözetiminde yetişmiş olmaları nedeniyle- bizzat Resûlullah'ın (sas) hayatını yansıtmaları bakımından ilk ve en önemli İslam âlimleri olarak

nitelendirilebilir. Bizim için pek çok mesaj barındıran örnek hayatları ve hikmetli sözleri ile takip edilmeye değer şahsiyetler arasına girmişlerdir. Bu güzide peygamber dostlarının bizim için ne kadar kıymetli olduğuna işaret etmek üzere kaleme alınmış olan çalışmamız Ashab-ı Suffe'den yirmi üç ismi muhtevidir. Her biri Resûl-i Ekrem'in (sas) iltifatına mazhar olmuş bu değerli insanlarla birlikte "livâül-hamd" sancağının altında Peygamber Efendimizin gölgesinde, sohbet halkasında, sofrasında, çevresinde bulunabilmeyi Allah (cc) hepimize ikram etsin! Âmin!

Doç. Dr. Yaşar AKASLAN
Samsun 2022

DAVASINI İHTİŞAMLI HAYATINA TERCİH EDEN GENÇ: MUS'AB B. UMEYR

Mekke'de zenginlik ve refah içinde yaşayan, ailesinin gözbebeği bir delikanlı vardı. Aristokrat ailesi tarafından kendisine konforlu bir hayat sunulan ve el üstünde tutulan bu genç için Mekke dışından, sadece onun giyeceği kıyafetler diktirilmek üzere en kaliteli ipek kumaşlar temin edilir, Yemen'in en ünlü kunduracılarına ona özel ayakkabılar imal ettirilir, yine esanslarıyla şöhret bulan Yemen'den ona mahsus kokular sipariş verilirdi. Sürdüğü parfümü Mekke'de ondan başkası kullanmadığından kokusunun bıraktığı hoş tesir sebebiyle yürüdüğü yollardan bu gencin geçtiği hemen fark edilirdi. Hakkında, Resûlullah'ın "Mekke'de, ondan daha güzel giyinen, daha yakışıklı ve nimetler içinde yüzen bir başkasını görmedim."¹ dediği bu delikanlıya bir kez bakanlar, gördükleri güzellik karşısında tekrar tekrar bakma

¹ Ebû Abdullah Muhammed İbn Sa'd ez-Zührî, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2001), 3: 108; Ebû Ömer Cemâleddin Yûsuf İbn Abdülber, *el-İstî'âb fî mâ'rifeti'l-ashâb*, thk. Ali Muhammed Bicâvî (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1992), 4: 1474.

ihtiyacı hissederler, fasih ve belîğ konuşması sebebiyle insanlar onun yaptığı sohbetler bitmesin isterlerdi. Gerek fiziki görüntüsü gerekse kendine özgü kokusuyla dikkatleri hemen üzerine çeken Mekke'nin en zarif ve yakışıklı delikanlısı, şehrin sokaklarında dolaştığında genç kızlar geçeceği yol üzerinde bekleyip hâl ve hareketleriyle onun dikkatini çekmeye çalışırlardı. Bu hayâ timsali genç ise hiçbir iltifata itibar etmez, iffetsizliğin yaygın olduğu o dönemde bir kez olsun hayâ perdesini aralayıp da başını kaldırmazdı.

Mekke'de İslam'ın gizlice yayılmaya başladığı ilk zamanlardı. Gündüzleri Mekke'nin düzlüklerinde at yarışı yapan, geceleri ise şehrin yüksek tepelerinde dostlarıyla vakit geçiren bu genç, bir gece Hacun Dağı eteğinde arkadaşlarıyla eğlenirken içlerinden birisi, "Abdullah'ın yetimi (Hz. Muhammed): 'Ben Allah'ın peygamberiyim. Tapındığınız putlar boştur, size hiçbir fayda sağlamaz. Allah ise birdir, her şeyi gören ve bilendir. Yaratan O'dur, yalnız O'na ibadet ediniz!' demiş, duydunuz mu?" sorusunu ortaya attı. Delikanlı, bahsedilen konuyu büyüklerin daha iyi bildiğini belirtti ve "Bu, onların düşünüp karar verecekleri bir meseledir." diyerek fikrini açıkladı. Ancak o gece söylenenler aklından hiç çıkmadı. Konuşulanlardan oldukça etkilenmişti. Delikanlının gönlünde derin izler bırakan bu sözler, âdeta uzun zamandır içinde hissettiği boşluğu dolduracak cevaplar barındırıyordu. Sabaha kadar gözünü kırpmadı. Gün ağardığında sık sık dertleştiği demirci ustası Habbâb b. Eret'in dükkânının önünde buldu kendini. Kafası karmakarışık. Daha öncesinde imanla şereflenen Habbâb durumu fark etti ve Müslümanlığın çok yakışacağını düşündüğü dostuna İslam'ı anlatma fırsatını kaçırmadı. O gün öğle vaktinde ikisi, gizlice Dâru'l-Erkam'da² buluşmak üzere sözleştiler.

² Dâru'l-Erkam: Hz. Peygamber'in bi'setin ilk yıllarında Mekke'de İslâmiyet'i tebliğ ettiği, Kâbe'nin güneyinde, yüksekçe bir yerde bulunan Dâru'l-İslâm

Dâru'l-Erkam'ın kapısını ona dostu Habbâb açtı, hakikatleri ise Resûlullah anlattı. Böylece, zaten hep bir arayış içinde olan delikanlı tereddüt etmeden iman ile şereflendi. Delikanlının ailesini çok iyi tanıyan Hz. Peygamber onu şöyle diyerek tembihledi: “Sakin Müslüman olduğunu ailene belli etme!” Genç, bu tavsiyeye uymaya çalışsa da ister istemez tavırlarındaki değişim aile fertlerinin dikkatlerinden kaçmadı. Delikanlı artık geceleri eğlenmeye gitmiyor, evde kaldığı zaman zarfında ise odasından dışarı çıkmıyordu. Heyecanlı gencin Dâru'l-Erkam'a gidiş gelişleri de sıklaşmıştı.

Bir gün amcasının oğlu Osman b. Talha, gizlice namaz kırlarken gördüğü delikanlıyı ailesine şikâyet etti. Bu haberle birlikte delikanlının hayatı birdenbire değişti. İslam'ı kabul etmeden önce Mekke'nin en sevilen gençlerinden biriymen Müslüman olduktan sonra türlü baskı ve sıkıntılara maruz bırakıldı. Annesi başta olmak üzere çevresi, bu genci el birliğiyle psikolojik baskıyla ikna etmeye, dininden caydırma-ya çalıştılar. Ancak bu konuda başarılı olamadılar. Sonunda tehdit, şiddet ve eziyet yoluna başvurdular. Annesi, dininden vazgeçmemesi üzerine biricik oğlunu bir mahzene kapatarak aç susuz bile bıraktı. Yoksulluğa mahkûm ettiği oğlunun daha fazla dayanamayacağını düşündüyse de hedefine ulaşamadı. Merhamet yoksunu annesi, sırf dininden dönsün diye öz evladını kırbaçlattırmak için kölelerini dahi kullandı. İnatla her yolu denedi. Zamanla bu eziyetlerin işe yaramadığını görünce de oğluna ya ailesini ve servetini tercih etmesi ya da dininde kalıp ailesi tarafından reddedileceği teklifini sundu. 25 yaşına kadar bir dediği iki edilmeyen ve konfor içinde yaşayan bu kararlı genç, tercihini imandan yana kullandı. İman davası uğruna dünya servetinden, evinden,

olarak da bilinen ev. Detaylı bilgi için bkz. M. Asım Köksal, “Dâru'l-Erkam”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8: 520-521.

ailesinden bir çırpıda vazgeçti. Dâru'l-Erkam'da kalmaya başladı. Peygamber Efendimiz bir defasında onun için şu ifadeleri kullanmıştı: “Dünyayı bütün ahalisiyle değiştirebilen Allah’a hamdolsun! Şu delikanlıyı görüyor musunuz? İşte o, önceden anne ve babasının en sevdiği varlıklarıydı. Allah ve Resûlü’nün sevgisi, anne ve babasının sevgisine üstün geldi. O da Allah’ı ve Resûlü’nü anne ve babasına tercih etti.”³

Göz kamaştırıcı hayatını, vazgeçilmesi zor zevklerini, ipekten elbiselerini ve ailesini sırf dini uğruna elinin tersiyle itip terk eden bu gencin adı Mus’ab b. Umeyr’dır. Asıl adı Ebû Abdullah Mus’ab b. Umeyr b. Hâşim Abderî olup 585 yılında Mekke’de; Umeyr b. Hâşim ve Hünas bint Mâlik’in çocuğu olarak dünyaya gözlerini açtı. Ailesi, Kureyş’in ana kollarından, Cahiliye Dönemi’nde “sidâne” ve “hicâbe” görevleriyle⁴ kabilenin sancaktarlığını yürüten Abdüddâroğulları’na mensuptu. Mus’ab b. Umeyr’in, hem anne hem de baba tarafından Hz. Peygamber ile aynı soydan geldiği bilinmektedir.

Mus’ab, nübüvvetin 5. yılında, türlü işkencelere maruz kalan Müslümanlar için tahammül edilemez hâle gelen Mekke’den, hayatlarını daha kolay yaşama imkânını bulacakları Habeşistan’a (Etiyopya) Resûlullah’ın izniyle hicret eden ilk 15 muhacir arasında yer aldı. Allah Resûlü’nün “Habeşistan bölgesine gitseniz iyi olur! Zira güven ve huzurun hâkim

³ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 109, Ebû Nu’aym Ahmed b. Abdullah el-İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ ve tabakâtü’l-asfiyâ*, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1996), 1: 108.

⁴ Kâbe’nin bakımı, kapısının ve anahtarlarının muhafazası ve kapısının belli zamanlarda ziyaretçilere açılması olmak üzere Makâm-ı İbrahim’in, hediye edilen kıymetli eşya ile iç ve dış örtülerin korunması ve bakımı gibi önemli hizmetleri ifade eder. *Hicâbe*, kaynaklarda “Kâbe’ye hizmet etmek” anlamındaki *sidâne* ile (sedâne) birlikte de kullanılmıştır. *Sidâne*’nin Kâbe ile ilgili bütün hizmetleri, *hicâbe*’nin ise yalnız kapısıyla ilgili hizmetleri ifade ettiği de ileri sürülmektedir. *Hicâbe* görevinde bulunanlara *hâcib* veya *sâdin* denilir; ayrıca onlar *hacebî* nisbesiyle de anılmışlardır. İbrahim Sarıçam, “Hicâbe”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17: 431-432.

olduğu o ülkede insanlara zulmetmeyen bir kral var. Oraya gidiniz ve Allah, içinde bulunduğumuz bu sıkıntılardan bir kurtuluş yolu gösterinceye kadar orada kalınız!”⁵ sözünü haber aldığı anda günlerdir mahpuslu. Mus‘ab, hicret haberini duyar duymaz bir fırsatını bulup kaçtı ve Habeşistan’a doğru yola çıkan bir kervana katıldı. Hz. Peygamber’in işaret ettiği bu emin ülkede üç ay kaldıktan sonra Mekke’nin ileri gelenlerinin Müslüman olduğu haberine dayanarak diğer muhacirler gibi Mekke’ye dönmek üzere yola koyuldu. Oysa Mekke’nin önderlerinin Müslüman olduğu haberi asılsız çıkmıştı. Onların, İslam’a olan düşmanlıklarında hafifleme dahi yoktu. Yeniden çileli bir hayat Mus‘ab’ı bekliyordu. Habeşistan’dan dönüşte, yine annesinin yakın takibindeydi. Annesi, Mus‘ab’daki değişimi merak ettiğinden zaman zaman oğlunun pişman olup olmadığını soruşturuyordu. Mus‘ab’ın istikametinde bir nokta kadar dahi sapma olmamıştı. O, annesini kazanmak için yanına gidip gelmeye devam etti. Ancak tüm bu çabalar nafileydi. Annesinin imandan nasibi yoktu.

Resûlullah, biricik eşi Hz. Hatice validemiz ve Mekke’deki destekçisi olan amcası Ebû Tâlib’in vefatları üzerine tebdil-i mekân için gittiği, ancak beklediğini bulamadığı Taif’ten henüz dönmüştü. Ayrıca ticaret ve hac vesilesiyle Mekke’ye gelen ve Mina’daki çadırlarda konuşlanan yabancılara, bir umutla, Allah’ın dinini anlatmaya çalıştıysa da çadırlara girmesine bile müsaade edilmemişti. Tam eli boş dönecekken Medine’den gelen 6 genç kendisini dinleyip Müslüman oldu. Aradan bir yıl geçtikten sonra bu 6 kişi 12 kişi olarak Peygamber Efendimizin yanına geldi. Böylece ilk Akabe⁶ biati

⁵ Ebû Muhammed Cemâleddin Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, talik-tahrîc, Ömer Abdüsselâm Tedmürî (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1990), 1: 349.

⁶ Arap yarımadasında Akabe adını taşıyan birçok yer söz konusudur. Akabe biatlarının yapıldığı yer ise Mekke’de Mescid-i Harâm’a yaklaşık 3 km. uzak-

gerçekleşmiş oldu. Biatın ardından ayrılacakları sırada bu müminler “Ya Resûlallah! Bize bir öğretmen göndersen de biz ondan Kur'an'ı öğrensek, namazlarımızı bize o kıldır- sa, müşkillerimizi çözseler!”⁷ dediler. Hz. Peygamber, onlara Kur'an'ı ve İslam'ı öğretecek muallim olarak çok güvendiği ve değer verdiği Mus'ab'ı görevlendirdi. Kendisine yine hic- ret yolu görünen Mus'ab, böylece Medine'ye ilk hicret eden sahabi oldu.⁸ Burada Hazrec kabilesinin önde gelen isimle- rinden Es'ad b. Zûrâre'nin evinde kaldı ve onun desteğiyle verimli bir çalışma yürüttü. Bu evde Medineli Müslümanlara İslam'ı anlattı, Kur'an'ı öğretti.⁹ Bu itibarla Es'ad b. Zûrâre'nin evi Medine'de “Dâru'l-Es'ad” namıyla “Dâru'l-Erkam” vazife- si gördü. Üseyd b. Hudayr ve Sa'd b. Mu'âz gibi Medine'nin önemli ve etkili simalarının Müslüman olmasını sağladı. Bu sayede İslam burada daha hızlı yayılma imkânı buldu.

Bir yıl sonra Mus'ab, olağanüstü gayreti ve sabrı neticesin- de 75 Müslüman ile Medine'den kalkıp Akabe'de Resûl-i Ek- rem ile buluşmak üzere yola düştü. Tek kişi olarak çıktığı bu davet yolculuğunda, kullandığı tebliğ yöntemleri ve samimi- yetiyle Medine'de İslam'ı tanıtmadığı hane kalmamıştı.¹⁰ Medi- ne'de yaptığı, “Ya Rabbi! İhlasımı artır ve derinleştir ki sözüm tesir etsin!” duası semeresini vermişti. Peygamber Efendimiz,

lıkta ve Mina hudutları içindedir. Hac sırasında şeytan taşlanan Cemerât bölgesinde, Cemre-i Akabe ismiyle anılan büyük şeytanın taşlandığı yere yakın etrafı tepelerle çevrili küçük, kuytu bir vadidir. Bugün burada, Medi- neli Müslümanların Hz. Peygamber'e biat ettiğini hatırlatmak maksadıyla inşa edilmiş bir mescit bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Önkal, “Akabe Biatları”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 211.

⁷ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 107.

⁸ Ebu'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, thk. Hâ- lid Mustafa Tartûsî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2012), 142; Ebu'l-Ha- sen İzzeddin Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012), 1134.

⁹ İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye*, 2: 82; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 1133-1134.

¹⁰ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 142.

gördüğü bu tablodan çok hoşnut kaldı ve bir yıl içinde gerçekleştirdiği tebliğ faaliyetlerini tek tek anlatan Mus'ab'a "Desene Mus'ab, Allah senin elinle Medine'ye hayrı ulaştırdı." diyerek onu "Mus'abül-Hayr" olarak tavsif etti.¹¹ Böylece Mus'ab'ın durup dinlenmeden gerçekleştirdiği çalışmaları sayesinde, zor şartlarda hayatta kalmaya çalışan Müslümanların rahat bir nefes alacakları Medine'nin kapıları ardına kadar açılmış oldu.

Mus'ab'ın Mekke'de olduğunu haber alan annesi, oğlunun gelir gelmez Hz. Peygamber'i ziyaret etmesine hiddetlenip bir haberciyle şu mesajı göndermişti: "Ey hayırsız evlat! Benim bulunduğum bir şehre geliyorsun ve ilk olarak beni ziyaret etmiyorsun öyle mi?" Mus'ab mesajı getiren kişiye, Allah Resûlü'nden önce kimseyi ziyaret edemeyeceğini, bilahare kendisine uğrayacağını annesine söylemesini istedi. Hz. Peygamber ile görüşmesini bitirdikten sonra da annesini ziyaret etti. Eve vardığında annesi, "Evladım! Habeşistan'a ve Medine'ye gittiğinde arkandan ağıtlar yakmama teşekkür bile etmedin!" deyince Mus'ab yine bir baskıyla karşılaşacağını anladı ve "Şayet bana yine işkence edecek olursan kaçıp giderim. Eğer önceden yaptığın gibi hapsetmeye kalkarsan, beni tutacak kişiye karşı iyice hırslanırım." ifadesinde bulundu. Evladında gördüğü kararlılık sebebiyle umudunu tamamen yitiren annesi ağlamaya başladı. Bunun üzerine Mus'ab da üzüntüyle "Anneciğim! Benim sana karşı olan düşkünlüğümü bilirsin. Benim inandığım Allah'a ve peygamberine senin de inanmanı ve bu sayede kurtuluşa ermeni tüm samimiyetimle istiyorum." diyerek annesine bir kez daha İslam'ı teklif etti. Ancak annesi, Müslüman olduğu takdirde Kureyş'in kendisiyle alay edeceğini söyledi ve ebedî kurtuluş teklifini reddetti. Bu arada artık oğlunun inancına da karışmayacağına dair söz verdi.¹²

¹¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 107.

¹² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 111.

Mus'ab'ın rehberliğinde yürütülen Medine'deki tebliğ faaliyetleri ilk zamanlar oldukça meşakkatli geçmişti. İslami davetten rahatsız olan Medineliler ve şehrin Yahudileri tarafından ölümle tehdit edilen Mus'ab birçok tehlike atlattı. Mus'ab bir defasında İslam'ı ve Kur'an'ı anlatmak üzere bir bahçede Medineli Müslümanlarla sohbet ediyordu. Bu sırada elinde mızrağı olduğu hâlde Evs Kabilesi reislerinden Üseyd b. Hudayr kızgın bir şekilde çıkageldi. Mus'ab başta olmak üzere orada bulunanlara şu sözleri sarf etti: "Siz buraya neden geldiniz ve niçin insanları aldatıyorsunuz? Hayatınızdan olmak istemiyorsanız, canınızı seviyorsanız buradan derhâl ayrılın!" Mus'ab, bu tehditkâr tutumu son derece sakin karşılayıp mümin vakarıyla ve gayet yumuşak bir tavırla "Ey Üseyd! Gel biraz yanımıza otur! Söylediklerimizi hele bir dinle! Maksudımızı anla! Sözlerimizi beğenirsen kabul edersin, sözlerimiz eğer hoşuna gitmezse bize o zaman engel olursun! Bir daha da sizi rahatsız etmeyiz!" dedi. Bu ifadeler üzerine sakinleşen Üseyd "Doğru söyledin!" dedi ve mızrağını yere saplayıp gösterilen yere oturdu. Peygamber terbiyesini en güzel şekilde almış olan Mus'ab ona İslam'ı anlattı ve Kur'an-ı Kerim okudu. Kur'an-ı Kerim tilavetinden oldukça etkilenen Üseyd kendini tutamayıp "Bu ne kadar güzel ve tatlı bir sözdür. Peki, bu dine girmek için ne yapmalıyım?" diye sordu. Resûlullah'ın tebliğ için neden Mus'ab'ı görevlendirdiği, bu krizi en güzel şekilde yönetmesiyle ortaya çıkmıştı. İslam'ın ilk öğretmeni, kelime-i tevhidi Üseyd'e tekrar ettirerek iman ile şereflenmesine vesile oldu. Yerinde duramayan Üseyd "Derhâl arkadaşlarıma da gidip bunu anlatayım." diyerek oradan ayrıldı. Üseyd, kabilesinin önde gelenleri ile dostu Sa'd b. Mu'âz'ın kabilesine koştu ve onlara Müslüman olduğunu söyledi. Sa'd da büyük bir öfkeyle Mus'ab'ın bulunduğu yere gitti. Üseyd'e yapılan muamele ona da yapıldı ve Sa'd da İslam'ı orada kabul etti.

O da kavmine gidip “Allah’a ve Resûlü’ne iman etmelisiniz! İman etmedikçe sizin erkek ve kadınlarınızla konuşmak bana haram olsun!” dedi. Bu olaydan sonra Sa’d’ın kabilesinde Müslüman olmayan hiç kimse kalmadı.¹³

Mus’ab, Bedir Savaşı’nda muhacirlerin sancağını taşıdı ve kahramanca çarpıştı. Savaşta alınan esirler arasında kardeşi Ebû Azîz de bulunuyordu. Mus’ab’ın, kardeşini esir alan Muhriz b. Nadle isimli sahabiye “Ey Muhriz! Esirini sıkıca bağla. Zira onun annesi Mekke’nin en zengin kadınlarından-
dır. Umarım ki oğlunu kurtarma karşılığında sana yüksek bir fidye verir.” dediğini duyan Ebû Azîz sitemle “Yazıklar olsun! Öz kardeşine yabancı birini mi tercih ediyorsun?” diye sordu. Mus’ab ona cevap olarak kardeşliğin ancak iman ile mümkün olduğunu ifade etti. Sonuçta Mus’ab’ın kardeşi Ebû Azîz’e 4000 dirhem gibi yüksek bir meblağ fidye bedeli biçildi. Bu miktarı Resûlullah’a öneren de Mus’ab’ın ta kendisiydi.¹⁴

Uhud günü İslam sancağını taşıyan ve Hz. Peygamber’i canını dişine takarak koruyan Mus’ab, Allah Resûlü’nü ortadan kaldırmaya yemin eden dört kişiden biri olan İbn Kamîe isimli süvari bir müşrik tarafından saldırıya uğradı. Peygamber Efendimize benzerliğiyle bilinen Mus’ab’ın, o gün kuşandığı zırh da Hz. Peygamber’in zırhının aynısıydı. Ayrıca Resûl-i Ekrem hırkasını da savaştan önce giymesi için Mus’ab’a vermişti. Hedefi, Allah’ın elçisini öldürmek olan bahtsız müşrik, bu benzerlikten dolayı Mus’ab’ı Resûlullah zannetti. Atıyla sinsice yanına yaklaştı ve İslam sancağını taşıyan bu kahraman sahabinin sağ elini kuvvetli bir kılıç darbesiyle kopardı. Mus’ab, sancağı sol eline aldığı anda ise sol eli de aynı akıbete uğradı. İki eli de kesilen Mus’ab, kanlarının boşaldığı güçsüz kollarıyla sancağı göğsüne sıkıca

¹³ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 2: 83-85.

¹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 2: 287.

bastırdı ve sancağı yere düşürmedi. Bu esnada dağılan İslam ordusuna “Muhammed ölümsüz bir varlık değildir; aksine o ölümlü bir elçidir. Nitekim ondan önce de nice peygamberler geldi geçti. Şimdi eğer o ölürse veya öldürülürse siz bu tevhit davasından vazgeçip eski inancınıza mı döneceksiniz? Her kim eski şirk inancına dönerse Allah’a hiçbir zarar veremez. Ama Allah imanın kıymetini bilip bunun şükrünü cihatla ifa edenleri mükâfatlandıracaktır.”¹⁵ mealindeki ayeti haykırıyordu. Nihayet Mus‘ab, gözünü kan bürüten İbn Kamîe’nin son bir mızrak darbesiyle şehadet şerbetini içti.¹⁶

Mus‘ab, az sonra şehit olacağı toprağa düştüğünde, Uhud meydanında İbn Kamîe’nin “Muhammed’i öldürdüm!” narasının yankısını duydu. Tüm derdi Resûlullah’ın hayatta kalması olan ve toprağa yüzüstü düşen Mus‘ab, bu ses üzerine yüzünü toprağa bastırdıkça bastırdı. İbn Kamîe’nin hedefi Allah Resûlünü öldürmekti. Mus‘ab’ı da Peygamber Efendimiz zannıyla şehit etmişti. Mus‘ab da bu yanlış haberin öylece kalması, hedefe kilitlenen müşriklerin Resûlullah’ın peşini bırakmaları için yüzünü gizlemişti. Uhud şehitlerinin defin işlemleri için savaş meydanında dolaşan Hz. Peygamber, Mus‘ab’ı yüzüstü bir vaziyette ve başını toprağa bastırmış hâlde buldu. Anlaşılan o ki her zaman olduğu gibi Allah Resûlünün kılına zarar gelmesini istemeyen Mus‘ab, son demlerinde bile onu korumaya çalışmıştı. Peygamber Efendimiz, savaş sonrası şehitler arasında dolaşırken Mus‘ab’ın naaşının başucunda durdu ve şu mealdeki ayeti okudu: “Müminler arasında öyle yiğitler var ki onlar -Peygamber’in yanında canla başla savaşacaklarına dair- Allah’a verdikleri sözü tuttular. Nitekim sözünün eri olan müminlerden bazıları Allah yolunda can verdiler; bazıları da can verip şehit olmak için fırsat beklemekteler.

¹⁵ Âl-i İmrân, 3/144.

¹⁶ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 3: 112.

Onlar verdikleri sözden asla dönmemişlerdir.”¹⁷ Ardından da “Allah'ın Resûlü, kıyamet günü Allah katında sizin şehit olduğunuza şahitlik edecektir.” buyurdu.¹⁸

Mus'ab Uhud'da şehit edildiğinde, vücudunu örtecek bir örtü dahi bulunamamıştı. Hz. Peygamber, üzerinde eski bir hırka bulunan, saçları dağılmış, vücudu kılıç ve mızrak darbeleriyle parçalanmış Mus'ab'ın kanlı bedeninin yanı başına geldiğinde hıçkırıklarla kurduğu şu cümleleri zor bitirebildi: “Ey Mus'ab! Seni, Mekke'de üzerinde paha biçilmez kıyafetler içinde görmüştüm... Orada senden daha güzel giyinen, daha yakışıklı bir kimse yoktu.... Oysa şimdi... Saçların dağınık bir vaziyette ve sana kefen olarak sarılmış bir elbisenin içerisinde.”¹⁹ Ashab-ı kiramın bolluk ve refah içinde yaşadığı dönemlerde bile hatırından hiç çıkmayan ve hep hayırla yâd edilen Mus'ab için Habbâb b. Eret, Mus'ab'ın şehadetinden otuz sene sonra şu ifadelerde bulunmuştur: “Biz Hz. Peygamber ile birlikte Medine'ye herhangi bir dünyevi menfaat için değil, sadece Allah rızasını gözeterek hicret ettik. Artık mükâfatını Allah'tan bekleriz. Bazılarımız mükâfat olarak dünyada Allah'ın nimetlerinden istifade ettiler. Bazılarımız ise bu dünya mükâfatlarından hiçbir şey göremeden ahirete göçtüler. Mus'ab bunlardan birisiydi. O, Uhud günü şehit edildiğinde, arkasından kefen olarak kullandığımız bir elbiseden başka bir şey bırakmamıştı. Bu, öyle bir elbiseydi ki onunla Mus'ab'ın başını örttüğümüzde ayakları; ayaklarını örttüğümüzde başı açıkta kalıyordu. Resûlullah gözyaşlarıyla, onunla Mus'ab'ın başını örtmemizi ve ayaklarının üstüne de ‘izhir’ denilen kokulu bir ottan koymamızı bize emretti.”²⁰

¹⁷ Ahzâb, 33/23.

¹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 113; İbnü'l-Cevzi, *Sıfatü's-safve*, 143; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 1135.

¹⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 113.

²⁰ Buhârî, “Cenâiz”, 27; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 113; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 1134.

Karşılığını sadece Allah'tan beklediği için dünya namına neyi varsa İslam uğruna terk eden, en güzel çağında pek çok insanın reddedemeyeceği görkemli hayatından bir çırpıda vazgeçen Mus'ab, henüz kırklı yaşlarının başında²¹ Uhud'da şehadet şerbetini içti. İmanı en güzel şekilde temsil eden ve hayatı boyunca hicret etmesi itibarıyla "Daimî Muhacir" olarak nitelendirilen bu yiğit, Peygamber Efendimizin "Şehitler düştükleri yerde gömülür." sözüne istinaden Uhud meydanına, bir kefeni bile olmadan defnedildi.

²¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 113; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 143; İbnü'l-Esir, *Üs-dü'l-ğâbe*, 1134.

MÜEZZİNLERİN EFENDİSİ: BİLÂL-İ HABEŞÎ

İslam davetinin ilk günleriydi. Mekkeli müşrikler, günden güne büyüyen ve mazlumlara için bir çıkış yolu olan hak dinin önünü almak üzere Dârünnedve’de toplantı üzerine toplantı yapıyorlardı. Yine bir gün Kureyş’in ileri gelenleri burada buluşup iman edenlere karşı ne gibi tedbirler alacaklarını konuşuyorlardı. Toplantı esnasında birisi Ümeyye b. Halef isimli müşriğin yanına gelerek, “Hani senin çok sevdiğin kölen var ya! İşte o, Muhammed’in dinine girdi. Bazen geceleri bazen de öğle sıcağında onun yanına gidiyor.” diyerek Ümeyye’nin imanla şereflenmiş olan kölesini şikâyet etti. Ümeyye, haberi teyit etmek üzere orada ufak çaplı bir araştırma yaptı. Duydukları doğrudu. En sevdiği ve güvendiği kölesi İslam’ı kabul etmişti. Nasıl olur da bir köle, sahibinden izinsiz atalarının dininden vazgeçebilirdi? Ümeyye, bulunduğu meclisi kızgın bir şekilde terk ederek doğruca evine gitti. Efendisinin

¹ Kureyş kabilesinin önemli meseleleri görüşüp karara bağladığı toplantı yerinin adıdır. Ethem Ruhi Fırlalı, “Dârünnedve”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8: 555-556.

yüzünün öfkeden kıpkırmızı kesildiğini gören ve meseleyi anlayan mümin köle için artık gizlenecek bir şey kalmamıştı. Hiddetinden deliye dönen ve ağzından köpükler saçan Ümeyye'nin "Duyduklarım doğru mu? Gecenin karanlığında ve gündüz öğle vakitlerinde Muhammed'in yanına mı gidiyorsun? Sen de onun dinine mi girdin yoksa? Bana cevap ver! Kureyş'in dinini bırakıp Lât ve Uzzâ'yı inkâr mı ettin?" sorusuna "Anlaşılan, hakkımda bazı bilgiler sana ulaşmış. Evet, Müslüman oldum. Muhammed'in, Allah'tan getirdiği her şeyi kabul ettim ve ona inandım. Bundan böyle herkes benim mümin olduğumu bilsin." şeklinde cevap verdi. Bunun üzerine Ümeyye "Nankörlük etme! Sen böyle değildin. Ne oldu sana? Sen, parmaklarımdan daha itaatkârdın bana. Baksana! Sana en lezzetli yiyecekler yediriyor, en güzel ve en pahalı elbiseleri giydiriyorum. Bugün bana isyan ettin! Aslında buna şaşırmamak gerek. Zira sen köle oğlu kölesin!" deyince "Evet, ben senin kölenim, esirimim, hizmetçinim. Ben bunları inkâr edecek de değilim. Ancak şunu bil ki sen de benim aklımin, inancımın, imanımın efendisi değilsin! Ben, gece karanlığında veya gündüz öğle sıcaklığında Muhammed'in yanına gittim ve yine giderim." sözüyle başına neler geleceğini bile bile Müslümanlığını sahibine haykırdı. Artık bu siyahi köle için hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktı. Bu itiraftan sonra zor ve meşakkatli günler, zulüm dolu zamanlar kendisini bekliyordu. Hi-maye eden kimsesi bulunmadığından diğer müşriklerden de işkence görmesi kaçınılmazdı.²

Kureyşlilerin de kışkırtmasıyla her gün, sahibi başta olmak üzere bazı müşrikler, derileri kavlatan Mekke'nin öğle sıcaklığında, bazen kızgın kumlara bazen sıcaktan kor hâline gelmiş taşlara sırt üstü yatırıp göğsüne ağır kayalar koyarak

² Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim-Muhammed Ahmed el-Mevlâ, *Kıssa-su'l-Kur'an*, (Kahire: Dâru't-Türâs, 1984), 306-307.

bu sabır timsali köleden Müslümanlığı terk etmesini ve “Muhammed’e küfret; Lât ve Uzzâ’ya iman et! Yoksa onlara iman edinceye kadar böylece kalacaksın!” diyerek ilah zannettikleri putlara tapmasını istiyorlardı. Ancak onun, her defasında “Dilim onları söylemeyi beceremiyor.”³ demesi üzerine bütün bütün çileden çıkan merhametten nasibini almamış müşrikler, her geçen gün işkencenin dozunu daha da artırıp bu mazlumun acı dolu inlemelerini kayıtsızca izliyorlardı. Kureyş, zamanla bu siyahi kölenin iniltilerine aşına olmuş, duyarsızlaşmıştı. Simsiyah bedeninde ardı kesilmekten patlayan her kırbaç sesi, Mekke’nin diğer mahallelerinden duyuluyordu. Kureyşli müşrikler onu, bitap ve hâlsiz düşürdükten sonra boynuna bir ip takarak, olup bitenden habersiz, ücretle tuttukları Mekkeli çocuklara teslim ediyorlar, çocuklar da oyun oynadıklarını zannederek onu Mekke sokaklarında gezdiriyorlardı.⁴ Ancak imanın hazzını iliklerine kadar hissetmiş olan bu vakur kölenin, kendisiyle böylesi alay edilmesine rağmen dilinden sadece “Allah bir-dir!” anlamındaki “Ahad” kelimesi dökülüyordu.

Gördüğü türlü işkence ve zulme “Ahad” diyerek tavizsiz bir duruş sergileyen, sabır timsali bu siyahi kölenin adı Bilâl b. Rebâh’tır. Bi’setten otuz yıl önce doğan ve Habeşî (Etiyopyalı) lakabıyla şöhret bulan Bilâl, Arabistan’ın batısında yer alan Serât’ta veya Mekke’de Habeşli bir köle olarak doğdu.⁵ O, annesi Hamâme’ye nispet edilerek Bilâl b. Hamâme olarak da anılmıştır.

Efendisi, Müslüman olmadan önce Bilâl’e diğer kölelerden farklı davranır, ona hür statüsündeymiş gibi muamelede bulunurdu. Bilâl’in dürüstlüğü ve ticarete yatkınlığı,

³ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 213; İbn Abdülberr, *el-İsti’âb*, 1: 179.

⁴ İbnü’l-Cevzi, *Sıfatü’s-safve*, 157.

⁵ İbn Hişâm, *es-Siretün-nebeviyye*, 1: 344; İbn Abdülberr, *el-İsti’âb*, 1: 179.

sahibi Ümeyye'nin mallarını satmak üzere onun temsilcisi sıfatıyla ticaret kervanlarına katılmasına neden olmuş, bu sayede Bilâl her seferinde bol kazançla dönmüştü. Ayrıca Bilâl'in tatlı nağmeleri, bu yolculuklar sırasında yürüyecek takati kalmayan develeri dahi harekete geçirirdi. Onun hoş sesiyle coşan develeri artık kimse tutamazdı. Ümeyye, sesinin çok güzel olması nedeniyle Bilâl'i düğün ve şenliklere götürürdü. Böylece Bilâl, zamanla şenlik ve şölenlerin aranan ismi olmuştu. Güzel ve etkileyici sedası herkes tarafından takdir edilir, terennüm ettiği şarkılar bitmesin istenirdi.

Peygamber Efendimizin "Habeşli Müslümanların ilki" olarak tavsif ettiği Bilâl-i Habeşî, İslam'ı kabul etmenin bedelinin çok ağır olduğu Mekke'de iman ettiğini açıkça söyleyen ilk yedi kişiden biridir.⁶ Bu bağlamda Resûlullah, "İlk Müslüman olanlar dörttür: Ben Arapların ilk Müslüman olanıyım. Süheyb Rumların; Selmân İranlıların; Bilâl de Habeşlilerin ilk Müslüman olanıdır."⁷ buyurmuştur.

Allah Resûlü, Mekke'de Bilâl'in çektiği işkenceleri görüp çok üzüldüğünü söyleyince Hz. Ebû Bekir, Şam'a beraber gittikleri bir ticaret kervanında tanışıp dostluk kurduğu Bilâl'i sahibinin zulmünden kurtarmaya karar verdi. Müslüman olmayan ve gücü kuvveti yerinde siyahi bir köleyi Bilâl karşılığında sahibi Ümeyye b. Halefe vererek bu zorbanın elinden onu kurtarıp özgürlüğüne kavuşturdu. Bazı rivayetlere göre ise Hz. Ebû Bekir, Bilâl'i yedi ukıyye karşılığında satın alıp azat etti.⁸ Alışverişin ardından kahrkahalara boğulan Ümeyye, "Kandırdım Ebû Kuhâfe'nin oğlunu! İki ukıyye

⁶ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 149; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 131; Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 1: 347.

⁷ ez-Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1: 349.

⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 213; İbnü'l-Cevzi, *Sıfatü's-safve*, 157; ez-Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1: 353.

etmeyen Bilâl'i yedi ukiyyeye sattım." dediğinde, Hz. Ebû Bekir şu ifadede bulundu: "Vallahi, bu köle için bütün malımı isteseydin, yine verirdim." Sonra sırtından elbisesini çıkarak Bilâl'e giydirdi. Onun üstündeki tozu-toprağı temizledi. Sonra da elinden tutup "Ey Kureyşliler! Şahit olun! Bu köleyi Allah için azat ettim." dedi. Bu münasebetle Bilâl, Hz. Ebû Bekir tarafından satın alınıp azat edildiği için kaynaklarda "Ebû Bekir'in Mevlası" olarak da anılmıştır.⁹ Bilâl'in kurtulduğunu öğrenen Hz. Peygamber, ellerini semaya kaldırarak yaptığı bu güzel infaktan dolayı Hz. Ebû Bekir için dua etti. Hz. Ömer de bu olaya istinaden zaman zaman "Ebû Bekir bizim efendimizdir; o, diğer efendimizi (Bilâl'i) özgürlüğüne kavuşturmuştur." ifadesini dile getirmiştir.¹⁰

Bilâl, azat edildiği andan itibaren hep Resûl-i Ekrem ile birlikteydi. Kapıları Müslümanlara açıldığında Medine'ye ilk hicret edenlerden oldu. Ancak günden güne artan Mekke hasreti, Bilâl'i hasta edip yatağa düşürdüğünde ona Mekke'ye dair şiirler söyletmişti.¹¹ Bundan haberdar olan Resûlullah "Allahım! Bize Mekke'yi nasıl sevdirdiysen Medine'yi de öyle sevdirdi! Havasını sıhhatli kıl!"¹² duasında bulunarak Bilâl başta olmak üzere muhacirleri teskin etmişti. Öyle ki muhacirler, Medine'yi zamanla Mekke'den daha fazla sevdiler.

Allah Resûlü, kederini ve üzüntüsünü kendisiyle paylaşan Bilâl'e farklı bir muhabbet besler, özel ihtimam gösterirdi. Bilâl de Peygamber Efendimizi çok sever, onun "Hadi Bilâl! Bir ezan oku da bizi rahatlat!" ifadesinden ziyadesiyle memnun olurdu. Bilâl, sadece namaz vakitlerinde değil,

⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 213; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 1: 178; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 129.

¹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 213; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 131; ez-Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1: 349.

¹¹ Buhârî, "Fezâilü Medine", 13.

¹² Buhârî, "Fezâilü Medine", 11; Müslim, "Hacc", 480.

Resûlullah bunaldığında gönle huzur vermesi için veya git-tiği bir yerden Hz. Peygamber'in döndüğünü ilan etmek üzere ezan okurdu. Namaz için ezanı okuduktan sonra Allah Resûlünün odasına doğru eğilip “es-Salât ya Resûlallah!” demek suretiyle onu imâmete davet eder ve mescide giderdi. Peygamber Efendimiz hane-i saadetten çıktığında ise kâmet getirmeye başlardı.¹³ Müslümanlarca önemli ad-dedilen üç önemli mabet olan Kâbe’de, Mescid-i Nebavi’de ve Kudüs’te ezanları ilk defa Hz. Peygamber’in ilk müezzini¹⁴ olan Bilâl okudu.

Geceleri, uykunun en tatlı demlerinde okunan sabah ezanlarında tekrarlanan “es-Salâtü hayrun mine’n-nevm/ Namaz uykudan daha hayırlıdır.” cümlesi Bilâl-i Habeşî’nin uygulamasıdır. Bir gün, sabah vaktinin girdiğini haber vermek üzere Allah Resûlünün kapısına geldiğinde Hz. Peygamber’i dalgın gören Bilâl, sesini biraz yükselterek iki kez “es-Salâtü hayrun mine’n-nevm” diye seslenmiştir. Bu hitap şekli Allah’ın elçisinin hoşuna gitmiş ve ona “Ey Bilâl! Bu ne güzel sözdür! Sabah ezanlarını okuduğunda bunu devamlı söyler misin?” buyurmuştur.¹⁵ O günden itibaren bu ifade, sabah ezanlarının ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Aslen Arap olmayan Bilâl’in birtakım kelimeleri telaffuz edemediği nakledilir. Ezan ifadelerinden bazıları da bu kelimelerdendir. Bu sebeple sahabeden kimileri “Ya Resûlallah! Bildiğiniz üzere Bilâl Arap değil. Bu yüzden harfleri de tam çıkaramıyor. Baksanıza, ‘eşhedü’ diyemiyor da ‘eshedü’ diyor. Görüyorsunuz ki dili ezana dönmüyor.” diyerek onu Peygamber Efendimize şikâyet ettiler. Bunun üzerine Allah

¹³ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 215.

¹⁴ Buhârî, “Ezân”, 1; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 215; ez-Zehebi, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 1: 349.

¹⁵ İbn Mâce, “Kitâbü’l-Ezân”, 3.

Resûlû, “Bilâl’i bana bırakın. Biz, onun ‘eshedü’sünü ‘eşhedü’ olarak kabul ettik.” buyurmak suretiyle Bilâl’in okuyuşunu tasdik etmiş, o günden sonra bu hususta herhangi bir şikâyet olmamıştır.¹⁶

Peygamber Efendimiz, Mekke’nin fethedildiği gün, Bilâl’e, putlardan temizlediği Kâbe’nin damına çıkıp ezan okumasını buyurmuştu. Bilâl, “Ahad” dediği için daha düne kadar türlü işkence ve zulme uğradığı Mekke’de, tevhid nağmelerini ezan-ı Muhammedî vasıtasıyla açıktan açığa, hem de en üst perdeden Mekke’ye haykırdı. Bu durumu hüzün ve öfkeyle izleyen Mekke müşrikleri, eskiden köleleri olan Bilâl’in ezan okumasıyla çılgına dönmüş ve küstahça “Allah’a şükür babam sağ değil! Hiç değilse bu kepazeliği görmüyor.” demişlerdi. Bilâl’i, Kâbe üzerinde ezan okurken gören müşrikler, “Yazıklar olsun bize! Şu köleler kadar bile olamadık. Onlar nerelere erdi, biz nerelerde kaldık?” diyerek hayıflandılar. Kureysliler, hâlâ köle olarak gördükleri Bilâl gibi zayıf ve kimsesizlerin böylesine şeref kazanmalarını hazmedememişlerdi.¹⁷

Resûlullah’ın cennet ehli olarak niteleyip müjdelediği Bilâl ile Peygamber Efendimiz arasında şu diyalog geçmiştir. Resûl-i Ekrem bir gün sabah namazında Bilâl’e: “Ey Bilâl! Müslüman olduktan sonra işlediğin en faydalı ve değerli amelin ne olduğunu bana söyler misin? Zira ben bu gece cennette, önümde senin ayakkabılarının tıkırtısını işittim.” müjdesini verdiğinde, Bilâl “Ya Resûlallah! Ben gecenin veya gündüzün herhangi bir vaktinde, ne zaman taharette bulursam, güzelce temizlenip abdest alırım. Bu taharet ve abdestle Allah’ın benim için takdir ettiği kadar namaz kılarım.

¹⁶ Muhammed Emin Yıldırım, *En Güzel Örneğin En Güzel Örnekleri*, (İstanbul: Siyer Yayınları, 2015), 4: 217.

¹⁷ Yıldırım, *En Güzel Örneğin En Güzel Örnekleri*, 4: 219.

Müslüman olduktan sonra bu hareketimden daha üstün ve yararlı bir amelim olmadı.” ifadesinde bulunmuştur.¹⁸

Allah Resûlü'nün “Müezzinlerin Seyyidi/Efendisi” olarak tavsif ettiği ve “Bilâl ne kadar hoş bir adamdır.”¹⁹ demek suretiyle sitayişle bahsettiği Bilâl, alçak gönüllü olmasıyla da temayüz etmiştir. Hz. Peygamber'in Bilâl'i çok sevdiğini, zaman zaman onun koluna girip beraberce yürüdüklerini görenler, peygamber müezzinine gelip de ne kadar kıymetli ve talihli biri olduğunu söylediklerinde Bilâl, başını öne düşürüp göz yaşlarıyla kendisini tevazuyla şöyle tanımlamıştır: “Ben sadece bir Habeşliyim; daha düne kadar da bir köleydim.”²⁰

Bilâl, Resûl-i Ekrem vefat edene kadar yanından hiç ayrılmadı. Onun abdest suyunu tutar, sütne olarak kullandığı harbeyi (mızrak) taşır, savaşlarda özellikle geceleri korumalığını yapar, gündüzleri ise gölgelenmesini sağlar, yemeğini hazırlar, talimatlarını halka duyurur, onun emriyle bazı ödemeler yapar, ganimetleri dağıtır, Medine dışından gelen heyetleri ağırır ve kadın esirleri muhafaza ederdi.²¹ Ayrıca Allah Resûlünden 44 hadis-i şerif rivayet etmiştir.

Müezzinlerin piri Bilâl, peygamber mescidinde aralıksız 10 yıl boyunca Hz. Peygamber'in yanı başında, onun öğrettiği şekilde ve emriyle ezan-ı Muhammedî'yi tüm Medine'ye duyurdu. Bilâl'in yanık sedasıyla okuduğu ezanlarla müminler namaza çağrıldı. Bilâl, şehrin semalarında yankılanan her ezanı için Resûlullah ile ayrı hatıra biriktirdi. Bu sebepten olmalı ki Allah Resûlünün ahirete irtihalinden sonra bir

¹⁸ Buhârî, “Teheccüd”, 17; Müslim, “Fezâilü's-Sahâbe”, 108; İbn Abdülberr, *el-İsti'âb*, 1: 180; ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1: 348.

¹⁹ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 147; ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1: 355.

²⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 219.

²¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 215-217.

daha ezan okuyamadı. Hatta Medine’de kalmaya tahammül edemedi. Şehrin taşı toprağı ona hep Peygamber Efendimizi hatırlattı. Beraber dolaştıkları peygamber şehrinin sokakları, hasretiyle yandığı Resûlullahsız ona dar geldi.

Bilindiğı üzere Allah Resûlû’nün vefatı öncesinde yaşadığı rahatsızlığı esnasında sahabeye namazları Hz. Ebû Bekir kıldırılmıştı. Bu süreçte ezanları zorlana zorlana, hüznle ve buruk bir şekilde de olsa yine Bilâl okumuştı. Resûlullah’ın henüz hayatta oluşu, Bilâl’e okuduğu ezan için güç bulabilmesine imkân veriyordu. Hüzün bulutları, Medine üzerine çökmüş, Peygamber Efendimiz vefat etmişti. Namaz vakti yaklaşmıştı. Gözler, ezan okuyacak dermanı bulunmayan Bilâl’in üstündeydi. Sahabenin şiddetli ısrarı neticesinde peygamber müezzini, ezan okumak üzere bitkin bir şekilde mahfele yürüdü. Zor da olsa ögle ezanını okumaya başladı. Ancak “Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah...” dediğinde sözler boğazında düğümlendi. Hıçkırıklara boğuldu. Ezanı gözyaşları eşliğinde zor tamamlayabildi. Resûlullah’ın “Hadi Bilâl! Bir ezan oku da bizi rahatlat!”²² buyurarak ondan ezan okumasını istediğı, Bilâl’in de sürekli sevinçle koşa koşa ezan okuduğı dönem kapanmıştı artık. Medineliler, Bilâl’in ağladığına şahit olunca gözyaşlarını tutamadılar.

Allah Resûlû’nün defin işlemleri gerçekleştikten sonra Hz. Ebû Bekir, Bilâl’den ezan okumasını istediğinde aralarında şu diyalog gerçekleşmiştir: “Ey Ebû Bekir! Eğer beni yanından ayrılmayayım diye azat ettiysen, senin emrini kabul etmekten başka çarem yoktur. Buna hakkın var. Ancak, beni Allah rızası için azat ettiysen, o zaman kim için azat etmişsen beni ona bırak!” Hz. Ebû Bekir: “Ey Bilâl! Seni sadece Allah için azat ettim.” Bilâl: “Öyle ise ben de Allah’ın peygamberinden sonra

²² Ebû Dâvûd, “Edeb”, 78.

hiç kimseye müezzinlik etmem.”²³ Hz. Ebû Bekir bu konuşmanın üzerine Bilâl'e "Bu senin bileceğin iştir." demek suretiyle onun tercihinə saygı duymuştur.

Bilâl, Resûl-i Ekrem'in vefatının ardından Hz. Ebû Bekir'e bir gün, "Ey Allah Resûl'ünün halifesi! Ben Resûlullah'ın 'Müminin en faziletli ameli, Allah yolunda cihat etmektir.' buyurduğunu işittim. Düşman saldırısı tehlikesinin bulunduğu bir yerde ölünceye kadar nöbet tutmak istiyorum." dediğinde halife "Sana Allah'ı hatırlatırım. Benim hatırım ve üzerindeki hakkım için bunu benden isteme! Yaşımın ilerleyip gücümün azaldığı ve ecelimın yaklaştığı şu sıralarda beni bırakıp gitme!" sözleriyle yanında bulunmasını rica etti. Bunun üzerine Bilâl, Hz. Ebû Bekir vefat edinceye kadar yanında kaldı.²⁴ Anlaşılan o ki Bilâl, teselliye cihad meydanlarında aramıştı.

Bilâl, Hz. Ömer'in hilafetinde aldığı izinle yerine müezzin olarak tavsiye ettiği Mescid-i Kubâ'nın müezzini Sa'd b. Âiz'i bırakarak Şam'a gitti ve oraya yerleşti. Hz. Ömer'in Şam'a geldiği bir gün, Müslümanların halifeden Bilâl'in ezan okumasını talep etmeleri üzerine Hz. Ömer'in ricasıyla Bilâl onu kırmayıp ezan okudu.²⁵ Allah Resûl'ünün adını andığında öyle bir ağladı ki kaynaklar o zamana kadar Bilâl'in böyle gözyaşı döktüğünün görülmediğini nakleder.²⁶

Bilâl, Şam'da iken bir gece Peygamber Efendimizi rüyasında gördü. Hasretini derinden hissettiği Resûl-i Ekrem'in "Beni ziyaret etmeyecek misin ey Bilâl!" sitemiyle uykusundan uyandı. Derhâl Medine'ye gitmek üzere yola koyuldu.

²³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 218; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 1: 181. Konuya dair rivayetler için bkz. Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 150; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 129-130; ez-Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1: 356-357.

²⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 217; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 130; ez-Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1: 356.

²⁵ İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 1: 181.

²⁶ ez-Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1: 357.

Medine'ye vardığında doğruca Allah Resûlü'nün kabrini ziyaret etti. Ravza-i Mutahhara'ya yüzünü sürüp Resûlullah ile geçirdiği günlerin hatırasıyla gözyaşı döktü. Peygamber Efendimizin sevgili torunları Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin, Bilâl'i görünce boynuna sarılıp hasret giderdiler. Allah Resûlü'nün vefatından sonra Medine'de hiç ezan okumayan peygamber müezzinine "Ey Bilâl! Ezanına hasret kaldık!" diyerek ezan okuması konusunda ısrar ettiler. Bilâl, ısrarlara dayanamayıp yıllar sonra bir sabah namazı vaktinde ezan-ı Muhammedî'yi okumaya başladı. Peygamber mescidinde Bilâl'in nağmeleriyle yükselen ezanı duyan ashab-ı kiram yerlerinde duramadı. Hepsi Medine sokaklarına dökülmüştü. Heyecanlanan Medineliler bir an Allah Resûlü'nün tekrar aralarına döndüğünü zannettiler. Sanki Resûlullah, Bilâl'e ezan okutmuştu. Kadın, erkek, çocuk kim varsa hepsi evlerinden mescide doğru koştu. Medine sokakları âdeta insan seline dönüştü. O gün Medineliler, Peygamber Efendimizin aralarında yaşadığı günlerden bir gün yaşamış gibiydiler. Hz. Peygamber'i ve onun yaşadığı zamanları hatırlatan bu ezanla tüm sahabe gözyaşına boğuldu.²⁷ Bu, Bilâl'in son ezanı oldu.

Bilâl, Medine'de Resûl-i Ekrem'in kabrini ziyaret etmesinden birkaç gün sonra tekrar Şam'a dönmek üzere yola çıktı. Yolda rahatsızlandı ve evine güçlüklerle varabildi. Artık evinden çıkamaz olmuştu. Nefesini zor alıp vermeye başlamıştı. Ömrünün son demlerinde Bilâl'in eşi, onun hasta hâlini gördükçe üzüntüsünü "Eyvah! Ne kadar acı!" ifadesiyle dile getirmiş, Bilâl ise dostlarına kavuşacağından ötürü sevinç içinde "Hayır! Aksine ne mutlu bana!" deyip şunu ilave etmişti: "Yarın kavuşuyorum dostlarıma: Muhammed ve arkadaşlarına."²⁸

²⁷ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 130; ez-Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1: 358.

²⁸ ez-Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1: 359.

Ezan denince ilk akla gelen, tahammül edilemez işken-
celere sahip olduğu kuvvetli imanıyla göğüs geren, imanın
bedelini ödemede dünyaya ders veren, iman yolunda gayre-
tin destanını yazan, Allah Resûl'ünün övgüsüne mazhar olan
Bilâl-i Habeşî, Hz. Ömer'in hilafeti döneminde, hicretin 20.
yılında 63 yaşındayken Dimaşk'ta (veya Halep yahut Darey-
ya'da) baki âleme göçtü. Naaşı, Babüssagîr'deki kabristana
defnedildi.²⁹ Cuma günleri söze “Pir-i müezzinîn/Seyyid-i
müezzinîn Bilâl-i Habeşî” diye başlayan müezzinler, hatıra-
sına gösterdikleri saygı ile Bilâl için müezzin mahfillerinden
kıyamete kadar onu hatırla(t)maya devam edecekler.

²⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 219; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 1: 179; İbnü'l-Esîr, *Üs-
dü'l-ğâbe*, 131.

CENNETİN HASRETİNİ DUYDUĞU SAHABİ: AMMÂR B. YÂSİR

İslami tebliğin ilk zamanlarıydı. Mekke'nin Mahzûmoğulları kabilesinin yaşadığı mahallede, bu zor dönemde sahip çıkana ve koruyana bulunmayan kimsesiz bir aile vardı. Kırbaç seslerinin dinmediği ve zulmün had safhada yaşandığı Mahzûmoğulları Mahallesi, Müslümanların kimsesiz ve fakirlerinin tespit edilip çeşitli eziyetlere tabi tutulduğu mekânların en meşhuru idi. Hâl böyle olunca, müşrikler en ufak bir gerekçe olmaksızın ellerine geçen her fırsatta bu zayıf ve himayesiz aileye serbestçe işkence etmekten geri durmuyorlardı. Bu ailenin eziyete maruz kalmadığı gün neredeyse yoktu. İçi su dolu kuyulara başlarını daldırıp bekletmeleri, kızgın güneşin altında saatlerce aç susuz bırakmaları, kavrulmuş taşları vücutlarına bastırarak etlerini koparmaları, müşriklerin onlara yaptıklarından birkaçıydı.

Bir gün müşrikler, bu ailenin fertlerinden birini, yalnız olduğu bir sırada yakalayıp kimsesiz ve zayıf Müslümanlara işkence mekânı tuttukları Mekke kayalıklarının bulunduğu Ramdâ mevkiine götürdüler. Güneşin, toprağın üstündeki ve

altındaki bitkileri kavurduğu bu bölgede onun elbiselerini çıkardılar. Kavurucu güneş altında bekleterek ilikleri eritecek duruma getirdikleri demirden zırhı giydirip kızgın kumların üstüne bu kimsesiz mümini yatırdılar. Derileri kavlatan kor parçaları hâline gelen taşlarla soluğu kesilinceye ve bayılınca kadar vücudunu dağladılar. Öğle sıcağında bitap düşen vücudunu aç susuz bırakıp “Muhammed’in dininden dön! Lât ve Uzzâ’ya tap, kurtul!” diyerek gece yarısına kadar ona zulmettiler. Yine akıl almaz işkencelere artık dayanacak gücünün kalmadığı başka bir gün o, sırf bunlardan kurtulmak amacıyla müşriklerin duymaktan memnun kalacağı cümleler kurarak Lât ve Uzzâ lehinde sözler söyledi. Allah Resûlünün aleyhinde konuşmak zorunda kaldı. Duyduklarından hoşlanan insaf yoksunu müşrikler, bu olaydan sonra onu serbest bıraktılar. Aklını yitirdiğini düşünen garip sahabe, zalimlerin elinden kurtulur kurtulmaz panikle soluğu Hz. Peygamber’in yanında aldı. Tarifi imkânsız bir pişmanlıkla ve gözyaşları eşliğinde, “Ya Resûlallah! Ben helak oldum! İmanımı koruyamadım! Müşriklerin eziyetlerine ve işkencelerine tahammül edemedim! Lât ve Uzzâ’yı övdüm! Senin hakkında da kötü konuştum! Benim hâlim ne olacak şimdi?” diyerek başına gelenleri Resûlullah’a tek tek anlattı. Şefkat peygamberi mübarek elleriyle onun başını kendi göğsüne yasladı; gözyaşlarını silerek “Sen o sözleri söylerken kalbin nasıldı?” diye sordu. O, “İmanla dopdolu olan kalbimde en ufak bir değişiklik olmadı.” cevabını verince Hz. Peygamber, ağzından çıkanları imanla dolu bir kalple söylediye sorumlu olmadığını, yine benzer eziyetlere maruz kalırsa aynı sözleri kullanmasının bir mahzuru bulunmadığını ifade etti.¹ Ardından tüm müminlerin gönüllerine su serpen şu ayet nazil oldu:²

¹ Nesâî, “İmân”, 17; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 231; Ebû Nu’aym, *Hilyetü’l-evliyâ*, 1: 140.

² İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 231; İbn Abdülberr, *el-İstî’âb*, 3: 1136; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 890.

“Kalbi imanla dolu olduğu hâlde baskı ve şiddetle inkârcılığa zorlanan kişinin durumu hariç her kim imana eriştikten sonra kalbini tekrar inkârcılığa açarsa bilin ki böyleleri dünyada Allah’ın gazabına uğrar; ahirette ise çok ağır/şiddetli bir azaba mahkûm olur.”³

Kur’an’ın, içinde bulunduğu hâli ve imanını tasdik ettiği bu kişinin adı Ammâr b. Yâsir’dır. Türlü işkencelerin muhatabı Yâsir ailesinin oğlu olarak 564 yılında Mekke’de doğan Ammâr’ın asıl adı Ammâr b. Yâsir b. Âmir b. Mâlik Ansî olup künyesi Ebû Yakzân’dır. Ailenin reisi Yâsir, Ans kabilesinin Yâm koluna mensuptu. Yâsir, ticaret vesilesiyle memleketinden çıkan ve geri dönmeyen kardeşini aramak üzere Yemen’den kalkıp Mekke’ye gelmişti. Burada, dönemin şehre girebilme kuralları gereği Mahzûmoğulları kabilesinden Ebû Huzeyfe b. Muğîre’nin⁴ himayesine girerek Mekke’de kalmış ve hayatını burada sürdürmeye başlamıştı. Bir süre sonra ise Ebû Huzeyfe’nin Sümeyye bint Hubbât isimli azatlı cariyesiyle evlenmişti.⁵ Ammâr, Müslüman olduğunu açık-tan söyleyen ilk yedi isim arasında zikredilir.⁶

Ammâr, Müslüman olmadan evvel de Mekke’de hâkim yaşam tarzından uzak ve şirk eseri fiillerden ari bir hayat sürdü. İman ettiğinde yaşı kırk altı olmasına rağmen gençlerle birlikte mücadele etti. Bu uğurda imanda sebatın zirvesi olan ailesini şehit verdi. Babası, annesi ve kardeşi gözleri önünde acımasızca şehit edilince yaşadığı ev ıssız kalmıştı.

³ Nahl, 16/106.

⁴ Ebû Huzeyfe b. Muğîre, İslâm’ın büyük düşmanı Ebû Cehil’in amcasının oğludur.

⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 227-228; İbn Abdülberr, *el-İstî‘âb*, 3: 1136; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-gâbe*, 890.

⁶ Ebu’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyizi’s-sahâbe*, dirâse-tahkik: Âdil Ahmed Abdülmecûd ve Ali Muhammed Muavvaz (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1995), 4: 473.

Evini mescit olarak bağışlayarak nice insanın imanla tanışmasına vesile oldu. Bu sayede evi, sessiz bir mekân değil; Kur'an'ın okunduğu, kelime-i tevhidin yankılandığı, namazların cemaatle kılındığı, İslami eğitimin yürütüldüğü faal bir mekân hâline geldi. Bu vesileyle "Dâru'l-Ammâr" olarak bilinen bu ev de "Dâru'l-Erkam" gibi, Mekke döneminde sahâbenin talim ve terbiyesinde çok önemli bir rol oynamıştı.

Müslüman olmadan kısa bir süre önce, çok yakından tanıdığı Hz. Peygamber'in mübarek ağzından Kur'an ayetlerini işiten Ammâr, kimseye hissettirmeden gizlice Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın (Dâru'l-Erkam) evine gitti. Eve vardığında kapıda, Müslüman olmak üzere gelen Suheyb-i Rûmî de vardı. Ancak geliş amaçlarını birbirlerine söylemeden önce kapı önünde yaptıkları kısa sohbet sırasında neden burada oldukları hususunda birbirlerini sezdirmeden çözmeye çalıştılar. Bu vesileyle Ammâr'ın "Ey Suheyb! Ne işin var burada?" sorusuna Suheyb'in "Senin ne işin varsa ben de aynı sebeple buradayım." şeklindeki cevabı üzerine kapıda daha fazla beklemeden birlikte Resûlullah'ın yanına girdiler. Hz. Peygamber'in anlattıklarından sonra ikisi birlikte tereddüt etmeden İslam ile şereflendiler ve tarih sayfasına kaydedilen ilk mümin isimler arasına dâhil oldular.⁷ Ammâr'ın ifadesine göre ikisi Müslüman olduklarında müminlerin sayısı henüz otuz olmamıştı. Ammâr, Müslümanların toplandığı mekânın müşriklerce tespitiye sebep olmamak için gün boyu Dâru'l-Erkam'dan ayrılmadı. Peygamber Efendimizin dizinin dibinde Allah'ın ayetlerini öğrendi. Akşam olunca da gizlice evine döndü. Ammâr, zamanla Dâru'l-Erkam'ın müdavimi oldu. Yaşlı anne ve babası, oğullarının değişen hâllerini gördüklerinde "Nedir bu hâl ey Ammâr!" diye sordular. Ammâr cevap olarak İslam'ı onlara anlattığında babası Yâsir,

⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 229.

annesi Sümeyye ve kardeşi Abdullah hiç düşünmeden İslamiyet'i kabul ettiler ve uygun bir vakitte gizlice gittikleri Dâru'l-Erkam'da Allah Resûlünün huzurunda birlikte imanlarını dile getirdiler. Böylece Yâsir ailesi, Resûl-i Ekrem'in ailesinden sonra iman ile şereflenen ikinci aile olarak tarih sayfalarındaki yerini almış oldu. Elbette bunun bir bedeli vardı. Yâsir ailesi, çok yakında kendilerini bulacak ve sonu ölüm olan işkencelere hazırdı. Zira onlar Müslüman olduklarını çevreden hiç gizlemediler. Doğal olarak yoksul ve kimsesiz olmaları sebebiyle sık sık ağır işkencelere uğrayacakları zor günler beklenilenden daha çabuk geldi.

Bir gün Resûlullah, müşriklerin işkence mekânı olarak seçtikleri Bathâ mevkiinden geçerken Yâsir ailesine işkence yapıldığını görünce oldukça hüznünlendi. Yaşı ilerlemiş ve yürüyecek dermanı kalmamış Yâsir'in: "Ey Allah'ın elçisi! Günlerimiz hep böyle işkenceyle mi geçecek? Bu iş daha ne vakte kadar bu hâlde sürüp gidecek?"⁸ diye sorması üzerine yüreği derinden sızlayan Hz. Peygamber "Sabredin ey Yâsir ailesi! Size müjdeler olsun! Sizin mükâfatınız cennettir."⁹ buyurdu.

Yine bir gün kin ve nefret kusan Mekkeli müşrikler Ammâr'ı sürükleye sürükleye kavurucu güneşin altına götürdüler. Saatlerce burada bıraktıkları yetmezmiş gibi bir de kor ateşle ona işkence ettiler. Resûlullah zaman zaman mazlum müminlere moral vermek üzere gizlice müşriklerin işkence mekânlarında bulunmadığı sıralarda zulme maruz kalan Müslümanların yanına giderdi. İşte bu vakitlerin birinde, gözü dönmüş ve kalbi kararmış müşriklerin ağır işkenceleri altında bitap düşen Ammâr'ın iniltilerini işitti ve göz yaşlarıyla kendisine mahzun bir şekilde bakan Ammâr

⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 230.

⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1: 346-347; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 432. İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 891.

için “Allah’ım! İbrahim’e ateşi nasıl serin ve selamet kıldıysan Ammâr’a da o ateşi serin ve selamet kıl!”¹⁰ diyerek dua etti. Müşriklerin Ammâr’a yaptıkları işkencelerin izleri yıllar sonra dahi vücudu üzerinde belirgin şekilde görülecek kadar derindi. Onun, her tarafı derin oyuklar biçiminde delik deşik olmuş sırtını gören birisi hayrete düşmüş ve sırtındaki oyukların nedenini sormuştu. İşkencenin her türlüşünü tadan Ammâr’dan “Bunlar, Kureşlilerin kavurucu çölde bana yaptıkları işkencelerin izleridir.”¹¹ cevabını almıştı. Bu çerçevede “Şimdi bu insanlar/müminler sırf ‘iman ettik’ demekle kendi hâllerine bırakılacaklarını, dolayısıyla hiçbir sıkıntı ve zorlukla sınanmayacaklarını mı sanıyorlar?”¹² mealindeki ayetin, imanı uğruna nice eziyetlere maruz kalan Ammâr hakkında nazil olduğu ifade edilmiştir.¹³

Hiç şüphesiz ki Ammâr, Allah Resûlü’nün çok sevdiği kadim dostlarındandı. Nitekim Ammar’ı her gördüğünde gözleri parıldayan Peygamber Efendimiz, “Ey güzel ve çevresini güzel kılan kişi! Hoş geldin!” ifadeleriyle ona iltifat ederdi.¹⁴ “Ammâr’a düşman olan, Allah’a düşman olur. Ona kin besleyen ve onu kızdıran, Allah’ı kızdırmış olur.”¹⁵ ve “Cennet üç kişiyi şiddetle arzular. Bunlar; Ali, Ammâr ve Selmân’dır.”¹⁶ ifadeleri, Resûlullah’ın Ammâr’ı ne derece sevdiğini gösterir mahiyettedir. Bir gün Hâlid b. Velîd ile Ammâr arasında bir anlaşmazlık vuku bulmuştu. Esasen ihtilaf konusunda Ammâr haklıydı. Her ikisi de Resûl-i Ekrem’e giderek birbirlerini şikâyet ettiler. Hz. Peygamber, şikâyetleri dinlediğinde

¹⁰ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 230.

¹¹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 229-230.

¹² Ankebût, 29/2.

¹³ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 231.

¹⁴ İbnü’l-Cevzi, *Sıfatü’s-safve*, 160; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4: 473.

¹⁵ el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 441; İbn Abdülberr, *el-İstîâb*, 3: 1138; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-gâbe*, 891.

¹⁶ Tirmizî, “Menâkıb”, 34.

Ammâr'ın özelliklerini anlatıp Hâlid b. Velîd'e Ammâr'ı üzmemesini buyurdu.¹⁷ Ammâr'dan özür dileyip helallik isteyen Hâlid b. Velîd bu olaya istinaden şöyle demiştir: "Allah'a yemin ederim ki Resûlullah'ın huzurundan ayrıldığımda Ammâr'ı nasıl memnun edeceğimden başka hiçbir şey düşünemiyordum!"

Ammâr sadece Allah Resûlü tarafından değil sahabe-i kiram arasında da çok sevilen ve saygı duyulan bir sima idi. Hz. Ali, Ammâr'ı gördüğünde son derece saygılı davranır, orada bulunanlara Hz. Peygamber'in "Ammâr, başından ayağına kadar imanla dopdoludur."¹⁸ sözünü hatırlatırdı.¹⁹ Sahabe-i kiram arasında samimiyet ve ihlas abidesi olarak görülen Ammâr'ın şu sözleri, onların ne kadar haklı olduğunu gösterir niteliktedir: "... Rabbim! Ben, sırf senin hoşnutluğunu kazanabilmek için gayret ediyorum. Senin, beni eli boş çevirmeyeceğini umuyor ve rızanı istiyorum."²⁰ Ayrıca Hz. Peygamber'in "Ammâr'ın gösterdiği yoldan gidiniz!"²¹ ifadesi sahabe arasında "Ammâr neredeyse hak orada; hak neredeyse Ammâr oradadır."²² sözüyle karşılık bulmuştur. Bu durumu, Hz. Âişe validemizin Resûlullah'tan işittiği şu rivayet de teyit eder mahiyettedir: "Ammâr, ne zaman iki konu hakkında tercih yapmak zorunda kalsa daima en doğrusunu seçmiştir."²³

Ammâr her zaman olduğu gibi Mescid-i Nebvi'nin inşası esnasında da en fazla gayreti gösterenlerdendi. İnşaat için herkes bir kerpiç taşıırken ilerleyen yaşına rağmen o iki tane

¹⁷ el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 441.

¹⁸ Nesâî, "İmân", 17; İbn Mâce, "Mukaddime", 147.

¹⁹ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 139.

²⁰ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 143; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 161.

²¹ Tirmizî, "Menâkıb", 28.

²² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 242.

²³ Tirmizî, "Menâkıb", 35; İbn Mâce, "Mukaddime", 148; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 438.

taşıyordu. Bu durumu gören Resûlullah, Ammâr'ı takdir ettikten sonra onun üzerindeki tozları silkeleyerek neden kerpiçleri teker teker ve yavaş yavaş taşımadığını sordu. O da “Ey Allah'ın Resûlü! Birini sizin, diğerini de kendim için taşıyorum ve sevabını da Allah'tan umuyorum.” karşılığını verdi. Sahabeden bazıları şaka niyetiyle bazen Ammâr'ın taşıdığı iki kerpiğin üstüne bazen üçüncüsünü koyuyordu. Çok yorulan Ammâr, bu durumdan şikâyetçi olduğunu “Ey Allah'ın Resûlü! Kardeşlerim kendilerine yüklemediklerini bana yüklüyorlar.” diyerek şaka yollu dile getirmişti.²⁴

Kederli, dertli, içine dönük, söylediği her söze son derece dikkat eden Ammâr, fitneden çok korkardı. Tekrar tekrar ifade ettiği “Fitneden Allah'a sığınırım.” duasıyla da bu kaygısını dile getirirdi.²⁵ Bu itibarla Ammâr, oldukça az ve öz konuşmasıyla bilinirdi. Bir gün minberde, bir topluluğa veciz bir konuşma yaptıktan sonra yerine oturmuştu. İrad ettiği hutbe, orada bulunanların oldukça hoşuna gitmişti. Grubun içinden biri “Çok belîğ ve veciz konuştunuz, ancak hutbenizi biraz daha uzatsaydınız olmaz mıydı?” diye sorduğunda Ammâr, Resûl-i Ekrem'in “Bir adamın namazında uzunluk, hutbesinde kısalık, onun fıkhıdaki âlimliğini gösterir. Onun için namazı uzatınız, hutbeleri kısaltınız! Beyanda cezbedici bir özellik vardır.”²⁶ ifadesiyle yöneltilen soruya cevap vermişti. Yine bir gün Abdullah b. Mes'ûd “Ey Ammâr! Gel de yaptığım eve bir bakıver!” diyerek yeni inşa ettiği evi göstermek üzere onu evine davet etmişti. Ammâr evi gördüğünde “Evet, sağlam bina yapmışsın. Uzun emellerin var anlaşılan! Lakin çabuk öleceksin!” diyerek Abdullah b. Mes'ûd'a takılmadan da geri durmamıştı.²⁷

²⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 234.

²⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 237.

²⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4: 264.

²⁷ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 142.

Allah Resûlü, 13 yıl boyunca Mekke'nin zor şartlarında yaşayan Ammâr'ı, "Peygamber Sırdaşı" olarak bilinen Huzeyfe b. Yemân ile kardeş kıldı.²⁸ Ammâr, Medine'de evi bulunmasına rağmen dinini daha iyi öğrenebilmek ve ilmini arttırmak amacıyla Suffe ashâbıyla beraber Suffe'de kaldı.

Ammâr, Hz. Ömer döneminde Kûfe'ye vali olarak tayin edildi. Hz. Ömer, Ammâr'ı Kûfe valisi olarak atadığında halkına şu mektubu yazmıştı: "Size Ammâr'ı emir, Abdullah b. Mes'ûd'u onun vekili ve muallim olarak gönderiyorum. Onlar, Allah Resûlü'nün sahabesinin seçkinlerinden olup Bedir ashabındandır. Onlara itaat ediniz! Onlardan ilim öğreniniz! Sizi kendime tercih ederek onları size gönderiyorum."²⁹ Ancak Ammâr, kısa süren idarecilikten sonra Hz. Ömer tarafından bu görevinden azledildi. Kûfe'den Medine'ye döndüğünde Hz. Ömer ona, "Ey Ammâr! Azletmem seni üzdü mü?" diye sorduğunda "Ey Ömer! Ne beni tayin ettiğin zaman sevindim ne de azlettiğinde üzüldüm. Aslına bakarsan, Allah'ın beni yükten kurtarmasına sevindim."³⁰ şeklinde cevap verdi.

Ammâr; Bedir, Uhud, Hendek, Huneyn başta olmak üzere Peygamber Efendimizin bulunduğu bütün savaşlara katıldı. Hz. Ebû Bekir döneminde gerçekleştirilen Yemâme Savaşı'nda bir kılıç darbesiyle bir kulağını kaybetmesine rağmen kahramanca çarpıştı ve dağılmak üzere olan İslam ordusunun yeniden toparlanmasına katkı sağladı. Abdullah b. Ömer onun kahramanlığına şu ifadelerle tanıklık etmiştir: "Yemâme günü öyle bir yiğit gördüm ki düşmanın saflarını dağıtıyor, 'Cennet ileridedir.' diyerek etrafındaki mücahitleri motive ediyordu. Daha sonra öğrendim ki bu yiğit Ammâr b. Yâsir imiş."³¹

²⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 232.

²⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 235; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 139; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 3: 1140.

³⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 237.

³¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 235.

Resûl-i Ekrem'in, hakkında "Başından ayağına kadar imanla dopdoludur." dediği koca yürekli sahabi, 37/657 yılında, ilerlemiş yaşına rağmen katıldığı Sıffin'de bahtsız bir kişinin kılıç darbeleriyle 93 yaşında şehadet şerbetini içti. Hz. Ali'nin kıldırıldığı cenaze namazının ardından yine orada defnedildi.³² Hz Ali, Ammâr'ın şehadet haberini aldığı anda çok üzölmüş ve "Allah, Ammâr'a rahmet etsin! O, Allah Resûlü'nün etrafında dört kişi varsa mutlaka dördüncüsüydü. Beş kişi anılsa mutlaka beşincisiydi. Resûlullah'ın ashabından hiç kimse, cennetin Ammâr'a vacip olduğundan şüphe etmez. Cennet Ammâr'a mübarek olsun!" ifadelerini kullanmıştı.³³

Ammâr b. Yâsir, ilk Müslömanlardan olmasının yanında Resûl-i Ekrem'in ahirete irtihaline kadarki süreçte daima onunla beraber bulunmuş ve 62 hadis-i şerif rivayet etmiştir.³⁴ Bunlardan biri de bize serlevha olacak nitelikteki şu ifadedir: "Üç şeyi her kim bir araya getirebilirse imanın tamamını elde etmiş olur: Kendi aleyhine de olsa insafı elden bırakmamak, herkese selam vermek ve fakirken bile tasaddukta bulunmak."³⁵

³² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 242-244; İbn Abdölberr, *el-İstî'âb*, 3: 1140-1141.

³³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 242.

³⁴ Mustafa Fayda, "Ammâr b. Yâsir", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3: 75.

³⁵ Buhârî, "İmân", 20.

İLİMDE DERYA, CESARETTE ZİRVE BİR ŞAHSİYET: ABDULLAH B. MES'ÛD

Müşriklerin baskılarının hız kesmeden devam ettiği Mekte günleriydi. Müslümanlar, Allah'ın ayetlerini Kureyş'e açıktan okuyamamalarından dolayı hüznünlüydüler. "Sahip çıkani ve kabilesi güçlü biri olsa da Kur'an'ı onlara okusa!" diyorlardı. Tam da bu sırada yoksul, zayıf ve çelimsiz genç bir çoban "Bana müsaade ediniz! Allah'ın ayetlerini ben onlara duyururum." dedi. O, Mekkelilerin zarar vermesinden endişelenen ilk Müslümanların sözlerine aldırmaksızın cesaretle "Rabbim beni korur." diyerek Kâbe'nin avlusundaki Kureyşli müşriklerin toplandığı yere vardı ve besmele çekip Rahmân suresinin ilk ayetlerini Mekkeki müşriklerin yüzlerine haykırdı. Kureyşliler, ne olup bittiğini anlamak için kimsesiz çobanın okuduğu ayetleri önce hayret ve dikkatle dinlediler. Kısa bir sessizliğin ardından birbirlerine "Bu delikanlı ne diyor, anlayanınız var mı?" diye sordular. İçlerinden biri "Muhammed'e inen Kur'an'ı okuyor anlaşılan!" der demez zorba güruh tarifsiz bir öfkeyle saldırarak onu tekme tokat dövdü. Cesur genç ise hissettiği acıya rağmen

susmamış, Allah'ın ayetlerini okumaya devam etmişti. Ta ki kan revan içinde kalıp bayılana kadar... İlk Müslümanların ve Allah Resûlü'nün delikanlının akıbeti hakkındaki korkuları başlarına gelmişti. Zalim kalabalığın tekmeleriyle hırpalanan ve kanlar içinde yere yığılan bu kahramanı, arkadaşları Dâru'l-Erkam'a taşıdılar. Menfur olaydan haberdar olan Resûlullah'ın, ona hitaben “Ben seni uyarmamış mıydım, sen zayıfsın, himaye edecek kimsen yok, sana saldırırlarsa karşı koyamazsın diye?” buyurduğunda korkusuz gencin Resûl-i Ekrem'e sözü şu oldu: “Ey Allah'ın Resûlü! Müşrikleri hiç bugünkü kadar aciz ve zavallı bir hâlde görmemiştim. Vallahi bana izin verirsiniz yarın yine gidip aynı şeyi yapmayı isterim.” Resûlullah ise “Gerek yok. Zaten hoşlarına gitmeyecek gerçekleri onlara duyurdun.”¹ şeklindeki sözleriyle kimsesiz gencin bu talebini geri çevirdi.

Hoşlanmadıkları hakikatleri, Mekkeli müşriklerin yüzlerine çarparcasına haykıran bu çelimsiz ve fakir çobanın adı Abdullah b. Mes'ûd'dur. Künyesi Ebû Abdurrahman olan Abdullah b. Mes'ûd'un asıl adı, İbn Ğâfil b. Habîb b. Şemh b. Fe'r b. Mahzûm'dur.² İbn Mes'ûd, babası hakkında yeterli bilgi bulunmadığı için “Sahâbî b. Sahâbiyye” olarak tanındığı gibi annesine nispetle “İbn Ümmü Abd” diye de anılmıştır. Müslümanların altıncısı olan İbn Mes'ûd,³ Kur'an'ı ağızdan ilk okuyan kişi olarak da adını tarihin altın sayfalarına yazdırmıştır.⁴ Müslüman olmasının ardından Dâru'l-Erkam'da; hicretten sonra da Medine'de Suffe'de ilim öğrenme ve öğretmeye devam etmiştir.

¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1: 341-342; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 737.

² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 139; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 124; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 736.

³ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 126; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 144; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 737.

⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1: 341; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 140; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 737.

İbn Mes'ûd, Mekke'nin zor şartlarında Peygamber Efendimizin emriyle Habeşistan'a gittiği gibi Medine'ye de ilk hicret edenler arasındaydı. O, herkesin cesaret edemeyeceği pek çok konuda daima ön safta yer aldı. İbn Mes'ûd'un bu özelliğini bilen Allah Resûlü, Bedir Savaşı'nın hemen öncesinde Ammâr b. Yâsir ile birlikte düşman hakkında istihbarat toplaması için onu vazifelendirdi. İbn Mes'ûd, savaş başlamadan önceki gece, diplerine kadar gizlice girerek müşriklerin durumlarını araştırdı. Çok korkmuş durumda bulunan ve panik içinde olan düşman hakkında rapor verirken şu değerlendirmeleri yaptı: "Ya Resûlallah! Düşman o kadar telaş içinde ki korkudan atlarının kişnemelerini dahi engelliyorlar. Öyle ki kişnemeye kalkan atın yüzüne vuruyorlar. Üstelik rüzgâr onları toz toprak içinde bırakmış. Bu durum bizim lehimize dir."⁵

İbn Mes'ûd, Hz. Peygamber'in "Ümmetin Firavun'u" olarak ifade ettiği Ebû Cehil'i Bedir meydanında öldürmesi münasebetiyle Resûl-i Ekrem, Allah'a hamdederek ona hayır duada bulundu ve Ebû Cehil'in kılıcını da İbn Mes'ûd'a verdi.⁶

İbn Mes'ûd ashab-ı kiram içinde ayrıcalıklı bir yere sahip olmasının yanında Peygamber Efendimiz nazarında da oldukça önemli bir isimdir. Sahabiler arasında ahlakı ve yaşantısı itibarıyla "Resûlullah'a en fazla benzeyen kimse" olarak gösterilen İbn Mes'ûd, Allah Resûlünün hayat tarzını, giyim-kuşamını, ahlak ve tavırlarını örnek alma konusunda büyük çaba sarf ederdi. O, pek çok vesileyle Peygamber Efendimizin özel hayatını yakından müşahade etme imkânı buldu. Bu çerçevede Abdurrahman b. Yezid'in şu ifadeleri, söz konusu yakınlığı teyit eder mahiyettedir: "Biz, Huzeyfe

⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. el-Vâkîd el-Eslemî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, Edt. Marsden Jones (London: Oxford University Press, 1966), 1: 54-55.

⁶ el-Vâkîdî, *el-Meğâzî*, 1: 90-91; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 3: 991.

b. Yemân'a gelip: 'Hayat tarzı, ahlak, hâl ve tavır itibarıyla sahabe içinde Resûlullah'a en fazla benzeyen kimdir? Biz, onun yaşantısına bakıp da kendimize örnekler alalım.' diye sorduk. Huzeyfe bu soruya şöyle cevap verdi: 'Güzel hâl, ahlak, vakar gibi özellikleri yönüyle Resûlullah'a, Ümmü Abd'ın oğlundan (İbn Mes'ûd) daha yakın başka bir kimse bilmiyoruz.'⁷

Peygamber Efendimizin bizzat terbiyesinde yetiştirdiği âlim ve arif bir sahabe olan İbn Mes'ûd; Kur'an'ı ve Allah Resûlü'nü o denli iyi anlamıştı ki Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer başta olmak üzere pek çok sahabe, kendisine danışmadan iş yapmazdı. Bu itibarla onun fikirleri "en isabetli görüş" olarak kabul edilirdi. Hz. Peygamber'in, İbn Mes'ûd hakkındaki şu ifadeleri bu duruma sebep teşkil etmiş olmalıdır: "Benden sonra ashabımdan iki kişiye -Ebû Bekir ve Ömer'i işaret ederek- uyunuz! Ammâr'ın gösterdiği yoldan gidiniz ve İbn Mes'ûd'un tavsiyelerine sımsıkı sarılınız!"⁸ Onun bu özelliği, ilmî kabiliyetinin yanı sıra Peygamber Efendimiz ile olan yakın ilişkisi dolayısıyladır. Zira o, daha genç yaşlarda Resûlullah'ın hizmetinde bulunmaya başlayan, hane-i saadete serbestçe girip çıkma konusunda Allah Resûlü'nün kendisine özel izin verdiği bir kişidir. Resûl-i Ekrem'in ona "Benim yanıma girmen için senin iznin, perdenin kaldırılması ya da sesimi duyman yahut karartımı görmendir. Bu izin, girmeni yasaklayan bir işaret görünceye kadar devam edecektir." sözü bu müsaadenin ifadesidir.⁹ İbn Mes'ûd'un söz konusu özel izne istinaden Hz. Peygamber'in evine rahatça girip çıkması ve onunla yakın münasebeti itibarıyla Medine'ye gelen yabancıların, onu Allah Resûlü'nün ailesinden zannettikleri

⁷ Buhârî, "Fezâilü Ashâbi'n-Nebi", 27; Tirmizî, "Menâkıb", 38; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 143.

⁸ Tirmizî, "Menâkıb", 28.

⁹ Müslim, "Selâm", 16; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 142; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 737.

ifade edilmiştir. İbn Mes'ûd'u, Resûlullah'ın hane halkından zannedenlerden birisi de Ebû Musa el-Eş'arî'dir. Ebû Musa el-Eş'arî, bu durumu şöyle dile getirmiştir: "Biz Yemen'den Medine'ye geldiğimiz ilk zamanlarda, Peygamber Efendimizin evine çok sık girip çıkmasından dolayı İbn Mes'ûd'u Allah Resûlü'nün hane halkından biri sanıyorduk. Aralarında bir kan bağı olmadığını çok sonraları öğrendik."¹⁰ "Arza-i ahire"¹¹ dahi Hz. Peygamber'in, Hz. Cebrâil'e Kur'an'ı arz ettiği esnada İbn Mes'ûd'un onların yanlarında olduğu ifade edilmiştir.¹² Resûl-i Ekrem ile her daim beraber bulunması itibarıyla bizzat dile getirdiği "Allah'ın kitabını bana sorun! Herhangi bir ayetin, gece mi gündüz mü; ovada mı yoksa dağda mı indiğini bilirim."¹³ sözü, onun Kur'an'a vukufiyetini gözler önüne sermektedir.

Kur'an ve tefsir başta olmak üzere birçok sahada kaleme alınan eserlerde serdettiği görüşleriyle İbn Mes'ûd, İslam ilim tarihinin en önemli simaları arasında yerini almıştır. Aşhab-ı kiramın tümü, onun bizzat Hz. Peygamber'den öğrenmesi dolayısıyla Kur'an'a vukufiyetini kabul ve takdir etmiştir. Bu hususta kendisi şu ifadelerde bulunmuştur: "Ben, Kur'an'dan yetmiş sureyi Allah Resûlü'nün bizzat mübarek ağzından dinledim ve ezberledim."¹⁴ Allah'ın kitabı içinde hiçbir ayet yoktur ki ben onun nerede, ne zaman, kimin hakkında ve ne sebeple indirildiğini bilmeyeyim! Yeryüzünde şu

¹⁰ Buhârî, "Fezâilü Ashâb'n-Nebî", 27; Müslim, "Fezâilü's-Sahâbe", 110; Tirmizî, "Menâkib", 38.

¹¹ "Arza", her yıl ramazan ayında, o zamana kadar nâzil olan ayet ve sureleri Cebrâil'in Hz. Peygamber'e; onun da Cebrâil'e okuması uygulamasıdır. "Arza-i ahire" ise bu uygulamanın Hz. Peygamber'in vefat ettiği sene gerçekleşmesine verilen isimdir.

¹² İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 3: 992.

¹³ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubi, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'an*, tsh. Hişâm Semîr el-Buhârî (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 1: 35.

¹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 144; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 144.

an Kur'an'ı benden daha iyi bilen birisinin olduğunu duysam derhâl deveme atlar, o şahsın yanına giderek Allah'ın kitabını ondan öğrenirim, bundan da hiç yüksünmem.”¹⁵ Muhadramûn¹⁶ âlimlerden Şakîk b. Seleme de benzer ifadelerle şunları dile getirmiştir: “Bir gün İbn Mes'ûd bize şöyle hitap etti: ‘Vallahi! Resûlullah'ın bizzat ağzından yetmiş küsur sure dinledim. En hayırlıları olmadığım hâlde, aralarında Allah'ın kitabını en iyi bilen olduğunu Allah Resûlü'nün bütün ashabı bilir.’ (Şakîk b. Seleme devamla) “Resûlullah'ın pek çok sahabesinin ilim halkasında bulundum. Bu sözünden dolayı hiç kimsenin İbn Mes'ûd'u kınadığını ya da ona karşılık verdiğini duymadım.”¹⁷ sözleriyle cümlesini tamamlamıştır.

İbn Mes'ûd, Kur'an'ın sonraki nesillere aktarılması hususunda gayret gösteren şahsiyetlerin başında gelir. Allah Resûlü, zaman zaman İbn Mes'ûd'dan kendisine Kur'an okumasını isterdi. Bir defasında ona Kur'an okumasını buyurması üzerine İbn Mes'ûd şunları dile getirmiştir: “Ey Allah'ın Resûlü! Biz Kur'an'ı sizden öğrenmedik mi? Kur'an size indirilmişken ben mi size Kur'an okuyayım? dedim. Hz. Peygamber ‘Kur'an'ı başkasından dinlemekten pek hoşlanırım.’ buyurdu ve ben Nisâ suresini okumaya başladım. ‘Her ümmetten bir şahit getireceğimiz ve seni de bütün bunlara şahit tuttuğumuz gün, onların hâlleri ne olacak bakalım?’¹⁸ anlamındaki ayete geldiğimde Allah Resûlü ‘Şimdilik yeter ey Abdullah! Orada bırak!’ buyurdu. Başımı kaldırdığımda bir de ne göreyim? Resûlullah hıçkırıklara boğulmuş,

¹⁵ Buhârî, “Fezâilü'l-Kur'an”, 8; Müslim, “Fezâilü's-Sahâbe”, 115.

¹⁶ Cahiliye Dönemi'nde ve İslâm döneminde yaşadığı hâlde Hz. Peygamber'i Müslüman olarak göremeyen kimselere verilen isimdir. Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Efendioğlu, “Muhadramûn”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 395-396.

¹⁷ Buhârî, “Fezâilü'l-Kur'an”, 8; Müslim, “Fezâilü's-Sahâbe”, 114.

¹⁸ Nisâ, 4/41.

sakalından aşağı yaşlar boşanıyordu.”¹⁹ Bir defasında da Peygamber Efendimiz, İbn Mes'ûd'dan Tekvîr suresini tilavet etmesini istemesi üzerine İbn Mes'ûd sureyi okumaya başlamış, “Vaktiyle diri diri gömülen kız çocuğuna ‘Hangi günahattan dolayı öldürüldü?’ diye hesabı sorulacak.”²⁰ mealindeki ayete geldiğinde merhamet peygamberi gözyaşlarına hâkim olamamıştı. Resûlullah'ın bu hâlini gören İbn Mes'ûd daha fazla dayanamayıp tilavetini sonlandırmıştı. Yine bir gece vakti Allah Resûlü, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer Mescid-i Nebevi'nin önünden geçerlerken içeride birinin sesi duyulur bir şekilde namaz kıldığını fark ettiler. Namazda okunan Kur'an'a dikkat kesilen Resûl-i Ekrem, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer oldukları yerde beklediler ve birlikte gönüllere işleyen bu tilaveti dinlediler. Sesin sahibini tanıyan Allah Resûlü, tilavetinden etkilendikleri şahsın İbn Mes'ûd olduğunu belirterek “Her kim Kur'an'ı indiği tazelikte duymak isterse Ümmü Abd'in oğlundan (İbn Mes'ûd) dinlesin.” buyurmuştu.²¹ Hz. Peygamber'in şu mübarek sözleri, İbn Mes'ûd'un bu konudaki mühim yerini göstermektedir: “Kur'an'ı dört kişiden öğreniniz! Bunlar: İbn Mes'ûd, Ebû Huzeyfe'nin mevlâsı Sâlim, Übey b. Ka'b ve Mu'âz b. Cebel'dir.”²² Bu bağlamda İbn Mes'ûd'dan söz açıldığı bir ortamda, orada bulunan sahabenin âlimlerinden Abdullah b. Amr şöyle demiştir: “Abdullah b. Mes'ûd öyle bir kimsedir ki Resûlullah'ın, ‘Kur'an'ı; Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Huzeyfe'nin mevlâsı Sâlim, Übey b. Ka'b ve Mu'âz b. Cebel'den okumaya (almaya/öğrenmeye) bakı-

¹⁹ Buhârî, “Fezâilü'l- Kur'an”, 35; Müslim, “Müsâfirîn” 247; Ebû Dâvûd, “İlim”, 13; Tirmizî, “Tefsîr”, 5.

²⁰ Tekvîr, 81/8-9.

²¹ İbn Mâce, “Kitâbü's-Sünne”, 11; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 3: 990; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-saife*, 145.

²² Buhârî, “Fezâilü Ashâbi'n-Nebi”, 26; Müslim, “Fezâilü's-Sahâbe”, 118; Ebû Abdullah el-Hâkim en Nisâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, dirâse-tahkik, Mustafa Abdülkadir Arâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 3: 250.

nız!' buyurduğunu işittiğimden beri onu çok seviyorum, seveceğim de..."²³

İbn Mes'ûd, Resûllah'a soru soran, gözlem yapan, hata yaptığında Peygamber Efendimiz tarafından düzeltilen, başkalarının sorularına şahit olan, Hz. Peygamber'in bulunduğu ortamda hutbe irad eden, Allah Resûlü tarafından teyit edilen ve onun iltifatlarına mazhar olan bir sahabidir. Bir defasında Peygamber Efendimiz, içinde kendisinin de yer aldığı bir mecliste "Ey İbn Mes'ûd! Kalk ve insanlara konuş!" buyurduğunda İbn Mes'ûd yerinden kalktı ve Allah'a hamd ü senadan sonra şunları söyledi: "Ey insanlar! Allah rabbimiz, İslam dinimiz, Kur'an imamımız, Kâbe kiblemiz, şu yanımda duran da peygamberimizdir. Allah ve Resûlü neden razı olduysa biz de ona razıyız. Onların hoşlanmadıklarından biz de hoşlanmayız." Bunun üzerine Hz. Peygamber "Ümmü Abd'ın oğlu (İbn Mes'ûd) isabet etti. Doğru söyledi. Allah'ın, benim ümmetimin için razı olduğuna razı olduğum gibi Ümmü Abd'ın oğlunun razı olduğundan da razı oldum." buyurdu.²⁴

İbn Mes'ûd, gece gündüz sürekli hizmetinde bulunduğu Peygamber Efendimizin -bir yere gitmek istediğinde- ayak-kabılarını giydirir, bir meclise geldiğinde ayakkabılarını çıkartıp koltuklarının altına koyarak muhafaza eder, meclisten ayrılacağı zaman tekrar giydirirdi. Resûlullah'ın saçlarını tarar, yıkandığında ona perde tutar, yolda önünde yürürdü. Hz. Peygamber hane-i saadete geldiğinde, annelerimiz evde yoksa ondan önce girip evi kontrol ederdi. Allah Resûlü istirahat çekilip uyuduğunda, gerektiği vakitte onu uyandırır. Resûl-i Ekrem'in elbise, yastık, misvak gibi özel eşyalarını taşıdığından sahabe arasında kendisine "Sâhibü's-Sivâd

²³ Buhârî, "Fezâilü Ashâbi'n-Nebî", 26; "Menâkibü'l-Ensâr", 14.

²⁴ ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1: 483-484.

ve's-Sivâk" denilmiştir.²⁵ İşte böylesi bir yakınlık, onu Resûl-i Ekrem'e nüceba/refik/havari kılmıştır. Hz. Ali'den nakledildiğine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Her nebiye yedi nüceba verilmiştir. Bana ise yedisi Kureys'ten; yedisi de diğer muhacirlerden olmak üzere on dört havari verilmiştir. Bunlar: Ali, Hamza, Hasan, Hüseyin, Ca'fer, Ebû Bekir, Ömer, Mus'ab, Bilâl, Selmân, Mikdâd, Ebû Zer, Ammâr ve Abdullah b. Mes'ûd'dur."²⁶

Hane-i saadetin kapısını kendisine sonuna kadar açan Allah Resûlü'nün yanından bir an olsun ayrılmayan İbn Mes'ûd, bu yakınlığı vesilesiyle nice sözlerine kulak kesildiği Hz. Peygamber'in buyruklarını nakletmede oldukça hassastı. Söylemediği bir sözü Resûlullah'a isnat etme endişesinden dolayı çok ihtiyatlı konuşur, hadisi aktarırken de gözleri dolardı. Öğrencilerinden Amr b. Meymûn bu konuyu şöyle dile getirmiştir: "Bir yıl boyunca İbn Mes'ûd'un daima dizinin dibindeydim. Kendisinden istifade ettiğim bu zaman zarfında bir kez hariç 'Allah Resûlü şöyle buyurdu' dediğini işitmedim. O gün 'Resûlullah buyurdu ki' sözü ağzından çıkıverdiğinde kendisini bir hüznün kapladı, rengi soldu, alnından terler boşaldı, vücudu titredi. O kadar bunalmış bir vaziyetteydi ki öleceğini zannettik. Sözü bitirirken de hata etmediğini temenni ederek Allah'a sığındı."²⁷ Hadis-i şerif nakletme konusundaki titizliğine işaret eden bir başka rivayet ise öğrencilerinden Alkame b. Kays'ın dilinden şu şekildedir: "İbn Mes'ûd her perşembe gecesini insanlarla sohbet ederek ihya ederdi. Benim de sürekli hazır bulunduğum bu gecelerin birinde 'Resûlullah şöyle söyledi' dediğini bir kez hariç hiç duymadım. O gece, bize Allah Resûlünden bir ri-

²⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 141-142; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 126; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 737.

²⁶ Tirmizî, "Menâkıb", 30; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 128.

²⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 144; İbnü'l-Cevzi, *Sıfatü's-safve*, 147.

vayeti naklettiğinde esasına dayanmış, ondan güç alıyordu. Asaya iyice baktığımda İbn Mes'ûd'un titremesinden dolayı asa sağa sola sallanıyordu.”²⁸ Genellikle Allah'ın elçisinden gördüğü ve öğrendiği farzları izah eden, daha ziyade dinî emirlerin anlaşılmasını kolaylaştırmaya ya da muhtemel yanlış anlamaları bertaraf etmeye yönelik talimatları aktaran İbn Mes'ûd, öğrencilerine hadis-i şerif rivayeti konusunda son derece dikkatli olmalarını tavsiye ederdi. Bu konudaki sıkı tembihlerine rağmen İbn Mes'ûd'dan oldukça fazla hadis-i şerif rivayet edilmiştir. Bu yönüyle de o, 848 hadis-i şerif ile “muksirûn” sahabiler arasında yer almıştır.

Kaynakların bazılarına göre İbn Mes'ûd, henüz hayat-tayken Resûl-i Ekrem'in cennetle müjdelediği aşere-i mübeşşere arasındadır.²⁹ Gecelerini ibadetle geçiren, sabahlara kadar dua eden, döktüğü gözyaşları nedeniyle yüzünde iki siyah çizgi peyda olan bu kıymetli sahabe; omuzlarından dökülen uzun saçları, giydiği tertemiz ve bembeyaz elbisele-ri, geceleri dahi sürmekten vazgeçmediği güzel kokularıyla dikkat çekerdi. Kullandığı güzel esanslar sayesinde bulunduğu meclise hoş bir koku yayılırdı.³⁰

Hız. Ömer, görünüşte boyu kısa ve çok zayıf olan İbn Mes'ûd'u her gördüğünde mutlu olur, “Ey İbn Mes'ûd! Sen içi ilimle dopdoludur küçük olsun.”³¹ ifadesini kullanırdı. Bu durum, onun fizik açıdan küçük olsa da ilim itibarıyla ne kadar büyük olduğunu vurgular mahiyettedir. Yine şu anekdot da mevzuya bir başka örnek teşkil etmektedir: Çıkılan bir seferde İslam ordusu müsait bir yerde mola verir. Bu sırada

²⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 144.

²⁹ İbn Abdülberri, *el-İstî'âb*, 3: 988; İsmail Cerrahoğlu, “Abdullah b. Mes'ûd”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1: 114.

³⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 145; ez-Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1: 463.

³¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 144; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 129; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 739.

ashab-ı kiram, hurma ağaçlarına tırmanıp hurma toplamaya çalışır. İbn Mes'ûd'un da Resûlullah'a hurma ikram etmek amacıyla ağaca tırmandığını gören sahabiler, rüzgâr estikçe ağacın dallarıyla birlikte İbn Mes'ûd'un da sallandığını görünce gülüşürler. Peygamber Efendimiz, ashabına neden güldüklerini sorduğunda onlar, çok çelimsiz ve zayıf olan İbn Mes'ûd'un bacaklarının inceliğine güldüklerini söylerler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Güldüğünüz bu bacaklar var ya, mizanda Uhud Dağı'ndan daha ağır olacaktır." Bu konuda bir başka rivayet Zirr b. Hubeyş'in dilinden şöyledir: "Bir gün Allah Resûlü ile beraberdik. İbn Mes'ûd, Hz. Peygamber'e misvak yapmak için bir erak (Arabistan'da yetişen ve dalları diş temizliğinde kullanılan bir ağaç türü) ağacına çıkmıştı. Ağaca tırmandığı esnada rüzgâr estikçe ağacın dallarıyla birlikte onu da sallıyordu. Böyle olunca İbn Mes'ûd'un elbisesinin etek kısmı açıldı ve çok ince olan bacakları görüldü. Orada bulunan sahabiler bu sahneye gülmeye başladılar. Resûlullah 'Neden gülüyorsunuz?' diye sorduğunda onlar İbn Mes'ûd'un bacaklarının inceliğine güldüklerini söylediler. Bunun üzerine Allah Resûlü 'Allah'a yemin ederim ki güldüğünüz bu bacaklar var ya, mizanda Uhud Dağı'ndan daha ağır gelecektir.' buyurdu."³²

Son derece güvenilir bir şahsiyet olan İbn Mes'ûd, gençlik yıllarında Ukbe b. Ebû Muayt'ın koyunlarını otlatırken bir gün Resûlullah ve Hz. Ebû Bekir içmek amacıyla süt istemişlerdi. İbn Mes'ûd da sürünün çobanı olduğunu, bu koyunların kendisine emanet edildiğini ve onlara süt veremeyeceğini söylemişti. İlk tanışmaları böylece gerçekleşmiş ve Allah Resûlü başını okşadığı bu emin çobana iltifat etmişti.³³ Peygamber

³² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 143-144; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 127; İbnü'l-Cevzi, *Sıfatü's-safve*, 145.

³³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 139; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 125; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 737.

Efendimizin “Müslümanların istişaresi olmaksızın bir kişiyi yönetici tayin edecek olsaydım bu kişi İbn Mes‘ûd olurdu.³⁴ buyurması, belki de İbn Mes‘ûd’un emanete riayeti henüz genç yaşlardan itibaren içselleştirmesi sebebiyledir.

İbn Mes‘ûd, sahabenin kendisine saygı duyduğu ve önemseydiği isimler arasındadır. Nitekim Hz. Ömer Kûfe’ye kadı olarak İbn Mes‘ûd’u tayin ettiğinde Kûfelilere iletilmesi için yazdığı mektupta şunları dile getirmiştir: “Size Ammâr b. Yâsir’i emir, İbn Mes‘ûd’u da onun vekili ve öğretmen olarak gönderiyorum. Onlar, Allah Resûlü’nün sahabesinin seçkinlerinden olup Bedir ashabındandır. Onlara itaat ediniz! Onlardan ilim öğreniniz! Benim onlara ihtiyacım olmasına rağmen sizi kendime tercih edip Ammâr b. Yâsir’i ve İbn Mes‘ûd’u size gönderiyorum.”³⁵ O, bu vesileyle gittiği ve Hz. Osman dönemine kadar bu vazifeyi ifa ettiği Kûfe’de adalet adına kadı sıfatıyla pek çok müşkil meseleyi çözmüş, beytûlmalin (hazine) sorumluluğunu üstlenmiş, muhtelif ilim meclislerinde sayısız öğrenci yetiştirerek eğitim öğretim sahasında önemli faaliyetlerde bulunarak bir ekolün (Kûfe ekolü) temellerini atmıştır. Bu çerçevede İbn Mes‘ûd, bildiklerini en güzel şekilde öğreten örnek bir muallimdi. Bu özelliğiyle ilgili olarak “Biz, İbn Mes‘ûd’dan daha güzel ahlaklı, öğretme hususunda daha şefkatli, sohbeti tatlı, iletişimi gayet iyi ve daha takvalı bir kimseyi görmedik.” denildiği sırada o ortamda bulunan Hz. Ali bu sözü tasdik etmiştir.³⁶ Bu çerçevede ders esnasında öğrencileri, kendisini tam bir iştiyak ile takip eder, çarçabuk geçtiğini fark etmedikleri derslerinin bitmesine üzülmürlerdi. Kûfe’de kaldığı süreçte ders halkasında yetişen Alkame, Mesrûk, Esved, Kâdı Şüreyh,

³⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 142; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 738.

³⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 235; Ebû Nu’aym, *Hilyetü’l-evliyâ*, 1: 139; İbn Abdülberr, *el-İstî‘âb*, 3: 1140.

³⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 144; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 739.

Ebü Vâil gibi simalar başta olmak üzere pek çok öğrencisi Kur'an, kıraat, hadis, fıkıh gibi sahalarda, yaşadıkları dönemin önemli isimleri olarak şöhret bulmuştur. Hanefî fıkıhının temel taşı kabul edilen İbn Mes'ûd, Kûfe'den ayrıldığında kendisinden her açıdan istifade eden Kûfeliler ilmi, takvası, güzel ahlakı, nezaketiyle kendisini hep hayırla yâd etmişlerdir. Hz. Ali, İbn Mes'ûd vefat ettikten sonra Kûfe'ye gitmiş ve buradaki ilmî faaliyetleri yakından görme fırsatı bulmuştur. Kûfe'deki ilmî birikimi ve herkesin ilim tahsili için gösterdiği azme şahit olduğunda hayretini gizleyememiş ve şu ifadeleri kullanmıştır: “Allah İbn Ümmü Abd'e (İbn Mes'ûd) rahmet eylesin. Baksanıza bu beldeyi ilimle doldurmuş.”³⁷

Bizzat terbiyesinde yetiştiği Allah Resûlü'nün sünnetine uygun bir hayat tarzına sahip olan İbn Mes'ûd, ibadetine oldukça düşkün, günaha meyletmekten çok korkan bir şahsiyetti. Hz. Osman'ın, ölüm döşeğinde ziyaret ettiğinde onu ağlar bir vaziyette bulup “Ne oldu ey Abdullah! Yoksa ölümden mi korkuyorsun?” şeklindeki sorusunu “Asla! Ölümünden değil de günahlarımdan ürküyorum. Rabbime vereceğim hesaptan çok korkuyorum.” diyerek cevaplamıştır. Şu ifadeleri onun günaha bakışını açıkça gözler önüne serer niteliktedir: “Mümin kimse günahlarını gözünde öylesine büyütür ki sanki kendisi bir dağın eteğinde oturuyormuş da dağ üzerine çökecekmiş zanneder. Günaha düşkün kimse ise günahlarını, burnunun üstüne konan bir sinek gibi görür.”³⁸ Müslüman olduğu günden beri hiçbir kuşluk vaktinde uyumadığını, pazartesi ve perşembe günlerini de oruçlu geçirdiğini ifade eden İbn Mes'ûd,³⁹ namazlarını vaktinde kılmaya

³⁷ Muhammed Zahid Kevserî, *Fıkhu ehlî'l-İrâk ve hadîsühüm*, thk. Abdülfetâh Ebû Gudde (Beyrut: Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1970), 16.

³⁸ Buhârî, “Daavât”, 4.

³⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 143; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 147.

azami derecede özen gösterirdi. Gece, el ayak çekilip gözler uykuya hazırlandığında kalkar Kur'an-ı Kerim okurdu.

İslami ilimlerin teşekkülünde, gerek söyledikleri gerekse yaşantısı bakımından kaynak isim niteliği arz eden İbn Mes'ûd'un, bulunduğu ortamlarda öğrenme azmini muhafaza etmesi, sahip olduğu bilgiyi paylaşma konusundaki hassasiyeti hayrete değerdi. Söyledikleriyle davranışları arasında tutarsızlık bulunmayan, bu itibarla kendisini dinleyenlere tesir eden biriydi. Anlaşılır, sade ve yumuşak bir üslup kullandığı etkileyici nasihatlerinin her biri Müslüman kimliğini oluşturmada önemli öğütler mahiyetindedir. Bunlardan biri "Kim geçim sıkıntısından dolayı insanlara dert yanarsa, onun ihtiyacı giderilmez, açığı kapanmaz. Geçim darlığını Allah'a arz eden kimseye ise Allah, sıkıntısını giderip bolluk ve bereket ikram eder."⁴⁰ şeklindeki nasihatidir.

Kur'an denince ilk akla gelen isimlerden olan İbn Mes'ûd, "Kur'an'ın Hamili" şeklinde tavsif edilen hafızlara da özel tavsiyede bulunmayı ihmal etmemiştir. O, hafızlar başta olmak üzere Kur'an'ı öğrenen ve öğretilen bulunması gereken vasıfları şu şekilde sıralamıştır: "İçinde Kur'an taşıyan hafız, gecesini ihya etme konusunda temayüz etmeli. İnsanlar gece istirahat çekilip uyuduklarında uyanık olmalı. Gündüzleri insanlar oruç tutmazken oruç tutmalı. Herkes sevinirken hüznülenebilmeli. İnsanlar gülerken ağlayabilmeli. İnsanlar birbirini çekiştirirken susabilmeli. Herkes burnu havada bir biçimde kibir gösterisi yaparken mütevazılığı koruyabilmeli. Hasılı Kur'an hafızı, huşu içinde ve mütevazı olarak Allah'ı hatırlanndan çıkarmayan, ince görüşlü, yumuşak huylu, hikmet sahibi, kalp kırmaktan uzak, az konuşan, çevresindekilere eziyet etmeyen, her an teyakkuzda

⁴⁰ Tirmizi, "Zühd", 18.

olan kimsedir. Onun kaba, gafil, gürültücü, bağırıp çağıran, yaygaracı ve katı kalpli olması asla düşünülemez.”⁴¹

İbn Mes'ûd, Hz. Osman'ın kendisini Kûfe'den Medine'ye çağırmasından kısa bir süre sonra rahatsızlandı ve 32/652 yılında altmış küsur yaşında Medine'de ahirete irtihal etti. Naaşı, Hz. Osman ya da Ammâr b. Yâsir tarafından kaldırılan cenaze namazını müteakiben bir gece vakti Cennetü'l-Bakî'ye defnedildi.⁴²

Resûlullah'ı bir gölge gibi takip etmesi ve onun rahle-i tedrisinde özenle yetişmesi itibarıyla ilimde derya olan ve tarif edilemez cesaretiyle bildiğimiz İbn Mes'ûd'un şu duası, duamız olsun: “Allahım! Senden, geri dönüşü olmayan bir iman, tükenmeyen nimetler ve ebedî cennetinin en yüksek yamaçlarında bulunup Allah Resûlü'nün dostu/komşusu olmayı isterim.”⁴³

⁴¹ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 130; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 149.

⁴² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 147; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 3: 994; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 144.

⁴³ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 127.

İMAN UĞRUNA BİR FEDAKÂRLIK TABLOSU: HABBÂB B. ERET

Cahiliye Dönemi'nde Mekke'de, Arapların güçlü ve kudretli kabilelerinden Temîm'e mensup olup Irak civarında esir alınan bir kimse vardı. Bu şahıs, daha sonra Mekke'de Ümmü Enmâr Huzâiyye isimli müşrik bir kadına köle olarak satıldı ve bu itibarla "Huzâî" nisbesiyle tanındı. Huzâî, okuma-yazma bilen, ilme meraklı, entelektüel zihni haiz, isabetli atışlarıyla iyi bir kemankeş, kılıç ve kalkan gibi savaş aletlerini oldukça iyi kullanan, demirci ustalığı vb. özellikleriyle alışlagelen kölelerden farklıydı. On parmağında on marifet bulunan bu köle, sayısız maharetiyle sahibinin gözüne girmekle kalmadı; kısa zamanda Mekke'de önemli biri hâline geldi. Bir süre sonra da pek çok hüneri vesilesiyle iyi kazanç elde etti ve kendi bedelini ödeyip özgürlüğüne kavuştu. Henüz yirmili yaşlardaki bu şahıs, azat edildikten sonra da yetenekli olduğu konularda Mekkelilerin işlerini görmeye devam etti ve burada bir demirci dükkânı açtı. Dükkânı, çok geçmeden iş yaptırmak ve kendisiyle fikir

alışverişinde bulunmak üzere Kureyş'in önde gelen simalarının uğrak mekânı oldu.

Mekke'nin sevip saydığı bu demirci ustası, nübüvvetin ilk günlerinde Hz. Ebû Bekir vasıtasıyla İslam'ı tanıdı.¹ İlk zamanlar Müslüman olduğunu gizlese de bir süre sonra onun, Resûlullah'ın yanına gelip gittiği ve ona iman ettiği, azat edilmiş bir köle olması hasebiyle hâlâ takibinde olduğu Ümmü Enmâr'ın kulağına gitti. Her mümin gibi çile dönemi onun için de mukadderdi. Duydukları karşısında çılgına dönen bu acımasız kadın, azatlı kölesini, diğer köleleri yardımıyla güneşin kavurucu sıcaklığında kızgın kumlara yatırıp saatlerce bekletir, kızgın demirlerle azatlı kölesinin başını ve tüm vücudunu dağlardı. Toplattığı odunları yığarak tutuşturduğu ateşlerde, Mekke'nin kayalıklarından kopan taş parçalarını kızdırarak, üstüne de bu mazlumu sırt üstü yatırmak suretiyle tahammül sınırlarını aşan işkencelere maruz bırakırdı. O dönemde, günlerce açlığa ve susuzluğa mahkûm edilmek, artık doğal bir işkence yöntemiymiş. Ona eziyet eden sadece bu zalim kadın değildi elbette. Bir gün Sibâ b. Abduluzâ isimli bir müşrik, kabilesinin gücü kuvveti yerinde gençlerinden bazılarını yanına alarak hışımla demircinin dükkânına gitti ve ona şunları söyledi: "Kulağıma, seninle ilgili inanmadığım bir haber geldi. Etrafta, atalarının dininden çıkıp da Hâşimoğullarının çocuğuna uyduğu haberi dolaşıyor." Haberin doğru olduğunu demirciden de işiten müşrik şaşkına döndü. Sinirden küplere binen Sibâ ve yanında hazır bulunan gençler, birden demircinin üzerine çullanıp tekme-tokat girişerek dükkânda bulunan demirlerle ona saldırdılar. Tüm vücudu kan revan içinde kalıp bayılıncaya kadar vahşice vurmaya başladılar. Ancak demircinin ağzından Resûlullah aleyhine tek bir cümle çıkmadı.

¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1: 288.

Onun bu kahramanca ve vakur tavrı, müşrikleri hayretler içinde bırakırken Müslümanları da cesaretlendirdi. Mekte’de bir anda gündeme oturan bu hadiseden sonra Müslüman olduğunu gizleyenlerin bazıları İslam’a girdiklerini açıklamaya başladılar. Öte yandan o, akıl almaz zulümlere maruz kalmaya devam ediyordu. Kureyşli müşrikler kollarını ve ayaklarını bağlayıp demirleri kızdırarak başı da dâhil olmak üzere onun tüm vücudunu dağlıyorlardı. Sırtına ve omuzlarına yapıştırdıkları kızgın taşları, omuzlarının yağı eriyinceye kadar üzerinde bırakıyorlardı. Derisinde, yanık olmayan yer neredeyse yoktu. Çıplak bedenini, dikenler üzerine yatırıp yerlerde sürüklüyorlardı. Bayılıp kendinden geçinceye kadar işkencenin her çeşidini onun üzerinde deneyen müşrikler ise bir gölgeliğe ya da evlerine çekiliyorlardı. Bu mazlum, nice zaman sonra kendine geliyordu.

Demirci, yine işkenceler altında inlediği ve artık takatinin tükendiğini düşündüğü bir gün, yorgun şekilde Kâbe’ye yöneldi. Oraya vardığında, hırkasını başının altına yastık yaparak istirahat eden Resûlullah’a selam verdi, çekinerek “Ey Allah’ın elçisi! Allah’a dua etseniz de bize yardım edip bir çıkış yolu gösterse olmaz mı?” diye sordu. Duyduğu bu sözlerden dolayı üzülen Hz. Peygamber, biraz da öfkelenerek ve sitemle, “Size ne oluyor ki bana böyle bir taleple geliyorsunuz? Sizden evvelki müminlerin başına çok daha ağır musibetler gelirdi; buna rağmen onlar yine de sabrederlerdi. İçlerinden bazıları tutuklanır, kazılan çukurlara diri diri gömülürdü. Bazıları demir testereyle başından itibaren ikiye ayrılırdı. Tırnakları etlerinden demirlerle çekilirdi. Vücutları demir taraklarla taranır ve sinirleri kemiklerinden sıyrılırdı. Bu kadar ağır işkence görmelerine rağmen yine de onlar dinlerinden dönmezlerdi. Allah’ın adına yemin ederim ki Allah nurunu elbette tamamlayacak ve dinini bütün dinlerden üstün kılacaktır. Öyle günlere şahit olacaksınız ki

bir kadın, hiçbir şeyden korkmadan San'a'dan ta Hadremût'a kadar tek başına emniyet içinde yolculuk edecektir. Fakat siz acele ediyorsunuz!"² Peygamber Efendimizin bu ifadesi karşısında çileli demircinin dili tutuldu. Hiçbir şey diyemeden Allah Resûlû'nün huzurundan ayrıldı. Anlaşılan, tek çare sabretmek ve tüm yapılanlara göğüs germektir. Nitekim Kur'an'da "(Ey müminler!) Yoksa siz geçmiş dönemlerdeki müminlerin çektiklerine benzer sıkıntılar çekmeden cennete gireceğinizi mi zannettiniz? Onlar öyle yokluklar, öyle zorluklar çekmişler ve öyle sarsılmışlardı ki peygamberleri ve ona inananlar, 'Allah bizim imdadımıza ne zaman yetişecek?' diye feryat etmişlerdi. (Şu hâlde siz de sabredin ve bilin ki) Allah'ın yardımı yakındır."³ mealindeki ayetle karşılık bulan durum bu olsa gerekti.

Mazlum demirci ustasının çektikleri bu kadar değildi elbette. İmtihanının bir başka boyutu da mesleğiyle ilgiliydi. Müslüman olmadan evvel şehrin gözdesi olan bu zatın dükkânı bir an olsun boş kalmazdı. Kureyş'in asilleri bile iş yaptırmak için sıra beklerdi. Kureyşliler, verilen siparişleri günlerce emek sarf ederek özenle hazırlayan demircinin hakkını teslim ederlerdi. Ancak onun Müslüman olmasıyla her şey değişti. Artık verilen siparişler, günlerce süren yoğun uğraşlarla tamamlanmasına rağmen Mekke'nin zorbaları emeğinin karşılığı olan meblağı demirciye vermemeye başladılar. Bu vicdan yoksunu emek hırsızları "Hak ettiğin ücreti ancak Muhammed'i inkâr edersen veririz." demek suretiyle borçlarını ödememekle tehdit ederek onu yıldırma-ya çalıştılar. Alacak davasını istismar edip onu Allah Resûlû'nden uzaklaştırmaya kalkıştılar.⁴ Ancak Resûl-i Ekrem, ona sabretmesini telkin etmişti. Zira bu durum karşısında

² Buhârî, "Menâkıb", 25; "İkrâh", 1.

³ Bakara, 2/214.

⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 151.

sabır göstermek imanın bir gereği idi. Bir keresinde, Âs b. Vâil isimli nefret dolu bir müşrik, bu demirciye özel bir kılıç siparişi vermişti. Günlerce süren kılıç imalatı nihayet bitmişti. Ancak Âs b. Vâil kılıcı beğenmemiş ve kılıcın yeniden yapılmasını istemişti. Her defasında kılıçla ilgili bahaneleri sıralasa da müşrik nihayet ağzından baklayı çıkarmış ve “Muhammed’i inkâr etmedikçe sana asla para ödemeyeceğim.” demişti. Bunun üzerine demirci ustası “Sen ölsen ve sonra yeniden dirilsen bile yine beni Muhammed’e sadık biri olarak göreceksin. Ben, onu ve getirdiklerini asla inkâr etmeyeceğim.” diyerek cevap vermişti. Ancak susmaya niyetli olmayan Âs b. Vâil daha da çirkefleşerek alaycı bir tavırla, “Madem ölüp dirileceğiz, o hâlde kıyamet günü gel beni bul! O gün, benim malım da evladım da fazla fazla olacak. Ne istersen o gün sana öderim.” cümlelerini sarf etmişti. Bunun üzerine demirci ustasının gönlüne su serpen şu ayetler nazil oldu:⁵ “Ayetlerimizi inkârda direnen ve ‘O zaman nasıl olsa bana mal-mülk de verilir evlat da.’ diyen adamı görüyorsun değil mi? O adam, ahirette olup bitecekleri öğrenmenin bir yolunu mu bulmuş ya da Rahmân’dan bu konuda bir söz mü almış ki böyle konuşuyor? Hayır, kesinlikle! Biz onun bu sözlerini amel defterine kaydedeceğiz; azabını da artırdıkça artıracacağız. Ayrıca biz, onun ikide bir sözünü ettiği malı mülkü de evladı da elinden alacağız. O, bizim huzuruza yapayalnız gelecek.”⁶

Kaynaklarda, muhtelif ayetlerin sebab-i nüzulü kapsamında ismi geçen bu sahâbi Habbâb b. Eret b. Cendele’dir. Habbâb b. Eret, Müslümanlığını açıkça ilan eden ilk beş ya da altıncı isim olarak kaynaklarda zikredilmiştir.⁷

⁵ Buhârî, “Tefsîru’l-Kur’an”, 19; Müslim, “Sıfâtü’l-Münâfıkîn”, 35-36; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 151.

⁶ Meryem, 19/77-80.

⁷ Ebû Nu’aym, *Hilyetü’l-evliyâ*, 1: 143.

Mekke'nin meşakkatli günlerinden bir gündü. Bir grup Kureyşli müşrik; Habbâb, Suheyb, Bilâl, Ammâr gibi yoksul ve kimsesiz Müslümanlarla sohbet eden Allah Resûlü'nün yanına gelerek şöyle dedi: "Ey Muhammed! Kavmin arasından bu zavallıları mı seçtin? Biz, yoksul kölelerle birlikte oturmayız. Yoksa Allah'ın kendilerine ihsan ettiği kişiler bunlar mıdır? Onları yanından uzaklaştır. Belki o zaman sana uyarız!" Bunun üzerine nazil olan şu ayet, izzetine dokunan sözlerden dolayı hüznlenen Habbâb ve arkadaşlarının gönlüne su serpmeye yetti: "(Ey Peygamber!) Sabah akşam rablerine yakaran ve O'nun rızasından başka bir şey düşünmeyen fakir müminleri (birkaç kibirli müşriğin hatırı için) huzurundan/meclisinden uzaklaştırmaya kalkma! Çünkü senin rızkının hesabı o fakir müminlere düşmediği gibi onların fakirliklerinin ve aynı zamanda samimi olup olmadıklarının muhasebe ve muhakemesini yapmak da sana düşmez. Onları huzurundan uzaklaştırırsan çok yanlış bir iş yapmış olursun."⁸

Habbâb, okuma-yazma bilen nadir insanlardan olması hasebiyle Mekke döneminde Dâru'l-Erkam'ın öğretmenlerinden biriydi. Peygamber Efendimiz, onu, iman ettiklerini henüz açıklamayan bazı Müslümanların evlerine, gizlice, yeni nazil olan ayetleri bildirmek ve onlara Kur'an'ı öğretmek üzere gönderirdi. Habbâb da gittiği evin ahalisine ayetleri okur ve yazılabilecek malzemelere imkân nispetinde yazar ve bırakırdı. Bu evlerden biri de Hz. Ömer'in kız kardeşi Fâtıma ile kocası Saîd b. Zeyd'in eviydi. Bir defasında, Tâhâ suresinin ilk ayetlerini bir sayfaya yazıp Fâtıma ile Saîd b. Zeyd'e öğretirken o dönemde henüz iman ile şereflenmemiş olan Hz. Ömer, kız kardeşi Fâtıma ile eniştesi Saîd b. Zeyd'in Müslüman olduğunu duydu. Bunu hazmedemeyen

⁸ En'âm, 6/52.

Hiz. Ömer, elindeki kılıçla kız kardeşinin evine baskın yaptı. Yaşanan hengâmeden sonra sakinleşip duyduğu ayetlerin etkisiyle Müslüman olma istediğini ifade edince Habbâb “Vallahi ey Ömer! Ben Resûlullah'ın senin için dua ettiğini işittim. O, birkaç gün önce ‘Allah'ım! Şu iki adamdan -Ebû Cehil ve Ömer b. Hattâb'tan- sana en sevimli olanı ile İslam'ı güçlendir!’” şeklinde dua buyurdu.” diyerek Müslüman olması için daha önce Resûl-i Ekrem'in ettiği duadan bahsetti.¹⁰ Sonra da Allah Resûlünün bulunduğu yeri ona söyledi. İşte bu sebepten olmalı ki Hiz. Ömer, Habbâb'a ayrı bir muhabbet besler, her bulunduğu ortamda ondan sitayişle bahsederdi. Öyle ki ne zaman Habbâb bulundukları meclise gelse Hiz. Ömer “Yaklaş! Buyur başköşeye otur!” derdi.¹¹

Medine'ye hicret eden ilk müminler arasında yer alan Habbâb, bazı bekar sahabilerle Külsûm b. Hidm'in evine misafir oldu ve ev sahibinin vefatına kadar burada kalmaya devam etti. Bedir başta olmak üzere tüm gazvelere Peygamber Efendimiz ile birlikte katıldı ve onun yanı başından hiç ayrılmadı.¹²

Hiz. Ömer'in hilafeti dönemiydi. Bir gün Habbâb, halifenin makamına uğramıştı. Hiz. Ömer dostunu ayakta karşıladı, elinden tutup yanı başına oturttu ve ona şöyle dedi: “Bu makama bir kişi haricinde senden daha layık biri yoktur.” Habbâb, bahsettiği kişinin kim olduğunu sordu. “Bilâl” cevabını alınca, “Ey müminlerin emiri! Beni neden ondan geride saydın? Bilâl benim kadar işkence çekmedi ki. Bilâl'i müşriklerin eziyetlerinden koruyan biri vardı, (Ebû Bekir)

⁹ Tirmizî, “Menâkıb”, 18.

¹⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1: 371-372. Hiz. Ömer'in Müslüman olmasına dair hadisenin detayları için bkz. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1: 371-372.

¹¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 152.

¹² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 152.

onu satın alınca Bilâl'in çektiği çile sona erdi. Fakat Mekke'de bana yapılan eziyetleri engelleyecek ve beni koruyacak hiç kimse yoktu, olmadı da. Dolayısıyla benim çektiğim zulüm ara vermeksizin devam etti. Benim hâlimi o günlerde görecektiniz... Bir gün Kureyşliler beni yakalayıp yaktıkları ateşin içinde sırt üstü yatırdılar. Bir adam, ayağını göğsümün üstüne bastırdı. Yer soğuyuncaya, ateş soğuk küle dönünceye kadar da beni bırakmadı. Sırtım yanarak yerin serinliğini hissettim." Habbâb bu sözlerinin ardından ayağa kalktı ve sırtını açıp gösterdi. Oradakiler Habbâb'ın sırtını gördüklerinde dehşete düştüler. Ateş yanıklarından sırtı derin izlerle doluydu.¹³ Hz. Ömer üzülmekle o güne kadar hiç bu derecede yoğun ve derin yara izini görmediğini ifade etti.¹⁴ Zaman zaman Hz. Ömer'in "Allah yolunda gördüğün işkenceleri bize anlatır mısın ey Habbâb?" dediğinde Habbâb "Sırtımda ateş yakarlardı da derimden çıkan yağlar o ateşi söndürürdü." diyerek yumurta büyüklüğünde oyuklar bulunan sırtını gösterirdi.¹⁵

On üç yıllık çileli Mekke döneminde Habbâb'ın çektiği tahammül edilemeyecek kadar zordu. Mekke'nin kızgın kumları üzerinde sırtı ve göğsü yanar, nefesi tıkanır, işkence altında saatlerce kıvranırdı. Bu süreçten geriye, yaralı ve bitkin vücutlu, kırık kalpli Habbâb kalmıştı. Onun türlü eziyetler altında inlediğinin şahidi bizzat Allah Resûlü idi. Zaman zaman müşrikler işkenceye ara verdikleri sıralarda diğer mazlum müminleri ziyaret ettiği gibi onu da ziyaret eder, sabretmesi tavsiyesinde bulunur "Allahım! Habbâb'a yardım et!"¹⁶ diyerek dua ederdi.

¹³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 152.

¹⁴ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 144.

¹⁵ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 336.

¹⁶ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 335-336. Hz. Peygamber'in bu duasının ardından, Habbâb'a bu işkenceleri reva gören Ümmü Enmâr, şiddetli bir baş ağrısına

“Ey müminler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? (Bilin ki) Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz Allah katında çok büyük bir nefretle karşılanır.”¹⁷ mealindeki ayet gereği yapmadıklarını başkasına tavsiye etmeyen bir karaktere sahip olan Habbâb, bir defasında mescide gelip bir köşeye çekilerek sessizce bekledi. Orada bulunanlardan bazılarının “Buradakiler, senin yanına kendilerine Resûlullah’tan işittiklerini nakletmen ya da öğüt vermen için toplandı.” demeleri üzerine Habbâb neden sessiz kaldığını şu ifadelerle dile getirdi: “Korkum şu ki onlara yapmadığım şeyi tavsiye edebilirim.”¹⁸ Nübüvvetin başından itibaren Peygamber Efendimizin yanı başında bulunup onun rahle-i tedrisinde yetişmesine rağmen bu kaygısından olmalı ki Resûl-i Ekrem’den, mükerrerleriyle birlikte sadece 32 hadis-i şerif rivayet etmiştir.

Allah Resûlü ve dört halife dönemine şahit olan Habbâb, ömrünün son yıllarında amansız bir hastalığa yakalandı. Kendisine isabet eden bu ağır rahatsızlıktan dolayı öyle acılar yaşadı ki çektiği ızdırabı dindirmek için ölmeyi dahi düşündü. Bizzat ifadesine göre “Resûlullah yasaklamamış olsaydı,¹⁹ çektiğim ızdırıp yüzünden ölmeyi temenni ederdim.” diyerek acısını dile getirirdi.²⁰ Her hâliyle örnek bir şahsiyet

müptela oldu. Çektiği ağrının ızdırabından feryat ederdi. Ne yapıldıysa yakalandığı bu hastalığa çare bulamadılar. Dönemin hekimleri, tedavi maksadıyla ona başını ateşle dağlatmasını tavsiye ettiler. Ümmü Enmâr, bu iş için en doğru ismin de güvenebileceği Habbâb b. Eret olduğunu düşündü. O da -tedavi amacıyla- ateşte kızdırdığı demirle bir süre despot kadının başını dağladı. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 336.

¹⁷ Saff, 61/2-3.

¹⁸ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 336.

¹⁹ “Sizden hiç kimse, maruz kaldığı bir zarar sebebiyle, ölümü temenni etmesin! Mutlaka onu yapmak mecburiyeti hissederse, bari şöyle söylesin: ‘Rabbim! Hakkımda hayat hayırlı ise yaşat! Ölüm hayırlı ise canımı al!’” Buhârî, “Merdâ”, 19.

²⁰ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 152; Ebû Nu’aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 144; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2: 222.

olan Habbâb, vefatının, İslam'ın ilk dönemlerinde değil de Müslümanların zenginleşip refaha kavuştuğu döneme kalmasından dolayı hayıflanırdı. Yokluk günlerinde yaşayıp ve şehit olan dostlarına imrenerek şöyle derdi: “Biz, Resûlullah ile birlikte, sevabını yalnızca Allah'tan dileyerek hicret ettik. O'nun nazarında mükâfata hak kazandığımızı düşünüyorum. İçimizden Mus'ab b. Umeyr gibi isimler, mükâfatını bu dünyada almadan (hiçbir dünya malı elde edemedi) göçüp gittiler. Bazılarımız ise meyvelerinin olgunlaştığını gördü (servete sahip oldu) ve bahçelerinin meyvelerini topluyorlar! İslam'ın zafer yıllarını gördü ve Müslüman olmasından dolayı dünya nimetlerinden istifade etti.”²¹

Ashab-ı kiramdan bir grubun Habbâb'ı hasta yatağında ziyaret ettiği bir gün ona “Ey Habbâb! Sana müjdeler olsun! Belki de yarın kardeşlerine kavuşmuş olacaksın.” dediklerinde duygulandı ve gözyaşları içerisinde, “Evet durum onu gösteriyor. Lakin ben öleceğimi dert etmiyor, bundan sızlanmıyorum. Hiçbir şikâyetim de yoktur. Fakat siz, öyle insanları bana hatırlattınız ve kardeşim olduklarını söylediniz ki onlar, bütün sevaplarını/ecirlerini eksiksiz bir şekilde alıp gittiler. Ben, kavuştuğumuz bu kadar dünya nimetinin aldığımız sevapları eksiltmesinden korkuyorum!”²²

Duygusal bir yapıya sahip olan Habbâb'a, hastalığının son günlerinde, kendisine kefen olarak kullanılmak üzere en kaliteli Mısır keteninden yapılmış kumaştan bir parça getirildi. Kefenini görünce hıçkırıklarla şöyle dedi: “Biz böyleyiz bakın işte! Resûlullah'ın amcası Hamza öyle miydi? Şehit olduğunda, kendi bürdesi (hırka/elbise) ona kefen yapıldı. Başını örttükleri zaman ayakları, ayaklarını örttüklerinde

²¹ Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr”, 45; Müslim, “Zikr”, 12.

²² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 153; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 145-146; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 336.

ise başı dışarıda kalırdı. Sonunda vücudunun bir kısmı ‘iz-hir’ otuyla kapatıldı. Ben, ne bir dinar ne de bir dirhemim varken kendimi Allah Resûlü ile beraber bulmuştum. Şimdi ise evimin bir köşesinde sandığın içinde, tam tamına kırk bin dirhemim var. İyiliklerimizin karşılığının, dünya hayatımızda peşin olarak bize dünya nimeti şeklinde verilmiş olmasından korkuyorum! Endişem, mükâfatımızın tamamını burada almamız hâlinde ahirete ecir namına bir şeyimizin kalmamasıdır.”²³ Bir başka rivayette ise Habbâb, getirilen bu kaliteli kefeni görünce gözyaşlarını tutamadı ve “Ey Mus‘ab! Sen neredesin ben neredeyim? Sen ot bulamadın kefen yapmaya. Bunlar ise bana en güzel kumaştan kefen getirmişler.” deyip kendisi için hazırlanan kefeni kabul etmedi. Onun yerine daha ucuz bir kefen biçilmesini istedi.²⁴

Sıffîn’de vuku bulan savaşta zor günler geçiren Hz. Ali, yorgun bir şekilde Sıffîn’den Kûfe’ye dönerken vefat haberini aldığı anda çok üzüldüğü Habbâb’ın naaşı başına giderek gözyaşlarıyla şöyle dedi: “Allah, Habbâb’a rahmetiyle muamele etsin! O, halis bir Müslüman oldu. İmanı uğruna hicret etti. Mücahit olarak yaşadı. Bedeniyle çok ağır imtihanlar geçirdi. Bedel ödedi. Allah, salih amel işleyenlerin yaptıklarını zayi etmeyeceği için ona da rızkından verecektir.”²⁵

İmanı uğruna çekmediği çile, görmediği eza kalmayan, sabır ve sebatıyla adını İslam tarihinin sembol simaları arasına altın harflerle yazdıran, davası uğruna geri adım atmayarak bu hususta da kendinden sonraki nesillere en güzel şekilde örnek olan Habbâb b. Eret, 37/657 yılında Kûfe’de

²³ Buhârî, “Cenâiz”, 27; Müslim, “Cenâiz”, 44; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 152-153.

²⁴ Buhârî, “Merdâ”, 19.

²⁵ Ebû Nu‘aym, *Hilyetü’l-evliyâ*, 1: 147; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 336; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2: 221.

ruhunu teslim etti.²⁶ Naaşı, oğluna söylediği “Ey oğulcuğum! Öldüğümde beni, Kûfe Şehir Mezarlığı’na defnetmeyin! Götürebildiğin kadar uzağa... Şu karşı tepede toprağa verin! Zira beni oraya gömersen, benden sonraki nesiller, ‘Allah Resûlü’nün dostlarından biri o tepeye gömüldü.’ diyerek cenazelerini oraya defnederler.” şeklindeki vasiyetine istinaden bahsedilen tepede toprağa verildi.²⁷ Böylece yıllar yılı Kûfe’de vefat edenler, peygamber dostu Habbâb b. Eret’in yanına defnedildi.

²⁶ Ebû Nu’aym, *Hilyetü’l-evliyâ*, 1: 43; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2: 222.

²⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 153.

OKÇULARIN SERDARI: SA'D B. EBÛ VAKKÂS

Mekke'de, çocukluğundan beri cesareti, güzel ahlakı, insanlara saygısı itibarıyla ailesi ve şehir ahalisi tarafından oldukça sevilen bir delikanlı vardı. Özellikle annesine olan düşkünlüğü herkesçe takdir edilir, çevresinde anneye bağlılık konusunda örnek evlat olarak gösterilirdi. Annesi de bir dediğini iki etmeyen oğlunu diğer çocuklarından farklı bir yere koyar, sevgisinde mübalağa etmede bir beis görmezdi. Babası, Mekke'nin önde gelen tüccarlarından olması hasebiyle delikanlıya küçük yaşlarından itibaren ticareti öğretip bu alanda yetişmesi için her türlü imkânı sağlamıştı.

Nübüvvetin ilk günlerinde delikanlı henüz on yedisindeydi.¹ Bir gün rüyasında zifirî karanlıkta, aniden her tarafı aydınlatan parlak bir ayın doğduğunu gördü. Ayın aydınlattığı yolu takip ettiğinde, aynı yolda Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali ve Hz. Zeyd b. Hârise onun önünde yürüyorlardı. Onlara "Siz ne zaman buraya geldiniz?" diye sorduğunda, "Şimdi. İstersen

¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 129.

seni de aramıza alalım. Aydınlığa beraber gidelim.” cevabını aldı. Delikanlı, gördüğü rüyayı üç gün tabir etmeye çalışsa da işin içinden çıkamadı ve soluğu Hz. Ebû Bekir’in yanında aldı. Rüyasını anlattığı Hz. Ebû Bekir, “Seni, rüyada gördüğün dolunayla, yolunu aydınlatacak nurla tanıştırayım.” diyerek vakit kaybetmeden onu Resûlullah’a götürdü. Merak içindeki delikanlı, tam da rüyada olduğu üzere yüzü ay gibi parlayan Allah’ın Resûlü’nün namaz kılışını hayranlıkla izledi. Resûl-i Ekrem namazını bitirdiğinde, yanına çağırdığı delikanlıya İslam’ı teklif etti ve gönlüne tarifsiz bir huzur dolan genç, hiç tereddüt etmeden iman ile şereflendi. Allah’ın elçisi, vedalaşırken onu “Sakin Müslüman olduğuna ailene, özellikle annene belli etme!” diye de tembihledi. Her ne kadar etrafa hissettirmemeye çalışsa da gencin Müslüman olduğu haberi annesi Hamne’ye bir şekilde ulaşmıştı. El üstünde tuttuğu oğlunun iman etmesi, Hamne’nin hiç de hoşuna gitmedi. Huzuru kaçtı. Artık gözüne uyku girmiyordu. En yetenekli ve akıllı oğlu, atalarının dinini bırakıp başka bir dine girmeye cesaret etmişti. Hem de kendisine sormadan ve rızasını almadan. Evladının hiç beklemediği bu tavrı karşısında şaşkın ve üzgün hâlde bir süre sessiz kaldı. Beklemenin çare olmadığını anlayınca da oğlunu karşısına alıp ikna yoluyla dininden vazgeçirmeye çalıştı. Lakin delikanlı, Müslüman kalma konusunda kararlıydı. Zamanla dozu artan sözlü ikazlar geldi. Belli ki bu durum, geçici bir gençlik hevesi değildi. Belki de Hamne, evladının, peygamberine gönül verip onu herkesten üstün görmesinin annesine olan sevgisini azaltacağını, yavaş yavaş kendisinden koparıp uzaklaştıracağını düşünüyordu. Kaybetme korkusu, günden güne müşrik annenin hiddetini artırdı. Bir yolunu bulup onu İslam’dan vazgeçirerek atalarının dinine döndürmeliydi. Genç, zaman zaman annesine, anne baba hakkından bahsetmeye çalışıp onu imana davet ediyordu. İşte Hamne’nin beklediği fırsat gelmişti. Biricik oğlunun

kendisine olan hürmetini ve bağlılığını bildiğinden bu durumu kullanmalıydı. Delikanlıyı en hassas olduğu noktadan vuracaktı besbelli. Bir gün evladına “Allah’ın, sana akrabayla ilgilenmeyi, anne babaya daima iyilik etmeyi emrettiğini söyleyen sen değil misin?” diye sordu. “Evet. Allah, Müslümanlara şu söylediğini emrediyor.” cevabını alması üzerine Hamne ümitlendi ve “Eğer sen bu dinden vazgeçmezsen ben hiçbir şey yemeyeceğim ve içmeyeceğim. Açlık ve susuzluktan helak oluncaya kadar ağzıma tek bir şey almayacağım. Bu kapının eşiğinde oturup böylece öleceğim. Sen de insanların nezdinde anne katili olarak bilineceksin. Herkes seni ayıplayacak. Bu durum, vicdan azabını körükleyecek.” dedi. Sonra da evde tapınmak üzere bulundurduğu bir putun yanına varıp oturdu. Ne yedi ne de içti. Bu hâl bir süre böylece devam etti. Daha 17 yaşındaki genç, açlıktan rengi solan, takati kesilip konuşmaya dermanı kalmayan annesinin durumuna çok üzülüyor, bir köşeye çekilip hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Günlerce bu eyleminden vazgeçmesi için annesine yalvarıp yakardı. Ancak ne yaptıysa gözü dönmüş, âdeta aklını yitirmiş annesini ikna edemedi. Bir fırsatını bulup başından geçenleri Peygamber Efendimize anlattı ve ağır imtihanı için ondan dua istedi. Annesi tarafından maruz bırakıldığı psikolojik şiddete karşı tek çare kalmıştı artık. Sonunda annesinin karşısına geçti, imanından aldığı cesaretle “Vallahi anneciğim! Seni ne kadar çok sevdiğimi, benden daha iyi sen bilirsin. Üzerimdeki hakkını asla ödeyemem. Ancak şunu unutma ki seni ne kadar seviyorsam bu sevginin on katını hatta daha fazlasını Allah ve Resûlü’ne besliyorum. Eğer birini diğerine feda edeceksem iyi bil ki feda edeceğim kişi sen olursun. Allah ve Resûlü değil. Yeminle söylüyorum! Yüz canın olsa ve her gün bir tanesi gözümün önünde çıksa, ben yine de hak dinden dönmeyeceğim. Artık sen bilirsin. İster ye ister yemel!” şeklindeki tarihe geçen ifadeleri dile getirdi. Bu sözleri söyleyen evladının

kararlı tutumu üzerine Hamne çaresiz kaldı ve açlık grevine son verdi.² Yaşanan hadise üzerine anne-babaya itaatin sınırlarını çizen şu ayet nazil oldu: “Biz insanoğluna, anne-babasına iyi davranmasını emrettik; ama ona şunu tembihlemeyi de ihmal etmedik: Eğer annen-baban ilah oldukları hususunda hiçbir bilgiye sahip olmadığın şeyleri bana ortak koşman konusunda seni zorlarsa sakın onlara boyun eğme! (Unutmayın ki) Sonunda hepiniz benim huzuruma geleceksiniz. İşte o zaman ben size yapıp ettiğiniz her şeyi tek tek bildirecek ve hak ettiğiniz karşılığı vereceğim.”³ Bir rivayete göre “Biz (evlat konumundaki her) insanoğluna, yapacağı en iyi işlerden biri olarak anne-babasına iyi davranmasını emrettik. Çünkü annesi onu nice zahmetlere katlanarak karnında taşıdı. Nitekim çocuğun emzirilip sütten kesilmesi de iki yıl sürer. Şu hâlde, ey insanoğlu! Hem bana hem de anne-babana minnettarlığını göster! (Unutma ki) Yarın bir gün hesap vermek üzere benim huzuruma geleceksin. (Anne-babana saygıda kusur etme!) Ama eğer onlar, (gerçekten ilah oldukları hakkında) hiçbir bilgi, hiçbir delil sahibi olmadığın birtakım şeyleri körü körüne ilah yerine koyarak bana ortak koşman için seni zorlarsa sakın onlara itaat etme! Lakin yine de onlara iyi davran, bütün bir hayat boyunca onlara yardımcı ol, ihtiyaçlarını karşıla! Her daim iman ve itaat ile bana yönelen hayırlı insanların yolunu tut! Sonunda hepiniz benim huzuruma geleceksiniz. İşte o zaman ben size hayattayken yaptığınız her şeyi tek tek bildirecek hak ettiğiniz karşılığı vereceğim.”⁴ ayetlerinin nüzul sebebi bu olaydır.

İnatçı Hamne, evladını İslam'dan vazgeçirmekte oldukça kararlıydı. Bu kez mücadelesinde başka bir yol deneyecekti. İyice hırçınlaşmıştı. Bir gün, oğlunun namaz kıldığı esnada,

² Müslim, “Fezâilü's-Sahâbe”, 43; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 474.

³ Ankebût, 29/8.

⁴ Lokmân, 31/14-15.

komşularının da yardımıyla kapıyı üzerine kapatarak onu odasına hapsetti. Şirkin, kalbini kaskatı kestiği Hamne, artık her türlü eziyeti öz evladına reva gördü ve “Ya girdiğin o yeni dini terk edersin ya da aç ve susuz kalıp bu odada ölüp gidersin!” diye bağırarak oğlunu tehdit etti. Bu olayın üzerinden çok zaman geçmemiştir ki delikanlının kendinden on yaş küçük kardeşi Umeyr de Müslüman oldu. Artık Hamne’nin sorunu bir değil ikiye. İyiden iyiye çıldırdı ve aynı psikolojik baskıyı henüz 8-9 yaşlarındaki bir çocuk olan Umeyr için de uygulamaya koydu.⁵ Hamne için sonuç bu defa da hüsrandı.

İmtihani, varlık sebebi olan annesiyle başlayan bu delikanlı, yaşarken cennetle müjdelenen ve “aşere-i mübeşşere” diye bilinen on bahtiyar isim arasındaki Sa’d b. Ebû Vakkas’tır.⁶ Asıl adı Sa’d b. Mâlik olsa da babasının “Ebû Vakkas” şeklindeki künyesini kullandığı için tarihte Sa’d b. Ebû Vakkas olarak şöhrat buldu. İmanla şereflenme zamanını “Müslüman olduğumda yüzümde henüz tüy yoktu.” veya “Allah’ın, namazı henüz farz kılmadığı zamanlarda Müslüman oldum.”⁷ şeklinde tarif eden ve ilk Müslümanlardan olan Sa’d, bi’setten 17 yıl önce 593 senesinde Mekke’de dünyaya gözlerini açtı.⁸ Babası Mâlik b. Vüheyb, annesi Hamne bint Süfyân b. Ümeyye’dir.⁹ Annesi Hamne, evladının onca çabasına rağmen maalesef

⁵ Zorba anne, küçücük Umeyr’i İslâm’dan vazgeçirene kadar Mekke’nin kızgın güneşinin altında durup gölgelenmemeye, hiçbir şey yiyip içmemeye yemin etti. Ancak koca yürekli çocuk Umeyr’in cevabı da abisini aratmıyordu: “Vallahi sevgili anneciğim! Cehennem ateşi durağın oluncaya kadar sakın gölgeleneyim, yiyip içeyim deme! Biz, dinimizden asla vazgeçmeyeceğiz.” Umeyr, Bedir Savaşı’na yaşı küçük olmasına rağmen yalvara yakara katılmış ve burada şehadet şerbetini içmiştir. İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 138-139.

⁶ ez-Zehebi, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 1: 103.

⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 129; İbn Abdülberr, *el-İstî’âb*, 2: 607; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 473.

⁸ 19 yaşında olduğuna dair rivayet için bkz. İbn Abdülberr, *el-İstî’âb*, 2: 607.

⁹ İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 473.

inatçı bir müşrik olarak ölmüştür. Sa'd, uzak da olsa anne tarafından Resûlullah'ın akrabasıydı. Allah Resûlü, Sa'd'ın dedesi Vüheyb b. Abdümenâf b. Zühre, Hz. Peygamber'in annesinin amcası olması itibarıyla her gördüğünde Sa'd'a "Dayım!" diye hitap ederdi. Bu münasebetle Peygamber Efendimiz, "İşte benim dayım Sa'd! Kimin böyle bir dayısı varsa bana gösterebilir bakalım!"¹⁰ diyerek onunla övünmüştür.

Müslümanların, müşrikler tarafından yoğun baskılara maruz bırakıldıkları İslam'ın ilk günleriydi. Sayıca az ve güçsüz oldukları sıralarda bu ilk Müslümanlar, ibadetlerini serbestçe yapamıyorlardı. Bir ara Resûlullah, muhtemel saldırıları önlemek maksadıyla müminlerden, ibadetlerini Kâbe'nin dışındaki ıssız vadilerde yapmalarını istedi. Bu sayede müşriklerden gelecek zararlar engellenmiş olacaktı. İlk Müslümanlar, Hz. Peygamber'in bu talebine binaen küçük gruplar hâlinde ibadet etmek üzere Mekke dışına çıkıyorlardı. İşte o günlerin birinde Sa'd, sahabilerin birkaçıyla Mekke'de "Ebû Dübb" denilen bir vadiye gitmişti. Namaz kılıyorlardı. Onların vadiye gittiklerini gören müşriklerin ileri gelenlerinden azılı bir grup, Müslümanların yanlarına yaklaşıp kıldıkları namazla alay etmeye kalkıştılar. Tüm kışkırtmalara başlangıçta sessiz kalan, ancak yapılan türlü hakaretleri hazmedemeyen sahabiler artık karşılık verince bir anda ortalık karıştı. Birbirlerine girdiler. İş çığırından çıkmıştı. Bu hengâmede zaten kendini zor tutan Sa'd, eline geçirdiği bir devenin çene kemiğiyle onları uzaklaştırmaya çalışırken müşriklerden birinin başına sertçe vurarak onu yaraladı. Saldırgan müşriğin başından kanların aktığını görüp cesaretlenen diğer sahabilerin de harekete geçtiğini fark eden Kureyşliler korkup gerisin geriye kaçtılar.

¹⁰ Tirmizî, "Menâkıb", 90; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 128; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 473; ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1: 110.

Müslümanlar da onları vadiden çıkıncaya kadar kovaladılar. İslam tarihinde ilk kan böylece dökülmüş oldu. Bu itibarla Sa'd, İslam uğrunda ilk kan akıtan sahabi olarak bilindi.¹¹ Olay, Mekke'de büyük yankı buldu. Allah Resûlü, Sa'd'ı cesaretinden dolayı tebrik etse de henüz vakti gelmediğini düşünmüş olmalı ki ona "Keşke yapmasaydın!" demekten kendini alamadı. Kısa süre sonra İslam ile şereflenen Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın, evini Müslümanlara açmasının ardından artık ibadetler ve eğitim öğretim Dârul-Erkam'da gerçekleştirildi. Sa'd, her gün buraya gelip dersini alır, Kur'an'ını okur, ibadetlerini yerine getirirdi.

Sa'd, Mekke'de Müslümanlara uygulanan üç yıllık insanlık dışı ambargo sürecinde Peygamber Efendimizin yanından hiç ayrılmadı. Hz. Hatice ve Ebû Tâlib'in vefatından sonra yaşadığı meşakkatli süreçte Resûlullah'a destek oldu. Tüm zorlukları onunla beraber yaşadı. Mekke'nin bu sıkıntılı günlerini yıllar sonra "Ağaç yaprağından başka yiyeceğimiz olmadan Allah Resûlü'yle beraber çok zor günler geçirdiğimizi hatırlıyorum."¹² şeklinde ifade etmişti. Yine yıllar sonra Sa'd, Kûfe valiliği sırasında bazı bedeviler kendisini haksız yere itham ettiklerinde oldukça üzülmüş ve onlara ambargo sürecindeki bir anısını sitemle şöyle dile getirmişti: "Günler olmuştur da ağzımızdan bir lokma geçmemişti. Ben, gecenin zifiri karanlığında dolaşırken küçük bir deri parçası görmüştüm. Toprağın içindeki o parçayı alıp yıkamış, ardından da ısıtıp çiğnemiştım. Böylece açlığımı bir nebze de olsa yatıştırmıştım. Biz, bu günlere böyle zahmetli günlerden geçerek geldik. Ey İslam'ın rahat zamanlarına kavuşanlar! Siz şimdi bizi mi beğenmiyorsunuz?"¹³

¹¹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 473.

¹² Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 92.

¹³ Buhârî, "Fezâilü Ashâbi'n-Nebi", 15; Müslim, "Zühd", 12; Tirmizî, "Zühd", 29.

Hicretin ardından Medine'de düşman baskını ihtimaline karşı Sa'd, Hz. Peygamber'in kapısından bir an bile olsa ayrılmadı. Medineli Yahudiler ve münafıkların Allah Resûlü'nü öldürme planları yaptıkları günlerde Resûlullah oldukça huzursuzdu. Bir gece ansızın saldırıp zarar vermeleri endişesiyle uyuyamıyordu. Bir defasında Hz. Âişe'ye "Keşke ashabımdan salih biri gelip bu gece evin önünde nöbet tutsa da ben de biraz uyuyabilsem."¹⁴ diye temennisini henüz dile getirmişti ki dışarıdan silahının tıkırtısını duydukları Sa'd'ın selamıyla rahat bir nefes aldılar. Resûl-i Ekrem, "Ey Sa'd! Gecenin bu vaktinde seni buraya getiren nedir?" buyurduğunda "Ya Resûlallah! İslam düşmanlarının sizin için kurdukları hain planlarından haberdar oldum. Gözüme uyku girmede. Size zarar verirler diye çok korktum. İçimden bir ses, sizin yalnız olduğunuzu sürekli fısıldadı. Yatakta dönüp duracağıma, sizin kapınızın önünde nöbet tutmak istedim. Ben buradayım ey Allah'ın Resûlü! Siz rahatınıza bakın! Sabaha kadar burada nöbet bekleyeceğim." dedi. Bu sözler üzerine Peygamber Efendimiz memnuniyetini Sa'd'a hayır duada bulunarak gösterdi ve o gecelerde rahatça uyudu.¹⁵

Müşriklerin, savurduğu kılıcının ve attığı okunun¹⁶ gaza-bından çok korktukları Sa'd; Bedir, Uhud ve Hendek başta olmak üzere katıldığı tüm savaşlarda Resûlullah'ın yanı başından ayrılmadı. Allah Resûlü, Uhud Savaşı'nda ok kullanmadaki mahareti sebebiyle hedefine isabet ettirmesi için Sa'd'ın atacağı her oku birer birer bizzat ona uzatırken "Anam babam sana feda olsun ey Sa'd, at!"¹⁷ şeklinde, daha önce hiç kimseye

¹⁴ Buhârî, "Cihâd ve Siyer", 70; el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 2: 463.

¹⁵ Tirmizî, "Menâkıb", 92; ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1: 102.

¹⁶ Kaynaklarda, Allah yolunda ilk oku atanın da Sa'd b. Ebû Vakkâs olduğu bilgisi yer alır. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 131; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 2: 608.

¹⁷ Buhârî, "Cihâd", 80; Tirmizî, "Menâkıb", 90; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 131; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 2: 607; ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1: 98.

söylemediği sözlerle taltifte bulunmuş, onun fırlattığı her okta da “Allahım! Bu, senin okundur.” deyip şöyle dua etmişti: “Allah’ım! Dua ettiğinde Sa’d’ın duasını kabul buyur! Atışını da doğrult!”¹⁸ Uhud Günü, Sa’d’ın attığı ok miktarının sayılama-yacak kadar fazla olduğu nakledilmiştir.

Hiz. Peygamber’in duasına mazhariyeti sebebiyle insanla-rın nazarında Sa’d, duasının kesin kabul edildiği biri olarak şöhrat bulmuştur. Bu itibarla sahabiler onu üzmetten çe-kinir, Sa’d’ın bedduasına uğramaktan sakınırlardı. Ömrünün sonlarına doğru görme yetisini kaybeden Sa’d, bu hâliyle bir gün Mekke’ye gitmişti. Onun, müstecap duasından istifade etmek için birbirleriyle âdeta yarışan Mekke’li Müslümanlar, etrafında pervane olup “Bana dua et, bana dua et!” dedikle-rinde hepsine duada bulunmuştu. Bir ara Abdullah b. Sâib isimli genç, fırsatını bulup yanına yaklaştı. Sa’d, sesinden ta-nındığı bu delikanlıya “Sen, Mekke’de Kur’an’ı en iyi okuyan-lardan Abdullah değil misin?” demesini müteakiben Abdullah “Amca! Sizin duanız makbuldür. Herkese dua ediyorsunuz. Kendiniz için dua etseniz de gözleriniz açılma olmaz mı?” diye sordu. Bunun üzerine Sa’d tebessüm ederek “Evladım! Al-lah’ın, benim hakkımdaki takdiri ne ise en güzeli odur. Neden takdir edilene razı olmayayım ki?” diye cevap vermiştir.

Sa’d, Resûl-i Ekrem’in Veda Haccı’ndan sonra ağır bir hastalığa düşer oldu. Rahatsızlığı her geçen gün daha da şiddetleniyordu. Öyle ki bu hastalıktan dolayı öleceğini düşünüyordu. Hiz. Peygamber, onu hasta yatağında ziyaret ettiğinde Sa’d hüznle “Ya Resûlallah! Şimdi siz Medine’ye döneceksiniz de ben burada ölüp dostlarımdan geride mi kalacağım?” deyip dua istediğinde Allah Resûlü çok üzüldü. Kederlenmemesini tavsiye ederek “Hayır! Sen bizden geri

¹⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 132; Ebû Nu’aym, *Hilyetü’l-evliyâ*, 1: 93; İbn Abdül-berr, *el-İsti’âb*, 2: 607.

kalamazsın! Burada kalır da salih ameller işlersen, elbette onunla derecen artar, merteben yükselir. Umuyorum ki senin uzun bir ömrün olacak! Öyle ki senden, bazı kavimler faydalanacak, bazıları ise mahrum kalacak.” buyurdu ve üç kez “Ya Rabbi! Sa’d’a şifa ver! Ashabımın Medine’ye dönüşünü tamamla!”¹⁹ diyerek duada bulundu. Öyle de oldu. Bu ziyaretten bir süre sonra yakalandığı ağır hastalıktan kurtulup Medine’ye dönen Sa’d, Peygamber Efendimizin vefatından sonra da cepheden cepheye koşup savaş meydanlarında nice kahramanlıklar sergiledi. Özellikle Hz. Ömer döneminde önemli görevler üstlendi. Irak cephesi başkumandanlığı vazifesini ifa etti. Kâdisiye Savaşı’nda Sâsânîleri ağır bir hezimete uğrattı. Sâsânîlerin başkenti Medâin’i fethettikten sonra Celûlâ Savaşı’nı kazandı. Bölgede gerçekleştirdiği fetihlerle Sâsânî İmparatorluğu’ndan gelebilecek muhtemel tehlikeleri bertaraf etti. İran’ı fethedip İslam topraklarına katması itibarıyla “İran Fatihî” olarak da bilinen Sa’d, halifenin emriyle Kûfe şehrini kurarak 638-642 yılları arasında Kûfe valiliğini deruhte etti.²⁰ Vaktiyle, Allah Resûlû’nün haber verdiği üzere nice bölgeler Sa’d’ın eliyle fethedilerek İslam diyarı oldu.

İran fatihi Sa’d, savaşlarda gösterdiği kahramanlık ve cesaret, orduyu sevk ve idaredeki mahareti, yöneticilik vasfı itibarıyla seçkin bir şahsiyetti. Hz. Ömer’in, kendisinden sonra yerine geçecek halifeyi seçmek üzere belirlediği altı kişilik istişare heyetinin üyelerinden biriydi.²¹ Ayrıca Hz. Ömer, hilafeti yürütebilecek kabiliyette olan Sa’d’ı şayet halife seçmezlerse, seçilecek yeni halifenin muhakkak Sa’d’a

¹⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 135; ez-Zehabî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 1: 111.

²⁰ İbn Abdülberr, *el-İstîâb*, 2: 608; ez-Zehabî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 1: 117-118.

²¹ İbn Abdülberr, *el-İstîâb*, 2: 609; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-gâbe*, 473; ez-Zehabî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 1: 93.

bir görev vermesini de vasiyet etmişti. Hz. Osman hilafete geldiğinde Hz. Ömer'in tavsiyesine uyarak Sa'd'ı tekrar Kûfe valiliğine tayin etti. Sa'd, idari görevlerinin ardından Medine yakınlarında bulunan Akîk Vadisi'nde çorak bir araziye satın alıp ıslah etti ve oraya yerleşerek çiftçilikle meşgul oldu. Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle başlayan karışıklıklarda, Cemel ve Sıffin savaşlarında tarafsız kaldı.

Medine'de evi bulunmasına rağmen Resûlullah'a daha yakın olabilmek ve ilmini arttırmak maksadıyla Suffe'de kalan Sa'd, hadis-i şerif rivayeti hususunda oldukça titizdi. Emin olmadıkça ve gerekmedikçe hadis-i şerif nakletmedi.²² Allah Resûlünden rivayet ettiği 271 hadisten biri Peygamber Efendimizin şu duasıdır: "Allah'ım! Cimrilikten, korkaklıktan, ömrün en değersiz hâline rücu etmekten, dünya fitnesinden ve kabir azabından sana sığınırım."²³

Resûl-i Ekrem'in iltifatlarına ve hayır duasına mazhar olan "Okçuların Serdari" Sa'd, uzun sayılacak bir ömrün ardından Akîk'te hastalandı; 55/675 yılında burada vefat etti. Medine'ye getirilen naaşı, Medine valisi Mervân b. Hakem'in kıldırıldığı cenaze namazının ardından, vasiyeti üzerine Bedir Savaşı'nda düşmanla çarpışırken üzerinde bulunan yıpranmış gömleğiyle kefenlenip Cennetül-Bakî'ye defnedildi.²⁴

²² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 134.

²³ Buhârî, "Daavât", 37, 41, 44.

²⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 136-137; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 2: 610; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 475.

ÜMMETİN YALNIZ ADAMI: EBÛ ZER el-GIFÂRÎ

Mekke ile Medine arasında yer alan Bedir ve Râbiğ bölgeleri civarında, vaktiyle “Gıfâr” adıyla bilinen bir kabile yaşırdı. Ticaret kervanlarının geçiş güzergâhında ikamet eden Gıfârlılar, bölgeden geçen kervanları yağmalamakla şöhret bulmuş, mensuplarının haydutlukları sebebiyle civar kabilelerin çekindikleri kimseler olarak tanınmışlardı. Eşkıyalıkta o kadar ileri gitmişlerdi ki Araplarca önemsenip saygı gösterilen ve savaşmanın yasak olduğu haram aylarda bile yol kesip kervanlara baskınlar düzenlemekten ve insan katletmekten geri durmamışlardı. Öyle ki Peygamber Efendimiz, Gıfâr kabilesinden birinin gelip Müslüman olmasını hayretle karşılamış, sevincini ise Allah’ın dilediğine hidayet nasip ettiğini dile getirerek göstermişti.¹ İşte böylesi bir kabilenin içinde doğup büyüyen, yağmacılık, hırsızlık ve yol kesme konusunda azılı olarak kabul edilen, eşkıyalıkta sınır tanımayan bir kişi vardı. Bu gözü pek şahıs tek başına yol keser, dinlenmek üzere konaklayan yolculara zaman gözetmeksizin gecenin

¹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 4: 209.

karanlığında bile saldırır, neleri var neleri yoksa gasbederdi. Tüm bu çirkin özelliklerini bi'setten üç yıl öncesine kadar devam ettirmişti. Fakat tüm bu kötü fiil ve tavrına rağmen iç âleminde geçirdiği bazı değişimlerin tezahürü çok gecikmedi. Bu zaman zarfında ruhunda yaşadığı ve nedenini bilemediği değişimle bir gece secdeye varıp bir çıkış yolu bulması için Allah'a dua etmişti. Bu hâl ona öyle güzel bir his yaşatmıştı ki o andan itibaren bunu asla kaybetmedi. Henüz İslami tebliğin başlamadığı ve Müslüman olmadığı üç yıl boyunca namaz kıldı. Nitekim Resûlullah, Müslüman olduğunda ona namazı öğretince, "Ya Resûlallah! Ben sizden habersiz olduğum üç yıl zaten namaz kılıyordum." demişti. Kendi ifadesine göre "Allah'ın beni yönlendirdiği tarafa yönelip yatsı vaktinden başlayıp nihayet seher vaktinin sonuna kadar... Bir elbisemişim gibi... Güneşin hararetini üstümde hissedinceye kadar... Yorgunluktan düşerdim."²

Bu şahıs, İslam'a girişinden kısa bir süre önce Mekke'den gelen kabilelerden, memleketlerinde bir peygamberin zuhur ettiği ve Kureyş'in dinine meydan okuduğu haberini aldığı anda meraklandı; derhâl olayın aslını öğrenmesi için kardeşini Mekke'ye yolladı. İhtiyacı olan bilgiyi dört gözle bekledi. Bu arada kardeşi Mekke'de Allah Resûlü'nü görememiş, sadece kulağına gelen "Muhammed isimli bir şahsın peygamberlik iddiasıyla ortaya çıktığı, güzel ahlakı ve kötülüklerden uzak durmayı öğütlediği" gibi sözlerden ibaret olan haberi abisine ulaştırabilmişti. Kardeşinin getirdiği malumattan tatmin olmadığı gibi merakı daha da arttı. Azığını hazırlayarak tek başına Mekke'ye doğru yola koyuldu. Aradığı peygamberi bizzat görüp olayın iç yüzünü öğrenmek üzere geldiği Mekke'de, Kâbe'nin bir köşesinde günlerce Resûlullah'ı gözledi. Güneş doğduğunda şehrin muhtelif yerlerini gezdi, akşam

² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 206; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 158.

olduğunda ise Kâbe'nin bir köşesine kıvrılıp istirahat çekildi. Peygamber Efendimizi tanımadığından, günler geçmesine rağmen bir türlü onu görememişti. Beraberinde getirdiği yiyecekleri de tükenmişti. On beş gün veya bir ay boyunca açlığını ve susuzluğunu sadece zemzem içerek giderdi ve bu hâlde Kâbe'de bekledi.³

Günlerden bir gün, o vakitlerde henüz 10 yaşında bir çocuk olan Hz. Ali'nin gözü Kâbe'nin köşesinde kıvrılmış yatan bu yabancıya takıldı. Hz. Ali, her hâlden garip ve aç olduğu anlaşılan yabancıya kendini tanıtırak onu evine misafir olarak davet etti. Yabancı, -Hz. Ali'nin babası- Ebû Tâlib'in evinde üç gün boyunca en güzel şekilde ağırlandı. Bu zaman zarfında, ne gündüzleri peygamber gözleyen bu yabancı ne de Hz. Ali, Allah Resûlü hakkında birbirlerine tek bir soru sordu. Son gün, meraktan kendini zor tutan çocuk, "Amca! Neden Mekke'desin? Belki sana yardımcı olabilirim." dediğinde misafiri, kimseye söylememesi üzerine söz aldığı meraklı çocuğa şunları söyledi: "Ben, yeni din getiren peygamberi görmek üzere Gıfâr'dan geldim." Böylece Mekke'ye geliş gayesini açıklamış oldu. Meraklı çocuk, âdeta bu cevabı beklemişçesine "Tam da yerine geldin amca! Ben seni ona götürürüm." dedi. Yabancı'nın heyecandan kalbi duracak gibiydi. "Gerçekten sen onu tanıyor musun?" sorusuna çocuk "Elbette tanıyorum. Benim amcamın oğludur o." cevabını verdi. Yabancı, artık bir nebze de olsa rahatlamıştı. Hz. Ali, misafirini Resûl-i Ekrem'e götürecekti. Ancak tedbiri de elden bırakmamak gerekiyordu. Zira o günler Müslümanlar için oldukça meşakkatli zamanlardı. Kureyşli müşrikler, bir kimsenin Müslüman olduğunu duyduklarında ona göz açtırmıyorlardı. Zeki bir çocuk olan Hz. Ali, planını yabancıya şu şekilde açıkladı: "Amca! Allah Resûlü şu an, Safâ Tepesi'nde, kimsenin bilmediği bir evdedir

³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 207.

(Dâru'l-Erkam). Ben şimdi onun yanına gideceğim. Kimse seni, benim yanımda görmesin. Aksi hâlde Kureyşliler, Müslüman olduğun zannıyla sana da bana da zarar verirler. Ben önden yürüyeyim; sen de beni takip ederek arkamdan gel. Yolda, senin için bir tehlike sezecek olursam, eğilip ayakkabımı düzeltir gibi yapıp bir duvara yönelirim. Sen de durmayıp arkana bakmadan gidersin. Bir engel çıkmazsa benim girdiğim eve sen de girersin, olur mu?"⁴ Plan, yabancıнын oldukça hoşuna gitmişti. Günlerdir beklediğine artık bir adım kalmıştı. Nihayet, yolda bir engel çıkmadan her ikisi de sağ salim Dâru'l-Erkam'a varabildiler. Heyecanı dorukta olan yabancı "es-Selamü Aleyküm" ifadesini kullanarak Resûlullah'a selam verdi. Bu, "İslam'ın ilk selamı" olarak kaynaklarda yer bulmuştur.⁵ Selamlaşmanın ardından Mekke'ye geliş serüvenini Peygamber Efendimize bir bir anlatan yabancı, "Bana, dinini anlatır mısın?" dedikten sonra işittiği ayetleri hayranlıkla dinledi ve Müslüman oldu. Resûl-i Ekrem, bu güzel misafiri bir süre daha ağırlamak istedi.

Yabancı, Allah Resûlü'nün sözlerinden öyle etkilendi ki ilahi hakikatleri Kâbe'de Kureyşlilerin yüzüne haykırmak için müsaade istedi. Ancak Hz. Peygamber, misafirine zarar vereceklerini düşündüğünden ona izin vermedi. Bunun üzerine "Ya Resûlallah! Korkmayınız! Ne yapabilirler ki? En fazla beni ölesiye dövebilirler. Belki de öldürürler... Varsın öldürsünler! Bu yolda can feda etmek büyük bir şereftir, değil mi?" diyen yabancıнын kararlı duruşunu gören Allah Resûlü, dikkatli olması konusunda onu sıkı sıkı tembihledi.⁶

Kabilesinde cesaretiyle nam salan ve gözünü budaktan esirgemeyen bu yabancı, henüz İslami davetin gizli olarak

⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 106.

⁵ Müslim, "Fezâilü's-Sahâbe", 132; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 107.

⁶ Yıldırım, *En Güzel Örneğin En Güzel Örnekleri*, 1: 290.

yürütüldüğü ve ilk Müslümanların Mekke'nin dışında kalan ıssız vadilerde ibadet ettikleri bir gün, Kâbe'de, Kureyş'in ile-ri gelenlerinin bulunduğu yere giderek gür sesiyle "Ey Kureyşliler! Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in (sas) O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehadet ediyorum." dedi ve onları tek olan Allah'a imana çağırdı. Ortalık bir an ölüm sessizliğine bürünmüştü. Tanımadıkları bu adamın meydan okuyan tavrı Kureyşlileri kıışkırtmıştı. Acımasız müşrikler, linç etmek üzere ellerine geçirdikleri taş ve sopalarla kimsesi olmayan bu adama olanca hınçlarıyla saldırdılar. Yediği tekme ve yumruk darbeleri yabancıyı vazgeçirmemiş, daha da gür bir seda ile hakikatleri haykırmasına sebep olmuştu. Ta ki Kureyşliler onu öldü zannıyla bırakana dek bu şiddet devam etmişti. Yabancı, kan revan içindeydi; bayılmıştı. Bu durum, farklı zamanlarda birkaç kez daha tekrar etti.⁷ Bir defasında Kureyşlilerin onu dövdükleri esnada, Allah Resûlü'nün o gün-lerde henüz imanla şereflenmemiş olan amcası Hz. Abbâs'ın, "Siz ne yapıyorsunuz? Dövdüğünüz bu şahıs, sizin ticaret yolunuz üzerindeki Gıfâr kabilesindendir. Eğer o ölürse, Şam'a giden kervanlarınızı bu kabilenin elinden nasıl kurtaracaksınız?" sözleri üzerine Kureyşli müşrikler, ticaret kervanlarının selametini düşündüklerinden yabancıyı serbest bıraktılar. Hz. Abbas, beraberindekilerin yardımıyla bayılmış yabancıyı Kâbe'nin dışına taşıdı. Peygamber Efendimiz, misafirinin bu hâlini gördüğünde çok üzüldü. Yabancı, yaptıklarından dolayı pişman değildi ve ağzından şu cümle döküldü: "Ya Resûlallah! İzin veriniz! Vallahi tekrar ayınısını yaparım!"⁸ Bu olaydan birkaç gün henüz geçmişti ki bir gece Kâbe'ye giden yabancı, Kureyşli bir kadının İsâf ve Nâile isimli putların karşısında saygıyla eğildiğini gördü ve kadına istihza ile "Niçin o putları evlendirmiyorsun?" dedi. Yabancıyı kendisiyle ve taptığı

⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 107.

⁸ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 158.

putlarla alay ettiğini anlayan kadın gece vakti feryadı bastı. Bağırış çağırış duyan Kureyşli gençler yabancıyı yine acımasızca dövüp kan revan içinde bıraktılar. Hadiseden haberdar olan Resûlullah, onun Mekke'de kalmasının hem kendisi hem de Müslümanlar için tehlike arz edeceği gerekçesiyle yurduna dönmesini şu ifadelerle dile getirdi: "Kendine gelince, sakin buralarda durma! Vakit kaybetmeden yurduna dön! Onlara Allah'ı anlat! Ben, seni davet etmedikçe de sakın buraya gelme!"⁹ Hz. Peygamber'in, kabilesine göndermesinden sonra bu yabancı, zaman zaman Mekke'ye kısa süreli ziyaretler gerçekleştirdi. Allah Resûlünü üzmemek için de burada fazla kalmadı. Müslüman olduktan sonraki on sekiz yılını, kabilesi Gıfâr'da ve Resûl-i Ekrem'in tavsiyeleri istikametinde İslam'ı tebliğ etmekle geçirdi. Bu çerçevede annesi ve kardeşi Üneys başta olmak üzere kabilesinin yarısı onun sayesinde Müslüman oldu.

Künyesiyle şöhret bulduğundan adının unutulduğu bu cesaret timsali yabancı, Ebû Zer el-Gıfârî'dir. Kaynaklarda adı Cündüb b. Cünâde olarak yer alan Ebû Zer'den; Berîr, Büreyr, Yezîd, Yüreyr gibi isimlerle bahsedilmektedir. Resûlullah ona "Ey Cüneydib" diye hitap etmiştir.¹⁰ İlk bedevi Müslüman olarak bilinen Ebû Zer, İslam'ı kabul eden dördüncü¹¹ veya beşinci kişidir.¹²

Peygamber Efendimizin en yakın dostları arasında olma bahtiyarlığına eren Ebû Zer, Suffe'de ikamet etmesi münasebetiyle gecenin ilerleyen saatlerine dek Resûlullah'ın huzurunda vakit geçirmesi, yakınında bulunması sayesinde onunla özel sohbetler yapma fırsatı buldu. Ashab-ı Suffe

⁹ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 158; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 107.

¹⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 105.

¹¹ el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 384; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 157.

¹² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 210; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 196; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 107.

akşam yemeklerinde zengin sahabilerin evlerine dağıtıldığına dahi daima Allah Resûlü'nün sofrasına misafir olurdu.¹³ Resûl-i Ekrem, sofra ve sohbet arkadaşı Ebû Zer'den bahsederken “Dostum!” diyecek kadar ona muhabbet beslerdi. Bu muhabbetin Ebû Zer'deki karşılığı ise şu ifadelerle tezahür etmiştir: “İnsanın kalbinin, sevdiğine karşı bu kadar muhabbetle dolup taşmasına hayret ediyorum. Benim kalbim, sadece Allah'ın ve Resûlü'nün sevgisiyle doludur.” Resûlullah'ın vefatı öncesindeki ağır hastalığında başucundaki ender kişilerden olan Ebû Zer, dostunun son nefesine şahit oldu.

Kavurucu bir yaz gününde, İslam ordusu Allah Resûlü önderliğinde Tebük Seferi için hazırlık yapıp yola çıkmıştı. Hazırlığını tamamlayan Ebû Zerr'in devesi çok yaşlı ve zayıf olduğundan bir süre sonra yolun ortasına çökmüş, bir daha da kalkmamış ve ordudan geri kalmıştı. Ebû Zer, elinden geleni yapsa da bineğini harekete geçirememiş ve orduyla arasındaki mesafe gittikçe açılmıştı. Bu sırada bazı kimseler de farklı sebeplerle ordudan geride kalmışlardı. Uzun süren yolculuktan sonra İslam ordusu Tebük'e yakın bir yerde konaklamıştı. Ebû Zer hâlâ etrafta görünmüyordu. Sahabilerin bazıları geride kalanlar için olumsuz konuşmaya başlamıştı. Ebû Zerr'in de ortalıkta olmadığını söylediklerinde Peygamber Efendimiz, vefakâr ve fedakâr dostunun samimiyetine güvendiğinden “Bırakınız onu! Eğer onda bir hayır varsa Allah onu size ulaştıracaktır.” buyurmuştu. Bir süre sonra ufukta tek başına bir şahsın ordunun konakladığı yere doğru geldiği görüldü. Resûl-i Ekrem heyecanla “Acaba o kişi Ebû Zer midir? Onun olmasını ne çok isterim.” buyurdu. Bu söz üzerine tüm sahabe toplanıp tek başına ve yaya olarak kendilerine doğru yaklaşan şahsı merakla gözlemeye koyuldular.

¹³ Ebu'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü İblîs*, (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 2010), 157.

Adam yaklaştıkça kimliği de belli oldu. Resûlullah'ı sevindiren ve rahatlatan "Vallahi odur, Ebû Zer'dir." sesleri yankılanmıştı birden. Ebû Zer, yaşlı devesinin yürüyecek gücü kalmayınca bineğini uygun bir yere bırakmış, yükünü de sırtına alıp yalnız başına, aç susuz ve yaya olarak orduya katılabilmişti. Sonunda bitap hâlde orduya yetişebilmişti. Bu tabloya şahit olan Allah Resûlü, yol yorgunu Ebû Zer için "Allah Ebû Zerr'e rahmet etsin. O tek başına yürür, tek başına yaşar, tek başına ölür ve tek başına haşrolunur."¹⁴ buyurmuştu.

Yakın münasebeti dolayısıyla sık sık bilmediklerini detaylarıyla sorma fırsatı bulan ve tavsiye isteyen Ebû Zerr'e bir gün Peygamber Efendimiz şu ifadelerle nasihatte bulunmuştur: "Okuyabildiğin kadar Kur'an oku ve Allah'ı hatırla! Çünkü Allah'ı anmak senin için yeryüzünde nur; göklerde ise koruyucun ve seni unutmayan dostun olur. Çok gülmekten sakın! Zira fazla gülmek kalbi öldürür ve yüzün nurunu silip atar. Çok konuşmamaya alış! Zira az konuşmak, şeytanı senden uzaklaştırır ve dininin muhafazasında sana yardımcı olur. Yoksulları sev ve onlarla oturup kalk! Nimet bakımından daima senden daha zor durumda olanları gör, senden üstün olanlara bakma! Böyle yaparsan Allah'ın sana verdiği nimetleri küçümsemezsin. Yakınlarını ziyaret et! Acı da olsa daima hakkı ve doğruyu söyle. Kendini, başkalarına dil uzatmaktan alıkoy! Senden sâdir olan kötülükleri, başkaları işlediği zaman onlara kızma! Sende bulunan bir kusuru görmeyip de o kusurla başkalarını kötülemekten ve kendin suçlu olduğun hâlde aynı suçtan dolayı başkalarına kızmaktan daha büyük bir kusur olamaz. Ey Ebû Zer! Tedbir gibi akıllılık, yasaklardan sakınmak gibi takva, güzel ahlak gibi de şeref yoktur."¹⁵ Ebû Zer, ömrü boyunca bu sözleri talimat bilerek harfiyyen yerine getirdi.

¹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 4: 163-164; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 109.

¹⁵ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 168. Resûlullah ile Ebû Zer arasında geçen uzunca diyalog için bkz. Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 166-169.

Gösteriş ve şatafattan uzak, sade bir hayatı tercih eden Ebû Zer, oldukça kanaatkârdı. Hz. Ömer, hilafeti sırasında sahabelere maaş bağladığı zaman, Bedir Savaşı'na katılmadığı hâlde Ebû Zerr'i de "Bedrî" kabul ederek ona da Bedir'e katılanlar kadar maaş bağladı.¹⁶ Ebû Zer, maaşının çok az kısmını kendine harcar, büyük kısmını ise yoksullara dağıtırdı. Onun, dünya malına zerre meyletmeyen tavrı ve zühdü sahabe arasında şöhret buldu. Resûlullah'ın, "Ebû Zer, İsa b. Meryem gibidir. İsa b. Meryem'in tevazuunu görmek isteyen Ebû Zerr'e baksın! Zühdü ve ibadeti İsa b. Meryem'e en fazla benzeyen odur. Ebû Zer, yeryüzünde İsa b. Meryem'in zühdüyle yürür."¹⁷ ifadesi bu durumu teyit eder niteliktedir. Servet edinmenin doğru olmadığını düşündüğünden sadece ailesini geçindirecek kadar malın yeteceğine inanan Ebû Zer, bu kanaatini yüksek perdeden hatta sert bir üslupla dillendirirdi. Bu durum, pek çok kez şikâyet sebebi olmuştur. Şam'da yaşadığı dönemde, söz konusu şikâyetlerin birine istinaden Şam valisi Muâviye, Ebû Zerr'in halka bu şekilde tavsiye verip aksini yapıp yapmadığını öğrenmek istedi. Bu amaçla görevlendirdiği bir kişiyle bin altını bir gece vakti ona gönderdi. Ebû Zer, valinin gönderdiği parayı hiç bekletmeden yoksullara dağıttı. Vali, ertesi gün görevliye, Ebû Zerr'e gidip paranın başkasına teslim edilmesi gerektiği hâlde yanlışlıkla kendisine verildiğini, geri alamazsa valinin cezasından kurtulamayacağını söylemesini telkin etti. Görevli, valinin sözünü aktardığında Ebû Zer "Aman evladım! Getirdiğin altınlardan bir tanesi bile kalmadı. Hepsini fakir fukaraya dağıttım. Vali sana üç gün müsaade etsin de ben gidip o meblağı tedarik edeyim. Sen de mağdur olma!" dedi. Durumu görevliden olduğu gibi dinleyen Muaviye, Ebû Zerr'in samimiyetine ikna oldu.¹⁸

¹⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 109.

¹⁷ Tirmizî, "Menâkıb", 35; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 196.

¹⁸ Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe, *Târihu'l-Medineti'l-Münevvere*, thk. Fehim Muhammed Şeltut (Cidde: Dâru'l-İsfahâni, 1973), 3: 1040-1041.

Ebû Zer bir ara, birçok sahabinin muhtelif vazifelere atandığını görüp idarecilik görevi talep ettiğinde Peygamber Efendimiz ona, idarecilik yükünün ağır olduğunu, hakkını vermenin gerektiğini, dikkat edilmediği takdirde kıyamet gününde mahcup olunacağını ifade etti ve bu konuda istediği vazifeyi ona uygun bulmadı.¹⁹ Bu yüzden yöneticiliğe ve idarecilere soğuk bakan Ebû Zer, ölünceye kadar hiçbir devlet görevine talip olmadığı gibi verilen görevleri de kabul etmedi.

Ömrünün son dönemlerinde münzevi bir hayatı tercih eden Ebû Zer, sahabe arasında samimiyeti ve açık sözlülüğüyle şöhret buldu. Resûlullah'ın "Şu gökkubbenin altında ve yeryüzünde peygamberlerden sonra Ebû Zer'den daha doğru sözlü kimse yoktur."²⁰ ifadesi bu çerçevede değerlendirilmelidir. Belki de tek başına yaşayıp yine tek başına vefat etmesi bu sebeptendir. Ebû Zer, Hz. Osman döneminde, bazı sebeplere istinaden halife tarafından Medine ile Mekke arasında yer alan Rebeze Çölü'nde küçük ve kimsenin bulunmadığı bir köye gönderildi.

Âhir ömrünü Rebeze'de ıssız bir köyde geçirirken 32/653 yılının Zilhicce ayında hastalanıp yatağa düşen Ebû Zer el-Gıfârî, Allah Resûlü'nün sözüne muvafık olarak yalnız bir şekilde bu dünyadan göçtü.²¹ Kendisine emr-i Hak vaki olmadan az evvel, eşi ve hizmetçisine şu vasiyette bulundu: "Öldüğümde beni yıkayıp kefenleyin! Sonra da şu yolun tam ortasına koyun! Buradan geçen ilk kafileye de 'Bu, Allah Resûlü'nün dostu Ebû Zer'dir. Bize onun defni için yardım ediniz!' deyin!" Vefat ettiğinde eşi ve hizmetçisi, vasiyet üzerine peygamber dostunu yıkayıp kefenlediler. Sonra da onu, yolun tam ortasına koyup oradan geçecek ilk kafilayı

¹⁹ Müslim, "İmâre", 16-17.

²⁰ Tirmizî, "Menâkıb", 35; İbn Mâce, "Mukaddime", 11.

²¹ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 197; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 109.

beklemeye başladılar. Bir zaman sonra umre ziyareti gerçekleştirilmek üzere Kûfe istikametinden gelen ve aralarında İbn Mes'ûd'un da bulunduğu bir kabile geçti. Kafiledtekiler yolda bir cenaze görünce birden irkildiler. Üzerinde oldukları develer neredeyse cenazeyi çiğneyeceklerdi. Ebû Zerr'in hizmetçisi, naaşın Allah Resûlü'nün dostu Ebû Zer olduğunu söyleyerek defin için kafileden yardım talep etti. Bunu duyup hüzünlenen İbn Mes'ûd "Resûlullah doğru söyledi. Sen yalnız yürür, yalnız yaşar, yalnız ölür ve yalnız diriltirsin." diyerek ağlamaya başladı. Ebû Zer, İbn Mes'ûd'un kıldıracağı cenaze namazının ardından toprağa verildi.²²

İlmî açıdan İbn Mes'ûd'a denk olduğu da rivayet edilen Ebû Zer,²³ en yakınında bulunması itibarıyla ilmi bizzat kaynağından aldı ve Resûl-i Ekrem'den 281 hadis-i şerif nakletti. Bunlardan biri sevginin gerçek kıstasına işaret eden şu rivayettir: "Amellerin en üstünü, sevdiğini Allah için sevmek, sevmediğini de Allah için sevmemektir."²⁴ Ayrıca yine Ebû Zer tarafından bize aktarılan ve Müslümanca tutumu öğütleyen şu rivayet de hepimizin hedefi olmalıdır: "Müslüman kardeşine güler yüz göstermen sadakadır. İyiliği emredip kötülükten sakındırman sadakadır. Yolunu kaybetmiş bir kimseye yolunu göstermen sadakadır. İyi görmeyen birine yardımcı olman sadakadır. Taş, diken ve kemik gibi insanlara zarar verecek bir şeyi yol üzerinden kaldırman sadakadır. Kendi kovandan kardeşinin kovasına su boşaltman sadakadır."²⁵

²² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 4: 164; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 221; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 197. Vefatına ilişkin farklı bir rivayet için bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 220; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 169-170.

²³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 109.

²⁴ Ebû Dâvûd, "Sünnet", 2.

²⁵ Tirmizî, "Birr", 36.

ALLAH RESÛLÜ'NÜN GÖLGESİ: ABDULLAH B. ÖMER

İslam'ın Mekke döneminde Allah Resûlü'nün yanı başından ayrılmak istemeyen küçük bir çocuk vardı. Hz. Peygamber'i çok seven bu çocuk, sürekli peygamber sohbetinde bulunmak için çırpınırdı. Yine bir gün Resûlullah ile aynı ortamı teneffüs etmek üzere kolladığı fırsatı bulmuştu. Peygamber Efendimiz, Mekke'nin ileri gelen zevatından bir grupla sohbet ediyordu. Bu esnada peygamber aşığı çocuk da hemen sağ yanında bulunduğu Resûl-i Ekrem'in sözlerini hayran hayran dinliyordu. Bir ara Allah Resûlü misafirlerinin susadıklarını düşünmüş olmalı ki kalkıp onlara su ikram etmek istedi. Suyu bardağa döktü; yanındaki çocuğa dönerek şöyle buyurdu: "Aslında sağımda bulunman hasebiyle bardağı ilk sana vermem gerek. Ancak müsaade edersen önce misafirlerimize ikram edeyim. Olur mu?" Çocuğun, "Bu mümkün değil ey Allah'ın Resûlü! Sizin elinizden su içmek belki bir daha bana kısmet olmaz. O yüzden nasibim olan bu ikramınızı kimseyle paylaşamam." şeklindeki zekice cevabı

üzerine Hz. Peygamber tebessüm ederek su dağıtmaya bu çocuktan başladı.¹

Çocuğun gönül dünyasında peygamber sevgisi Medine'ye hicretten sonra da her geçen gün artarak devam etti. Resûlullah'tan bir an bile uzak kalmamak, onun civarında bulunabilmek için Mescid-i Nebevî'de zaman geçirir olmuştı. Suffe faaliyete geçince de yaşam alanı olarak baba evinden çok Suffe'yi tercih etti. Ne zaman evinin önünden geçse gözlerini kapatırdı. Öyle farklı duygularla doluydu ki görüp özlem duyacağı endişesiyle evine doğru başını çevirip bakmak istemezdi. Hasret duygusu baskın gelip de Suffe'yi terk etme korkusuyla evine hiç bakamadı. Bu samimiyetini ve Hz. Peygamber'e olan muhabbetini Allah dua kabul etmiş olmalı ki öz ablası Hz. Hafsa ile Resûl-i Ekrem evlendiğinde sevinçten havalara uçtu. Artık hane-i saadete hiçbir gerekçe sunmaksızın kolayca girip çıkabilecekti. Her görmek istediğinde Allah Resûlü'nü ziyaret edebilecek, daha da yakından tanıma fırsatı bulabilecek, onun mübarek sohbetinden doyasıya beslenebilecekti. Öyle de oldu. Ablası vesilesiyle evine rahatlıkla girebildiği Resûlullah'tan ziyadesiyle feyizlendi. Bu çerçevede Peygamber Efendimizden sâdır olan söz ve davranışlardan haberdar olamayanlara hadis-i şeriflerin nakledilmesinde çok önemli rol oynadı.

Kayınbiraderi olması itibarıyla Allah Resûlü'nün yakın çevresinde yetiştirme imkânını elde eden ve peygamber terbiyesi alan bu çocuğun adı Abdullah b. Ömer b. Hattâb'tır. Babası Hz. Ömer, annesi Osman b. Maz'ûn'un kardeşi olan Zeynep bint Maz'ûn'dur.² Nübüvvetin üçüncü yılında Mekke'de doğan Abdullah b. Ömer, küçük yaşta, henüz bülüğa

¹ Buhârî, "Eşribe", 19; Müslim, "Eşribe", 17.

² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 133; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 3: 950; İbnü'l-Esir, *Üs-dü'l-ğâbe*, 716.

ermeden İslam ile şereflendi. 10 yaşındayken babasıyla beraber Medine'ye hicret etti.³ Babası Hz. Ömer'in ve ablası Hz. Hafsa'nın Resûl-i Ekrem'e olan yakınlığı sebebiyle vahiy çevresinde büyüdü.

Bedir Savaşı'nda henüz 13 yaşında bir çocuk olan İbn Ömer, fark edilmeyeceği düşüncesiyle, savaş hazırlıklarını tamamlamış olan İslam ordusuna karıştı. Ancak Resûlullah yaşının küçük olması sebebiyle cihad aşkıyla yanıp tutuşan İbn Ömer'i askerler arasından çıkararak Medine'de kalması için ikna etti. Uhud Savaşı'nda 14 yaşında olduğu için Hz. Peygamber tarafından yine kendisine izin verilmeyen İbn Ömer'e,⁴ nihayet 15 yaşında bir delikanlı olduğunda Hendek Savaşı'na katılmasına müsaade edildi.⁵ İbn Ömer, o günden sonra Resûlullah ile tüm gazvelere iştirak etti. Allah Resûlü'nün vefatından sonra da Afrika, Şam, Irak, Basra, Mısır, Horasan ve Taberistan gibi birçok fetih hareketinde aktif rol oynadı.⁶ İstanbul'un fethi için hazırlanan İslam ordusunun içinde (49/669) yer aldı ve İstanbul surları önlerine kadar geldi.⁷

İbn Ömer, Allah Resûlü'nün sünnetine ittiba hususunda ashab-ı kiramın en hassası olarak şöhrat buldu. Sebebinin hikmetini merak etmeksizin Hz. Peygamber'in işlediği tüm fiilleri yerine getirmeye çalışırdı. Sahabilerin bir kısmı onun bu tutumunu aşırılığa kaçmak olarak değerlendirip garipsedi. İbn Ömer'in peygamber sevdasını Hz. Âişe şu şekilde dile getirmiştir: "Allah Resûlü'nü, Abdullah b. Ömer kadar adım

³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 133; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 205.

⁴ Buhârî, "Megâzi", 6.

⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 133; İbn Abdülberr, *el-İstîâb*, 3: 950; ez-Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 204.

⁶ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 716.

⁷ Ebu'l-Hasen İzzeddin Ali b. Muhammed İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah Kâdi (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1987), 3: 314.

adım takip eden birisini ben daha görmedim.”⁸ Anlaşıldığı üzere o, Peygamber Efendimizi her konuda taklit eden bir tavır içindeydi. Resûlullah gibi konuşmaya çalışır, onun gibi güler, sevinir, üzüldü. Yürüyüşünü, yiyip içmesini, giyinmesini Hz. Peygamber’e benzetirdi. Bu bağlılık hususunda o kadar ileri gitmişti ki Resûl-i Ekrem’in vefatından sonra yolunu onun geçtiği güzergâha düşürür, onun adım attığı yollardan yürürdü. Geçtiği sokaklarda gözyaşlarıyla hatıralarını yâd ederdi. Allah Resûlünün gölgelendiği ağaçların altında dinlenir, kurumaması için peygamber görmüş bu ağaçları sulardı. İbn Ömer, Resûlullah o yollardan yaya olarak geçtiyse yaya; binek üzerinde gittiye bir binek vasıtasıyla geçerdi. Hz. Peygamber’e olan muhabbetini şu rivayet en güzel şekilde göstermektedir: Bir gün bu peygamber aşığının ayaklarının uzun süre hareket etmediği için uyuduğunu gören biri “En sevdiğin kişinin adını hatırlardan geçir! Umulur ki ayağının uyuşukluğu gider.” dedi. Bunun üzerine İbn Ömer, “Ya Muhammed!” diyerek kendinden geçivermişti.⁹

İbn Ömer, ömrü boyunca Allah Resûlünün her bir sözünü emir telakki etmiştir. Örneğin Mescid-i Nebavi’ye gelen kadınların sayısı artınca Hz. Peygamber “Şu kapıyı kadınlar için ayırsak!” buyurmuş ve işaret ettiği kapı o günden sonra kadınlara tahsis edilmiştir. İbn Ömer, mescitte kimse olmasa, oradan geçen bir kadın yoksa dahi Resûlullah’ın o sözüne istinaden kadınlar kapısını ölünceye kadar hiç kullanmamış, o kapının önünden bile geçmemiştir.¹⁰ Bu bağlamda oğlu Bilâl ile arasında yaşanan şu hadise onun Peygamber Efendimizin sözünü nasıl buyruk kabul ettiğini açıkça gözler önüne sermektedir: Bilâl’in eşi bir gün, kayınpederi İbn Ömer’in yanına gelerek Bilâl’in çok iyi bir insan olmasına

⁸ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 205; ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 211.

⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 144.

¹⁰ ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 213.

rağmen fazla kıskanç olduğu, bu yüzden namaz kılmak üzere mescide gitmesi için kendisine izin vermediği konusunda eşini şikâyet etmiştir. Bunun üzerine İbn Ömer, derhâl yanına çağırdığı oğlu Bilâl'e şu sözleri söylemiştir: "Ey Bilâl! Biz, bir ara kadınlarımızın mescide gitmesine müsaade etmeyince Resûlullah, Allah'ın hanım kullarını asla mescitlerden alıkoymamamız hususunda bizi uyarmıştı.¹¹ Sen de eşine bu konuda mani olma!" Bilâl'in verdiği "Ama babacığım!..." şeklindeki mukabelesine öfkelenen İbn Ömer, Resûlullah'ın buyruğuna 'ama' şeklinde karşılık veren oğlu Bilâl'e öfkelenmiş ve onunla uzun bir süre konuşmamıştır.¹²

Hoşuna giden şeyleri infak etme hususunda oldukça hassas olan İbn Ömer, "Sevdiğiniz, değer verdiğiniz mallarınızdan (sırf Allah rızası için) hayırlı işlerde harcamadıkça gerçek manada iyilik mertebesine asla erişemezsiniz..."¹³ mealindeki ayeti öyle anlamlandırır ki bu çerçevede hoşuna giden ne varsa derhâl onu infak ederdi. Öyle ki en meşhur öğrencisi olan Nâfi bu konuda şu ifadeleri dile getirmiştir: "Biz, onun bir şeyden çok hoşlanmasını asla istemezdik. Zira neyi sevsen derhâl infak ederdi."¹⁴ Yine bir gün İbn Ömer, Nâfi ile birlikte çıktığı bir yolculuk sırasında üzerinde gittiği devesini sık sık gözleriyle süzüp "Baksana Nâfi! Ne kadar da güzel bir deve

¹¹ Ebû Dâvûd, "Salât", 135; İbn Mâce, "Mukaddime", 2.

¹² Ebû Ömer Cemâleddîn Yûsuf İbn Abdülberr, *Câmi'u'l-beyâni'l-ilm ve fazlib*, (Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzi, 1994), 1209. Bir başka rivayete göre Abdullah b. Ömer, Resûlullah'ın "Kadınlara geceleyin mescidlere gitmeleri konusunda izin veriniz!" buyurduğunu ifade edince oğlu Bilâl, "Vallahi onlara izin vermeyiz. Çünkü onlar bunu bir fitne ve fesat vesilesi yaparlar." demiştir. Bunun üzerine oğluna öfkelenip onu azarlayan Abdullah b. Ömer'in mukabelesi şu şekilde olmuştur: "Ben Allah Resûlü'nün onlara izin vermeniz buyruğunu naklediyorum, sen onlara izin vermeyeceğini söyleyip duruyorsun." Tirmizî, "Cum'a", 48.

¹³ Âl-i İmrân, 3/92.

¹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 156; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 295; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 717.

değil mi?” demek suretiyle bineğinden hoşlandığını izhar etmişti. Nâfi' başta olmak üzere yanındakiler bu sözü işittikçe bindiği devesini sevdiğini hissettiklerinden İbn Ömer'in onu infak edeceğini anlamış, bu sebeple de endişelenmişlerdi. Öyle de oldu. Beraberindekiler, seyahat devam ederken devesini infak etmek isteyen İbn Ömer'e henüz yolculuğun bitmediğini söylemişler, vardıkları yerde bu deveyi satarak yerine sayı itibarıyla daha fazla hayvan alıp bağışlayabilecekleri teklifinde bulunmalarına rağmen onu ikna edememişlerdi. İbn Ömer oracıkta devesini bağışlamıştır.¹⁵

Varlıklı olmasına rağmen sade giyinen, az yiyip az uyuyan İbn Ömer, ibadetine oldukça düşküncü. Özellikle gece namazı konusundaki titizliği çevresi tarafından hayranlıkla karşılanırdı. Bir gece Suffe'de uyuduğu sırada rüyasında karşısına iki meleğin çıktığını ve onu cehennemden kıyısına kadar götürdüklerini, orada tanıdık birçok simaya rastladığını, yaşadığı şiddetli korkuyu fark eden meleklerin de kendisini “Korkma!” diyerek teskin ettiklerini görmüştür. Rüyasını, Resûlullah'ın tabir etmesi için detaylarıyla ablası Hz. Hafsa validemize anlattığında Hz. Peygamber şu yorumda bulunmuştur: “Abdullah ne iyi bir insan! Bir de gece namazı kılsa!”¹⁶ O geceden sonra teheccüd namazını hiç aksatmayan Abdullah, geceleri çok az uyumayı âdet edinmiştir.¹⁷ O, namaza verdiği önem bağlamında namaza başlayan kölelerini bedelsiz olarak hürriyetlerine kavuştururdu. Bu durumu bilen kölelerin bazıları, sırf azat edilmek için mescide cemaate devam ederek onun gözüne girmeye çalışırdı. İbn Ömer de onları azat ederdi. Bir gün çevresindekiler bu mesele hakkında onu uyarıp “Ey Abdullah! Onların namazla ilgileri

¹⁵ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 295; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 206.

¹⁶ Buhârî, “Fezâilü Ashâbi'n-Nebî”, 19; Müslim, “Fezâilü's-Sahâbe”, 140.

¹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 137; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 303; ez-Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 210.

yok. Seni aldatıyorlar.” diyerek kölelerin durumu suistimal ettiklerini söylediler. Bunun üzerine İbn Ömer onlara: “Bizi Allah ile aldatmak isteyenlere aldanmaya razıyız. Hayır adına aldanmaktan daha iyisi mi var ki?” şeklinde karşılık verdi ve aldığı kararı uygulamaya devam etti.¹⁸

İbn Ömer, Resûlullah henüz hayattayken Kur'an'ı ezberleyen ve ona arz eden az sayıda sahabiden biridir. O, hafız olmasının yanı sıra bir ayeti iyice kavrayıp gereklerini yapmadıkça diğer ayeti ezberlemezdi. Bu yüzden Bakara sure-sini ancak dört yılda ezberleyebilmiştir.¹⁹ Ömrünü Kur'an'ın anlaşılmasına adanmış İbn Ömer, gerek İslam toplumunun idarecilerinde gerekse Müslümanlarda Kur'an'ın hayata aktarılmasına dair gördüğü eksiklikleri çekinmeden dile getirirdi. Bu bağlamda bir gün Kur'an'ı ezberlemeye yoğunlaşmış bir grup gördüğünde onlara şunları söylemiştir: “Ey İnsanlar! Biz öyle bir hayat yaşadık ki bize Kur'an'dan önce iman bahşedilmişti. Biz, Resûlullah'a bir sure nazil edilir edilmez o surede Allah'ın bize vermek istediği mesajları anlamak için gayret eder, helalleri ve haramları öğrenmeye çabalarдық. Sizin Kur'an'ın lafızlarını öğrenme konusunda sarf ettiğiniz çabadan daha fazlasını göstermeye gayret ederdik. Ancak görüyorum ki bizden sonra gelenler, Fâtiha suresinden başlayıp sonuna kadar Kur'an'ı okuyup ezberlemelerine rağmen üzerinde kafa yorulması gereken emir ve yasakları önemsemeden, âdeta kötü cinsli hurmaların görüntüsü ve tadı gibi Kur'an'ın sadece lafızlarıyla ilgileniyorlar. Hâl böyle olunca da Kur'an'dan istifade edemiyorlar.”²⁰

İbn Ömer, sahabenin sayılı zenginleri arasında olması-na rağmen servetinin birikmesine fırsat vermeden ihtiyaç

¹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 156; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 206.

¹⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 153.

²⁰ el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 1: 91.

sahiplerine dağıtırdı. Cömertliği, ikram etmeyi seven yapısıyla fakir, yetim ve kimsesizler ile yakından ilgilenir, sofrasında daima bir yetim ya da fakir bulundururdu. Yemek için sofraya oturduğunda civardaki fakir ve yetim kimsele-re haber gönderir, onlar gelmeden de yemeğe başlamazdı. Sofrasında mutlaka bir misafir ağırladığından onun yalnız başına yemek yediği görülmemiştir.²¹

İbn Ömer, zekası ve gözlem kabiliyeti sayesinde küçük yaşlarından itibaren gerek Allah Resûlünden gerekse birlikte kaldığı ashab-ı kiramın büyüklerinden feyizlenmiştir. Bu yönüyle sahabenin önemli âlimleri arasında parmakla gösterilmiş ve başvuru kaynağı olarak kendisinden istifade edilmiştir. En çok fetva veren yedi sahabiden biri olan ve 60 yıl boyunca fetva veren İbn Ömer,²² emin olmadığı mevzularda konuşmaktan son derece sakınmıştır.²³ Bir defasında tereddüt ettiği bir konuda “Ben bu meseleyi bilmiyorum.” demesine rağmen kendisinden ısrarla fetva isteyen bir şahsa şu sözlerle çıkmıştır: “İbn Ömer böyle fetva verdi diyerek sırtımızın cehennem köprüsü hâline getirilmesini mi istiyorsun?”²⁴ Ayrıca hatalı fetva verebileceği kaygısıyla günaha girmekten korktuğundan Hz. Osman'ın kadılık teklifini özür dileyerek kabul etmemiştir.²⁵ O, İslam toplumu arasında meydana gelen anlaşmazlıklarla ortaya çıkan ve birbirleriyle mücadele eden gruplara karışmayıp tarafsız kalmıştır.

²¹ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 206.

²² Fıkıhın hemen her dalında verdiği fetvalar Muhammed Revvâs Kal'acî tarafından konularına göre alfabetik olarak tasnif edilip *Mevsû'atü fıkhi 'Abdillâh b. 'Ömer* (Beyrut: 1986) ismiyle neşredilmiştir. M. Yaşar Kandemir, “Abdullah b. Ömer b. Hattâb”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1: 127.

²³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 134.

²⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4: 160.

²⁵ Hz. Osman ile İbn Ömer arasında geçen çarpıcı diyalogun detayları için bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 137.

Teklif edilen halifelik başta olmak üzere herhangi bir devlet kadrosunda vazife almamıştır. Birçok kez teklif edilen valilik ve kadılık gibi idari görevlerden uzak durmuştur.²⁶

“Abâdile”²⁷ arasında yer alan ve Resûlullah’ın ahkâma dair sözlerini en fazla nakleden râvî olması özelliğiyle şöhret bulan İbn Ömer, muhtemel yanlışları azaltmak, unutmadan doğacak hataları bertaraf etmek maksadıyla hadis-i şerifleri yazıya aktarırdı. Allah Resûlü’nden işittiği sözleri naklederken her bir harfi dikkatlice seslendirir, tane tane konuşurdu. Aynı anlamda olsa dahi Hz. Peygamber’in kullandığının dışında hiçbir kelimeyi telaffuz etmezdi.²⁸ 1000’den fazla hadis-i şerif rivayet etmeleri sebebiyle “muksirûn” diye anılan yedi sahabe arasında ikinci sırada yer alan İbn Ömer, terbiyesinde yetiştiği Allah Resûlü’nden 2630 hadis-i şerif nakletmiştir.²⁹ Bunlardan biri Müslüman’ın sahip olması gereken hasletlere dair şu rivayettir: “Müslüman, Müslüman’ın kardeşidir. Ona zulmetmez, haksızlık yapmaz, onu düşmanna teslim etmez. Müslüman kardeşinin ihtiyacını gideren kimsenin, Allah da ihtiyacını giderir. Kim bir Müslüman’dan

²⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 4: 137.

²⁷ “Abâdile”, Abdullah kelimesinin çoğulu olup geniş fıkıh kültürü ve fetvalarıyla şöhret bulan Abdullah adlı dört sahabe hakkında kullanılır. Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) ifadesine göre “Abâdile” Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr ve Abdullah b. Amr b. Âs’tan oluşur. Beyhâkî, fıkıh ilminde önemli yeri olan İbn Mes’ûd’un abâdileden sayılmamasını, onun çok erken tarihlerde vefat etmesi (32/652), abâdileden sayılan diğer Abdullahlar’ın ise daha uzun yaşayarak ilimlerinden büyük ölçüde istifade edilmesiyle izah etmiştir. Hepsî Kureyş kabilesine mensup olan ve yetmiş yıldan fazla yaşayan abâdilenin en son vefat edeni, 73 (692-93) yılında 85 veya 87 yaşında ölen Abdullah b. Ömer’dir. Abâdilenin çeşitli görüş, düşünce ve fetvaları özellikle tefsir, hadis ve fıkıh kitaplarında yer almıştır. İttifak ettikleri görüşe “kavlü’l-abâdile”, ameli ittifaklarına da “fi’lü’l-abâdile” veya “mezhebü’l-abâdile” adı verilmiştir. Raşit Küçük, “Abâdile”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/7.

²⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 4: 135.

²⁹ ez-Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 3: 238.

herhangi bir sıkıntıyı giderirse, Allah da o kimsenin kıyamet günündeki sıkıntılarından birini giderir. Kim bir Müslüman'ın ayıp ve kusurunu örterse, Allah da o kimsenin ayıp ve kusurunu örter.”³⁰

Yakınlığının avantajından ziyadesiyle istifade ettiği Hz. Peygamber zaman zaman sadece İbn Ömer'e hitaben tavsiyelerde bulunurdu. Bunlardan biri, onun omzundan tutarak söylediği şu sözlerdir: “Ey Abdullah! Dünyada kendini garip bir yolcu kabul et! Kendini kabirdekilerden biri say! Ey Ömer'in oğlu! Ahirette ne dinar ne de dirhem vardır. Orada yalnızca iyilik ve kötülüğün karşılığı vardır. O gün, elbisesini gururla çeken kimselerin yüzüne Allah bakmaz.”³¹ “Sabahın işini akşama; akşamınıkini de sabaha bırakma! Sağlıklıyken hastalığın için hazırlık yap! Yaşadığın sürece ölüm sonrası için çalış! Çünkü Abdullah, yarın öyle bir an gelecek ki adını dahi hatırlayamayacaksın!”³²

Son nefesine kadar ilimle meşgul olup uzun ve bereketli bir ömür yaşayan İbn Ömer, 73/693 yılında bir suikast sonucunda şehit edilmiştir.³³ Bu suikast, dönemin valisi Haccâc b. Yusuf (Haccâc-ı Zâlim) tarafından tasarlanmıştır.³⁴ Zira İbn Ömer, adalet adına halkın gözü önünde cesurca yaptığı ikazlarıyla Haccâc'ı öfkelendiriyordu. Suikast planına göre hac esnasında, silah taşımanın yasak olduğu Mina'da yaşanan izdihamda, Haccâc'ın muhafızının ucu zehirli olan hançerini ya da mızrağını ayağına düşürdüğü (!) İbn Ömer ağır yaralanmış, bir süre sonra da rahmet-i Rahmân'a kavuşmuştur. İbn Ömer, hasta yatağındayken oğlu Sâlim'e şu vasiyette bulunmuştur: “Evladım! Beni götürebilersen

³⁰ Buhârî, “Mezâlim”, 3; Müslim, “Birr”, 58; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 38.

³¹ Buhârî, “Rikâk”, 3.

³² Tirmizî, “Zühd”, 19.

³³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 175.

³⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 173; İbnü'l-Cevzi, *Sıfatü's-saife*, 210.

Mekke'nin dışında bir yere defnet! Hayatım, muhacir olarak çıktığım bu yerde son bulsun istemiyorum.” Ancak Haccâc'ın müdahalesi nedeniyle bu vasiyet yerine getirilememiştir. Naaşı, Tenîm Mescidi'nin yakınlarında olan ve Zû Tuvâ civarındaki “Fah” denilen bölgede muhacirlerin bulunduğu kabristana defnedilmiştir.³⁵

Nübüvvet pınarından doğrudan beslenen, hane-i saadet terbiyesi alan Abdullah b. Ömer, Allah Resûl'ünün söz ve tavırlarından aldığı ilhamla çevresindekilere çok kıymetli öğütler vermiştir. Onun tavsiyelerine iki örnek şu şekildedir: “Ey Âdemoğlu! Bedenin dünyada olsa da kalbin ve düşüncen daima ahiret ile ilgili olsun! Zira sen yaptıklarına göre yargılanacaksın. Şimdiden ölüm anına hazırlık yap ki hayır yağmuruna tutulasın!”³⁶ “İnsanın, ilimde hatırı sayılır bir mertebeye ulaşabilmesi için kendinden daha iyi olana haset etmemesi, daha zayıf olanı ise hor görmemesi iktiza eder. Ayrıca (ilmi elde etmek isteyen kimsenin) dünyevi menfaat için ilmin peşinde koşmaması gerekir.”³⁷ Onun dilinden düşürmediği şu yakarışı tüm inananların gönülden “Âmin!” diyeceği bir dua olmalıdır: “Allah'ım! Beni bugün dağıtacağın her hayırdan, indireceğin her hidayet nurundan, yazacağın her rahmetten, vereceğin her rızıktan, defedeceğin her zarardan, kaldıracağın her beladan ve önleyeceğin her fitneden en fazla nasiplen kullarından eyle!”³⁸

³⁵ İbn Sa'id, *et-Tabakât*, 4: 175; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 3: 95; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-saife*, 210.

³⁶ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 306.

³⁷ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 306.

³⁸ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 304; Ebu'l-Hasen Nüreddîn Ali b. Süleyman el-Heysemî, *Mecme'uz-zevâid ve menbaü'l-fevâid*, (Beirut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1967), 17: 373.

HAKİKAT ARAYIŞINA ADANMIŞ ÇİLELİ BİR ÖMÜR: SELMÂN-I FÂRİSÎ

Vakti zamanında bugünkü İran topraklarında hâkimiyet süren Sâsânîlere mensup zengin ve hatırı sayılır bir aile yaşırdı. Bu ailenin “Bûzehmeşân” isimli reisi, imtiyazlı sınıflardan kabul edilen “dihkân” grubunda bir idareciydi.¹ Aynı zamanda bir Mecusi âlimi olan bu kişinin, gözünden sakındığı ve bir an bile olsa yanından ayırmadığı bir çocuğu vardı. Öyle ki kaçıp gitmesinden korktuğu için oğlunun evden çıkmasına izin vermez, âdeta onu ev hapsinde tutardı. Bir baba olarak evladının dinî eğitimini tamamlaması gerektiğine inandığından çocuğunu atalarının dinine sıkı sıkıya bağlı bir Mecusi olarak yetiştirmek için büyük çaba harcardı. Neticede emekleri sonuç verdi ve oğlu ateşperestlikte mühim bir makam sayılıp kutsal addedilen ateşin sönmemesi için tesis edilen ateş körükçülüğüne (ateşgede) kadar yükseldi. Ancak Mecusiler arasında büyüyen bu genç, kendisine dayatılan atalarının dininden oldukça rahatsızdı. Gözleri

¹ İbn Hişâm, *Sîretü'n-nebevîyye*, 1: 242; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 69; İbnü'l-Cevzi, *Sıfatü's-safve*, 190.

sürekli ufukta, daima bir arayış içinde, âdeta işaret ve haber bekler hâldeydi.

Günlerden bir gün babası, evladını, sahibi oldukları büyük bir çiftliğe gönderdi. Delikanlı, daha önce hiç gitmediği bir yol üzerinde kendisine yabancı gelen bazı sesler duydu. İrkildi ve sesin geldiği tarafa yöneldi. Sese doğru yaklaşıncı Hristiyanların ibadet ettikleri bir manastır gördü. Aniden durdu ve merakla içeri girdi. Arayış içindeki çocuk, kendini bir anda babasının dininden aldığı hazdan daha fazlasını hissettiği bir ayının tam da ortasında buldu. Her şeyi unuttu ve güneş batana kadar burada kaldı. Hristiyanlığa dair bilgiler aldı. Manastırdakiler, mensup oldukları dini asıl kaynağından öğrenmek isteyen meraklı delikanlıyı daha fazla malumat edinmesi için Şam'a yönlendirdiler. Dikkat çekmeden dinlerini yaşayan bu insanlar, fark edilmeleri hâlinde kendilerine gelebilecek tehditlere de böylece mani oldular. Akşamleyin eve dönen genç, gördüklerini evdekilere anlattı. Hristiyanlığın, Mecusilikten daha hayırlı olduğunu söylediğinde babasıyla aralarında ciddi bir tartışma yaşandı ve babası onu ayağından zincirleyerek günlerce eve hapsetti. Bir gün, fırsatını bularak prangalarından kurtulan delikanlı mahpus bulunduğu evden gizlice kaçtı. Daha evvel yönlendirildiği Şam istikametine giden bir kervana katıldı.² Şam'a vardığında, Hristiyanlığı araştırmaya başladı. Burada hakikati arama uğrunda birçok badire atlattı. Bazı rahiplerin hizmetlerinde bulundu. Şam'da en son hizmet etmek üzere yanında bulunduğu rahibin ölüm döşegindeyken tavsiye ettiği Musul'a; ardından Nusaybin'e; nihayet Ammûriye'ye giderek yıllarca buralarda ibadetle ve rahiplere hizmetle meşgul oldu. En son hizmet ettiği Ammûriye'deki rahip, artık

² İbn Hişâm, *Sîretü'n-nebeviyye*, 1: 242-243; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 69-70; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 500.

yeryüzünde tabi olunacak kimse kalmadığını söyleyerek vefat etmeden önce ona şu tavsiyede bulundu: “Ahir zaman peygamberinin gelişinin pek yakın olduğuna inanıyorum. İbrahim’in dini üzere gönderilecek olan bu elçi, Arap topraklarından çıkacaktır. İki harre (taşlık) arası hurmalık bir yere göç edecektir. İki omuzu arasında nübüvvet mührünün bulunması, hediye kabul etmesine rağmen sadaka almaması, onun apaçık alametleridir. Bu elçiye kavuşmaya gücün yeterse hiç bekleme! Hemen ona git ve iman et! Yanından da ayrılma!”³ Hakikati arayan genç, rahibin bu tavsiyesini yerine getirmek üzere Ammûriye’de bir Arap tüccarla tanıştı. Kendisini çölden geçirmesi mukabilinde sahip olduğu her şeyi ona verip kervanına katıldı ve yol süresince onların hizmetlerini gördü. Kervan, “Vâdilkurâ” denen bölgeye ulaştığında maalesef sözünde durmayan tüccar antlaşmayı bozup onu bir Yahudiye köle olarak sattı.⁴ Bu Yahudi de onu Medine’de yaşayan Osman b. Eşhel isimindeki Kurayzaoğullarına mensup bir başka Yahudiye sattı. Ne mutlu ki genç, yolculuğun sonunda Medine’yi görünce Ammûriyeli rahibin tarif ettiği şehre geldiğini anladı.

Delikanlı, Araplar arasından çıkacak bir peygamberin haberini tarif edilemez merak ve heyecanla gözledi. Nihayet beklediği müjdeli haber bir süre sonra kendisine ulaştı. Zaman zaman Medinelilerin aralarında yaptıkları konuşmalara şahit oldukça hasret duyduğu peygambere ulaşma arzusu katlanarak arttı. Ancak o, Resûlullah’ın bulunduğu Mekte’den uzaktaydı ve maalesef sahibinin sıkı takibinde olan bir köleydi. Bu yüzden Medine’yi terk edemezdi. İlerleyen günlerde Hz. Peygamber’in Medine’ye hicret için yola çıktığı

³ İbn Hişâm, *Sîretü’n-nebevîyye*, 1: 245; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 4: 71; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 500.

⁴ Söz konusu serüvenin detaylarına dair bkz. İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 4: 69-76; İbnü’l-Cevzî, *Sıfatü’s-safve*, 191-192.

ve Kubâ'da konakladığı haberini sahibinin bahçesinde çalıştığı esnada aldı. Heyecan ve sevincini gizleyemedi. Ruhu-
nun penceresi olan gözlerinden yansıttığı heyecanını fark
eden ve öfkesinden çılgına dönen sahibi türlü hakaretlerle
“Bundan sana ne! Sen işine bak! Söze karışma!” diyerek onu
dövdü. Ancak sadece hakikate odaklanan bu yolcu, işittiği
hakaretlere ve gördüğü şiddete aldırmadı. Zira yıllardır ara-
dığı ve odaklandığı hakikatin habercisi çok yakındaydı. Bu
durum gönlüne su serpiyordu. Vakit kaybetmeksizin bu son
peygamberi, Medine'ye ulaşmadan önce Kubâ'da karşılama-
ya karar verdi ve kazancından biriktirip yanında götürdüğü
bir tas hurmayla Allah Resûlü'nün yanına gitti. Hz. Peygam-
ber bu misafirini görünce çok sevindi. Medine'ye hicretin
tamamlanmasının ardından da Peygamber Efendimizin
yanına sürekli gidip geldi. Zamanla rahipten öğrendiği nü-
büvvet alametlerinin Resûl-i Ekrem'de bulunduğuna şahit
olunca da Müslüman oldu. Daha önce kendisini tanımayan
Resûlullah, ona kim olduğunu ve nereden geldiğini sorunca
yillardır süren hakikat yolculuğu serüvenini başından itiba-
ren tek tek anlattı. Peygamber Efendimiz başta olmak üzere
orada bulunan bütün sahabiler çile dolu bu hayatı gözyaşla-
rı içinde dinlediler.⁵

Hakikati arayan yolcu, köle olması itibarıyla sahibinin izin
vermemesinden dolayı Bedir ve Uhud Gazvelerine katıla-
mamıştı. Hendek Savaşı'ndan önce Resûlullah'ın “Git efen-
dine! Bir anlaşma yap! Senin azatlık bedelin ne ise belirlesin.
Aramızda bu meblağı karşılayalım ve sen de özgürlüğüne
kavuş!” buyruğu üzerine efendisiyle anlaşıp “mükâtebe”⁶
denen sözleşmeyi yaptı. Bedel olarak kararlaştırılan ve o
dönemde ağır bir şart kabul edilen, tutması koşuluyla 300

⁵ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 500-501.

⁶ Kölenin hürriyete kavuşmak için efendisiyle yaptığı anlaşma. Fahrettin
Atar, “Mükâtebe”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31: 531.

hurma fidanı dikme işi Hz. Peygamber'in mübarek elleriyle ashab-ı kiramın da yardımıyla gerçekleştirildi. Bu da yetmezmiş gibi Yahudi'nin 40 ukıyye istemesi üzerine, o günlerde Allah Resûlü'ne gönderilen ve tam da özgürlük bedeli için biçilen meblağa karşılık gelen yumurta büyüklüğündeki altın bozdurulup bu kölenin sahibi olan Yahudiye gönderildi. Böylece bu hakikat seyyahının yıllarca çektiği esaret hatyatı son bulmuş oldu.⁷

Uzun yıllar hakikati arama uğrunda pek çok badire atlatan bu nadide yolcu Selmân-ı Fârisî'dir. Asıl adı Mâhbe (Mâyeh) b. Bûzehmeşân (Bûzekhân, Bûzişân, Hûşbûdân) b. Mürselân b. Yehbûzân'dır. Müslüman olduktan sonra kendini "Selmân İbnü'l-İslâm" ya da "Selmânü'l-İslâm" diye tanıtan⁸ Selmân, Müslümanlar arasında "Selmânü'l-Hayr", "Selmânü'l-Hakîm", "Selmân-ı Pâk" gibi isimlerle anıldı. İran'ın Râmihürmüz şehrinde Mecusi bir ailenin evladı olarak dünyaya gözlerini açan Selmân, ilk çocukluk dönemini burada geçirdi.⁹

Yıllar yılı aradığı ve uğrunda amansız bir mücadele verdiği hakikati Resûlullah'ta bulan Selmân, Suffe'nin önemli sakinlerinden idi. Hürriyetine kavuşmasının ardından yanından hiç ayrılmadığı Hz. Peygamber'in en yakın dostları arasında yer buldu ve Peygamber Efendimizin vefatına kadar da bu yakın ilişki devam etti. Selmân, Allah Resûlü ile gece geç vakitlere kadar sohbet ederdi. Hatta bu kurbiyet çerçevesinde Hz. Âişe validemiz şu ifadelerde bulunur: "Selmân, bazı geceler Resûlullah ile yalnız kalırdı. Bu zamanlarda, hiç kimse; hatta Resûlullah'ın eşleri, onların yanına hizmet için bile olsa giremezlerdi."¹⁰ Bu özel sohbetlere istinaden Selmân,

⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 73; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 501.

⁸ Kendisine nesebi sorulduğunda "Ben Âdemoğullarından Selmân İbnü'l-İslâm'ım." derdi. İbn Abdülberr, *el-İsti'âb*, 2: 634.

⁹ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 499-500.

¹⁰ İbn Abdülberr, *el-İsti'âb*, 2: 636; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 502.

Resûl-i Ekrem'in "Hâllerinin Mahremi" olarak da bilinirdi. Hz. Ali, Allah Resûlü ile birlikteliği itibarıyla Selmân hakkında şu ifadeleri dile getirmiştir: "Selmân, Lokman Hekim gibidir. O, bizim ehl-i beytimizdendir. Ona evvel ve âhirin ilmi verilmiştir. Onun ilmi sınırlandırılmaz."¹¹ Yine bir başka rivayette ilmî açıdan Selmân'ı "tükenmeyen bir deniz"¹² şeklinde tavsif eder.¹³ Selmân'ın Rumca ve İbranice bildiği, Tevrat ve İncil'i güzel okuduğu nakledilir. Buna istinaden Selmân'a "Sâhibu'l-Kitâbeyn" de denilir.¹⁴ Hz. Peygamber'in saçlarını tıraş etmesi sebebiyle Selmân "Berberlerin Piri" olarak kabul edilir.

Hendek Gazvesi öncesiydi. Mekkeli müşrikler Bedir ve Uhud'un intikamını almak üzere hicretin 5. yılında kalabalık bir orduyla Medine'ye doğru harekete geçmişlerdi. Allah Resûlü, Medine'nin üç tarafından kuşatmaya açık bir şehir konumunda bulunması itibarıyla savaş için nasıl bir strateji izleyecekleri hususunda ashabıyla istişare ediyordu. Bu sırada Selmân "Ya Resûlallah! Biz İran topraklarında, sayıca bizden fazla olan düşmanı şehrin çevresine hendekler kazmak suretiyle karşıladık. Öyle yapalım mı?" deyince Hz. Peygamber, ortaya atılan bu fikri oldukça beğendi. Ashab-ı kiram da bu öneriyi benimsedi. Buna göre Medine'nin düşman saldırısına açık olan kuzey yönü boyunca hendek kazılacak, müşrik süvarilerin karşıya rahatlıkla geçmeleri böylece engellenecekti. Müşrik Araplar, o güne kadar karşılaşmadıkları bir harp taktiğini gördüklerinde çok şaşırdılar. Nihayet savaş başladı. Ancak muharebede, kazılan hendekler nedeniyle karşılıklı mücadele mümkün değildi. Her iki taraf birbirlerine ancak ok atabiliyorlardı. Az da olsa engeli aşmaya

¹¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 79; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 187.

¹² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 79.

¹³ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 187.

¹⁴ İbn Abdülberr, *el-İsti'âb*, 636.

çalışan müşrik süvarileri, İslam ordusu tarafından derhâl geri püskürtülüyordu. Savaş süresi uzadıkça Mekkeli müşriklerin beraberinde getirdikleri erzaklarının azalması ve sabırlarının tükenmesi, onların Medine'yi ele geçirme ümitlerini yavaş yavaş yitirmelerine sebep oldu. Böylece kuşatma süreci Müslümanların lehine işledi. Uzun bir muhasaranın ardından müşrikler yaşadıkları ağır mağlubiyetle ve her açıdan yorgun bir şekilde Mekke'ye geri döndüler.

Selmân, Hendek Gazvesi'nin kazı sürecinde on kişinin kazabileceği hendekleri tek başına kazması sebebiyle diğer sahabiler tarafından sık sık yardıma çağırılırdı. Hendek kazılıp savaş hazırlıkları tamamlandığında muhacirler ile ensar farklı bölgelerde konuşlanmıştı. Bu arada her iki grup Selmân'ı çok sevip benimsediklerinden dolayı "Selmân bizendir." diyerek onu kendilerinden saymış ve paylaşamamışlardı. Bu sevimli anlaşmazlık üzerine Peygamber Efendimiz "Selmân bizden, ehl-i beytimizdendir."¹⁵ buyurarak bu görüş ayrılığına son verdi. Hz. Ömer, Allah Resûlû'nün bu sözüne istinaden halifelîği döneminde, diğer ehl-i beyt mensuplarına olduğu gibi Selmân'a da maaş bağlamıştır. Ancak Selmân, bu parayı sadaka olarak dağıtıp hurma liflerinden ördüğü hasırları satmak suretiyle hayatını kazanma yolunu seçti.¹⁶

Resûl-i Ekrem, ehl-i beytinden kabul edip iltifatta bulunduğu Selmân'ı çok severdi. Resûlullah bu muhabbeti "Allah, bana ashabımdan özellikle dört kişiyi sevdiğini bildirip benim de onları sevmemi emretti. Bunlar: Ali, Mikdâd b. Esved, Ebû Zer ve Selmân'dır."¹⁷ sözleriyle de ifade etmiştir. Ayrıca Peygamber Efendimizin Selmân hakkında buyurduğu şu

¹⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 77.

¹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 80.

¹⁷ Tirmizî, "Menâkıb", 20; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 190; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 2: 636.

müjde de onun ne kadar talihli olduğunu gösterir niteliktedir: “Cennet üç kişiyi şiddetle arzu eder. Bunlar; Ali, Ammâr ve Selmân'dır.”¹⁸

Savaş taktikleri konusunda uzman olan Selmân vasıtasıyla Müslümanlar çok malumat edindi. Tâif Kuşatması sırasında Allah Resûlü, kalenin fethi hususunda sahabilerin görüşünü alıyordu. Selmân, bir taarruz yöntemi olarak Fars topraklarında mancınık ve debbâbe (kale surlarına yaklaşmakta kullanılan bir tür zırhlı araç) kullandıklarını, bunun düşmanı yıldırıldığını, böylece savaşın kısa sürede neticelendiğini ifade etti. Hz. Peygamber, uzayan muhasara üzerine Selmân'dan mancınık yapmasını istedi. O da mancınığı yaptı ve kullanım şeklini Müslümanlara tarif etti. Böylece İslam tarihinde ilk defa mancınık Tâif Kuşatması'nda kullanıldı ve zafer müyesser oldu.¹⁹

Selmân, Peygamber Efendimizin vefatından sonra da birçok savaşa katıldı. Özellikle Hz. Ömer dönemi bu açıdan önemlidir. Aslen İranlı olması hasebiyle bu coğrafyayı iyi tanıdığından, İranlıların dilini ve geleneklerini iyi bildiğinden İran'a gönderilen ordunun içerisinde yer aldı. Bunun yanında Selmân, İranlıların kullandıkları silahlar ve savaş taktikleri hakkında bilgiler vererek daha önce görmedikleri topraklarda ilerleyen İslam ordusuna kılavuzluk yaptı. Aynı zamanda ordunun öncü birliklerini komuta etti. Hz. Ömer, İran'ın fethinden sonra da Selmân'ı Medâin'e vali tayin etti.²⁰ Selmân, burada görevini layıkıyla yerine getirmesinden dolayı çok sevildi ve onun vasıtasıyla pek çok insan İslam ile şereflendi. Oldukça mütevazı ve sade yaşamıyla bilinen Selmân, Medâin valiliği sırasında da bu hâlini değiştirmede. Bir

¹⁸ Tirmizî, “Menâkıb”, 34; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 502.

¹⁹ el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 3: 927-928.

²⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 81; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 190.

gün, çarşıdayken üzerindeki basit bir aba/kiyafet dolayısıyla Selmân'ı tanıyamayıp hamal zanneden bir şahıs, içinde incir bulunan ağır bir çuvalı evine kadar götürmesini ondan istedi. Selmân ağzını dahi açmadan o ağır çuvalı omuzlayıp yürümeye başladı. Bu manzarayı görenler, yükü taşıttığı kişinin vali olduğunu söyleyip adama çıkıştılar. Selmân ise “Hayır! Madem yükü omzuma aldım, çuvalı bu adamın evine götürmeden indirmem!” dedi.²¹ Son derece alçak gönüllü olan Selmân, İran'da kaldığı dönemde, İranlıların kendisine saygı göstergesi olarak secde etmeye çalıştıklarında, başını eğerek “Ben, sadece Allah’a secde ederim.” derdi.²²

Resûlullah, Selmân ile Ebü'd-Derdâ'yı Medine'de kardeş ilan etmişti.²³ Çok sıkı dost olan bu iki sahabi, Hz. Ömer döneminde farklı şehirlerde yaşadılar. Selmân, Medâin'de valilik görevini yürütürken Ebü'd-Derdâ Şam'da kadılık vazifesini deruhte etti. Mekân itibarıyla birbirlerinden uzak olsalar da mektuplaşıp birbirlerine hayrı tavsiye etmekten de geri durmadılar. Fırsat bulduklarında da birbirlerini ziyaret ettiler.²⁴

Gerek ashab-ı kiram gerekse muhatap olduğu diğer kimseler, Allah Resûlü ile olan irtibatından dolayı “sınırsız ilim verilen” Selmân'dan sık sık nasihat dinlemeyi arzu ederlerdi. Onun, “İlim engin bir derya, ömür ise kısadır. O hâlde oyalanmayınız! İlimden, (öncelikle) dininle ilgili ihtiyaç duyduğunuz kadarını alınız, gerisini bırakınız!”²⁵ şeklindeki nasihati gayet manidardır. Selmân, kendisinden nasihat isteyen bir şahsa zorunlu hâller dışında konuşmamasını, insanlarla iletişimin gerektirdiği durumlarda ise sadece hayır

²¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 81-82; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 196.

²² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 82.

²³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 78; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 502.

²⁴ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 502.

²⁵ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 189; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 198.

söylemesini ya da susmasını tavsiye etmiştir. Ayrıca öfkelenmemesini, hiddeti kendisini kuşatınca kendisine sahip olamayacaksa eline ve diline sahip olmasını ilave etmiştir. Son olarak da insanların işine karışmamasını, toplumda yaşayan biri olarak bu mümkün değilse doğru söylemesini ve emaneti yerine getirmesini öğütlemiştir.²⁶

Selmân, köle olduğu dönemde nasıl giyininip neler yiyorsa, valilik sürecinde de öyle yaşadı. Öteden beri benimsediği zahidâne hayat tarzını hiç değiştirmede. Hz. Osman döneminde, yaşadığı Medâin'de hastalandı. Uzun ve çileli yolculuklarla dolu ömrü burada 35-36/656 yılında nihayet buldu. Selmân'ın kabrinin Bağdat yakınlarında Selmânîpâk diye bilinen kasabada olduğu belirtilir.

Sa'd b. Ebû Vakkâs, ölüm döşeginde son nefesini vermek üzere olan Selmân'ı ziyaret etmişti. Ona, "Ey Selmân! Ölüm-den mi korkuyorsun? Hâlbuki sevdiğin dostlarına kavuşacaksın. Senden razı olan Resûlullah ile buluşacaksın." dediğinde "Dünyadan ayrıldığım için ağlamıyorum. Allah Resûlü 'Dünyadan ayrılırken sermayeniz bir yolcunun yol azığından fazla olmasın!' buyurmuştu. Çevreme bakıyorum da bunca servet...! İşte buna ağlıyorum!" cevabını aldı. Hâlbuki Selmân'ın vefat ettiğinde miras olarak bıraktığı malın değeri on dirhem civarındaydı.²⁷

İbadetine son derece düşkün olan Selmân, karanlık basar basmaz namaz kılmaya başlar, uzun süre bu hâli devam eder, yorulduğunda oturup tefekkür ederdi. Bir süre sonra kendi kendine "Yeterince dinlendin artık, haydi namaza kalk!" derdi. Gecenin büyük bir kısmını bu şekilde ibadet ve tefekkürle geçirirdi. Bu iki amelin önemi etrafında

²⁶ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 199.

²⁷ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 197.

şu ifadeleri serdetmiştir: “Beni üç şey güldürmüş, üç şey de ağlatmıştır. Ölüm kendisini kovaladığı hâlde dünyayı arzulayan, Allah’ın devamlı gözlediği gafil ve rabbini kızdırdığını ya da razı ettiğini bilmeden kahkaha atan kişi beni güldürür. Allah Resûlü’nün dostlarından ayrı kalmak, ölüm sarhoşluğu esnasında cehennemi görmenin verdiği dehşet ve cennete ya da cehenneme gideceğimi bilmeden Allah’ın huzurunda durup beklemek ise beni ağlatır.”²⁸ Selmân’ın şu tavsiyesi de hepimiz için ölçü olmalıdır: “Beş vakit namazı muntazam kılmınız! Büyük günah işlemediğiniz müddetçe beş vakit namaz küçük günahlara kefaret olur. Bir kimse gecenin karanlığını ve insanların gafletini fırsat bilerek günah işlerse bu adam kârda değil, zarardadır. Gecenin karanlığını ve halkın gafletini fırsat bilerek kalkıp namaz kılan kimse kârdadır. Namazını kıldıktan sonra yatıp uyuyan kimse ne kârdadır ne zararda. Çok ibadet ederek kendinizi ibadet edemeyecek hâle getirmekten sakınınız! Vasat bir şekilde, fakat devamlı olarak Allah’a ibadet ediniz!”²⁹

İlmî açıdan bizzat Resûlullah’tan beslenen Selmân’dan birçok sahabi ve tâbiin istifade etmiştir. Sahabeden İbn Abbâs, Enes b. Mâlik, Ukbe b. Âmir, Ebû Saîd el-Hudrî, Ka’b b. Ucre gibi isimler ile tâbiinden Ebû Osman Nehdî, Tarık b. Şihâb, Saîd b. Vehb gibi âlimler ondan hadis-i şerif rivayet etmiştir.³⁰ Kendisinden 60 hadis-i şerif nakledilmiştir. Bunlardan biri de bize namazın ehemmiyetini gösteren şu rivayettir: “Bir defasında Allah Resûlü ile birlikte bir ağacın altında oturdum. Allah Resûlü ağacın kuru bir dalını tutarak yaprakları dökülünceye kadar salladı ve bana: ‘Ey Selmân, böyle yapmanın sebebinin neden sormuyorsun?’ dedi. Ben de ‘Ya Resûlallah! Böyle yapmanızın gerekçesi nedir?’ diye sordum. Bunun

²⁸ Ebû Nu’aym, *Hilyetü’l-evliyâ*, 1: 207.

²⁹ Ebû Nu’aym, *Hilyetü’l-evliyâ*, 1: 189-190.

³⁰ İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 502.

üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: ‘Bir Müslüman, güzelce abdest alıp beş vakit namazını kılarsa, şu dalın yapraklarının döküldüğü gibi onun da günahları dökülür.’”³¹

³¹ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 5: 437.

MEDİNE'NİN GENÇ ÂLİMİ: EBÛ SAÎD EL-HUDRÎ

Allah Resûlü'nün hicret ettiği sıralarda Medine'de henüz 10 yaşlarında bir çocuk vardı. Babası ve annesi, Medine'de İslam davetinin henüz başlarında Müslüman olmuşlardı. İnandıkları dinin gereklerini heyecanla yerine getiren bir ailede doğup büyüyen bu çocuk, Medine'yi teşrif eden Resûlullah'ın etrafında pervane olmaya başlamıştı. Kimi zaman babasıyla, kimi zaman yalnız başına Hz. Peygamber'in sohbetine iştirak ederdi. Mescid-i Nebvi'nin inşası sırasında küçük yaşına ve çelimsiz vücuduna bakıldığında kendisinden hiç beklenmeyecek bir güç ve çaba ile taş taşıdı. Öyle bir çocukluk dönemi geçirdi ki kâh Mescid-i Nebvi'nin avlusunda oyun oynar kâh Peygamber Efendimizin yanı başında büyükler gibi hizmet ederdi. Suffe'den olabildiğince istifade eden bu talihli çocuk, zaman zaman da boyundan büyük bir kılıçla savaş talimi yapardı.

Bedir Savaşı şartları oluşmuştu. Çocuk, küçük bedenine rağmen kocaman yüreğinde hissettiği iman davası uğrunda sınav verecekti. Bunun için uzun zamandır pratik de yapmış;

yer yer güreş tutmuş, kılıç ve mızrak kullanmış, ok talimlerinde çoğu kez hedefe isabet ettirmişti. Artık mücadeleye hazırdı. Ancak Resûl-i Ekrem, yaşının küçüklüğü nedeniyle heyecanını en üst düzeyde yaşayan bu minik ama cesur kalbin Bedir'e katılmasına izin vermemişti. Hâl böyle olunca umut bir başka bahara kalmıştı.

Bir yılın ardından Medine'de, Hz. Peygamber'in rehberliğinde bu kez Uhud Savaşı için hazırlık yapılıyordu. Kahraman çocuk, çok istemesine rağmen yaşının tutmaması sebebiyle Bedir'e katılamamış olmanın da verdiği buruklukla Uhud'a iştirak etmeyi şiddetle arzuluyordu. Kendini savaşa öylesine hazırlamıştı ki aksi bir durumda hayal kırıklığı yaşaması işten bile değildi. Zira aradan geçen bir yıl içinde boyu uzamış, üstelik bir hayli kilo almıştı. Bunların yanı sıra kılıç kalkan kullanarak ve ok atarak savaş hazırlıklarını tastamam ikmal etmişti. Artık 13 yaşındaydı. Öyle hayaller kuruyordu ki... Savaş meydanında müşriklerin karşısında olanca heybetiyle duracak, kılıcıyla Allah Resûlü'nü koruyacaktı. Zira yetiştigi evde ve terbiyesinde önemli yeri bulunan Suffe'de bu inanç ve azim hâkimdi. Önce savaş için hazırlık yapan babasına danıştı. Babasının izninden sonra gözler Resûlullah'taydı. Ancak içinden bir ses Resûl-i Ekrem'in yaş kriterini öne sürerek kendisine yine müsaade etmeyeceğini fısıldıyordu. Buna rağmen babasından, savaşa katılması hususunu Allah Resûlü'ne açmasını rica etti. Babası evladının elinden tutarak Peygamber Efendimizin huzuruna götürdü. Boyunun uzun görünmesi için ayak parmaklarının üzerinde yükselen ve derin bir nefesle göğsünü ileri doğru çıkaran çocuğu karşısında gören Hz. Peygamber, beklenildiği gibi yaşının küçüklüğü dolayısıyla 13 yaşındaki çocuğun savaşa katılma talebini bir kez daha reddetti. Babası yine de ümidini kaybetmeyerek Resûl-i Ekrem'e şu sözlerle ricada bulundu: "Ya Resûlallah! Evladımın yaşına bakmayın! Her ne kadar yaşı

ufaksa da onun kemikleri gayet gelişmiştir. İzin verirseniz bizimle gelsin.”¹ Ancak sunulan gerekçeler de alınan kararı değiştirmedii. Bu durum üzerine, dokununca ağlayacak hâle gelen çocuğun omuzlarına ellerini koyan Resûlullah, müşfik bir edayla şunları söyledi: “Bak delikanlı! Senin görevin Medine’de kadınları ve çocukları korumak... Sen de gelirsene onlara kim sahip çıkar?” Yeni görevini duyan çocuk bir nebeze de olsa rahatlamıştı.

Evladı için üzölse de şehadet fırsatına kavuştuğu için şahsı adına sevince kapılan babası ise Uhud Savaşı’na katıldı. Zorlu muharebenin sonunda artık İslam ordusu Medine’ye dönüyordu. Şehir ahalisi Allah Resûlü’nü ve yakınlarını karşılamak üzere yollara dökülmüştü. Savaşa iştirak edemeyen çocuk da annesiyle birlikte Peygamber Efendimizi ve mücahit babasını karşılamak üzere Uhud yolu üzerindeki Kanât Vadisi’nde bekliyordu. Çocuk, bir at üzerinde görünen Hz. Peygamber’e doğru tarif edilemez bir heyecanla koştu. Dizlerine sarılıp öptüğü şefkat peygamberi atının üzerinden indi. Babasının şehadet haberini bu heyecanlı çocuğa hüznle ve şu ifadelerle dile getirdi: “Allah, babandan dolayı sana mükâfatını versin!”²

Babasının Uhud’da şehadetinden sonra maddi durumları daha da zayıflayan yetim çocuk ve annesi çok zor günler yaşadılar. Bu durumu da kimseye açmadılar. Sabrettiler. Ancak ellerinde avuçlarında hiçbir şey kalmamıştı artık. Herhangi bir gelirleri de yoktu. Esasen Medine’de yokluk günleri yaşanıyor. Bir gün annesi “Yavrum! Resûlullah kendisine başvuranları hiç geri çevirmiyormuş. Mutlaka yiyecek bir şeyler bulup veriyormuş. Sen de git bakalım! Umarım

¹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 5: 351; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 650-651; ez-Zehabî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 3: 169.

² İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 5: 351; İbnü’l-Cevzî, *Sıfatü’s-safve*, 258.

hakkımızda hayırlı olur.” diyerek evladını gıda yardımı talep etmek üzere Resûl-i Ekrem’e göndermek zorunda kaldı. Çocuk utana sıkıla yanına vardığında Allah Resûlü’nün şu sözleri söylediğini duydu: “Ey iman edenler! Başkalarından bir şey istemeyiniz! Allah, iffetli yaşayana ikram eder. İnsanlardan beklentiye girmeksizin elinde olanla yetineni zengin kılar. Allah’a yemin ederim ki kişiye sabırdan daha üstün ve geniş bir rızık verilmemiştir. Eğer sabra razı değilseniz isteyin, vereyim!” Aslında bazılarının ısrarla Resûlullah’tan bir şeyler istemesi üzere söylenen bu sözlerden³ sonra delikanlı çok utandı ve söylenenleri üzerine alınarak istemekten vazgeçti. Erzak bekleyen annesine gelip durumu haber verdi. O günden sonra bu yetim delikanlı ve annesi yaşadıkları sürece hiç kimseden bir talepte bulunmadılar. Bir süre sonra Allah rızıklarını öyle genişletti ki onların çok sayıda bağları ve bahçeleri oldu, ticarete kâr ettiler, zamanla Medine’nin zenginleri arasında sayıldılar.⁴

Yaşının küçüklüğü sebebiyle Bedir ve Uhud Savaşlarına katılmasına müsaade edilmeyen, Peygamber Efendimiz ile birlikte ilk defa ancak Hendek Savaşı öncesi gerçekleşen Benî Mustalik Gazvesi’ne iştirak edebilen bu yetim çocuk Ebû Saîd el-Hudrî’dir. Asıl adı Ebû Saîd Sa’d b. Mâlik b. Sinân

³ Rivayete göre ensardan bazı kimseler Hz. Peygamber’den sadaka istemişlerdi. Resûlullah da onların taleplerini karşılamıştı. Sonra bu kimseler yine istediler. Allah Resûlü yine onlara istediklerini verdi. Sonra yine -üçüncü defa- istediler. Resûl-i Ekrem bu kez de istedikleri sadakayı onlara verdi. Öyle ki elindekilerin tümü tükenmişti. Sonra da şu sözleri söyledi: “Sadaka malından yanımda bulunan her şeyi size verdim. -Başkalarına vermek için- sizden katiyen hiçbir şey saklamadım. Kim istemekten sakınırsa, Allah o kimseyi iffetli kılar. Kim insanlardan istiğna ederse (gözü tok olursa), Allah onu zengin yapar. Kim sabretmek isterse, Allah ona sabır ihsan eder. Sabırdan daha hayırlı ve sabırdan geniş bir nimet kimseye verilmemiştir.” Buhârî, “Zekât”, 50; Müslim, “Zekât”, 124; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 28.

⁴ İbnü’l-Cevzî, *Sıfatü’s-safve*, 259.

b. Sa'lebe olup Medine'nin Hazrec kabilesindendir.⁵ Sa'd b. Mâlik b. Sinân daha ziyade dedesi el-Hudre'ye nispetle Ebû Saîd el-Hudrî künyesiyle tanındı. Annesi Adî b. Neccâr oğullarından olan Üneyse bint Ebû Hârise'dir.⁶ Allah Resûlünü daha çocukluğunda tanıma imkânı bulan Ebû Saîd el-Hudrî, Hz. Peygamber ile birlikte on iki gazaya iştirak etti.⁷ İlk dâhil olduğu gazayı ise "Allah Resûlû ile Benî Mustalik Gazvesi'ne katıldığım zaman 15 yaşındaydım."⁸ şeklinde ifade etmiştir.

Ebû Saîd el-Hudrî, Hendek Savaşı'nın en zor anlarında "Ey Allah'ın elçisi! Yüreğimiz ağzımıza geldi. Okuyacağımız bir dua var mı? Buyursanız!" demesi üzerine Peygamber Efendimiz şu şekilde dua edilmesini buyurdu: "Allahım! Düşmanın saldıracığı tüm açıklarımızı kapat! Bizi bütün korktuklarımızdan emin eyle!" Mücahitler, Resûl-i Ekrem'in öğrettiği bu duayı can kulağıyla dinleyip yürekten tekrarladılar. Çok geçmemişti ki çıkan şiddetli bir fırtına düşman karargâhını yerle bir etti. Böylece hezimete uğrayan ve kuşatmayı kaldıran müşrik ordusu Mekke'ye dönmek zorunda kaldı.⁹

Zamanının çoğunu Suffe'de ilim tahsiliyle geçiren Ebû Saîd el-Hudrî, Resûl-i Ekrem'in uygun görmesiyle savaş zamanlarında da küçük yaşlarından beri heyecanını muhafaza ettiği muharebe meydanlarına koştu. Meraklı ve iştiaklı bu ilim yolcusu, Suffe'nin yetiştirdiği en önemli âlimleri arasına genç yaşında dâhil oldu. Ashab-ı kiram, verdiği isabetli ictihadları ve fetvaları sebebiyle onu "Medine Kadısı/Müftüsü" olarak tavsif etmiştir. Bu nitelendirme onun Kur'an'ı ve Allah Resûlünü iyi bilmesinin yanında Peygamber Efendimizin ona

⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 351; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 472; ez-Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 168-169.

⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 351.

⁷ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 472.

⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 351; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 650.

⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 3: 3.

bakışı ve iltifatları doğrultusunda yapılmış olmalıdır. Zira Ebû Saîd el-Hudrî'nin aktardığı şu hatırası meseleye dair bir ipucu verir mahiyettedir: “Muhacirlerin yoksullarından oluşan bir grupla birlikte oturuyordum. Onlardan bazıları, açıkta kalan yerlerini göstermemek için diğer arkadaşlarının arkalarına gizlenmek suretiyle açık yerlerini örtmeye çalışıyordu. Aramızdaki güzel okuyanlardan birisi Kur'an tilavet ediyordu. Biz de dinliyorduk. Bir ara Resûlullah yanımızda beliriverdi ve gelip yanımıza oturdu. Bunun üzerine Kur'an okuyan kişi tilavetini kesti. Allah Resûlü bize selam verdikten sonra 'Ne yapıyorsunuz?' diye sordu. Biz de 'Ey Allah'ın Resûlü! Bu kardeşimiz bize Kur'an okuyordu, biz de onu dinliyorduk.' cevabını verdik. Bu durumun çok hoşuna gitmesi üzerine Hz. Peygamber 'Ümmetimden, kendileriyle birlikte sabretmekle emrolunduğum kimseleri yaratan Allah'a hamdolsun!'¹⁰ buyurdu ve hemen ortamıza oturdu. Eliyle işaret ederek bir halka oluşturmamızı emretti. Biz de emrini derhâl yerine getirdik. Allah Resûlü'nün, o halkada benden başkasını tanıyabildiğini zannetmiyorum. Resûlullah bizi karşısında bu şekilde görünce şunları söyledi: “Ey muhacirlerin fakirleri! Sizi kıyamet gününde kavuşacağınız tam bir nurla müjdeliyorum. Siz, cennete zenginlerden yarım gün önce gireceksiniz. Bu da dünyaya göre beş yüz senedir.”¹¹

Gençleri oldukça önemseyen ve çevresine gençleri hoşnut etmelerini tavsiye eden Ebû Saîd el-Hudrî öğrencilerine “Selam olsun size ey Allah Resûlü'nün vasiyetleri!” diyerek hitap ederdi.¹² Ümitvar olduğu gençlere zaman zaman şunu söylerdi: “Merhaba, ey Resûlullah'ın bize vasiyet ettiği gençler! Şayet Allah Resûlü hayatta olsaydı, bulunduğumuz ortamlarda size yer açmamızı ve mübarek sözlerini size

¹⁰ Ebû Dâvûd, “İlim”, 13.

¹¹ Ebû Dâvûd, “İlim”, 13; İbn Mâce, “Zühd”, 6; Tirmizî, “Zühd”, 37.

¹² Tirmizî, “İlim”, 4.

öğretmemizi emrederdi. Zira siz, bizim halefimizsiniz ve bizden sonra bu önemli vazifeyi siz ifa edeceksiniz.”¹³

Ebû Saîd el-Hudrî uygun ortamlarda tavsiye vermeyi ihmal etmezdi. Mecliste bulunanlara Peygamber Efendimizin örnek hayatını anlatır ve bu çerçevede oradakileri bilinçlendirmeye çalışırdı. Bir gün kendisinden nasihat isteyen birine şunları öğütlemiştir “Allah’ı zikretmeye ve Kur’an okumaya devam et ki seni gökte melekler, yerde insanlar arasında yaşatacak olan budur! Doğruyu söyle! Bunun dışında da susmayı tercih et! Bunları yaparsan daima şeytana galip gelirsin.”¹⁴ Onun, insan kalbinin mahiyetini açıklayan şu sözleri gayet manidardır: “Kalpler; temiz ve nurlu, perdeli ve karanlık, çarpık, karışık olmak üzere dört çeşittir. Temiz kalpler müminlerin kalbidir; iman bu kalplerin çorağıdır. Perdeli ve karanlık kalpler kâfirlerin kalpleridir. Çarpık kalpler münafıkların kalpleridir; bunlar Hakk’ı tanır, fakat onu inkâr ederler. Karışık kalpler ise içinde hem iman hem nifak bulunan kalplerdir; bu kalplerde kan da vardır irin de... Bunların hangisi galebe çalarsa kalp de o hâl ve mahiyeti alır.”¹⁵

Ebû Saîd el-Hudrî alçakgönüllü biriydi. Başı önde dolaşması, kimseden beklentisi olmaması ve saygı uyandıran vakur tavrı, insanları ona hürmette kusur etmemeye sevk ederdi. Hüzünlü bir görünüşe sahipti. Neşe içinde eğlenen insanları gördükçe “Eğer ölümü düşünseydiniz, tüm lezzetler size tatsız gelirdi ve bulunduğunuz şu hâli derhâl terk ederiniz.” derdi. Hamd cümleleri asla dilinden düşmeyen Ebû Saîd el-Hudrî, her yemekten sonra şu şekilde duada bulunurdu: “Bizi yediren, içiren ve Müslüman olmayı nasip eden Allah’a hamdolsun!”¹⁶

¹³ Beyhakî, *Şu’abü’l-İmân*, 2: 275.

¹⁴ ez-Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 3: 170.

¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3: 6.

¹⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 5: 353.

Hız. Ebû Bekir, Hız. Ömer ve Hız. Osman dönemlerinde hadis ve fıkhı ilmiyle meşgul olan Ebû Saîd el-Hudrî, zamanını eğitim öğretime ve Medine'nin fetva işlerine tahsis etti. Sohbeti ve dersi esnasında çevresinde oluşan kalabalık gruplara Resûl-i Ekrem'den gördüklerini ve öğrendiklerini anlattı, bu kapsamda sorulan sorulara cevaplar verdi. 1000'den fazla hadis-i şerif rivayet eden "muksirûn" sahâbiler arasında yerini aldı ve terbiyesinde yetiştirdiği Hız. Peygamber'den 1170 hadis-i şerif nakletti.¹⁷ Bu çerçevede onun Peygamber Efendimizden naklettiği birkaç rivayete yer vermeliyiz. Resûlullah'ın nice güzel hasletlerini ve sözlerini sonraki nesillere gerek hâli gerekse lisaniyla aktaran Ebû Saîd el-Hudrî'nin, Müslüman'da olmaması gereken özellikler kapsamında aktardığı şu rivayet bunlardan biridir: "İki haslet vardır ki bunlar bir müminde asla bulunmaz. Bunlar: cimrilik ve kötü ahlaktır."¹⁸ Müslüman'a, etrafında yaşananlara kayıtsız kalmaması gerektiğini vurgulayan şu hadisi şerif de geçmişte olduğu gibi yaşadığımız dönemlerde de oldukça önem arz eder: "Sizden kim bir kötülük görürse, -seyirci kalmayıp- eliyle düzeltsin! Şayet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse, diliyle değiştirsin. Diliyle değiştirmeye de gücü yetmezse, kalbiyle buğzetsin! Bu ise imanın en zayıf derecesidir."¹⁹ Müminin ayrılmaz vasfı olan tevazuya dair şu rivayeti de bize ders niteliğindedir: "Kim sırf Allah'ı hoşnut etmek üzere mütevazı olursa, Allah o kimseyi buna karşılık olarak bir derece yükseltir. Kim de kibirlenirse, Allah o kimsenin kibrine karşılık olarak bir derece alçaltır ki nihayet onu aşağıların en aşağısında kılsın."²⁰ İman ile karamsarlığın birlikte olamayacağını ve tövbe kapısının daima açık bulunduğunu

¹⁷ ez-Zehbî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 171.

¹⁸ Tirmizî, "Birr", 41.

¹⁹ Müslim, "İmân" 78; Tirmizî, "Fiten", 11; Nesâî, "İmân", 17.

²⁰ İbn Mâce, "Zühd", 16.

dile getiren şu rivayet de son derece önemlidir: “Sizden önce yaşayanlar arasında doksan dokuz kişiyi öldüren bir katil vardı. Bu adam bir ara yeryüzünün en büyük âlimini soruşturdu. Kendisine bir rahip tarif edildi. Bunun üzerine rahibe gidip doksan dokuz kişi öldürdüğünü, kendisi için bir tövbe imkânının olup olmadığını sordu. Rahip: ‘Hayır! Böyle bir durum yoktur! Tövben asla kabul olmaz!’ dedi. Adam bu söz üzerine rahibi de öldürüp cinayetini yüze tamamladı. Adamcağız, yine yeryüzünün en büyük âlimini araştırmaya devam etti. Kendisine başka bir âlimi tavsiye ettiler. Adam, tarif edilen âlimin yanına vardı ve ona da yüz kişi öldürdüğünü, kendisi için bir tövbe imkânı olup olmadığını sordu. ‘Elbette vardır. Senin ile ettiğin tövbe arasına kim perde olabilir ki?’ cevabını aldı. Âlim zat cevabına şunları ilave etti: ‘Ancak, falan memlekete gitmelisin. Zira orada Allah’a ibadet eden kimseler var. Sen de onlarla birlikte Allah ibadet edeceksin ve bir daha kendi memleketine dönmeyeceksin. Çünkü orası kötü bir yerdir.’ Bunun üzerine adam yola çıktı. Giderken yarı yola varır varmaz ölüm meleği gelip ruhunu kabzetti. Rahmet ve azap melekleri onun hakkında ihtilafa düştüler. Rahmet melekleri: ‘Bu adam tövbe olarak geldi. Kalben Allah’a yönelmişti.’ dediler. Azap melekleri ise ‘Hayır! Bu kimse hiçbir hayır işlemedi.’ şeklinde mukabelede bulundular. Onlar böyle çekişirken insan suretinde bir başka melek, yanlarına geldi. Melekler onu aralarında hakem yaptılar. Hakem olan melek onlara ‘Onun yola çıktığı yer ile gitmeyi hedeflediği yer arasını ölçün! Hangi tarafa daha yakınsa ona teslim edin!’ dedi. Mesafeyi ölçtüler. Gitmeyi arzu ettiği -iyiler diyarına- bir karış daha yakın olduğunu gördüler. Onu hemen rahmet melekleri aldılar.”²¹

²¹ Bir rivayette şu ziyade var: “Adam bir miktar yol gidince, ona ölüm gelip çattı. Adamcağız yönünü salih köye doğru çevirdi. Böylece o köy ehlinden sayıldı.” Buhârî, “Enbiyâ”, 50; Müslim, “Tevbe”, 46; İbn Mâce, “Diyâr”, 2.

Ebû Saîd el-Hudrî; Hz. Ebû Bekir ve Ömer başta olmak üzere ashab-ı kiramın önde gelenlerinden dersler aldı, Allah Resûlü'nden duymaya imkân bulamadığı hadis-i şerifleri onlardan öğrendi, onlara sorular sordu. Aynı zamanda Abdullah b. Ömer, Câbir b. Abdullah, Enes b. Mâlik gibi sahabenin ileri gelenlerine de dersler verdi. Hulefâ-i Raşidin dönemlerini yaşayan Ebû Saîd el-Hudrî, Hz. Osman'ın şehadetinin ardından ortaya çıkan ihtilaflara müdahil olmayıp uzakta kalmayı tercih etti.

Ebû Saîd el-Hudrî, vefatından kısa süre önce oğlu Abdurrahman'ı Cennetü'l-Bakî Kabristanı'na götürüp, öldüğünde defnedilmek istediği uzak bir köşeyi ona gösterdi ve ardından kendisi için yas tutulmamasını vasiyet etti.²² Hasta yatağında ölümünün yaklaştığını hissettiğinde de aralarında İbn Abbâs, Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik, Câbir b. Abdullah gibi sahabilerden oluşan bir grubu çağırdı. Onlara şu vasiyetini dile getirdi: "Ebû Saîd'in oğlu asla size galip gelmesin! Vefat ettiğimde; namaz kılariken ve Allah'ı zikrederken giydiğim elbiselerle beni kefenleyin! Evde bir kubtiyye/kıtriyye²³ vardır. Beni onunla kefenleyin! Bir ukiyyelik tûtsü ağacıyla cenazemi tûtsüleyin! Kabrimin üstüne türbe yapmayın! Tabutuma erguvanlarla boyanmış kırmızı kadife koyun! Cenazemin arkasından ateşle yürümeyin! Cenazemi evimden çıkardığınız zaman, sakın ola ağlayan bir kadın cenazemi takip etmesin!" Bahsedilen sahabe grubu vefatını müteakiben Ebû Saîd el-Hudrî'nin vasiyetini aynen yerine getirdi.²⁴

Daha çocuk yaşta Resûlullah ile tanışma ve yaşama bah-tıyarlığına eren, genç yaşında bütün sahabenin sevgisini ve saygısını kazanan, Peygamber Efendimizi tanımak

²² el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 651.

²³ Kubtiyye/kıtriyye, Mısır'da pamuktan imal edilen ince bir giysidir.

²⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 355.

isteyenlerin başvuru kaynağı olan, verdiği fetvalarla genç sahabilerin en fakîhi olarak “Medine Müftüsü”²⁵ namıyla şöhret bulan Ebû Saîd el-Hudrî, hayırlı ve uzun bir ömrün ardından 74/693-94 yılında bir Cuma günü²⁶ Medine’de Hakk’a yürüdü. Vasiyeti gereği Cennetül-Bakî Kabristanı’n-daki işaret ettiği yere defnedildi.²⁷

²⁵ ez-Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 3: 168.

²⁶ İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 473.

²⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 5: 355; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 473.

EN KÂRLI TÜCCAR: SUHEYB B. SİNÂN

Mekke’de, İslam’ı kabul edip Müslümanlığını açıklayan ilk yedi kişi arasında olmasına rağmen Medine’ye en son hicret edebilenler içinde zikredilen kimsesiz biri vardı. İzdırap dolu Mekke döneminin artık sonlarıydı. Resûlullah, hicret için yola revan olmadan önce Hz. Ebû Bekir’e yanlarına onu da almasını söylemesine rağmen yolculuğun aceleye gelmesi sebebiyle bu mümkün olamadı.¹ Zira o malum gece, Hz. Peygamber’in evinin önünde olduğu gibi onun evinin avlusunda da olağanüstü anlar yaşanmıştı. Evinin etrafı, kılıç kullanmakta yetenekli genç müşriklerden oluşan bir grup tarafından kuşatılmıştı. Silahlı ve gözü kara bu gençlerin elinden kurtulmak mümkün değildi. Yola çıkmasına izin vermeyeceklerini anlayınca, karnı ağrıyormuş bahanesiyle sık sık evinden çıkıp ayakyoluna gidiyor gibi yaptı. Bunu fark eden grup “Lât, zaten onun karnına ağrıyı vermiş. Bu hâliyle burayı terk edemez. Bırakıp gidelim!” deyip civardan

¹ Medine’ye hicreti tamamlandığında, Hz. Ebû Bekir’e “Hicret için yol arkadaşları olacağımıza söz vermiştin? Neden o gece beni Mekke’de yalnız bırakıp gittin? Kureyşliler beni yakaladılar ve bana zorluk çıkardılar.” diyerek site-mini ifade etmiştir. İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 210.

uzaklaştıklarında, bulduğu fırsatı değerlendirdi. Gecenin ilerleyen saatlerinde birinin kendisini görüp müşriklere haber vermesiyle evini kuşatan genç müşrik topluluğu doludizgin sürdükleri atlarına binip ona yetişti. Etrafı tekrar sarıldı. Bu azılı grubun yaklaştığını fark ettiğinde atından inip sadağından (ok çantası) bir ok çıkararak yayına koydu ve imanından aldığı cesaretle onlara şöyle haykırdı: “Ey Ku-reyşliler! Bilirsiniz ki ben sizin en iyi ok atanlarınızdanım. Vallahi üzerime gelecek olursanız oklarım bitene kadar hepsini atarım. Hanginize isabet ederse onu öldürürüm. Sonra kılıcımı çeker sizinle dövüşürüm. Nihayet öldürülürüm. Bilin ki oklarım bitene ve kılıcım kırılana kadar yanıma yaklaşamazsınız. Bırakın gideyim!” Bu cesur muhacir teslim olacağı benzemiyordu. Müşriklerden birisi “Sen Mekke’ye köle, zayıf ve yoksul olarak geldin. Sayemizde mal ve servete burada kavuştun. Şimdi hem kendin gideceksin hem de bu kadar malı götüreceksin, öyle mi? Biz bunca malı alıp Yesrib’e² gitmene izin vermeyiz.” dedi. Bu ifadeler, korkak müşriklerin amacını ortaya koymuştu. Onun “Ne kadar malım varsa hepsini size bırakırsam önümden çekilir misiniz?” teklifine olumlu cevap veren müşriklere yanındaki mallarını verdi. Bütün servetinin bulunduğu yeri de söyleyerek “Sizin gözünüz Mekke’deki servetimdedir. Ne kadar malım varsa hepsi sizin olsun; yeter ki çekilin yolumdan!” sözüyle servetini verip oradan ayrıldı.³ Neyi var neyi yok hepsini Allah yolunda feda etti. Medine yolunda aç susuz, ama heyecanlı bir

² Yesrib, Medine’nin bilinen en eski ismidir. Yesrib’in, buraya ilk yerleşen kişi olduğu rivayet edilen Yesrib b. Vâil b. Kâyne b. Mehlâbil’in isminden geldiği nakledilmektedir. “Zarar vermek, karıştırmak, kötülemek, başa kakmak, bozmak” gibi anlamlara gelen, *serb* kökünden türeyen Yesrib, Ahzâb suresinin 13. âyetinde Medine’nin adı olarak geçmektedir. Hicretin ardından Resûlullah şehre Tâbe, Taybe (hoş ve güzel) gibi olumlu anlamlar içeren isimler verilmesini istemiştir. Nebi Bozkurt-Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Medine”, *DİÂ*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28: 305.

³ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 209; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 574.

şekilde; hatta bir gözü kendisine oldukça sıkıntı çektirmişse de yolu zor da olsa bitirebildi. Rebûlevvel ayının ortalarında sağ sâlim Kubâ'ya vardığında olup bitenleri Resûlullah'a tek tek anlattı. Servetini Mekkelilere teslim etmek suretiyle onların ellerinden kurtulması üzerine şu ayet nazil oldu:⁴ "Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için canını feda eden, hiçe sayan insanlar vardır. Allah böyle kullarına karşı çok şefkatli, çok merhametlidir."⁵ Bu vahye istinaden Hz. Peygamber te-bessümle üç kez "Ebû Yahyâ'nın ticareti kâr etti." buyurdu.⁶ Peygamber Efendimizin bu sözlerini duyan Hz. Ebû Bekir, müjdeli haberi zaman kaybetmeden yorgun yolcuya ilettili. Ticaretinin kâr ettiğini duyan bitkin yolcu, bu güzel haberle çaktığı tüm meşakkati bir çırpıda unuttu.

Resûl-i Ekrem'in, künyesini Ebû Yahya koyduğu ve daha ziyade Suheyb-i Rûmî olarak bilinen bu kârlı tüccarın adı Suheyb b. Sinân b. Mâlik'tir.⁸ Suheyb, Irak'ın Musul şehri yakınlarında bir köyde 586 yılında gözlerini dünyaya açtı. Rebîa kabilesinin kollarından Benî Nemir b. Kâsî'ta mensup ve aslen Arap olan babası, Sâsânî hâkimiyetindeki Übülle olarak bilinen meşhur bir bölgenin valisiydi. Sâsânî-Bizans arasında süregelen savaşların birinde Bizanslılar buraya saldırıp anne ve babasını öldürünce henüz ufak bir çocukken onlara esir düştü. Rumların elinde yıllarca esarette kalan ve köle olarak satıla satıla en sonunda Mekke'de, Cahiliye Dönemi'nde mazlumlara koruyan, zenginliği ve cömertliğiyle bilinen Abdullah b. Cüd'ân⁹ tarafından satın alınıp azat edildi.

⁴ el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 450.

⁵ Bakara, 2/207.

⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 209; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 151; İbnü'l-Cevzi, *Sıfatü's-safve*, 155.

⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 208; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 2: 729.

⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 206; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 151.

⁹ Abdullah b. Cüd'ân, Teym b. Mürre kabilesine mensup olup Hz. Ebû Bekir'in babasının amcazâdesidir. Hilfü'l-fudûl antlaşması, Abdullah b.

Özgürlüğüne kavuşmasına rağmen memleketine dönmeyen Suheyb, yeni hayatını Mekke'de sürdürdü.¹⁰ Bu sırada Abdullah b. Cüd'ân ticaret konusunda yetenekli bulduğu Suheyb ile iş ortağı oldu. Kısa zamanda birlikte Mekke piyasasında önemli kârlar elde ettiler. Bu durum Suheyb'in ticaret alanında parlamasına vesile oldu.

Umeyre olan asıl adı, hürriyetten yoksun bir şekilde hizmetinde bulunduğu Rum sahipleri tarafından Suheyb diye değiştirildi. Önceleri farklı isimlerle çağrılan Umeyre, sonunda kelimenin anlamından hareketle¹¹ yüzünün kırmızılığı itibarıyla Suheyb olarak isimlendirildi. Uzun yıllar Rumların esaretinde kalıp Bizans kültürüyle yetişmesi ve Rumca konuşması itibarıyla Suheyb-i Rûmî olarak şöhret buldu. Ebû Yahya künyesini ise ona Resûlullah vermişti. Bir defasında Hz. Ömer'in ona "Ey Suheyb! Senin bir çocuğun olmamasına rağmen neden Ebû Yahya diye çağrılıyorsun? Rum olduğun hâlde neden Arap olduğunu söylüyorsun?" diye yönelttiği soruya Suheyb şöyle cevap verdi: "Ebû Yahya künyesini bana Allah Resûlü verdi. Çocuğum olmasa ne olur! Senin nesep konusunda sözüne ve benim Araplık iddiama gelince, ben

Cüd'ân'ı Cahiliye Dönemi'nde büyük bir şöhrete kavuşturmuştur. Zulme uğrayanların haklarını zalimlerden alıncaya kadar mücadele etmek üzere yemin edenlerin katıldığı ve Hz. Peygamber'in de hazır bulunduğu bu antlaşmayı, Abdullah b. Cüd'ân ile Zübeyr b. Abdülmuttalib düzenlemiştir. Hil-fü'l-fudûl ile büyük bir itibar kazanan Abdullah, yalnız Mekkelileri değil, Arap Yarımadası'nın muhtelif yerlerinden hac, umre veya ticaret maksadıyla Mekke'ye gelenleri de himayesine alır, onların silah ve eşyalarını muhafaza ederdi. Ayrıca onun herkese açık sofrası, bol ikramları ve hediye dağıtması gibi üstün hasletleri, bazı şairlerin kasidelerine konu teşkil etmiş ve bu durum Abdullah b. Cüd'ân'ın Mekkeliler arasında da itibar kazanmasına yol açmıştır. Mustafa Fayda, "Abdullah b. Cüd'ân", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1: 93-94.

¹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 207.

¹¹ Suheyb, rengi siyah olan deride saç ve sakalın kırmızı olması hâline denir. Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mukerrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, (Beirut: Dâru Sâdır, ty.), "shb" maddesi.

Mevsıl halkından Nemir b. Kâsıt kabilesinden bir kişiyim. Ancak esir alındım. Henüz küçük bir çocukken Rumlar beni esir etti. Sonra ailemi ve kabilemi tanıdım, nesebimi öğrendim.”¹²

Peygamber Efendimiz ile dostluğu nübüvvetin öncesine dayanan Suheyb, zaman zaman onunla sohbet ederdi. Hz. Peygamber’in, Dâru’l-Erkam’da İslam’ı gizlice tebliğ ettiğini duyan Suheyb, Müslümanların sayısının otuz kişi civarında olduğu vakitlerde burada İslam ile şereflendi. İman etmek üzere gittiği Dâru’l-Erkam’ın kapısında aynı amaçla orada bulunan Ammâr b. Yasir ile karşılaştı. İmanını tüm Mekke’ye korkusuzca haykıracak olan bu iki kahraman, Allah Resûlü’nün huzurunda birlikte İslam ile şereflendiler. İlk Müslümanların “Sakin Müslüman olduğunu söyleme! Buradaki herkesin Mekke’de çevresi ve akrabaları var. Senin ise kimsen yok. Müşrikler duyarlarsa seni Mekke’de yaşatmazlar.” telkinlerine rağmen Mekke sokaklarında yüksek perdeden kelime-i tevhidi haykırdı. Kendisini koruyacak kabilesi, himaye edecek yakını olmaması sebebiyle sıklıkla müşriklerin şiddetli saldırılarına maruz kaldı. Örneğin müşrikler, yakıcı güneşte kızdırdıkları demirden bir zırhı Suheyb’in çıplak vücuduna giydirmek suretiyle yine kavurucu güneşin altında onu saatlerce bekletmişlerdi.¹³ Yine bir defasında Suheyb, Habbâb b. Eret ve Ammâr b. Yâsir Mekke sokaklarında yürürken müşrikler “Muhammed’in arkadaşları bunlar mıymış?” diyerek istihza edip küfürler savurdular. Suheyb onlara hitaben “Biz Allah’ın elçisinin arkadaşlarıyız. Biz ona iman ettik, siz ise onu inkâr ettiniz. Biz onu tasdik ettik, siz ise yalanladınız. Müslüman asla zelil değildir, müşrik ise aziz olmaz.” diyerek bir Müslüman’ın zayıf olması sebebiyle zelil; bir müşrikin de kuvvetli olması hasebiyle aziz sayılamayacağını ifade etti. Bu

¹² İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 208; Ebû Nu’aym, *Hilyetü’l-evliyâ*, 1: 153.

¹³ İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 574.

hakikati hazmedemeyen müşrik güruhu, onları konuşamayacak, ne dediğini bilemeyecek hâle gelinceye kadar dövdüler. Bu hadise üzerine şu ayet nazil oldu: “İşte biz geçmişteki toplumları kendi içlerinden birbirleriyle (müminler ile kâfirleri) nasıl sınıdıysak bu toplumu da aynı şekilde sınamaktayız. Nitekim bu müşrikler de ‘Allah hidayet lütfunu biz dururken bu fakirlere mi layık gördü?’ diyorlar. Ne o yoksa iman ve hidayet lütfuna kimlerin layık olduğunu Allah’tan daha iyi bilecek biri mi var?”¹⁴

Yine Mekke’nin, ilk Müslümanlar için geçmek bilmeyen ızdıraplı günlerinden bir gündü. Kureyş’in ileri gelen müşriklerinin bazıları, içlerinde Suheyb’in de bulunduğu Habbâb, Bilâl, Ammâr gibi yoksul ve kimsesiz Müslümanlarla sohbet eden Resûlullah’ın yanına gelerek “Ey Muhammed! Kavmin arasından bu zavallıları mı seçtin? Biz, fakir kölelerle birlikte oturmayız. Yoksa Allah’ın kendilerine ihsan ettiği kişiler bunlar mıdır? Onları yanından uzaklaştır. Belki o zaman sana uyarız!” dedi. Bunun üzerine indirilen şu ayet, Suheyb ve arkadaşlarını sevindirmeye yetti: “(Ey Peygamber!) Sabah akşam rablerine yakaran ve O’nun rızasından başka bir şey düşünmeyen fakir müminleri (birkaç kibirli müşriğin hatırı için) huzurundan/meclisinden uzaklaştırmaya kalkma! Çünkü senin rızkının hesabı o fakir müminlere düşmediği gibi, onların fakirliklerinin ve aynı zamanda samimi olup olmadıklarının muhasebe ve muhakemesini yapmak da sana düşmez. Onları huzurundan uzaklaştırırsan çok yanlış bir iş yapmış olursun.”¹⁵

Peygamber Efendimiz, özel muhabbet beslediği Suheyb’in üzülmeye dayanamadığından “Sakin ola Suheyb’e

¹⁴ En’âm, 6/53.

¹⁵ En’âm, 6/52.

kızmayınız!”¹⁶ diyerek ashabını ikaz edip “Allah’a ve ahiret gününe inanan kimse, Suheyb’i annenin çocuğunu sevdiği gibi sevsin!”¹⁷ buyurmuştur. Bu çerçevede Hz. Ebû Bekir’in şu hatırası gayet manidardır: Suheyb, Selman-ı Fârisî ve Bilâl-i Habeşî bir yerde oturmuş sohbet ediyorlardı. Bu üç mustaz’af¹⁸ müminin bulunduğu yerden Kureyş’in önemli simalarından olan Ebû Süfyân geçiyordu. Onu gördüklerinde üçü de Mekke’deki işkence günlerini hatırlamış olacaklar ki birbirlerine “İçimizden birinin kılıcı, Allah namına şu İslam düşmanının hakkından gelmedi ya!” diyerek hayıflandılar. Konuşulanları işiten Hz. Ebû Bekir durumdan hiç hoşlanmadı. Üçüne de sitem ederek Kureyş’in büyüklerinden olan Ebû Süfyân hakkındaki sözlerinin yanlış olduğunu ifade etti. Hz. Ebû Bekir’in sitemi onları ziyadesiyle müteessir etti. Tek kelime bile konuşmadılar. Söylediklerine pişman olmuşlardı. Hz. Ebû Bekir, Resûl-i Ekrem’in huzuruna giderek az evvel yaşadıklarını anlattı. Allah Resûl’i ise Hz. Ebû Bekir’e, bir defasında Mekke’nin ileri gelenlerine İslam’ı ulaştırmak için zayıf müminleri yanından uzaklaştırmayı bir an içinden geçirdiğini, bunun üzerine uyarı niteliğindeki ayetin¹⁹ na-

¹⁶ el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 453; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Dür-ru’s-sahâbe fî menâkibi’l-karâbe ve’s-sahâbe*, thk. Hüseyin b. Abdullah el-Umerî (Dimaşk: Dârü’l-Fikr, 1984), 372.

¹⁷ İbn Abdülberr, *el-İstiâb*, 2: 729; Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdülhâlik el-Bezzâr, *el-Babru’z-zehbâr: Müsnedü’l-Bezzâr*, thk. Mahfuzurrahman Zeynullah (Beyrut: Müessesetü Ulûmi’l-Kur’an, 1988), 6: 32, (2102 numaralı hadis). Bu konuda başka bir rivayet ise “Suheyb’i, annenin çocuğunu sevdiği gibi seviniz!” şeklindedir. el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 453; eş-Şevkânî, *Dür-ru’s-sahâbe*, 372.

¹⁸ Mustaz’af, Kur’an-ı Kerim’de toplum içerisinde ezilen, küçük görülen veya kendilerini öyle hisseden ya da sayılarının azlığı ve güçsüzlükleri sebebiyle etkisiz kalan kimseler için kullanılan bir kavramdır. Bekir Topaloğlu, “Müstekbir”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 138-139.

¹⁹ En’am, 6/52. Ayetin nüzul sebebi olarak Kureyş’in önde gelen isimlerinin “Ey Muhammed! Biz, senden özel bir sohbet ortamı temin etmeni isteriz. Böylece Araplar bizim üstünlüğümüzü görsün. Zira seninle görüşmek üzere muhtelif bölgelerden heyetler geliyor. Onların, fakir ve kölelerle birlikte bizi

zil olduğunu ifade etti. Hemen gücendirdiği müminlerden özür dileyip onların gönüllerini almasını söyledi. Zira onları kırmanın, Allah'ı gücendirmek olduğunu vurguladı. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir vakit kaybetmeden gidip gözyaşları içinde onlardan özür diledi. Onlar da Ebû Bekir'i bağışlayıp haklarını helal ettiler.²⁰

Suheyb, oldukça şakacı ve hazırcevap bir mizaca sahipti. Medine'ye hicreti esnasında bir gözü mikrop kapmış, iltihaplı olduğundan açılmıyordu. Hicretin ardından, aralarında Resûlullah, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer gibi birçok kişinin de bulunduğu topluluğa, ev sahibi Külsüm b. Hidm tarafından taze yapraklı salkım hâlinde bir tepsi dolusu hurma ikram edilmişti. Günlerdir açlıktan bitap düşmüş olan Suheyb, gözündeki sancıya aldırmadan açlığını gidermek için hurmaları iştahla yemeye başlayınca Hz. Ömer "Ya Resûlallah! Suheyb gözüm ağrıyor demesine rağmen hurmaları bizden fazla yiyor? Onları nasıl yediğini görüyor musunuz?" dedi. Hz. Peygamber Suheyb'e şaka yollu "Ey Suheyb! Hem gözün ağrıyor hem de yaş hurma mı yiyorsun?" buyurdu. Suheyb "Ya Resûlallah! Ben hurmaları yerken ağrımayan gözümü kullanıyorum." diyerek latif bir cümleyle Peygamber Efendimizi tebesüm ettirdi.²¹ Hatta cevap üzerine Resûl-i Ekrem'in gülerken azı dişlerinin görüldüğü rivayet edilmiştir.²²

Bilindiği üzere Resûlullah, kimsesiz ve yabancı olanlara kendilerini yalnız ve garip hissetmesin diye yakın ilgi

görmelerinden utanıyoruz. Dolayısıyla bize randevu ver, yanına geldiğimizde sen onları gönder! Biz gidince, dilersen yine onlarla beraber olabilirsin" demeleri ve Hz. Peygamber'in tavrı gösterilir. Bazı kaynaklar, Allah Resûlünün önerilen teklifi bir an düşündüğünü hatta kabul ettiğini dile getirir. En'âm, 6/52. ayetinin nüzulüne sebep bu olaydır.

²⁰ İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 2: 732-733.

²¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 209-210; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 451.

²² İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 2: 732; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 575.

gösterirdi. Suheyb de bu kapsamda Allah Resûlünün özel alaka gösterdiği simalardan biriydi. “Suheyb ne güzel bir kuldur!” diye ona iltifat ettikten sonra “Önde olan Müslümanlar (İslam’a önce girme konusunda diğerlerini geçenler) dört kişidir: Ben Arapların ilkiyim; Suheyb, Rumların; Selmân, Farsların; Bilâl de Habeşlilerin ilkidir.”²³ buyurdu. Hz. Peygamber’e Medine’de iki ev hediye edildiğinde vefa peygamberi, bu evlerden birini, malını Allah uğruna feda eden vefakâr Suheyb’e; diğerini de vefasıyla maruf Erkam b. Ebu’l-Erkam’a hediye etti. Resûlullah, Suheyb’i, Ümmü Seleme validemizin kız kardeşi Rayta bint Ebî Ümeyye ile evlendirip kendisine daha da yakınlaştırdı.

Arapçayı iyi konuşamayan Suheyb, çocukluktan beri uzun yıllar Bizans coğrafyasında yaşaması itibarıyla Rumca konuşmaya alışmıştı. Bu yüzden Arapça konuşurken zorlandığı, kelimeleri Rum aksanıyla telaffuz ettiği söylenmiştir. Bazıları, dilindeki tutukluk ve bozuk aksan sebebiyle onun konuşmasına gülerdi. Suheyb’in dilindeki bu durum, heyecanlandığında ve Arapçayı fasih konuşanların yanında daha da dikkat çekecek şekilde tezahür ederdi. Bir gün kendisini ziyarete gelen Hz. Ömer’i görünce heyecanlanmış, öyle sevinmişti ki Yuhannes ismindeki hizmetçisini “Ya Nâs!/ Ey İnsanlar!” şeklinde çağırmıştı. Durumu garipseyen Hz. Ömer, Suheyb’e insanları neden buraya çağırdığını sormuştu. Suheyb insanlara değil hizmetçisine seslendiğini ifade etmişti. Zaten zor konuşan Suheyb’in, misafirini görünce belli ki heyecandan dili dolanmıştı. Bu durum Hz. Ömer’i tebessüm ettirmişti.²⁴

Suheyb’in, misafirine ikram etmeyi ve cömertliği sahabe arasında dikkat çekmiştir. Bu münasebetle bir gün Hz. Ömer

²³ el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 454; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 574.

²⁴ İbn Abdülberr, *el-İstî‘âb*, 2: 731; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 575.

“Ey Suheyb! İsrafın haram olduğunu bilmene rağmen misafirine israf derecesinde ikramda bulunuyorsun. Bu doğru mu?” sorusuna Suheyb, Allah Resûlü'nün “Sizin en hayırlınız, başkasına yediren, ikram eden ve selamı alanlarınızdır.” sözünü işittiğinden dolayı yemek yedirmeyi ve ikram etmeyi sevdiğini dile getirerek cevap vermiştir.²⁵

Peygamber Efendimiz ile 23 yıl fasılasız yaşayan Suheyb'in şu ifadeleri onun Hz. Peygamber'e yakınlığını gözler önüne sermektedir: “Resûlullah'ın bulunduğu bütün savaşlarda ben onun yanındaydım. Nerede kendisine biat edildiyse mutlaka ben de oradaydım. Bir yere askerî birlik gönderdiğinde, ben de mutlaka içinde yer aldım. Ne zaman bir gazveye çıktıysa mutlaka onun ya sağında ya da solundaydım. Önlerinden korktuklarında muhakkak önlerinde, arkalarından korktukları zaman da hemen arkalarında bulunurdum. Allah Resûlü'nü hiçbir zaman düşmanla kendi aramda bırakmadım. Ona bir zarar gelmemesi için kendi vücudumu siper ettim. Bu durum, Resûlullah vefat edinceye kadar böyle devam etti.”²⁶ Bu bağlamda Suheyb; Bedir, Uhud, Hendek gibi savaşlara Peygamber Efendimiz ile birlikte katıldı.²⁷ Resûl-i Ekrem'in her sözünü hayatına aktarmaya gayret eden Suheyb'in Hz. Peygamber'den naklettiği ve daima yaptığı şu duası ihlasını göstermesi bakımından oldukça önemlidir: “Ey Allah'ım! Sen, bizim ihdas ettiğimiz bir ilah ve icat ettiğimiz bir rab değilsin. Senden önce bir ilah olmadı ki seni terk edelim. Bizi yaratmana hiç kimse yardım etmedi ki onu sana ortak koşalım. Ey Rabbimiz! Sen, her şeyden münezzehsin, her şeyden yücesin!”²⁸

²⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 208; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 153.

²⁶ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 151; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 155.

²⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 210; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 449; İbnü'l-Esir, *Üs-dü'l-ğâbe*, 574.

²⁸ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 155.

Hız. Ömer, vefatına üç gün kala Mescid-i Nebevi'nin mihrabında namazları kıldırmak üzere kendisine değır verdiğı Suheyb'i imam olarak tayin etti. Bu vesileyle Suheyb, Müslümanlara üç gün boyunca namaz kıldırdı ve bu süre zarfında halifenin işlerini yürüttü. Hız. Ömer vefat ettiğinde de cenaze namazını Suheyb kıldırdı.²⁹ Hız. Osman ve Hız. Ali dönemlerinde yaşanan fitne ortamına şahit olan Suheyb, bu süreçte Medine'deki evine çekilerek kargaşadan uzak kaldı.

Kur'an'ın nüzulüne birebir şahit olan ve sürekli Resûl-i Ekrem ile birlikte bulunan Suheyb, hadis-i şerif rivayeti hususunda oldukça titizdi. Hız. Peygamber'in kutlu sözlerini naklederken şu ifadelerde bulunurdu: "Allah'a yemin ederim ki ben -Resûlullah'tan çok şey işittiğim hâlde- bilerek hadis-i şerif nakletmiyorum. Dilerseniz size Allah Resûlü'nün savaşlarını ve beraber bulunduğum sıralarda gördüklerimi aktarayım. Ancak 'Resûlullah şöyle buyurdu' demeye gelince... İşte onu ben yapamam."³⁰ Suheyb, Allah Resûlü ile geçirdiğı 23 yıllık zaman zarfında sadece 30 hadis-i şerif nakletmiştir. Bunlardan biri, mümince bir tavır işaret eden şu rivayettir: "Müminin durumu gıpta ve hayranlığa değerdir. Çünkü her hâli kendisi için bir hayır sebebidir. Böylesi bir özellik sadece müminde vardır: Sevinecek olsa şükreder; bu onun için hayır olur. Başına bir bela gelecek olsa sabreder; bu da onun için hayır olur."³¹

Sahabe arasında nüktedanlığı, hoşgörüsü, güzel ahlakı, misafirperverliği, cömertliği, takvası ve olgunluğu ile temayüz eden Suheyb, 38/658 yılında Medine'de ahirete göçtü.³² Naaşı, Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın kıldırdığı cenaze namazını müteakiben Cennetü'l-Bakî'ye defnedildi.³³

²⁹ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 155.

³⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 210.

³¹ Müslim, "Zühd", 64.

³² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 211; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 155.

³³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 211; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 450; İbn Abdülberr, *el-İsti'âb*, 2: 733.

“YAŞAYAN KUR’AN” RESÛLULLAH’IN HAFIZASI: EBÛ HÜREYRE

Yemen’in Ezz kabilesinin Devs sülâlesinde, babası erken yaşlarda vefat ettiğinden amcasının himayesinde yetişen bir genç vardı. Uzun zamandır hakikat arayışındaki bu genç, hakkında güzel sözler işittiği Resûlullah’ın hasretini duyuyordu. Ancak görmek için can attığı peygamberin memleketi Medine’ye tek başına kalkıp gitmesi oldukça zordu. Annesini de yalnız bırakamazdı. Kabilesinin reislerinden Tufeyl b. Amr’ın, hac veya umre vesilesiyle gittiği Mekke’de Hz. Peygamber ile görüşerek Müslüman olmasıyla birlikte hoş bir sürpriz gerçekleşmişti. Nihayet beklediği gün çok yakındı. Tufeyl, İslam’ı anlattığı kavminden,¹ içinde bu gencin de bulunduğu 60-70 civarında Müslümanla beraber Allah Resûlü ile görüşmek üzere Medine’ye doğru yola çıktı. Şehre yaklaştıkça heyecan katlanarak artıyordu. Nihayet kafil Medine’ye ulaştı. Fakat Peygamber Efendimiz Hayber’e sefere çıkmıştı. Hâl böyle olunca bitkin ama heyecanlı yolcular Medine’ye sekiz gün uzaklıktaki Hayber’e yöneldiler. Yol

¹ Hz. Peygamber’in Devs kabilesine ettiği dua için bkz. Buhârî, “Cihâd”, 100.

yorgunu grupla birlikte bu genç, Hayber'de özlemini çektiği Resûl-i Ekrem'in huzurunda Müslüman oldu.²

Azimli delikanlı, Medine'ye döndüğü andan itibaren gecesini gündüzüne katarak kendini ilme ve ibadete adadı. Maddi durumu iyi olmasına rağmen Medine'ye gelirken tüm servetini memleketinde bırakmıştı. Müslüman olma konusunda geç kaldığını düşündüğünden, kaybettiği yılları telafi etmek amacıyla Suffe'den ayrılmadı. Açlıktan bayılma noktasına gelmesine rağmen daima Hz. Peygamber'in huzurundaydı. Allah Resûlü'ne olan derin sevdası ve sadakatı uğruna uykusuz, aç ve susuz kaldı. Bazen boğazından hiçbir şey geçmeden üç gün aç kaldığı olurdu. Öyle zamanlar vardı ki bu delikanlı açlıktan karnına taş bağlardı. Yine açlığın dayanılmaz hâl aldığı bir gün Medine'nin işlek sokaklarının birinde, yol üzerinde oturmuş, derdini anlayıp açlığını gidecek bir Müslüman kardeşini gözlemiştir. Ancak bu hâlini hissetmesinler diye sokaktan geçenlere Allah'ın kitabından bir ayet sormaya karar vermişti. Böylece ashab-ı kiramdan biri aç olduğunu fark edip onu evine çağırarak ve karnını doyuracaktı. Beklemeye başladı. Önce sokağın başında Hz. Ebû Bekir'i gördü ve ona bir ayetle ilgili soru sordu. Ancak Hz. Ebû Bekir kendisiyle biraz konuşup gitti. Delikanlının aç olduğunu anlamamıştı. Ardından Hz. Ömer'in yaklaştığını gördü. Ona da bir ayet hakkında düşüncesini sordu. Ancak Hz. Ömer de bir şeyler anlatıp gitti. O da gencin aç olduğunun farkına varamamıştı. Daha sonra ötede Peygamber Efendimiz göründü ve mahcup delikanlıyı görünce tebessüm etti. Mahzun hâlimden hemen delikanlının durumunu anladı ve ona tebessümle "Haydi benimle gel!" buyurdu. Birlikte Resûlullah'ın evine gittiler. Genç, utana sıkıla hane-i saadete girmek üzere müsaade istedi. İzin verilince

² Buhârî, "İtk", 7; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 354.

içeri girdi. Evde sadece bir tas süt vardı. Allah Resûlü, delikanlıya Suffe’ye gidip oradakileri davet etmesini buyurdu. Ancak açlıktan bitkin hâlde kıvranan, neredeyse bayılacak olan delikanlı, “Bir tas süt o kadar kişiye nasıl yetecek? Üstelik ben bu kadar aç iken...” diye içinden geçirmesine rağmen gönülsüzce arkadaşlarını davet etmeye gitti. Az sonra Suffe’deki herkes Hz. Peygamber’in evindeydi. Peygamber Efendimiz, sırayla arkadaşlarına kaptaki sütü ikram etmesini gence emretti. Arkadaşlarının her biri uzattığı sütü kana kana içip diğerine veriyordu. Böylece en son kişi de süttten içtikten sonra delikanlı, içinde bulunan sütle birlikte tası Resûlullah’a verdi. Resûl-i Ekrem’in tebessüm ederek “Ben ve sen kaldık. Otur, sen de iç!” dediği genç, süt dolu tası alıp doyuncaya kadar içti. Allah Resûlü ona, içmeye devam etmesini söyledi, o da artık hâli kalmayana kadar sütü içti. Genç sonunda, Hz. Peygamber’e dönerek “Seni hak din üzere gönderen Allah’a yemin ederim ki içecek yerim kalmadı.” dedi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz, Allah’a hamdedip besmele çekerek kalan sütü içti.³

Bir açıdan Allah Resûlü’nün mucizesini de yansıtan bu olayı yaşayan ve nakleden kişi, adı unutulup lakabıyla tanınan Ebû Hüreyre’dir. Yemen’de doğan, ancak kaynaklarda doğum zamanı hususunda bilgi bulunmayan Ebû Hüreyre’nin, Müslüman olmadan evvel adının Abdüşems, Abdüamr, Sükeyn, Amr b. Abdüganem olduğu belirtilir.⁴ Hz. Peygamber onun adını Abdullah veya Abdurrahman⁵ olarak değiştirmiştir. Koyun otlatırken bulduğu kedi yavrularını elbisesinin eteğine koyup onlarla oynadığı için kendisine “Kedicik

³ Buhârî, “Rikâk”, 17; Ebû Nu’aym, *Hilyetü’l-evliyâ*, 1: 377.

⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 5: 230. İsmiyle ilgili detaylı bilgi için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 349-352.

⁵ İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 1411; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 349.

Babası" anlamındaki "Ebû Hüreyre" denilmiştir.⁶ Ancak onun bu isimle anılmaktan hoşlanmadığı, kendisine Peygamber Efendimizin hitap ettiği "Ebû Hırr" şeklinde anılmayı arzu ettiği söylenmiştir.⁷

Peygamber ikliminin çağların ötesine taşınmasını sağlayan isimlerin başında gelen Ebû Hüreyre, Resûlullah ile birlikteliği boyunca onu bir gölge gibi takip etti. O, Allah Resûlü'nün tüm davranışlarının, attığı adımın, aldığı nefesin şahidiydi. Resûl-i Ekrem'i izleyen bir göz olabilmek için gece gündüz demeden yanından hemen hemen hiç ayrılmadı, hizmetinde bulundu. Hz. Peygamber neredeyse Ebû Hüreyre mutlaka orada olmalıydı. O güne kadar Allah Resûlü'ne sorulmayan birçok önemli meseleyi sorup öğrendi.⁸ Resûlullah'a duyduğu derin sevgiyi, "Sizi görünce huzur buluyor, mutlu oluyorum. Gözüm gönlüm aydınlanıyor." demek suretiyle dile getirirdi.⁹ Genellikle Peygamber Efendimizin sofrasından nasiplendi. Bu nasiplenme, aynı zamanda ruhunun ve kalbinin de beslenmesini sağladı. Onun Hz. Peygamber'e yakınlığını şu rivayet gözler önüne sermektedir: "Bir kişi Talha b. Ubeydullah'a gelerek: 'Ey Ebû Muhammed! Ne dersin? Resûlullah'ın sözleri konusunda şu Yemenli -Ebû Hüreyre'yi kastederek- sizden daha âlim midir ki sizden duymadığımız hadisleri ondan işitiyoruz? Yoksa Allah Resûlü'ne buyurmadığı şeyleri mi atfediyor?' dedi." Bunun üzerine Talha b. Ubeydullah soruyu soran kişiye şu cevabı verdi: "Gerçek şu ki Ebû Hüreyre, Resûlullah'tan bizim duymadığımızı duymuştur. Çünkü o, hiçbir şeyi bulunmadığından Allah Resûlü'nün misafiri olarak Suffeliler arasında kalıyordu. Eli, Resûlullah'ın eliyle beraberdi. Biz ise

⁶ Tirmizî, "Menâkıb", 46.

⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 354.

⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 354.

⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2: 929.

ev bark ve servet sahibiydik. Resûlullah’a ancak sabahları ve akşamları yetişebiliyorduk. Onun Hz. Peygamber’den bizim duymadıklarımızı dinlediğinden zerre kuşum yoktur. Aslında kendisinde hayır bulunan hiç kimseyi, Resûlullah’a buyurmadığı bir şeyi atfetmiş olarak göremezsin.”¹⁰

Ebû Hüreyre, en büyük hazine kabul ettiği ve dikkat keşildiği Allah Resûlü’nün her sözünü hafızasına işledi. “Yaşayan Kur’an” olarak nitelendirilen Peygamber Efendimizin hâl ve hareketlerini, ilmin ilk halkası sıfatıyla tespit etmeye çalıştı. Pervanesi olduğu Resûlullah’ın fem-i saadetinden çıkan mübarek sözlerini nakletmek üzere hafızasına kaydetti. Sahabenin bir araya geldiği her cuma günü sabahında: “Bize Ebû’l-Kâsım şöyle söyledi.” diyerek söze başlayıp namaz için imam mescide girinceye kadar hadis-i şerif rivayet etmesi,¹¹ onun ashab-ı kiram tarafından hadis-i şerif rivayetinde otorite kabul edildiğini göstermektedir. Hz. Ömer’in Ebû Hüreyre’ye hitaben “Resûlullah’ın sohbetine en fazla devam edenimiz, onun sözlerini en iyi ezberleyenimiz sensin!” şeklindeki ifadesi bu çerçevede değerlendirilmelidir.¹²

Hz. Peygamber’in sözlerini nakletmeyi bir vazife addeden Ebû Hüreyre, insanlar arasında “Allah Resûlü’nün sözlerinin ekserisini Ebû Hüreyre rivayet ediyor.” denilerek hakkında olumsuz konuşulmaya başlandığında üzülmüştü. Muhataplarına, “İndirdiğimiz açık delillerle hidayet bilgisini -kitapta onu insanlara apaçık göstermemizden sonra- gizleyip örtbas edenler yok mu, işte onlara hem Allah hem de lanet etme konumunda olan herkes lanet eder. Ancak tövbe edip kendilerini düzelterler ve gerçekleri gizlemek yerine açıkça ifade edenler bu lanete uğramayacaklardır. İşte ben onların

¹⁰ Tirmizî, “Menâkıb”, 46; ez-Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 2: 605-606.

¹¹ el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 586.

¹² İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 358.

tövbelerini kabul edeceğim. Çünkü ben samimi tövbeleri da-
ima kabul ederim; tövbekâr kullarıma karşı çok şefkatli ve
merhametliyim.”¹³ ayetlerini okuduktan sonra “Allah’a ye-
min ederim ki Kur’an’da bu ayetler olmasaydı hiçbir hadisi
nakletmezdim.”¹⁴ demişti. Ayrıca şu ifadelerle kendini sa-
vunmuştu: “Bazı kimseler: ‘Ebû Hüreyre çok (hadis rivayet)
ediyor.’ deyip duruyorlar. Hâlbuki ensar kardeşlerimiz tarla-
larında ziraatle, muhacir kardeşlerimiz de pazarda ticaretle
meşgulken bu kardeşiniz karın tokluğuna Resûlullah’a hiz-
met etmiş ve onların görmediklerini görüp duymadıklarını
hıfzetmiştir.”¹⁵ Yine bir defasında Hz. Âişe validemizin: “Ey
Ebû Hüreyre! Senin Resûlullah’tan naklettiğin söylenen şu
sözler de nereden çıktı? Bizim duyduklarımızı sen de duy-
madın mı? Bizim gördüklerimizi sen de görmedin mi?” şek-
lindeki eleştirisine Ebû Hüreyre’nin, pek çok kimsenin ak-
sine meşguliyetlerinden feragat ederek vaktinin çok büyük
kısımını Allah Resûlü’nün huzurunda geçirdiği cevabı karşı-
sında Hz. Âişe validemiz “Belki de öyledir.” demek suretiyle
sükût etmiş, bu konuda ona hak vermiştir.¹⁶ Ebû Hüreyre,
zaman zaman Hz. Âişe annemizin evine gidip orada hadis-i
şerif rivayetinde bulunurdu. Ardından da ona “Söyledikle-
rimden herhangi birine itirazınız var mı?” diye sorardı. Hz.
Âişe validemiz de Ebû Hüreyre’nin rivayet ettiği hadis-i şe-
rifler konusunda bir itirazının olmadığını söylerdi.¹⁷

“Nübüvvet pınarının hafızası” olma bahtiyarlığına eren
bu talihli şahsiyet, peygamber duası sayesinde son derece
kuvvetli bir hafızaya sahipti. Hz. Peygamber ile tanışmadan

¹³ Bakara, 2/159-160.

¹⁴ Buhârî, “İlim”, 43.

¹⁵ Buhârî, “İtisâm”, 22; Müslim, “Fezâilü’s-Sahâbe”, 159-160; Ebû Nû’aym, *Hilyetü’l-evliyâ*, 1: 378.

¹⁶ el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 582; ez-Zehebi, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 2: 604.

¹⁷ ez-Zehebi, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 2: 607.

önce ezber kabiliyeti zayıf olan Ebû Hüreyre, unutkanlığı hakkında Resûlullah’a dert yanmış, onun duası neticesinde duyduklarını kolayca ezberine alabilmiş ve işittiklerini unutmamıştı. O, Resûlullah’ın duasına mazhar olduğu hadiseyi şu şekilde aktarmıştır: “Bir gün, ‘Ya Resûlallah! Sizin mübarek ağzınızdan çok söz işitiyorum. Ancak söylediklerinizi hafızamda fazla tutamadan çabucak unutuveriyorum.’ dedim. Bunun üzerine Allah Resûlü bana ‘Ey Ebû Hüreyre! Elbiseni yere yay!’ buyurdu. Ben de elbisemi yere serdim. Eliyle bir şey avuçlar gibi yapıp içine koydu ve elbisemi toplamamı emretti. Ben de elbisemi toplayıp göğsümün üzerine koydum. İşte bu olaydan sonra Hz. Peygamber’den duyduğum hiçbir şeyi unutmadım.”¹⁸ Konuya dair bir başka rivayete göre Ebû Hüreyre bir gece vakti Mescid-i Nebavi’de dizleri üzerine çökmüş, ellerini açmış dua etmekteydi. Bu hâlini gören Peygamber Efendimiz, onun ne dediğini merak edip yanına yaklaşmıştı. “Ya Rabbi! Unutturma!” diye Allah’a yakardığını duyan Resûlullah’ın “Âmin!” sözüyle irkilen Ebû Hüreyre, arkasına döndüğünde Hz. Peygamber’i görmüş, kalbi yerinden çıkarcasına heyecanlanmıştı.¹⁹

Hafızasının kuvveti konusunda kaynaklarda yer bulan şu rivayet, Ebû Hüreyre’nin hıfzının kudretini gösterir mahiyettedir. Dönemin Medine valisi Mervân b. Hakem, Hz. Peygamber’den gelen rivayetleri yazmak istemiş, ancak Ebû Hüreyre bu konuda ona herhangi bir ayrıcalık tanımamış ve bu talebini reddetmiştir. Bunun üzerine Mervân, vali sıfatıyla Ebû Hüreyre’yi makamına çağırıp ona muhtelif hadis-i şerifler konusunda sorular yöneltmiş, bu sırada görevlendirdiği Ebû Zuayzia isimli bir kâtibe, Ebû Hüreyre’nin göremeyeceği bir perdenin arkasında durarak onun her

¹⁸ Buhârî, “İlim”, 42; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 5: 235; İbnü’l-Cevzî, *Sıfatü’s-safve*, 249.

¹⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 357.

söylediğini kaydetmesini emretmiştir. Böyle bir ortamda Ebû Hüreyre meclise çağırılmış, valinin yönelttiği her soru ve Ebû Hüreyre'nin bu sorulara verdiği her cevap kâtip tarafından tek tek kayda geçirilmiştir. Aradan bir yıl geçtikten sonra Mervân, Ebû Hüreyre'yi tekrar makama çağırarak, aynı kâtip, daha evvel olduğu gibi perdenin arkasında durmuş, mecliste aynı sorulara Ebû Hüreyre tarafından aynı cevaplar verilmiştir. Vali, perde arkasında bulunan ve elinde daha önce tuttuğu notlar yer alan kâtibe cevapların nasıl olduğunu sorup karşılaştırma yapmasını istemiş; neticede, Ebû Hüreyre'nin verdiği cevapların bir sene önceki kayıtlarla aynı olduğunu gören kâtip, bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: “Ne bir harf fazla ne bir harf eksikti.”²⁰

Ashab-ı Suffe'ye ilişkin bilgiler, daha ziyade Ebû Hüreyre vasıtasıyla nakledilmiştir. Nitekim Resûlullah, Suffelileri yemeğe davet edeceği zaman önce Ebû Hüreyre'yi çağırır, ona gerekli talimatı verirdi. Zira Suffelilerin sayısını, yerlerini ve ne durumda olduklarını en iyi o bilirdi.²¹ Suffe'de geçirilen yarı aç yarı tok günler, birkaç hurmayla iştahını kesmeye çalıştığı yokluk dönemleri, zaman zaman açlığı hissetmemek için karnına bağladığı taşlar Ebû Hüreyre'nin davası uğruna çektiği çilenin sadece bir kısmıydı. Bizzat ifadesine göre “Öyle zamanlar oldu ki bana birkaç hurma ya da bir avuç un versin de açlığımı onunla bastırayım diye bir adamın peşine düşer, kendisinden daha iyi bildiğim hâlde Allah'ın kitabından bir ayet sorardım.”²²

Ashab-ı kiramın derin saygı ve sevgi duyduğu Ebû Hüreyre, bu konuda da Hz. Peygamber'in duasına mazhar olmuştu. Ebû Hüreyre'nin anlattığına göre, ihtiyaçlarını görmek üzere

²⁰ el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 583; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 353.

²¹ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 377.

²² İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 249.

sık sık kendisini ziyaret ederek İslam’a çağırmasına rağmen inatla direnip Müslüman olmayan annesi için çok üzülmüyor, kendisine çok ağır gelen bu dertten dolayı günlerce gözyaşı döküyordu. Varlık sebebi olan ve türlü zahmetlerle kendisini büyüten annesinin bu hâline dayanamıyordu. Ziyaret günlerinden birinde, annesinden Resûlullah hakkında duymak istemediği cümleler ve hakaretler işitmesi, üzüntüsünü daha da artırmıştı. Hüzünle oradan ayrıldı. Ağlamaklı gözlerle Allah Resûlü’nün huzuruna varıp ona şöyle dedi: “Ya Resûlallah, annemi İslam’a davet ediyorum. Ancak Müslüman olmaya bir türlü yanaşmıyor. Üstelik sizin için ağza alınmayacak sözler sarf ediyor. Artık dayanamıyorum. Yalvarırım, annemin hidayet bulması için dua ediniz!” Peygamber Efendimizin mübarek duasıyla hafifleyen Ebû Hüreyre, annesinin yanına tekrar gittiğinde kapıyı açık buldu. Annesi artık Müslüman olmuştu. Bu kez sevinç gözyaşlarıyla Resûl-i Ekrem’e koştu. “Müjdeler olsun, ya Resûlallah! Allah duanızı kabul etti.” deyip “Yine dua buyurun da Allah beni ve annemi bütün kadın ve erkek müminlere sevdirsin!” şeklinde tekrar dua etmesini istedi. Hz. Peygamber, ellerini semaya kaldırarak “Allah’ım! Şu kulcağız ve annesi, mümin kullarını sevsinler! Bunları da iman etmiş her erkek ve kadına sevdire!” diyerek dua etti. Ebû Hüreyre bu olaydan sonra kendisini ve annesini sevmeyen hiç kimsenin olmadığını ifade etmiştir.²³

Ebû Hüreyre hayatını ilme adanmasına rağmen annesine gösterdiği ihtiram ve ihtimam ile bilinirdi. Annesinin biricik yavrusu Ebû Hüreyre’yi ne denli sevdiğini ifade eden ve anne duası almanın en güzel örneğini gösteren tabloyu da yine onda görmekteyiz. Dönemin Medine valisi Mervân b. Hakem şehir dışına çıktığında namazları kıldırarak ve davalara

²³ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 5: 233; İbnü’l-Cevzî, *Sıfatü’s-safve*, 248; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 355.

bakmak üzere yerine vekâleten Ebû Hüreyre'yi bırakırdı.²⁴ Böylesi yoğun zamanlarda dahi Ebû Hüreyre'nin, annesinin hâl ve hatırını sormadığı gün vâki değildi. Kaynakların aktardığına göre Ebû Hüreyre her gün sabah ve akşam olmak üzere günde iki kez annesinin yanına gider ve ona "Allah'ın rahmeti, bereketi ve mağfireti senin üzerine olsun!" der, annesi de aynı şekilde mukabelede bulunurdu. Selamlaşmanın ardından, aralarında geçen diyalog gayet manidardır. Ebû Hüreyre'nin "Beni büyüten, benim için uykusuz kalan, beni yetiştirirken karşılaştığı türlü sıkıntılara göğüs geren anne-me Allah merhamet etsin!" hitabına annesinin mukabelesi şöyledir: "İhtiyarlığında annesini unutmayan, bu kadar yoğunluğu arasında işini gücünü bahane etmeden hâlini hatırlarını soran Ebû Hüreyre'ye Allah merhamet etsin! Ona sahip çıksın!"²⁵ Annesine bu kadar düşkün olan Ebû Hüreyre, ona hizmet etmek için annesi ölünceye dek hac yapmamıştır.²⁶

Şakadan hoşlanan, nükteli ikazlarıyla Müslümanları düşündüren ve gayet alçak gönüllü olan Ebû Hüreyre'nin, Medine valisi Mervân'a vekâlet ettiği zamanlarda, başında hurma lifinden örülmüş bir başlık, üzerine semeri bağlanmış bir eşekle çarşıya çıktığı ve "Savulun emir geliyor!" dediği nakle-dilmiştir.²⁷ Hz. Ömer döneminde bir süre Bahreyn ve Yemâme valiliği görevini de başarıyla yürüten Ebû Hüreyre, bu vazifesinin ardından ilimle meşgul olmaya devam etmiştir.

Hicretin 7. yılında Müslüman olan Ebû Hüreyre, Peygamber Efendimizin son dört yılına yetişebilmiştir. Ancak Hz.

²⁴ Müslim, "Cum'a", 61.

²⁵ Muhammed b. İsmail Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Matbaatü's-Selefiyye, 1955), 13-14; Ali Fikri Yavuz, *İmam Buhârî'nin Derlediği Ahlak Hadisleri -Edebü'l-Müfred-*, (İstanbul: Sönmez Yayınevi, 1975), 1/16-17.

²⁶ Müslim, "Eymân", 44; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 234.

²⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 253.

Peygamber’in Tâif Savaşı’ndan sonra Alâ b. Hadramî ile Ebû Hüreyre’yi 8/629-630 yılında Bahreyn’e İslam’ı anlatmak üzere görevlendirdiği bir yıla yakın süre de çıkarılırsa Ebû Hüreyre yaklaşık üç yıl Resûlullah ile birlikte kalabilmiştir.²⁸ Fakat onun Resûl-i Ekrem ile olduğu zamanlarda gece gündüz yanından bir an olsun ayrılmaması, Hz. Peygamber’in maddi-manevi desteği ve ona yaptığı duanın bereketi, Resûlullah’tan çok şey öğrenmesine sebep olmuştur. Hatta mükerrerleriyle birlikte 5374 hadis-i şerif naklederek “muksirûn” sahabiler arasında Ebû Hüreyre ilk sırayı almıştır. Onu, en çok hadis-i şerif bilen ve hadis-i şerifleri en iyi ezberleyen sahabi konumuna getiren çeşitli sebeplerin başında, Hz. Peygamber ile ilgili her şeyi öğrenme, hadis-i şerifleri ezberleme konusundaki şiddetli arzusu; dolayısıyla Peygamber Efendimizin yanından ayrılmaması gelmektedir. Diğer sahabilerin, neden kendisi kadar hadis-i şerif rivayet etmediklerini soranlara söylediğine göre muhacirler çarşıda ticaretle, ensar da malları ve mülkleriyle meşgulken Ebû Hüreyre ehl-i Suffe’den biri olarak Resûlullah’ın yanından ayrılmamış, diğer sahabilerin bulunmadığı meclislerde bulunmuş, onların haberdar olmadığı hadis-i şerifleri duyup ezberlemiştir.²⁹

Ebû Hüreyre, Peygamber Efendimizin vefatından sonra uzun ve bereketli bir ömür sürdü. Bu zaman zarfında, bir yandan bizzat Resûl-i Ekrem’den duyduğu hadis-i şerifleri naklederken diğer yandan da bilmediği birçok hadis-i şerifi ashab-ı kiramdan öğrenme ve bunları rivayet etme imkânı buldu. Peygamber pervanesi Ebû Hüreyre, Resûlullah’ın ahirete irtihalinden sonra da Mescid-i Nebevi’de Müslümanlara hadis-i şerifleri akıcı üslubuyla nakletmeye devam etti. Yanından ayrılmadığı Resûl-i Ekrem ile yaşadığı nice güzel

²⁸ ez-Zehebi, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 2: 589-590.

²⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 355-356; M. Yaşar Kandemir, “Ebû Hüreyre”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 162.

hatıraları gözünde canlandırmış olmalı ki duyduğu derin hasret sebebiyle kulağından gönlüne nakşederek rivayet ettiği her hadis-i şerifi gözyaşlarına hâkim olamayarak aktarırdı.³⁰ İnce ruhlu ve son derece hassas bir yapıya sahip olan Ebû Hüreyre'yi vefatından önce birçok sahabe ziyarete gelmiş, hasta yatağında ağladığını gördüklerinde ona neden gözyaşı döktüğünü sormuşlardı. Ebû Hüreyre'nin onlara cevabı şu cümleler olmuştu: “Dünyadan ayrıldığım için ağlamıyorum. Çıkacağım yolculuğun uzunluğuna, buna rağmen azığının yetersizliğine ağlıyorum! Bu yolculuğun sonunda cennete mi yoksa cehenneme mi gideceğim? Bunu da bilmiyorum. İşte ağlamam ondandır.”³¹

Vefatına yakın Medine civarındaki Zülhuleyfe'ye veya “Akîk” denilen bir bölgeye yerleşen, bir müddet sonra da rahatsızlanan yumuşak huylu, merhametli, hoşsohbet, ince duygulu, fedakâr, mütevazı ve nüktedan Ebû Hüreyre, 58/677 veya 59/679 yılında burada dünyaya gözlerini kapadı. Medine valisi Velîd b. Utbe tarafından kıldırılan cenaze namazını müteakiben sahabenin önde gelen isimleri eşliğinde Cennetü'l-Bakî'ye defnedildi.³²

Hadis ilminin değişmez otoritesi kabul edilen Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği şu hadis-i şerif, arzuladığımız Müslüman tavrını gösterir mahiyettedir: “Başkalarına suizan etmekten sakınınız! Çünkü suizan, yalan sözdür. Birbirinizin eksiklerini görmeye ve işitmeye çalışmayın! Birbirinizin özel ve mahrem hayatını da araştırmayınız! Dünya menfaati için hırs gösterip yarışmayın! Birbirinizden nefret etmeyiniz! Birbirinize sırt çevirmeyiniz! Ey Allah'ın kulları, kardeş olunuz!”³³

³⁰ Tirmizî, “Zühd”, 48.

³¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 256.

³² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 257; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 361.

³³ Buhârî, “Edeb”, 51.

PEYGAMBER EFENDİMİZİN SIRDAŞI: HUZEYFE B. YEMÂN

Hendek Savaşı'nın devam ettiği günlerdi. Müslümanlar açlık, susuzluk, endişe ve soğuk ile imtihan edilirken münafıkların ortalığı karıştırmasıyla da uğraşıyorlardı. İslam ordusunun ertesi güne hazır kalkabilmek için istirahatete çekildiği bir gece vaktiydi. Allah Resûlü'nün yanında saf düzeyinde bir avuç mücahit kalmıştı. Şartların ağırlığı nedeniyle mevcut savaş ortamı ziyadesiyle zorlayıcıydı. Müslümanlar büyük bir baskı altındaydı. Zira bir tarafta Ebû Süfyan komutasındaki müşrik kuvvetler diğer tarafta da Benî Kureyza Yahudileri pusudaydılar. Yaşlı ve çocuklara bir baskın yapılacağı endişesi hâkim olduğundan Müslümanlar kaygı içindeydiler. Parmak uçlarının bile görülemeyeceği gecenin zifirî karanlığına gök gürültülerini andıran korkutucu rüzgâr eşlik ediyordu. Müminlerin içinde bulundukları psikolojik şartlar düşünüldüğünde gece ve gürültü ihtimali, duyulan endişeyi en üst seviyeye çıkarıyordu. Derken Hz. Peygamber sahabenin yanına gelerek şöyle buyurdu: "Aranızda bizim için gidip şu -müşrik- kavmin ne yaptığını öğrenip

haber verecek kimse var mı? Ben de onu cennette bana arkadaş kılması için Allah'a dua edeyim." Yaşadıkları şiddetli açlık, soğuk ve endişeli bekleyiş sebebiyle olmalı ki orada bulunanların hiçbiri bu soruya karşılık verme cesaretinde bulunamadı. Kimsenin ağzını bıçak açmıyordu. Resûlullah'ın çağrısı karşılık bulmayınca "İçinizde şu düşman kavminden haber getirecek hiç kimse yok mu? Duam şudur ki Allah onu, kıyamet gününde benim yanımda bulundursun!" diyerek sorusunu iki kez daha tekrarladı. Talebine karşılık bulamayan Resûl-i Ekrem, üzerinde boyu dizlerini geçmeyen bir gömlekten başka giysi bulunmayan, soğuk ve rüzgârın iliklerine kadar işlediği ve yerinden kalkacak dermanı bulunmayan diz üstü çökmüş bir sahabinin yanına vararak şu soruyu sordu: "Sen, geceden beri benim söylediklerimi işitmedin mi? Neden kalkmadın?" Soğuktan tir tir titreyen sahabe şiddetli açlık ve soğuktan dolayı cevap veremediğini çekinerek dile getirdi. Peygamber Efendimiz ona "Git şu kavim ne yapıyor bir gözle bakalım! Onlara hissettirmeden bize haber getir! Yanıma dönünceye kadar da onlara saldırma! Onları ürkütme! Olay çıkmassın!" diyerek tembihte bulundu. Düşmanın kendisini öldürmesinden korkmadığını, ancak soğuk ve açlıktan olumsuz etkilendiğini belirten bu sahabeye dönüp gelinceye kadar ne sıcaklığın ne de soğukun zarar vermeyeceğini söyleyerek Resûlullah şu duada bulundu: "Allah'ım! Onu önünden, ardından, sağından, solundan, üstünden, altından gelecek her türlü kötülüklerden koru!"

Allah Resûlü'nün ettiği bu dua sonrası dinçleşen sahabe, kılıcını ve yayını alıp müşrik ordusunun karargâhına doğru yürüdü. Yoldayken sanki az önce soğuktan donan o değilmiş gibi sıcacık hissediyordu kendini. İçinde korku namına hiçbir duygu kalmamıştı. Gece ve fırtınadan yararlanarak nihayet müşrik ordugâhının yakınına vardı. Ebû Süfyan ve bazı müşrikler bir ateşin başında ısınmaya çalışıyorlardı. Tam

vaktidir diyerek sadağından okunu çıkardı ve yayına yerleştirdi. Yayını sıkıca germiştir ki kulağında Hz. Peygamber'in şu sözleriyle kendine geldi: "Onlara bir şey hissettirme! Olay da çıkarma! Onları ürkütme!" Saldırı düşüncesinden vazgeçti. Eğer oku atmış olsaydı mutlaka isabet ettirirdi. Cesaretini topladı. Düşmanın arasına katılıp yanlarına oturdu. Ebû Süfyân, aralarına bir yabancının sızmış olabileceğini hissetmiş olmalı ki ayağa kalkarak müşrik ordusuna şunları söyledi: "Aranızda casuslar ve gözcüler bulunabilir. Herkes yanında bulunanın kim olduğuna baksın! Her biriniz, yanında oturanın elini tutup ona kim olduğunu sorsun!" Bu söz üzerine soğukkanlı sahabe yanındakine fırsat vermeden sakin bir şekilde hemen sağ elini uzatıp yanında oturan kişinin elini tuttu ve ona kim olduğunu sordu. "Amr b. Âs" cevabını alınca bu kez sol elini uzatıp sol yanında oturan kişinin elini tutarak ona ismini sordu. Aldığı cevap "Muâviye b. Ebû Süfyân" idi. Böyle davranarak onların soru sormalarını ve kendisinden şüphelenmelerini engellemiş oldu.

Bir süre sonra Ebû Süfyân ayağa kalkıp orduya şöyle hitap etti: "Ey Kureyşliler! Siz konaklayacak bir yerde durup sabahlamadınız. Atlar ve develer kırılmaya başladı. Kıtlık herkesi çepeçevre sardı. Benî Kureyza Yahudileri de bize ihanet etti. Onlardan, hoşumuza gitmeyecek haberler aldık. Rüzgâr ve fırtınanın yol açtıklarını zaten görüyorsunuz. Ne kapacaklarımızı ne ateşimizi ne de sığınacağımız çadırlarımızı yerinde bırakıyor... Başımıza gelmeyen kalmadı. Hemen buradan gidelim! İşte ben gidiyorum!" Ebû Süfyân bu sözleri söyledikten sonra devesine bindi ve hareket etmesi için onu kamçıladi. Hz. Peygamber'in, "Olay çıkarmayacaksınız!" sözleriyle ikazda bulunduğu sahabe şayet kendi iradesine bırakılmış olsaydı Ebû Süfyân'ı bir darbeye yere serecekti. Bu sırada İkrime b. Ebû Cehil, Ebû Süfyân'a hitaben şöyle dedi: "Sen, kavmin lideri ve başkumandanı iken nasıl olur da

orduyu bırakıp gidersin?” Bu söz üzerine utanan Ebû Süf-yân hemen devesini çöktürdü ve yularını eliyle çekip durdu. Ordudaki insanlara “Haydi siz gidin!” diye seslendi. Müşrik ordusu perişan hâlde toparlanıp Mekke’ye doğru hareket etti. Takip edilmekten korktukları için Amr b. Âs ile Hâlid b. Velid gözcü olarak iki yüz atlı ile geride kaldılar. Onlar, seher vaktine kadar ordugâhta beklediler.

Yaşananları bire bir gözlemleyen bu cesur sahabi Resû-lullah’ın yanına dönüp geldiğinde tekrar tir tir titremeye başlamıştı. Peygamber Efendimiz eliyle işaret ederek onu yanına çağırdı. Namaz kıldığı kilimin bir tarafını onun üze-rine örttü. Müşrik ordusundaki durumu rapor etmesini is-teyince olanları detaylarıyla birlikte cesur gözcüden dinle-di. Duyduklarına oldukça sevindi ve azı dişleri görününceye kadar tebessüm etti. Ayakucuna yatmasını buyurduğu bu üşümüş sahabinin üzerine ısınması için kilimi iyice örttü. Hemen uykuya dalan yorgun gözcü sabah namazına kadar istirahat etti. Resûl-i Ekrem’in tebessümle “Ey uykucu kalk artık!” buyurması üzerine uykusundan uyandı.¹

Yaşanan hadiseyi tüm detayıyla birlikte anlatan bu cesa-ret timsali sahabi “Resûlullah’ın Sırdaşı”² lakabıyla maruf Hu-zeyfe b. Yemân’dır. Medine doğumlu olup asıl adı Huzeyfe b. Huseyl b. Câbir’dir. Bir kan davasına bulaştığı için Mekke’den kaçıp Medine’ye yerleştiği ve orada aslen Yemenli olan Ab-düleşheloğulları ile bir antlaşma yaptığı için babası Huseyl’e “Yemân” denilmiştir. Huzeyfe de bu münasebetle Huzeyfe b. Yemân olarak anılmıştır. Annesi Abdüleşheloğulları’nın Evs kolundan Rebâb bint Kâ’b olup ensar kadınlarındandır.³

¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 3: 182-183; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 4: 251.

² İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 260.

³ İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 260; İbn Abdülberr, *el-İstî’âb*, 1: 334; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2: 39.

Abs kabilesi içinden Huzeyfe'nin babası Huseyl'in de bulunduğu yaklaşık on kişilik bir grup, Resûlullah Mekke'deyken ya da hicretin ilk günlerinde Müslüman oldu. Sonraki süreçte babasının teşvikiyle Huzeyfe erken yaşlarda Hz. Peygamber'in yanına gelerek İslam ile şereflendi.

Huzeyfe, genellikle adım adım takip ettiği Allah Resûlü ile beraberdi. Fakat bir ara her ne olduysa birkaç gün Peygamber Efendimizin yanına gidememişti. Peygamber den-diğinde gözleri dolan annesi Rebâb, başıboş bırakmadığı ve tüm vaktini peygamberle birlikte geçirmesini istediği oğlunun bu süre zarfında Resûl-i Ekrem'in hizmetinde bulunmadığını öğrenince oldukça üzölmüş ve Huzeyfe'ye tavrı koymuş, artık Resûl-i Ekrem'den uzak kalmaması için ondan söz almıştı.⁴

Medinelilere muhacirleri kardeş kılan Allah Resûlü, kendisine Mekke'de ve Medine'de yaşaması itibarıyla "Ya Resûlallah! Ben muhacirlerden miyim yoksa ensardan mıyım?" diye soran Huzeyfe'ye, statüsünü seçme hakkı tanıdı.⁵ Tercihini ensar olmaktan yana kullanınca Hz. Peygamber Suffe'den arkadaşı olan Ammâr b. Yâsir'i Huzeyfe'ye kardeş kıldı.⁶

Huzeyfe b. Yemân, sahabe arasında cesaretiyle temayüz etti. Bedir dışında tüm muharebelere iştirak ederek kahramanca mücadele sergiledi. Müslüman olmasına rağmen Bedir'e katılamama sebebi ise bize ders niteliğindedir. Bedir Savaşı için ashab-ı kiram hazırlık yaparken Huzeyfe ve babası Huseyl, Medine'de değildiler. Şehre döndüklerinde ise Hz. Peygamber'in liderliğindeki İslam ordusu çoktan yola çıkmıştı. Baba oğul savaş hazırlıklarına yetişememelerine rağmen orduya iştirak edebilmek için derhâl yola

⁴ Tirmizî, "Menâkıb", 30.

⁵ İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 1: 335.

⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 250.

koyuldular. Bedir güzergâhında bir konaklama yerinde, onlara nereye gittiklerini soran Mekkeli müşriklerle karşılaştılar. Baba oğul “İhtiyaçlarımızı gidermek için yola çıktık. Bırakın bizi de Medine’ye gidelim!” cevabını verdiler. Bu sözlere inanmayan müşrikler, onların niyetlerini bildiklerini göstermek üzere “Hayır! Siz Muhammed’in ordusuna katılmaya gidiyorsunuz!” diyerek onları esir alıp sorguladılar. Israrla Medine’ye gittiklerini söylemeleri üzerine müşrikler, Resûlullah ile aynı safta savaşmayacaklarına dair bu baba oğuldan yemin aldılar ve onları serbest bıraktılar. Ettikleri yeminle Mekkeli müşriklerden kurtulan bu iki sahabi, kestirme bir yoldan geçerek İslam ordusuna yetiştiler. Bedir’e vardıklarında Peygamber Efendimiz onları gördü. Başlarından geçenleri tek tek dinledi. Hz. Peygamber, onların “Ya Resûlallah! Eğer savaşmamızı isterseniz savaşırız.” tekliflerini şu cevapla geri çevirdi: “Derhâl geldiğiniz gibi dönün! Biz, hangi şartta olursa olsun verilen sözü yerine getirmekle emrolunduk. Söz, düşmana verilse bile yerine getirilmelidir. Ben yardımı sizden değil, Allah’tan beklerim.”⁷

Uhud’da ordunun ilk saflarında bulunan Huzeyfe’nin kahramanlık, cesaret ve özellikle metanetine şahit olmaktayız. Huzeyfe için Uhud Savaşı son derece trajiktir. Savaş sırasında babası Huseyl oldukça yaşlıydı. Hz. Peygamber yaşı ilerlemiş olması hasebiyle Huseyl ile Sâbit isimli sahabileri kadın ve çocuklara göz kulak olmaları için Medine’de bırakmıştı. Bedir’e katılmadığı gibi Uhud’a da dâhil olamamanın hüznünü derinden hisseden Huseyl arkadaşı Sâbit’e şunları söyledi: “Allah iyiliğini versin! Baksana geriye bizden başka kimse kalmadı! Biz de bugün değilse yarın yolcuyuz. İki üç günlük ömrümüz kaldı sayılır. Daha ne bekliyoruz? Neden

⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 4: 249-250; İbnü’l-Cevzi, *Sıfatü’s-safve*, 219; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 260-261.

kılıçlarımızı alıp Allah Resûlünün yanına gitmeyelim? Belki Allah bize bu sayede şehitliği nasip eder...” Bunun üzerine iki ihtiyar sahabi kılıçlarını alarak savaş meydanına doğru yola çıktılar. Uhud’da Müslümanlar, savaş sırasında müşriklerin kendilerini tanımamaları için yüzlerini gizlemişlerdi. Bu durumdan haberi olmayan iki sahabiden Sâbit, bir müşrik darbesiyle şehit edildi. Mücadelenin en hararetli olduğu sıralarda mücahitlerin arasında yüzü açık bulunan Huseyl de müşrik askerlerinden zannedilerek bir Müslüman tarafından şehit edildi. O anlarda Huzeyfe, babasıyla çarpışan Müslüman askerini uzaktan fark ettiğinde babasını tanımıştı. Birden “Babam, babam! Müslümanlar! Aman ne yapıyorsunuz? O benim babamdır!” diye seslendi. Ne yazık ki savaşın hararetinden ve ortamın gürültüsünden onun bu gözü yaşlı haykırışı duyulamadı. Koşa koşa olay mahalline gelen Huzeyfe, şehit babasının başını kucağına alıp gözyaşlarına boğuldu. Şehadetine sebep olan sahabi ise üzgün bir şekilde “Allah’a yemin ederim ki onu tanımamıştım. Müşriklerden zannetmiştim.” dediğinde Huzeyfe metanetini koruyarak şu cümleyi kurdu: “Olan oldu artık. Allah seni affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir.” Resûlullah savaşın ardından Huzeyfe’ye babasının diyetini Müslümanlar adına ödemek istediğinde ise bu metin sahabi belirlenen diyeti başta kabul etmedi. Ancak Allah Resûlünün diyeti alması yönündeki ısrarı üzerine belirlenen bu diyeti alıp Müslümanlar arasında tasadduk etti. Huzeyfe b. Yemân’ın sergilediği bu olgunluk karşısında duygulanan Hz. Peygamber ona hayır duada bulundu.⁸

Sahabe-i kiram, Resûl-i Ekrem’e en hayırlı amelin hangisi olduğunu sorarken Huzeyfe daima en kötü amelin ne olduğunu sormuştur. Neden böyle yaptığını da şu ifadelerle dile

⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 3: 87; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 4: 250.

getirmiştir: “Hayır bellidir. Biz, şerleri öğrenip ondan geri durmak zorundaydık. Bu yüzden Resûlullah’a ben hep şer olanları sordum.”⁹ Huzeyfe’nin güvenilir bir karakter olmasının yanında sergilediği bu yaklaşımı, Peygamber Efendimiz tarafından ona sır verilmesine etki etmiş olmalıdır. Allah Resûlü’nün Huzeyfe’ye münafıkların isimlerini bir sır olarak verdiği -görünürde Müslüman olan, karşı karşıya kalındığında ise savaşa katılmaktan geri duran münafıkların birçoğunun tanınmasına vesile olan- Tebük Seferi bu çerçevede önemli yer tutar. Resûlullah Tebük dönüşünde, ordunun vadinin dere boyunca devam eden geniş yolundan, kendisinin ise tehlikeli ve dar bir geçitten gideceğini duyurmuştu. Allah Resûlü’nü ortadan kaldırma planları yapan münafıklar bu durumu fırsat bilerek terör eylemine girişmişlerdi. Yüzlerini gizleyen bir grup münafık, Hz. Peygamber’in bineğini ürkütüp uçurumdan atarak öldürmeyi planlamış, bu yüzden de Peygamber Efendimizin bineğini çeken Ammâr b. Yâsir’e saldırmışlardı. Huzeyfe’nin kıvrak hareketleriyle kurulan pusu atlatılmıştı. Yol esnasında Resûl-i Ekrem, kimseye söylememesi tembihinde bulunarak Huzeyfe’ye münafıkların isimlerini tek tek bildirmişti.¹⁰ Münafıklık endişesi taşıyan Hz. Ömer, münafıkların listesini Resûlullah’ın Huzeyfe b. Yemân’a verdiğini bildiğinden zaman zaman onun yakasına yapışarak yalvarırcasına şunları söylerdi: “Ne olur, de bana! Kimler var o listede?” Huzeyfe de her defasında “Bak Ömer! Bunlar sırdır. Allah’ın elçisi bu bilgileri bana kimseye söylememe şartıyla verdi. Hâl böyleyken sana bunları nasıl derim?” Anlaşılan Huzeyfe’den sır çıkmayacaktı. Bu kez de “O hâlde bari benim o listede yer alıp almadığımı söyle?” diyen Hz. Ömer şu cevapla biraz rahatlamıştı: “Hayır, sen yoksun!” Ancak bu konudaki kaygısı devam eden Hz. Ömer,

⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 4: 251; İbnü’l-Cevzî, *Sıfatü’s-saife*, 220.

¹⁰ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 4: 252; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 260.

hilafeti döneminde vali olarak tayin ettiği isimler için aralarında münafık olup olmadığını öğrenmek üzere “Huzeyfe! Ne olur, söyle! Bunların arasında münafık var mı?” sorusunu sormuştu. Başta söylemeyen Huzeyfe, yoğun ısrarların neticesinde isim vermeksizin aralarında birinin bu nitelikte olduğunu ifade etmişti. Hz. Ömer bunun üzerine ciddi bir tahkikat yaptırmış ve sonunda o şahsı bulup görevden almıştı.¹¹ Ayrıca Hz. Ömer, ser verip sır vermeyen Huzeyfe’den laf çıkmayacağını anladığından, pratik bir çözüm olarak herhangi bir cenaze olduğunda gizlice Huzeyfe’yi gözlemiş, onun katıldığı cenaze namazlarını kılmış; katılmaması hâlinde ise bu durumu ölenin münafık olduğuna işaret saydığından kılmamıştır.¹²

Allah Resûlü’nün, hakkında “Size ne söylerse onu doğru kabul ediniz!”¹³ buyurduğu ve diğer sahabilerin bilmediklerini kendisiyle paylaştığı Huzeyfe ashab-ı kiram arasında “Sır Sahibi” olarak da tavsif edildi.¹⁴ Sezgisi çok kuvvetli, hatta olayların hangi şartlarda ve ne şekilde cereyan edeceğini önceden hissetmesi münasebetiyle sahabiler, özellikle şahıslar ve fitneler hakkında onunla istişareler yaparlardı. Muhtemel fitneler karşısında Müslüman’ın tavrını da kendisinden nakledilen şu nasihati aracılığıyla öğreniyoruz: “Fitnelerden uzak durunuz! Sakın ola fitneye bulaşmayınız! Zira fitne, yoluna çıkanları selin çer çöpü götürmesi gibi önüne katıp sürükler. Geldiği zaman da açık olarak kendini göstermez. Öyle ki cahil bir kimse, içinde bulunduğu hâl için ‘Bu fitne değil, şüpheli bir durumdur!’ diyebilir. Gelirken de kendini gidiyor gibi gösterebilir. Böylesi bir fitneyi gördüğünüzde

¹¹ İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 260.

¹² İbn Abdülberr, *el-İstî‘âb*, 1: 335; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 260.

¹³ Tirmizî, “Menâkıb”, 108.

¹⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 4: 251; İbn Abdülberr, *el-İstî‘âb*, 1: 335; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2: 40.

evlerinize kapanınız, kılıçlarınızı kırınız, yaylarınızın tellerini koparınız!”¹⁵ Yine bir defasında “Fitnenin durak yeri olan ortamlardan uzak durunuz!” tavsiyesinde bulunması üzerine fitnenin çok olduğu durak yerlerinin nereler olduğu sorulunca Huzeyfe şu cevabı vermiştir: “İdarecilerin kapılarıdır. Zira bir kimse bir idarecinin huzuruna girer, yalanı yorumlamak suretiyle tasdik eder, onda bulunmayan şeyleri de ona mal ederek anlatır.”¹⁶ Huzeyfe'nin şu ifadesi de gayet manidardır: “İnsanlar öyle bir dönemde yaşayacaklar ki akıllı, nazik ve ağırbaşlı bildikleri kimselerin kalbinde bile arpa tanesi kadar dahi iman bulunmayacak.”¹⁷

Huzeyfe, valilik yaptığı dönemde de halktan biri olarak yaşadı ve konfordan uzak mütevazı bir hayat sürdü. Hz. Ömer hilafeti döneminde vali olarak tayin ettiği Huzeyfe'yi Medâin'e gönderirken yazdığı bir fermanı halka iletmesini söyledi: “Gönderdiğim valinin emirlerine uyunuz! Her isteğini yerine getiriniz!” Şehrin eşrafı, Medâin'e vardığında karşılamaya geldikleri Huzeyfe'yi hayvanı üzerinde bir parça kuru ekmek ve etrafında azıcık et bulunan bir kemikle gördüler. Ferman gereği ne istediği sorulunca yeni vali tebessüm ederek şunları dile getirdi: “İçinizde bulunduğum müddetçe açlığımı giderecek kadar günlük yiyecek ile binek hayvanım için yem verirsiniz kâfidir.”¹⁸

Hz. Ömer, tayin ettiği diğer valiler gibi Huzeyfe'nin de durumunu soruşturdu. Her açıdan değişikliğin olup olmadığını takip etti. Uzun süre idarecilik vazifesini yürüten Huzeyfe, Medine'ye döndüğünde -maddi imkânı bakımından- Medâin'e nasıl gitmişse aynı hâliyle geldi. Bunun üzerine Hz.

¹⁵ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 273-274.

¹⁶ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 277; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 221.

¹⁷ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 271; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 261.

¹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 253-254; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 220; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 261.

Ömer onu bağrına bastı, kucakladı ve hissettiklerini duygu yüklü şu cümleyle ifade etti: “Ey Huzeyfe! Sen benim kardeşimsin; ben de senin kardeşimim!”¹⁹

Medâin’de bulunduğu sıralarda, Huzeyfe’ye Allah Resûlünü görememiş bir grup sohbet ortamında Peygamber Efendimiz dönemiyle ilgili sorular soruyorlardı. İçlerinden biri “Keşke biz de Resûlullah zamanında yaşasaydık! Biz de sizin gibi olsaydık! Allah Resûlünün önünde, arkasında yanında, sağında, solunda savaşırdık. Ona yardım ederdik.” dediğinde “Gerçekten bunu yapabilir miydiniz?” demek suretiyle Hendek Savaşı günlerinde yaşadığı zor zamanlardan bahsetmişti. Huzeyfe onlara o günlerin zannedildiği gibi kolay zamanlar olmadığını, Hendek Savaşı günlerinde yaşadığı cesaret ve soğukkanlılık isteyen tecrübesini anlatarak cevap vermişti.²⁰

Huzeyfe, Kur’an-ı Kerim konusunda oldukça hassasiyet sahibiydi. Katıldığı Azerbaycan ve Ermenistan Seferi sırasında Iraklı ve Suriyeli Müslüman askerler arasında cereyan eden Kur’an okuma tartışmaları sebebiyle Hz. Osman’ı uyarmış, gördüğü tehlikeyi bertaraf etmesi için mushafı istinsah etmesini (çoğaltmasını) önermişti. Böylece halife, istinsah faaliyetleri çerçevesinde çoğaltılan mushafları belli merkezlere göndermiştir.²¹ Kur’an tarihinin önemli hadiseleri arasında yer alan bu faaliyette Huzeyfe’nin önemli hizmeti olmuştur. Huzeyfe’nin yüksek kavrayış gücü sayesinde gelişme ve sürpriz hadiseler karşısında süratle fikir üretmek meseleleri çözmeye kabiliyetini haiz oluşu Kur’an’a hizmet bağlamında da değerlendirilmelidir.

¹⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 4: 254; İbnü’l-Cevzi, *Sıfatü’s-safve*, 220; İbnü’l-Esir, *Üs-dü’l-gâbe*, 261.

²⁰ Müslim, “Cihâd”, 99.

²¹ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t-târih*, 3: 8-9.

Huzeyfe b. Yemân 36/656 yılında hastalanıp yatağa düştü. Rahatsızlığını duyup ziyaretine gelen yakınlarına ve sevenlerine şunları söyledi: “Kefenim için fazla masraf etmeyiniz! Eğer Allah katında bir değerim varsa bana sizin saracağınızdan daha kıymetlisi verilir. Değilse daha kötü şeylere hazırlanmalıdır.”²² Yanında bulunanlar bu sözlerinin ardından gözyaşlarını tutamayan peygamber sırdaşına neden hıçkırıklara boğulduğunu sordular. Cevap mahiyetindeki şu ifadeleri Huzeyfe b. Yemân'ın bu dünyadaki son sözleri oldu: “Dünyadan ayrıldığıma üzüldüğümünden dolayı ağlamıyorum. Zira ölüm benim için daha iyidir. Fakat Allah'ın rızasına uygun olarak yaşayıp yaşamadığımı kesin olarak bilmiş değilim. Allah'ım! Seni ne kadar çok sevdiğimi biliyorsun! Ben fakirliği zenginliğe, tevazuyu şan-ı şöhrete, sükûtu ise büyükmeye tercih ettim. Artık sen bilirsin. Sana kavuşmamı hayırlı ve mübarek kıl!”²³

²² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 257; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-sa'fve*, 221.

²³ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 261.

HİKMETİN BEDENE BÜRÜNMÜŞ HÂLİ: EBÜ'D-DERDÂ

Medine’de, şehrin önemli ticaret erbabı arasında sayılan ve farklı bölgelerden getirdiği güzel kokuları sattığı için civarın en seçkin attârı kabul edilen bir şahıs yaşıyordu. Gerek şehrin sakinleri gerekse çeşitli vesilelerle Medine’ye gelen misafirler, alışverişte güvenilirliği ve dürüstlüğüyle tanınan bu tüccarı tercih ederlerdi. Medine’nin en işlek dükkânına sahip olan bu şahıs, işine o kadar odaklanmıştı ki gözünü ticaretten başka hiçbir şey görmezdi. Akli fikri hep ticaretle olduğundan Peygamber Efendimizin Medine’ye hicreti dahi onun gündeminde yer etmemişti.

Medine’de maddi durumları yerinde olan müşrikler kendilerine özel putlar edinir ve bunlara evlerinde özel köşe tahsis ederlerdi. Kazancı hayli iyi olan bu tüccar da şirk içinde bir hayat sürdürdüğünden özel bir put edinmişti. Evinin en güzel köşesine yerleştirdiği ve üzerini özel bir örtüyle örttüğü bu puta sabahları işe giderken ve akşam döndüğünde tazimde bulunurdu. Şirkinde oldukça büyük direnç gösteren bu tüccarın en yakın dostu ise Müslümanların önde gelen

simalarından Abdullah b. Revâha idi. Abdullah, bu hâline üzüldüğünden sık sık dostunu ziyarete gider, iman ile buluşturup içinde bulunduğu şirk bataklığından onu kurtarmak için büyük çaba harcardı. Zaman zaman “Taptığın bu putlar var ya, kendilerine gelen zararı dahi engelleyemiyorlar. Nasıl olacak da başkalarına gelecek zararı önleyebilecekler? Bunların kendilerine hayrı yok ki başkasına faydası olsun!” diyerek dostunu ikna etmeye çalışırdı. Ancak inatçı arkadaşı, her defasında mevzuyu en iyi bildiği konu olan ticarete getirir, Abdullah'ın hakikatleri anlatmasını sabote ederdi.

Bedir Savaşı hazırlıklarının yapıldığı sıralarda, gerçekleri anlatma konusunda her fırsatı ganimet bilen Abdullah yine dostunun yanına gidip bir umutla onu imana davet etti. Ancak bu şahıs her zamanki gibi hakikat çağrısına kulaklarını tıkamakla kalmadı, Abdullah'ı Bedir'e katılmaktan vazgeçirmeye de çalıştı. Can dostu Abdullah, iman etmeye yanaşmayan arkadaşına o kadar öfkelenmişti ki tehdit içeren şu sözleri söylemeden edemedi: “Bak dostum! Ben şimdi gidiyorum. Ancak savaşta ölmez de sağ kalırsam sana yapacağımı ben biliyorum!” Abdullah, Bedir öncesinde olduğu gibi savaş sırasında da dostunun imanla şereflenmesi için gözyaşlarıyla dualar etti.¹

Bedir sonrasıydı. Günlerden bir gün Abdullah ziyaret etmek üzere dostunun evine vardı. Evin hanımı, eşinin işten henüz dönmediğini, ancak gelmek üzere olduğunu söyledi ve misafirini eve davet etti. Salonda oturup ev sahibinin gelmesini beklerken gözüne özel köşesinde bulunan put takıldı. Aklı başında bildiği dostunun böyle cansız bir ağaç parçasına tapınmasına bir türlü anlam veremiyordu. Kendine hâkim olamayıp hiddetle karşısında hareket etmekten dahi aciz olan puta sertçe vurdu. Put gürültüyle yere düşüp

¹ Yıldırım, *En Güzel Örneğin En Güzel Örnekleri*, 1: 429.

parçalandı. Misafir bulunduğu evde daha fazla duramayacaktı. Dostuna mesaj vermek amacıyla da kırdığı putun her bir parçasını evin farklı odalarına koydu ve ev sahibi gelmeden önce habersizce oradan ayrıldı. Bedir Savaşı öncesinde söylediği gibi yapacağını yapmıştı. Çok geçmeden evine dönen ev sahibi, misafirin salonda olduğunu eşinden öğrendi. Özlediği can dostunu görmek için sabırsızlanıyordu. Bu duyguyla salona girdiğinde gördüğü tablo onu şoke etti. Gözü gibi sakındığı putu parçalanmış durumdaydı. Misafiri de ortada yoktu. Öfkeden deliye dönmüştü. Meseleyi anlamıştı. Bu işin sorumlusu olan dostunu bulacak ve bunun hesabını ona soracaktı. Derhâl Abdullah'ın evine gitmek üzere yola çıktı. Aslında akıllı biri olan ancak şirkin hakikati görmesini engellediği bu şahıs, kızgın da olsa yolda düşünme fırsatı buldu. Tapındığı put, kendisini parçalayan bir insana karşılık verememiş, bu saldırıyı önleyememişti. Demek ki onun kendine bile hayrı yoktu. Dostu haklıydı anlaşılan... İç dünyasında muhasebesini yaptı, şüpheler birbirini takip etti. Yol boyunca kendini sorguladı. Evden ayrıldığında içinde bulunduğu öfkeli hâlden eser yoktu. Sanki biraz evvel ateş püsküren o değildi. Sakinleşmişti. Artık telkine bile hacet yoktu. Dostunun bu durumuna şahit olduğunda mutluluktan kabına sığmayan ve nihayet emeğinin karşılığını gören Abdullah'ın dudaklarından sevinçle şu sözler dökülmüştü: “Dostum! Bir gün mutlaka iman edeceğini biliyordum. Bugüne kadar arkadaşımydın. Artık kardeşimsin!”² Arından beraberce Allah Resûlü'nün yanına gittiler. Getirilen kelime-i tevhid ile birlikte yepyeni bir sayfa açıldı. Bu yeni mümin, evine döndüğünde Müslüman olduğu haberini ve sevincini eşiyle paylaştı. Aslında daha önce imanla buluşan, ancak kocasından çekindiği için Müslümanlığını gizleyen

² Yıldırım, *En Güzel Örneğin En Güzel Örnekleri*, 1: 431.

eşi, nicedir kocasının imana erebilmesi için dua ediyordu. Duaları kabul edilmişti artık.

Medine'nin Hazrec kabilesine mensup olan bu tüccarın asıl adı Uveymir/Amr b. Zeyd b. Kays'tır.³ Ancak o, çok kıymetli bir şahsiyet olan büyük kızı Derdâ'dan dolayı bu künyeyi almış ve isminden ziyade "Ebü'd-Derdâ" lakabıyla şöhrat bulmuştur. Hicretten iki yıl sonra İslam ile şereflenen Ebü'd-Derdâ, ailesi içinde en son Müslüman olan kişidir. Ayrıca ensardan en son iman eden kişi olarak da nitelendirilmiştir.⁴ Uhud Savaşı'nda sergilediği cesaret ve kahramanlık sebebiyle Allah Resûlü onu şu şekilde methetmiştir: "Uveymir (Ebü'd-Derdâ), hafif teçhizatlı ne güzel bir süvaridir!"⁵

İman etmesinin ardından, şirkte heba ettiği yılları telafi için Suffe'ye dâhil olan Ebü'd-Derdâ, zamanının çoğunu burada ilim öğrenerek geçirdi. Önceleri ticaretle meşgulken Müslüman olduktan sonra hem ticareti hem de ibadeti bir arada yürütemediğini, bu yüzden de tercihinin ilim ve ibadetten yana kullandığını şu ifadelerle dile getirmiştir: "Bir kalpte iki sevda olmuyor. Ben size 'Ticaret haramdır.' demiyorum. Lakin hem ticareti hem öğrenmeyi birlikte yürütemediğim için ben ilmi tercih ediyorum."⁶ Ebü'd-Derdâ, yaptığı bu seçimle kendini ilim ve ibadete adadı. Artık boşa geçen yıllarını telafi etmeliydi. Nüzulüne şahit olamadığı ayetlerin hepsini kısa zamanda ezberledi. Bu çerçevede onun, Kur'an'ın tamamını hıfzederek Hz. Peygamber'e arz ettiği (okuduğu) ifade edilmiştir.⁷ Böylece Ebü'd-Derdâ sahabe arasında mühim bir yer edindi. Ashab-ı kiram bu ilim ehlinin

³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 351; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 2: 1227; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 974.

⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 351.

⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 352.

⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 396; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 209.

⁷ ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 2: 336.

azmine gıptayla baktı. Onu hayranlıkla takip edenlerden biri olan Ebû Zer şu sözleri söylemiştir: “Ey Ebü'd-Derdâ! Şu an ne yeryüzü senden daha âlim birini üzerinde taşıyor ne de gökyüzü senden daha âlimini altında gölgelendiriyor!”⁸

Âlim, arif, hikmet sahibi ve mütefekkir nitelikleriyle saha-be içinde seçkin bir konumda bulunan Ebü'd-Derdâ hakkında Allah Resûlü şu ifadelerde bulunmuştur: “Ümmetimin en âbidî, en müttakîsi, en hakîmi Ebü'd-Derdâ'dır.”⁹ Onun, ibadete ne derece düşkün olduğunu şu ifadesinden anlayabiliriz: “Üç şey olmasa bir gün bile yaşamayı istemezdim. Bunlar; sıcak ve uzun günlerde Allah için oruç tutup susuz kalmak, gece ortasında Allah için secde etmek ve meyvelerin iyisi arandığı gibi sözlerin de iyisini arayan kimselerle sohbet etmektir.”¹⁰ Öte yandan Ebü'd-Derdâ bu ilmî seviyeyi yakalama sürecinde bazı sorumluluklarını zaman zaman ihmal etmesinden dolayı Resûlullah tarafından ikaz da edilmiştir.¹¹

Bildikleriyle amel etmesi Ebü'd-Derdâ'yı çok mümtaz bir şahsiyet kılmıştır. İlmiyle âmil olmayı her şeyden önde tutup bunun ehemmiyetini birçok sözünde dile getirmiştir. Bunlardan biri şu şekildedir: “Kimin ilmi artarsa ağrısı sancısı da artar. Benim en korktuğum şey, kıyamet gününde bana, ‘İlim öğrendin mi?’ diye sorulup ‘Evet’ dememden sonra ‘Öğrenmene rağmen neden gereğini yerine getirmedi?’ şeklinde soru yöneltilmesidir.”¹² “Bu yüzden faydasız ilimden, doymayan nefisten kabul olunmayan duadan Allah'a sığınırım.”¹³ Yine Ebü'd-Derdâ, ilim-amel münasebetinin

⁸ ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 2: 343.

⁹ Ebu'l-Kâsım Sîkatüddîn İbn Asâkir, *Târihu medineti Dimaşk*, thk. Muhibbüddîn Ebû Saîd Ömer (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1995), 47: 112.

¹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 357.

¹¹ Buhârî, “Nikâh”, 1; Müslim, “Nikâh” 5; Nesâî, “Nikâh” 4.

¹² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 355.

¹³ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 226.

önemini şu ifadeyle altını çizerek vurgulamıştır: “Allah’ın kendisine öğrettiği halde öğrenmemiş kimseye bir defa, öğrenip de amel etmeyene ise yedi defa yazıklar olsun!”¹⁴ Cübeyr b. Nüfeyr’in naklettiği şu olay Ebü’d-Derdâ’nın bu konudaki hassasiyetini açıkça göstermektedir. Buna göre Kıbrıs’ın fethi gerçekleştiğinde, sefere bizzat iştirak eden Ebü’d-Derdâ bir köşeye çekilmiş ağlamaktadır. Merakla yanına yaklaşan Cübeyr, Allah Müslümanları aziz; kâfirleri de zelil kılmışken, müminlere zafer bahşetmişken onun ne sebeple ağladığını sormuştur. Ebü’d-Derdâ gözyaşlarını silerken şu cevabı vermiştir: “Ey Cübeyr! Bugün biz, Allah’a kul olmayı terk eden bir topluluğun, nasıl zelil bir duruma düştüğünü gördük. Yarın, kulluğumuzu yerine getiremeyip de onların durumuna düşmekten korkarım!”¹⁵ Bu bağlamda o, Peygamber Efendimizden işittiği şu duayı dilinden düşürmezdi: “Allah’ım! Senden, senin sevgini ve seni sevenleri sevmeyi ve senin sevgine beni ulaştıracak amelleri dilerim. Ya Rabbi! Senin sevgini nefsimden, ehl-i iyâlimden ve serin sudan daha sevgili kıl!”¹⁶

Son derece mütevazı bir hayat süren Ebü’d-Derdâ hesabını veremeyeceği servete sahip olmaktan korkardı. Hz. Ömer, hilafeti döneminde memurlarını teftiş etmek üzere Şam’a gittiğinde onun bu durumuna gözleriyle şahit olmuştur. Şam valisi başta olmak üzere şehrin bürokratlarının kapılarının kilitli olduğunu, ipekle döşeli odalarda ve konforlu bir yaşam sürdüklerini, buna rağmen şehrin kadısı olan Ebü’d-Derdâ’nın kapısında kilit dahi bulunmadığını ve geleceğin selamını alıp kim olduğunu sormadan içeri kabul ettiğini

¹⁴ İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dimaşk*, 47: 148; ez-Zehabî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 2: 347.

¹⁵ Ebû Nu’aym, *Hilyetü’l-evliyâ*, 1: 213; İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dimaşk*, 47: 186.

¹⁶ Tirmizî, “Daavât”, 72.

görmüştür. Ayrıca halife onu, altında bir keçe parçası bulunan karanlık ve soğuk odasında, üzerinde kendisini soğuktan koruyamayan oldukça ince elbisesiyle gördüğü zaman duygulanmıştır. Şahit olduğu manzara karşısında Hz. Ömer “Ey Ebü'd-Derdâ! Ben seni Medine’de hoş tutmadım mı? Buradaki hâlin nedir böyle?” diye sorduğunda Ebü'd-Derdâ'nın Resûl-i Ekrem'den naklettiği şu cevapla halife bir kez daha sarsılmıştır: “Sizin dünyadan nasibiniz bir yolcunun azığı kadar olsun!”¹⁷

Hak hukuk konusunda ziyadesiyle titiz hareket eden Şam kadısı Ebü'd-Derdâ, bir hüküm verdikten sonra bile aldığı karardan emin olmak için davalıları geri çağırıp onları tekrar tekrar dinlerdi. Şam kadılığına tayin edilince onu tebrik etmek üzere ziyaretine gelenlere şunları söylemiştir: “Beni kadılıktan dolayı mı kutluyorsunuz? Öyle bir uçurumun başına geçmiş bulunuyorum ki orada meydana gelecek herhangi bir ayak kayması Aden’e olan mesafeden daha büyüktür. Eğer insanlar kadılığın taşıdığı sorumluluğu bilmiş olsalardı, bu görevi istemedikleri için sırayla kadılık yaparlardı. Yine eğer insanlar ezanın faziletini bilmiş olsalardı, müezzinlik yapmak için sıraya girerlerdi.”¹⁸

Samimi bir mümin örnekliğini gördüğümüz Ebü'd-Derdâ zaman zaman “Allah'ım! Kalbimin dağınıklığından sana sığınırım!” diye dua ederdi. Öğrencileri merak edip kalp dağınıklığının ne demek olduğunu ona sorduklarında, “Her vadiye malım olsun düşüncesidir. Her işte parmağım olsun arzusudur.”¹⁹ şeklinde aldıkları cevap hepimize bir ders niteliğindedir. “Eğer öldükten sonra neler göreceğinizi bilseydiniz, ne iştahla yemek yiyebilir ne de kana kana bir şey

¹⁷ Tirmizî, “Libâs” 38,

¹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 353.

¹⁹ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 219; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 229.

içebilirdiniz. Dinlenmek için eve girmez, dağlara çıkıp dö-
vüne dövüne hâlinize ağlardınız ve silkelenip meyvesi yenen
bir ağaç olmayı arzu ederdiniz.”²⁰ sözü de onun ne kadar de-
rin düşünceli olduğunun bir göstergesidir.

Ebü'd-Derdân'ın dostluğa çok değer veren bir özelliği var-
dı. Onun, sırf Allah için sevdiği 300 veya 360 arkadaşından
bahsedilir. Bu itibarla o, kıldığı her namazdan sonra secdeye
giderek isim isim bu kimselere dua ederdi. Kendisine mese-
leyi soranlara bir defasında şöyle demişti: “Hiçbir kimse yok-
tur ki kardeşine gıyabında dua etsin de Allah ona ‘Senin için
de aynısı olsun!’ diyen iki melek görevlendirmiş olmasın. Ben
meleklerin bana dua etmesini hiç istemez miyim?”²¹

Ebü'd-Derdâ, Hz. Ebû Bekir döneminde gerçekleşen Yer-
mük Savaşı'nda İslam tarihinin ilk “Ordu Kadılığı” görevini
icra etti. Hz. Ömer ve Hz. Osman devirlerinde de bu va-
zifeyi yerine getirdi.²² Hz. Ömer, bir süre Medine'de kalan
Ebü'd-Derdâ'yı Şam'a vali tayin etmek istedi. Ancak bu ağır
yükü nazikçe geri çeviren Ebü'd-Derdâ, Hz. Ömer'in yoğun
ısrarları neticesinde ise şu teklifte bulunmak zorunda kaldı:
“Beni yönetici olarak görevlendirme! Ancak ben Şam'a yine
gideyim. İnsanlara ilim öğreteyim. Allah'ın kitabını ve Resû-
lullah'ın sünnetini onlara anlatayım.” Sunulan öneriye sıcak
bakan halife, onu bu vazife için Şam'a gönderdi. Ebü'd-Der-
dâ, Şam'a gittiğinde halkı son derece dünyevileşmiş gördü
ve bu duruma oldukça üzüldü. Derhâl mescide toplanma-
larını istediği Şamlılara şu konuşmayı yaptı: “Ey Şam halkı!
Tüketemeyeceğiniz şeyleri biriktirmeye, içinde oturama-
yacağınız binalar inşa etmeye, ulaşamayacağınız emeller

²⁰ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 216.

²¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 352-353; ez-Zehabi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 2:351.

²² Abdullah Aydın, “Ebü'd-Derdâ”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994),
10: 310.

peşinde koşmaya utanmıyor musunuz? Sizden öncekiler de sürekli mal yığıyordu. Uzun hülyalar peşinde koşup sağlam binalar inşa ediyorlardı. Ama ne oldu? Çok geçmeden helak edildiler. Besleyegeldikleri emel ve ümitleri yok oldu. Sağlam binaları viraneye döndü. Bildiğiniz üzere Âd kavmi, Aden ile Umman arasını mal ve evlatlarıyla doldurmuşlardı. Peki, söyleyin bakalım, bugün içinizden kim onların mirasından benden iki dirheme satın almak ister? Ey mal sahipleri! Kendisine karşı sizinle bizim aramızda hiçbir farkın kalmayacağı gün gelmeden önce kendinizi mallarınızla serinletiniz! Ey insanlar! Sizi gaflete düşürecek nimetteki gizli şehvetten korkuyorum. Bu da tıka basa yiyip karnınızı doldurduğunuz hâlde ilim bakımından aç olduğunuz zamandır. En hayırlınız, arkadaşına ‘Gel, ölmeden önce oruç tutalım!’; en kötünüz ise arkadaşına ‘Gel, ölmeden önce yiyip içelim ve eğlenelim!’ diyen kişidir...”²³ Bu sözleri işiten Şamlılar hıçkırıklara boğuldular. Ağlama sesleri mescidin dışından duyuluyordu. İşte bu etkileyici nasihati yaptığı günden itibaren Ebü'd-Derdâ halk arasında dolaşmaya başladı. Bulduğu her fırsatı değerlendirdi. Gelen soruları cevapladı, insanlara bilmediklerini öğretti ve tavsiyelerde bulundu.

İlmî bakımdan birçok alanda adından söz ettiren Ebü'd-Derdâ'nın esasen en önemli özelliği “mukrî” sıfatıyla icra etmiş olduğu Kur'an-ı Kerim öğreticiliğidir. Bu çerçevede “Şam Mukrîi” namıyla şöhret buldu. O, Şam'da iken başlattığı ilmî seferberlik kapsamında -her birinin başına bir öğretici görevlendirdiği onar kişilik gruplara ayırdığı- öğrencilerini sabah namazlarının ardından okutmaya başladılar. Bu esnada kendisi mihrapta oturur veya oluşturulan ders halkaları arasında dolaşmak suretiyle çalışmaları takip

²³ Ebü Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 217-218; İbn Asâkir, *Târihu medineti Dımaşk*, 47: 133.

ederdi. Beklediği seviyeyi yakalayan öğrenciler ise kıraatini ona arz ederlerdi. Ebü'd-Derdâ'nın ders halkalarının sayısı bazı günler 160'ı (1600 kişi) bulurdu.²⁴ Kur'an eğitim tarihinde bu eğitim yöntemini ilk defa onun başlattığı söylenebilir. Bu çerçevede Şam'daki tedris faaliyetlerinin semeresi olarak sayısız hafız yetiştirmiştir.

Peygamber Efendimizin "Ümmetin Hakîmi" olarak tavsif ettiği Ebü'd-Derdâ'nın özellikle Şam'daki hayatı, insanlara eğitim ve nasihat ile dopdolu geçti. Kimi zaman namazın sonunda mescitte, kimi zaman bir namaz çıkışında Şam Mescidi'nin merdivenlerinde, kimi zaman evinin kapısının önünde ya da bir sokak başında verdiği öğütler halkın heyecanını ve ilme olan hevesini daima canlı tuttu. Ebü'd-Derdâ bir hatasını gördüğü kimseye "Kardeşim!" diye hitap ederek tavsiyede bulunurdu. Bu hikmet sahibine göre insanlar, konuşmayı nasıl öğreniyorlarsa konuşmamayı (susmayı) da o şekilde öğrenmeliydi. Gerektiğinde susmak, büyük bir ilimdi. İnsanı cennete veya cehenneme götüren dilinin söyledikleriydi.²⁵ Her sözü paha biçilemez değerde olan Ebü'd-Derdâ bir mesele anlatırken, özellikle hadis-i şerifleri naklederken daima tebessüm ederdi. Bir gün eşi, insanların bu hâlini yadırgamalarından korktuğunu söyleyerek neden gülümsediğini sorduğunda şu cevabı almıştır: "Allah Resûlü de konuşurken tebessüm ederdi."²⁶

²⁴ Müslim b. Mişkem meseleyi şu şekilde ifade eder: "Bir defasında Ebü'd-Derdâ bana, 'Say bakalım, benim yanımda kaç kişi Kur'an okuyor?' diye sorduğunda hemen okuyanları saydım. 1600 küsûr kişiydiler. Her on kişinin başında bir hoca vardı. Ebü'd-Derdâ ise başlarında bulunuyordu. Kim güzel okumayı başarırsa Ebü'd-Derdâ'ya arz ediliyordu." ez-Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 2: 346.

²⁵ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-evliyâ*, 1: 220.

²⁶ ez-Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 2: 351.

Ebü'd-Derdâ'nın, Müslüman'ın ilmî konuda tavrının nasıl olması gerektiğini gösteren şu tavsiyeleri oldukça anlamlıdır: “Müslüman'ın kendi evi, camiden sonra en güzel ibadet yeridir. Kişi kendi evinde diline, namusuna ve gözüne sahip olur. Sakın ola sokaklarda, yol kenarlarında oturmayınız! Oralar sizi meşgul eder, gözünüzü ve zihninizi kirletir.”²⁷ “İlim öğreniniz! Eğer öğrenemeyecekseniz ilim adamlarını seviniz! Eğer sevemeyecekseniz bari onlardan nefret etmeyiniz!”²⁸ Ebü'd-Derdâ bunu dedikten sonra Resûl-i Ekrem'in şu hadisini aktarmıştır: “Ya öğreten olunuz, ya öğrenen olunuz, ya dinleyen olunuz! Sakın dördüncüsü olmayınız! Yoksa helak olursunuz!”²⁹

Ebü'd-Derdâ'nın nasihat verdiği muhatap kitle öğrencileriyle sınırlı kalmamıştır. Çok yakın dostu Selmân-ı Fârisî'ye yazdığı mektuplarda da onun kıymetli öğütlerini görmek mümkündür. Bu mektupların birinde dünyanın ve malının geçiciliğini ifade eden şu tavsiyeleri gayet manidardır: “Ey kardeşim! Sakın, şükürünü eda edemeyeceğin dünya mallarını yığayım deme! Zira ben, Resûlullah'tan bu konuda şunları işittim: ‘Dünyada mal ve servet sahibi olup da Allah'a itaat eden kimse, kıyamet gününde malları önünde olduğu hâlde gelir. Sıratan geçtiği esnada köprünün her esneyişinde -dünyadaki- malı ona ‘Yürü ve korkma! Çünkü sen üzerine gerekeni eda ettin!’ der. Dünyada Allah'a itaat etmeyen mal sahipleri ise malları omuzlarında olduğu hâlde gelirler. Üzerinden geçtiği sırada sıratın her sarsılışında malı -ona- ‘Dünyada iken Allah'ın benim hakkımda sana yüklediği sorumluluğu yerine getirmediğin için vay başına geleceklere!’ der. Ey kardeşim! Sakın Allah Resûlü'nün arkadaşımı diyen

²⁷ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 230.

²⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 354; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 226.

²⁹ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 226.

de aldanma! Zira biz ondan sonra nice yıldır yaşıyoruz ve bu arada neler yaptığımızı da en iyi Allah bilir...”³⁰

İlim ahlakını kendisinde bütün yönleriyle gördüğümüz Ebü'd-Derdâ, Hz. Peygamber'den 179 hadis-i şerif rivayet etmiştir.³¹ Onun, hadis-i şerif aktarmadaki hassasiyeti de dikkat çekecek niteliktedir. Uzak diyarlardan peygamber buyruklarını öğrenmek üzere yanına gelen ilim ehline, riva-yeti naklettikten sonra hatayla ilave ya da eksiklik yapılma ihtimaline karşı “Hadis, bunun gibidir veya buna benzer şekildedir.” cümlesiyle şerh düşerek ilmî tavrını göstermiştir.³² Onun, ilim erbabı olması münasebetiyle Resûlullah'tan ilme dair naklettiği hadis-i şeriflerden birisi şöyledir: “Bir insan ilim elde etmek üzere yola çıkarsa, Allah ona cennete giden bir yol açar. Melekler ilim peşinde koşanlardan hoşnut oldukları için kanatlarını (onun ayakları altına) sererler. İlim sahipleri için yerdekiler ve göktekiler, hatta sudaki balıklar bile onların bağışlanması için Allah'a yalvarırlar. Bir âlimin, sadece ibadet eden bir kimseye üstünlüğü, on dördüncü gecesinde ayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Âlimler peygamberlerin varisleridirler. Peygamberler altın ve gümüş değil, sadece ilmi miras bırakmışlardır. İşte bu ilim mirasına konan kimsenin kısmeti çok büyük demektir.”³³

Tıp ilmine de vâkıf olması itibarıyla hastalığa iyi gelecek ilaçları yaparak Şam'da hastaları tedavi eden hayırsever, cömert, kırgınlıkları yatıştıran, ara bulan, mütebessim, kimseyi incitmediği gibi kimseden incinmeyen Ebü'd-Derdâ, 32/652 yılında hastalanıp Şam'da ruhunu teslim etti.³⁴

³⁰ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 214-215; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 227.

³¹ ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 2: 337.

³² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 352.

³³ Ebû Dâvûd, “İlim”, 1; Tirmizî, “İlim”, 19.

³⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 357; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 975.

ÜMMETİN GÜVENİLİR ŞAHSİYETİ: EBÛ UBEYDE B. CERRÂH

Medine'ye hicretin ardından iki yıl geçmişti. Kureyşlilerin tahammül sınırlarını zorlayan zulümlerinden kurtulmak, en azından rahat bir nefes almak üzere öz yurtlarını terk etmek zorunda kalan Müslümanların, nice acı tatlı hatıralar barındıran evlerine ve sevdiklerine duydukları özlemlerini gönüllerinin en derin yerlerinde yaşattıkları iki yıl... Bu süre Kureyşlilerin kin ve nefretlerini eskisi kadar açığa çıkaramadıkları, işkencelerini önceki şiddetlerinde sergileyemedikleri bir dönem olmuştu. Kur'an'ın "Yevmül-Furkân" olarak tanımladığı Bedir Savaşı'nın şartları oluşmuştu. Nihayet iki ordu Bedir Kuyuları civarında karşılaştı. Baba ile oğlu, abi ile kardeşi karşı karşıya getiren ve trajik olayların yaşanacağı bu savaşta iman uğruna önemli fedakârlık sahneleri sergilendi.

Bedir Günü İslam ordusunda, babası müşrikler tarafında saf tutan bir yiğit vardı. Mücadelenin kıyasıya devam ettiği sıralarda Kureyşlilerin kendisinden çekindiği bu kahraman, babasıyla yüz yüze gelmeyi arzu etmiyordu. Onunla

karşılaşmamak için düşmanla savaş meydanının farklı bölgelerinde çatışyordu. Babasıyla dövüşecek olma ihtimalinin ağır yükünü ruhunda fazlasıyla hissediyordu. Bu yüzden de türlü manevralarla babasından kaçıyor. Babasının birkaç kez tekrarlayan saldırısını çevik hamlelerle savuşturup sadece kendini müdafaa etmekle yetinen delikanlı, ona kılıcını kaldırmamıştı. Evladına zulme ta Mekke'de başlayan müşrik baba ise gittikçe artan öfkesi ve biriken intikam duygusuyla oğlunu kendi elleriyle öldürmeye ant içmişti. Bu nedenle delikanlının peşini bırakmıyordu. Ne yazık ki babasının öteden beri devam edegelen inatçılığı savaş meydanında da tezahür etmişti. Kovalamacayı sürdüren babası bir türlü vazgeçmiyordu. Canına kastettiği öz oğlunu öldürmekte kararlı olduğundan sürekli fırsat kollamıştı. Sonunda istediği olmuştu. Delikanlının artık dikkati dağılmış, düşmana odaklanamaz hâle gelmişti. Yeniden mücadeleye devam edebilmesi için bu engel aşılmalıydı. Artık yapılacak bir şey kalmamıştı. En sonunda babasına, “Baba! Yalvarırım yaklaşma bana! Önümden çekil, beni sıkıştırmaktan vazgeç! Zorlama beni! Savaş meydanında baba oğul olmaz, bunu bilesin! Ölümün benim elimden olsun istemiyorum. Ancak mecbur bırakırsan orasını sen bilirsin.” dedi. Sahne kesinlikle çetin bir imtihan arz ediyordu. Delikanlı tüm bu sözlere rağmen vazgeçmeyen, aksine daha da saldırganlaşan müşrik babasını tek bir darbeye öldürmek zorunda kaldı. Doğduğu gün kurbanlar kesen, tarifsiz sevinçle evladı adına törenler tertip eden babasının hayatına tek bir kılıç darbesiyle son vermişti. Varlık sebebi olan babasının kanını döktüğü için çok üzülmüştü. Bu durum üzerine gönüllere su serpen şu ayet nazil oldu: “(Ey Peygamber!) Allah’a ve ahirete gerçekten inanan bir topluluğun Allah’a ve elçisine başkaldıran

¹ el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 297; Ebû Nu’aym, *Hilyetü’l-evliyâ*, 1: 102; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 615.

kimselerle iş birliği yaptıklarına şahit olamazsın. İsterse onlar kendi babaları, çocukları, kardeşleri ve aşiretleri olsunlar. Çünkü Allah, o müminlerin kalplerine imanı nakşetmiş, lütuf ve inayetiyle onları desteklemiştir. Allah, onları içinde derelerin çağıldadığı cennetlere yerleştirecektir. Onlar orada temelli kalacaklardır. Allah onlardan; onlar da Allah'tan hoşnutturlar. İşte onlar, Allah'tan yana olan kimselerdir. İyi bilin ki kurtuluşa erip umduklarına kavuşanlar sadece Allah'tan yana olanlardır.”²

Hiz. Peygamber tarafından henüz hayattayken cennetle müjdelenen on sahabe (aşere-i mübeşşere) arasında yer alan³ bu fedakâr isim Ebû Ubeyde b. Cerrâh'tır. Asıl adı Âmir b. Abdullah b. el-Cerrâh el-Fihri olup dedesine nispetle Ebû Ubeyde b. Cerrâh olarak şöhret bulmuştur.⁴ Ebû Ubeyde; ticaret, binicilik, ok atma, kılıç kullanma gibi alanlarda yetişmiş ve dönemin entelektüel bakış açısına sahip simaları arasında yer almıştır. Cahiliye Dönemi'nde Kureyşliler, Mekke'de okuma yazma bilen birkaç isim arasındaki Ebû Ubeyde'ye bu yüzden saygı duyarlardı. Müslüman olduğunda, annesi Ümeyme bint Ğanem evde sessizliğe bürünen, çoğu zaman da dostlarıyla buluşma bahanesiyle evden gitğinde uzun süre dönmemesinden dolayı oğlunun hâlinde endişe eder olmuştı. Sonraları gerçekleri öğrenen annesi de İslam ile şereflendi. Babası ise iman ettiğini duyduğu andan itibaren oğluna eziyet etmeye başladı. Ebû Ubeyde, işkencenin ardı arkası kesilmeyince Habeşistan'a hicret etmek zorunda kaldı.⁵

² Mücadele, 58/22.

³ Ebû Dâvûd, “Sünne”, 8; Tirmizî, “Menâkıb”, 25; İbn Abdülberri, *el-İstî'âb*, 2: 793.

⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 379; İbn Abdülberri, *el-İstî'âb*, 2: 792-793; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 614.

⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 379; İbnü'l-Cevzi, *Sıfatü's-safve*, 134.

Diğer sahabiler gibi Ebû Ubeyde de Allah Resûlü'nün üzülmesine, kılına zarar gelmesine dayanamazdı. Uhud Günü Ayneyn Tepesi'ndeki bir anlık gaflet sonucu İslam ordu-sunda bir karmaşa vuku buldu. Ebû Ubeyde bu hengâmede canları pahasına Resûlullah'ı koruyan bir avuç kahramandan biriydi. Ancak tüm çabalarına rağmen, uzaktan hedefine taş atma konusunda yeteneğiyle bilinen ve Peygamber Efendimizi öldürmeye yemin eden Utbe b. Ebû Vakkâs isimli müşriğin attığı taş Resûl-i Ekrem'in ön dişlerinin ikisini kırdı ve alt dudağını yaradı. Yine Allah Resûlü'nün canına kasteden İbn Kamîe adlı müşrik ise yanına kadar yaklaştığı Hz. Peygamber'in miğferini sert bir kılıç darbesiyle parçaladı. Parçalanan miğferin iki demir halkası Peygamber Efendimizin mübarek yanaklarına battı. Canı öylesine yandı ki yüzü al kanlara boyanan ve kan kaybeden Resûlullah dizleri üzerine çömeldi. Allah Resûlü'nün yüzüne saplanan miğferin demir halkaları derinde olduğundan onları çıkarmak zor görünüyordu. Ebû Ubeyde, halkaları eliyle çıkarmanın Hz. Peygamber'in canını daha fazla yakacağını düşündüğünden dişlerini bir kerpeten gibi kullanarak halkaları tek hamlede çıkarmalıydı. Öyle de yaptı. Yere uzanan Resûl-i Ekrem'in başucunda durup dizüstü çökerek önce sağ yanağındaki halkaları dişleriyle sıkıca kavrayıp hızlıca çekti. Halka kurtulmuştu, ancak Ebû Ubeyde'nin ön dişlerinden biri de halkayla birlikte yere düşmüştü. Ebû Ubeyde çıkardığı halkayı bir tarafa bıraktı. Yüzünde ve ağzında oluşan kanları sildi. Bu hâli gören Hz. Ebû Bekir dayanamadı ve ikinci halkayı çıkarma işlemini kendisine bırakmasını istedi. Ancak Ebû Ubeyde başladığı işi bitirmeliydi. Bu kez Hz. Peygamber'in sol yanağındaki halkaya yöneldi, onu da dişleriyle sıkıca kavradı, tek hamlede ve hızlı bir şekilde çıkardı. Bu sefer de ön dişlerinin diğerini kaybetmişti. Kırılan iki diş sebebiyle ağzından kanlar boşalan Ebû Ubeyde, bir yandan Allah

Resûlû'nün durumuna gözyaşı döküyor diğer yandan da yüzündeki kanları siliyordu. O günden itibaren Ebû Ubeyde ön dişleri olmadan hayatına devam etti.⁶ Bu nedenle o, Kur'an-ı Kerim okurken ve konuşurken bazı harfleri çıkaramazdı. Araplar, ön dişleri olmadığı için "hetem" dedikleri kimseleri kınarlardı. Ancak Ebû Ubeyde bu sebeple hiç kimse tarafından ayıplanmadı. Hz. Ebû Bekir, "O hetemlerin/gediklerin en güzeliştir."⁷ demek suretiyle bu özellikteki kişiler içinde en kıymetlisinin Ebû Ubeyde olduğunu dile getirmişti. "Dişsizlik insanı çirkinleştirir. Lakin Ebû Ubeyde, Uhud'da kaybettiği dişlerinden sonra çok daha güzelleşmişti."⁸ diyen sahabeden bazıları, Allah Resûlü uğruna dişlerini feda eden Ebû Ubeyde'den sitayişle bahsetmiştir.

"Ebû Ubeyde ne güzel bir insandır!"⁹ buyurmak suretiyle ona değer verdiğini izhar eden Resûlullah, "Her ümmetin emini vardır. Bu ümmetin emini de Ebû Ubeyde'dir."¹⁰ ifadesini sahabe arasında çok defa kullanmıştır. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer başta olmak üzere kendisini sevip sayan ashab-ı kiram da Ebû Ubeyde'den "Emînü'l-Ümme/Ümmetin Emîni" sıfatıyla bahsetmiştir. Bu çerçevede Hz. Ebû Bekir, hilafeti döneminde Şam'a göndereceği İslam ordusunun başına kumandan olarak Ebû Ubeyde'yi tayin etmiştir. Onunla helalleştikten sonra veda vakti geldiğinde Ebû Ubeyde'ye dönüp şunları söylemiştir: "Ey Ebû Ubeyde! Senin, Hz. Peygamber'in nazarında ne kadar kıymetli olduğunu ve senin üzerine nasıl titrediğini bilirim. Allah Resûlû'nün senin hakkında söyledikleri yanında benim söyleyeceklerim boş

⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 380.

⁷ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 134; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 614.

⁸ İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 2: 793; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 614.

⁹ Tirmizî, "Menâkıb", 32; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 381; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 134.

¹⁰ Buhârî, "Fezâilü Ashâbi'n-Nebi", 21; Müslim, "Fezâilü's-Sahâbe", 53; Tirmizî, "Menâkıb", 33.

laf kalır. Ancak Allah'a yemin ederim ki muhacirler ve diğer insanlar arasında senden daha adil hiç kimse tanımıyorum. Buna Ömer de dâhildir. Benim nezdimde bu hususta Ömer asla senden önce gelmez. Belki aynısınız.”¹¹ Bu durum, Ebû Ubeyde'nin sahabe arasındaki önemli yerine işaret eder niteliktedir.

Hız. Ömer de çok sevdiği Ebû Ubeyde'ye saygıda kusur etmez, ilmine ve fikirlerine değer verdiğinden ona muhalefette bulunmazdı. Hız. Ömer, hilafeti sırasında teftiş amacıyla Tebük Vadisi'nde bir kasaba olan Serğ'e gitmiş ve burada Şam'da veba salgınının ortaya çıktığını öğrenmişti. Alınan istişare kararına göre daha ileri gitmeyecek, buradan Medine'ye dönecekti. Dönerken de kıymet verdiği Ebû Ubeyde'yi beraberinde götürerek onu bu hastalıktan korumayı planlamıştı. Hız. Ömer, acilen oradan ayrılıp geri dönmesini istediye de Ebû Ubeyde “Başında bulunduğum askerden ayrılmak istemiyorum. Allah'ın emri ne ise o olur.” diyerek geri dönmeyi kabul etmedi. Hız. Ömer çaresiz bir şekilde dostunun elini öpüp gözyaşlarıyla ona sarılarak vedalaşmak zorunda kaldı.¹² Hız. Ömer yine bir gün bir sohbet esnasında yanındaki sahabilerden dilekte bulunmalarını istemişti. Sohbet meclisinde bulunanların bazıları oda dolusunca parası, bazıları çok altını, bazıları da çok mücevheri olmasını ve bunları Allah yolunda harcamak üzere dilekte bulunmuşlardı. Hız. Ömer ise “Ben bunlar yerine buraların Ebû Ubeyde b. Cerrâh gibi dostlarla dolu olmasını ne çok isterdim.” diyerek ona olan özlemini dile getirmişti.¹³

¹¹ Ebû İsmail Muhammed b. Abdullah el-Ezdî, *Fütûbu's-Şâm*, thk. Ensign W. N. Lees (Kalküta: 1854), 12-13.

¹² ez-Zehabi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1: 15.

¹³ el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 294; Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-evliyâ*, 1: 102; İb-nü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 135.

Peygamber Efendimiz, ilim öğrenmek isteyenleri zaman zaman iyi bir Kur'an hafızı olan Ebû Ubeyde'ye¹⁴ yönlendirdi. Nitekim Ebû Sa'lebe bir gün Allah Resûlü'ne gelip kendisini irşad edecek birisine göndermesini istedi. Resûlullah da ona, "Ben seni hem ilmini hem de ahlakını güzelleştirecek birisine yolluyorum." buyurarak Ebû Ubeyde'ye gitmesini söyledi.¹⁵ Yine Yemenliler (Necrânlılar) de kendilerine sünneti ve İslam'ı öğretecek güvenilir bir muallim talep ettiklerinde Hz. Peygamber, Ebû Ubeyde'nin elinden tutarak "Gördüğünüz bu kişi, bu ümmetin en güvenilir şahsiyetidir." buyurdu ve akabinde onlara Ebû Ubeyde'yi gönderdi.¹⁶ Öyle ki Resûl-i Ekrem'in bu sözleri sarf ettiği esnada, sahabe hep birlikte dikkat kesilmişti. Peygamber Efendimiz "Size, tamamen güvenilir bir kimse gönderiyorum." ifadesini üç kez kullanmıştı.¹⁷ Bu sahneyi gıptayla takip edenlerin başında Hz. Ömer geliyordu. Olayın öncesiyle ilgili olarak yaşadıkları Hz. Ömer'in penceresinden şu şekildedir: Necrân Hristiyanlarından bir heyet gelip Allah Resûlü'nden güvenilir bir rehber talep etmiş, Resûlullah da "Yarın öğle namazından sonra ashabım arasından güvenilir birini size rehber olarak görevlendireyim." buyurmuştu. Bu sözleri duyan ve "Anılan özelliklerde olmayı ne çok arzu ederdim." diyen Hz. Ömer öyle heyecanlanmıştı ki ertesi günü zor getirebilmişti. O gece gözüne bir damla uyku girmemiş, bahsedilen gün öğle namazına erkenden gidip Peygamber Efendimizin kendisini kolayca fark edeceğini düşündüğü en ön safta yerini almıştı. Namazı kıldıran Resûl-i Ekrem, cemaate dönerek gözleriyle birini aramıştı. Hz. Ömer, sürekli hafifçe kalkar gibi yaparak Hz. Peygamber'in kendisini görmesini sağlamaya yönelik

¹⁴ ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1: 8.

¹⁵ et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 1: 157.

¹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 381; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 134.

¹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 381.

büyük çaba sarf etmişti. Ancak Hz. Ömer'in bu gayreti bey-hûdeydi. Allah Resûlü, iki saf arkada bulunan “Ümmetin Emîni” olarak tavsif ettiği Ebû Ubeyde'yi çağırırdı ve bu görevi ona tevdi etti.¹⁸

Sahabe arasında idarecilik vasfı, derin kavrayış kabiliyeti ve dirayetiyle tanınan Ebû Ubeyde'ye, gerek Hz. Ebû Bekir gerekse Hz. Ömer tarafından halifelğe en layık kimse olarak bakıldı. Benzer görüşü Hz. Âişe validemizden gelen rivayet de teyit eder mahiyettedir. Buna göre Hz. Âişe'ye “Eğer Allah Resûlü yerine birini bıraksaydı o kim olurdu? diye sorulduğunda Hz. Âişe önce Hz. Ebû Bekir, ardından Hz. Ömer'in ismini zikretmiş, üçüncü olarak da “Ebû Ubeyde iyidir.” demek suretiyle onun adını vermiştir.¹⁹ Bir başka rivayete göre de Hz. Âişe validemiz, kendisine yöneltilen “Sahabe içinde Hz. Peygamber'e en sevgili olan kimdir?” sorusunu “Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde'dir.” şeklinde cevaplamış, daha sonra kim olduğu sorulunca ise sükût etmiştir.²⁰

Ebû Ubeyde, ömrü boyunca son derece sade ve mütevazı bir hayat sürdü. Şam valisi iken Şam ve civarında ortaya çıkan veba salgınını yerinde incelemek üzere Şam'a gelen halife Hz. Ömer kendini karşılayanlara “Benim kardeşim Ebû Ubeyde nerede?” diyerek dostunu sormuştu. Ebû Ubeyde kısa bir süre sonra halifenin yanına geldiğinde Hz. Ömer “Ey Ebû Ubeyde! Beni evine misafir etmeyecek misin?” diye sordu. Aslında bu, bir teftiş vesilesiydi. Halife böylece Şam valisinin yaşam standardını görmek istiyordu. Ebû Ubeyde, evinin şartlarının halifeye ağır geleceğinden endişe ettiğini söylese de Hz. Ömer ısrarcı oldu. Beraberce evine gittiler.

¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1: 18; İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, 27: 462-463.

¹⁹ Müslim, “Fezâilü's-Sahâbe”, 1.

²⁰ Tirmizî, “Menâkıb”, 14; ez-Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1: 10.

Hız. Ömer, Ebû Ubeyde'nin evinde üzerine yattığı bir keçe, kılıç, zırh, bir yemek kabı ve su kırbaşı gibi bazı ev eşyaları gördü; ona bunlardan başka bir eşyası olup olmadığını sordu. Ebû Ubeyde'den, "Bunlar benim ihtiyacım için yeterlidir."²¹ cevabını alınca gözleri dolan halife Hız. Ömer, Ebû Ubeyde'ye şöyle hitap etti: "Ey Ebû Ubeyde! Dünya, senin dışında hepimizi değıştirdi."²²

Güzel ahlakı, samimiyeti, güvenilirliği, hayâsı ve zarafeti ile sahabe arasında dikkat çeken Ebû Ubeyde'nin yanında bulunma fırsatı elde edenleri, güven ve rahatlık duygusu kaplardı. Görenlerin hemen kanlarının ısındığı, yakınlık duydukları Ebû Ubeyde'nin içinin güzelliğı âdeta dışına yansıdı. Bu durumu Abdullah b. Amr şu şekilde dile getirmiştir: "Kureyş'ten üç kişı vardır ki onlar insanların en hoş simalıları, en güzel ahlaklıları ve en hayâlılarıdır. Onlar, seninle konuştuklarında asla yalan söylemezler, sen onlara bir şey dediğinde seni yalanlamazlar. Bu üç kişı Ebû Bekir Sıddık, Osman b. Affân ve Ebû Ubeyde b. Cerrâh'tır."²³ Bu çerçevede Ebû Ubeyde'nin şu tavsiyesi onun güzel ahlakını tavsif eder niteliktedir: "Ey Allah'ın kulları! Şaka olsun ciddi olsun hiçbir konuda yalan işe yaramaz. Rabbinizin 'Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğrularla beraber olun!'²⁴ mealindeki ayeti okuyunuz! Siz burada yalan konusunda herhangi bir ruhsat görebiliyor musunuz?"²⁵

Ebû Ubeyde'nin verdiği öğütler, insanlar üzerinde oldukça tesirliydi. Ordu kumandanı olduğu sıralarda rehavet içinde gördüğü emrindeki askerler arasında yürürken şu

²¹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 615.

²² İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, 27: 481.

²³ İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, 27: 475.

²⁴ Tevbe, 9/119.

²⁵ Abdullah b. Mübarek, *Kitâbü'z-Zühd*, thk. Habiburrahman A'zamî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ty.), 493.

nasihatte bulunmuştu: “Dikkat ediniz, uyanık olunuz! Elbisesini temiz tutan, parlatan nice insanlar vardır ki hakikatte onlar dinlerini kirlletmişlerdir. Yine kendini üstün görüp gururlanan nice kimseler vardır ki hakikatte nefislerinin boyunduruğu altına girmiş, şahsiyetini yerle bir edip eskitmişlerdir. Geçmiş günahlarınızı, işlediğiniz yepyeni sevaplarla defetmeye çalışınız! Eğer biriniz yerle gök arasını dolduracak kadar kötü amel işlese, mahlukatın en hatalısı olsa dahi tüm bunlardan sonra samimi şekilde güzel bir eylemde bulunsa, bu hayırlı fiili kötülüklerine galebe çalar ve günahlarını yok eder.”²⁶

Taşıdığı güzel hasletlerin yüzüne yansıdığı Ebû Ubeyde, tevazuuyla gönüllerde taht kurmuştu. Şu sözü onun samimiyetini gözler önüne sermektedir: “Siyah veya kırmızı tenli; hür veya köle; Arap veya Arap olmayan... Kim, takvasıyla benden daha üstünse onun ayağının tozu olmayı her şeye tercih ederdim.”²⁷ Vefa duygusunu en yoğun şekilde yaşayan Ebû Ubeyde “Vefa azizdir/yücedir.” yazılı bir yüzük takardı.²⁸ Bir rivayete göre ise âdeta Allah’a verdiği ahde vefasını ifade eden “Beşte biri Allah’a aittir.”²⁹ yazan yüzüğünü parmağından çıkarmazdı.

Ömrü cihat meydanlarında geçen Ebû Ubeyde, son demlerinde Müslümanlara şu öğütlerde bulundu: “Size bir vasiyette bulunacağım. Eğer bu tavsiyelerimi dikkate alırsanız hayırdan kalmaya devam edersiniz, helak olmazsınız. Ne olur namazınızı hakkıyla eda ediniz, zekâtınızı veriniz, orucunuzu tutunuz, tasaddukta bulununuz! Hac ve umre yapınız! Birbirinize hakkı tavsiye ediniz! İdarecilerinize

²⁶ Ebû Nu’aym, *Hilyetü’l-evliyâ*, 1: 102; İbnü’l-Cevzî, *Sıfatü’s-safve*, 135.

²⁷ Ebû Nu’aym, *Hilyetü’l-evliyâ*, 1: 101; ez-Zehebi, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 1: 18.

²⁸ el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 299.

²⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 381.

hakkı söyleyiniz, asla onları aldatmaya yeltenmeyiniz! Dünya hayatı sakın sizi kandırmasın! Onun eğlenceli havasına kapılmayınız! Dünýevi işlerinizin üzerine gereğinden fazla düşmeyiniz! Bir kimse, bin yıl ömür sürse dahi benim içinde bulunduğum şu durum (ölüm) mutlaka onun başına gelecektir. Muhakkak ki Allah, insanoğluna ölümü mukadder kıldığı için insanlar fanidir. Bu münasebetle insanların en akıllısı, rabbine en itaatkâr; ahiret günü amel defteri açıldığında iyiliği fazla olan kimsedir. Allah'ın selamı ve bereketi üzerinize olsun!"³⁰ Ebû Ubeyde, bu sözlerinden kısa bir süre sonra hayata veda etti.

Daha dünyada iken cennetle müjdeleneceği bahtiyarlığına kavuşan Ebû Ubeyde, hicretin 18. yılında baş gösteren "Tâûn-u Amvâs" diye bilinen ve Mu'âz b. Cebel, Süheyl b. Amr, Hâris b. Hişâm başta olmak üzere birçok sahabinin ölümüyle sonuçlanan veba salgınında³¹ hastalanarak yatağa düştü. Ebû Ubeyde, 36.000 kişilik İslam ordusunun başında bulunduğu ve yalnızca 6.000 askerin sağ kurtulduğu bu salgın³² sırasında, vatanından kilometrelerce uzaktaki Amvâs'ta³³ 58 yaşındayken savaş meydanında son nefesini verdi.³⁴ Cenaze namazını gözyaşları eşliğinde kıldıran Mu'âz b. Cebel, İslam ordusuna şu konuşmayı yaptı: "Ey insanlar! Bugün öyle bir kimseyi kaybettiniz, vefatı için hüzne boğuldunuz ki... Allah'a yemin ederim ki Ebû Ubeyde'den daha fazla gönlü iyilikle dolup taşan; daha merhametli; kin, öfke ve kötülükten uzak

³⁰ İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dîmaşk*, 27: 486-487.

³¹ İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 2: 794.

³² ez-Zehbî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1: 19. Muhtelif kaynaklarda farklı sayılar söz konusudur. İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 2: 794.

³³ Eski adı Emmaus olan Amvâs (Amevâs, İmvâs), Kudüs ile Remle arasında ve Kudüs'ün 33 km. kuzeybatısında yer alan bir şehirdir. Mustafa Fayda, "Amvâs", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3: 100.

³⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 383; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 2: 794; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-saife*, 135.

duran; insanlara yardım ve nasihat eden; ahireti arzulayan bir kimseyi ben görmedim. Ona rahmet dileyiniz! Allah, Ebû Ubeyde'ye merhametiyle muamele etsin!"³⁵ Mu'âz b. Cebel, defnin ardından Ebû Ubeyde'nin vefatından halife Hz. Ömer'i bilgilendirmek üzere bir mektup yazıp Medine'ye gönderdi. Kendisine ulaşan mektubu okuyunca Hz. Ömer ve yanında bulunanlar gözyaşlarını tutamadılar.

Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Peygamber Efendimizden sadece 15 rivayette bulunmuştur. Bunlardan biri şu şekildedir: "Allah'tan sıhhat isteyiniz! Zira Allah bir kulu sağlıktan daha değerli bir nimetle mükâfatlandırmamıştır. Doğru olunuz ve iyilik yapınız! Bu ikisi cennete götürür. Yalan ve kötülükten sakınınız! Bunlar da cehenneme götürür."³⁶

³⁵ el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 295-296.

³⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1: 8.

İHLASINI AMELİNE YANSITMADA ÖRNEK BİR SİMA: OSMAN B. MAZ'ÛN

Müşriklerin, türlü işkencelerle Müslümanları Allah'ın dininden vazgeçirmeye çalıştıkları Mekke günleriydi. O zamanlarda Mekke'nin bazı mahallelerinde zulüm had safhadaydı. Bunlardan biri de Ümeyye b. Halef'in lideri olduğu Cumahoğulları kabilesinin yaşadığı mahalleydi. Burada yaşayan hatırı sayılır bir aileye mensup olan ve ilk Müslümanlar arasında yer alan cesur bir genç vardı. O, Resûlullah'ın Habeşistan'a hicret emri üzerine, artık yaşanılmaz hâle gelen ana yurdundan bir gece vakti, gizlice ayrılmak zorunda kaldı. Bir süre yeni vatanında, Mekke'deki Müslüman kardeşlerini aklından ve kalbinden çıkaramasa da diğer muhacirler gibi güven içinde yaşadı. Ta ki Mekkelilerin Müslüman olduğu haberi kendilerine ulaşana kadar... Bu asılsız habere göre Kureyş'in önde gelen isimleri dahi Müslüman olmuştu. Habere inanan, belki de bir umut diyerek yola düşen, ilerinde bu yiğidin de yer aldığı Müslümanlar sıra hasretiyle yanıp tutuştıkları Mekke'ye iyice yaklaştılar. Şehrin sınırına geldiklerinde her şey için artık çok geç idi. Haber asılsız

çıkmişti. Geri dönemediler. O dönemde, Mekke'ye girebilmek için itibarlı birinin himayesinde bulunma şartına göre bu genç, babasının dostu olan ve kendisine “Yeğenim!” diye hitap eden müşrik Velîd b. Muğîre'nin himayesine girdi. Bu sayede doğup büyüdüğü memleketine kavuşmuş oldu. Velîd b. Muğîre, onu Kâbe'nin avlusuna götürdü ve yeğenin elini havaya kaldırıp Kureyşlilere onu himayesine aldığını söyledi. Ayrıca “Her kim ona zorluk çıkarırsa bana karşı gelmiş olur. Bunu bilin ve ona göre davranın!” ifadeleriyle de yüreklerle korku saldı. Bir süre sonra Müslümanlara yapılan baskıların devam etmesi üzerine gönlü gittikçe daralan bu hamiyetperver genç, din kardeşlerinin imanları uğruna çile çekerken kendisinin müşrik birinin himayesinde rahatça dolaşamayacağı kanaatine vardı ve hamisi Velîd b. Muğîre'ye gelerek “Amca! Babamın dostusun. Bana çok vefalı davran-dın. Himayeni en güzel şekilde yerine getirdin. Bundan do-layı sana müteşekkirim. Ancak Müslüman kardeşlerim iş-kencelere ve eziyetlere maruz kalırken bana ağır gelen bu duruma daha fazla rıza gösterip susamam. Gel ve benim üzerimden himayeni al!” dedi. Vakur delikanlı, himayede kalması konusunda yoğun ısrarlara rağmen tüm teklifleri reddetti ve neticede Velîd b. Muğîre, onu Kâbe'nin avlusuna tekrar götürüp himayesinden çıkardığını etrafına toplanan kalabalığa ilan etti. O gün hiç kimse bir tepki göstermese de Kureyşli müşrikler arasında bu yürekli yiğitle hesaplaş-mak isteyenler vardı. Bunlar içinde, şair Lebîd b. Rebîa'nın¹

¹ Lebîd b. Rebîa, Muallaka şairleri arasında yegâne Müslüman şairdir. Hz. Peygamber'in kalplerini İslâm'a ısındırmak amacıyla zekât verdiği kimseler (müellefe-i kulûb) arasında bulunan Lebîd b. Rebîa, kuvvetli görüşe göre 9/631 yılında Müslüman olmuştur. Daha sonra gittiği Kûfe şehrini kuranlar arasında yer almış ve oğullarıyla birlikte buraya yerleşmiştir. Eski kaynaklar Lebîd b. Rebîa'nın Müslüman olduktan sonra şiir söylemediğini kaydetmiş-lerse de bazı çağdaş araştırmacılar, şiirlerindeki İslâmî motiflere dayanarak onun Müslüman olduktan sonra da az sayıda şiir söylediğini ileri sürerler. Resûlullah, Lebîd b. Rebîa'nın, “İyi biliniz ki Allah'tan başka her şey bătıldır,

şiiir okuduğu bir ortamda intikam için fırsat kollayan Abdul-lah b. Ebû Muğîre bu imkânı buldu. Bu korkak müşrik, şair Lebîd'in sözlerine müdahale edip hakkı haykırmaktan geri durmayan ve himayeyi reddeden bu kahramana saldırdı. Artık himayesiz kalan genç, gözüne isabet eden şiddetli bir yumrukla acılar içinde kıvrandığı sırada, bir kenarda oturmuş kavgayı sinsice seyreden eski hamisi Velîd b. Muğîre ona: "Yeğenim! Benim himayemden çıkmasaydın bunları yaşamazdın! Şu gözünün hâline bir bak! Bundan sonra başına daha neler gelecek? Birlikte göreceğiz." dedi. Bunun üzerine, kalbi taştan da katı olan Velîd b. Muğîre'nin yüzüne şu cümleler tokat gibi indi: "Vallahi ey Abdüşems'in babası! Sağlam kalan şu gözüm var ya! İşte o da Allah için diğer gözümün uğradığı musibete muhtaçtır. Ben, Allah uğruna diğer gözümü kaybetmekten de çekinmem. Bunu bilesin! Ben, senden çok daha aziz ve kudretli olan Allah'ın himayesindeyim. Tüm korumaları reddediyorum."²

Sadece Allah'ın himayesini kabul eden ve bir cesaret örneği olarak gösterilen bu sözlerin sahibi delikanlı, Mekke'nin meşhur sülalelerinden Cumahoğulları koluna mensup Osman b. Maz'ûn b. Habîb'tir.³ O, İslami davetin ilk zamanlarında gecesini gündüzüne katan Hz. Ebû Bekir vâsıtasıyla İslamiyet'i kabul etti. Kaynaklar ondan Mekke'de İslam'ı kabul eden on dördüncü isim olarak bahsetmiştir.⁴ Osman b. Maz'ûn, kız kardeşi Zeyneb ile Hz. Ömer'in evli

her nimet de şüphesiz zevâle mahkûmdur." beytini takdir ederek "Hiçbir şairin ağzından bundan daha doğru bir söz çıkmadı." demiştir. Hakkında detaylı bilgi için bkz. Süleyman Tülücü, "Lebîd b. Rebîa", *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27: 121-122.

² İbn Hişâm, *Sîretü'n-nebevîyye*, 2: 21-23; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 103-104; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 163.

³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 365; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 3: 1053; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 832.

⁴ İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 3: 1053; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 832.

olması itibarıyla Hz. Peygamber'in eşi Hz. Hafsa validemiz ile Abdullah b. Ömer'in dayısıdır. Sırf imanı uğruna doğup büyüdüğü, yaşadığı acı tatlı nice hatıraları Mekke'de bırakıp önce Habeşistan'a, ardından yeni vatani kabul ettiği Medine'ye hicret etti. Mescid-i Nebevi'nin inşasından sonra dini ni daha yakından öğrenmek üzere Suffe'ye yerleşti.

Zâhid ve âbid bir hayatı tercih eden Osman b. Maz'ûn, herkesin rahat dölşeginde dinlendiğı gece vakitlerinde kal-kıp namaz kılan, gündüzün kavurucu sıcaklarında oruç tutan ve çok az uyuyan biriydi. Onun ibadete düşkünüğü herkesçe biliniirdi. Resûlullah, bu konuda aşırıya kaçtığını belirtmiş, bizzat kendi hayatını örnek göstermek suretiyle onu ikaz etmiştir. Osman b. Maz'ûn başta olmak üzere Sa'd b. Ebû Vakkâs, Ebû Zer, Hz. Ali gibi sahabenin önde gelen isimlerinin bulunduğı bir grup Müslüman et yemeyeceklerine, bekârlar evlenmeyeceklerine; evliler de hanımlarıyla ilgilenmeyeceklerine ve sürekli ibadet edeceklerine dair yemin ettiklerinde Allah Resûlü, Osman b. Maz'ûn'u ve arkadaşlarını böyle bir yaşantıdan men etmişti.⁵ Bir gün Osman b. Maz'ûn'un hanımı Havle bint Hakîm, kılık kıyafeti perişan bir vaziyette Hz. Peygamber'in evine gitmişti. Kureys'in zengin ve her açıdan önemli simalarından olan Havle'nin bu hâli Resûlullah'ın eşlerini rahatsız etmiş ve meraklandırmıştı. Sebebinin sorduklarında Havle, gece boyu namaz kılıp ibadet eden, gündüzlerini ise oruçlu geçiren eşinin kendisine olan ilgisizliğini ve ihmalini ifade ederek ondan dert yamıştı. Havle'nin bu şikâyetinden haberdar olan Allah Resûlü, Osman b. Maz'ûn'un yanına gitmişti. Ardından ikisi arasında şu diyalog gerçekleşmişti:

-“Ey Osman, ben senin için güzel bir örnek değil miyim?”

⁵ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 832-833.

-“Anam babam size feda olsun ya Resûlallah! Bu sorunun sebebi nedir?”

-“Sen gündüzleri hep oruç tutuyor, geceleri de namaz kılyormuşsun, öyle mi?”

-“Evet, ey Allah'ın Resûlü!”

-“Böyle yapma! Gözlerinin senin üzerinde hakkı vardır. Bedeninin senin üzerinde hakkı vardır. Ailenin senin üzerinde hakkı vardır. Namaz kıl ama sonra uyu! Oruç tut ama bazen de tutma!”

Resûl-i Ekrem'in bu uyarısının ardından birkaç gün geçmişti ki Havle, yeni gelin gibi süslenmiş, en güzel kıyafetleri üzerinde, güzel kokular sürmüş bir hâlde yine hane-i saadete misafir olmuş ve kendilerinin de artık diğer insanlar gibi olduklarını söylemişti.⁶

Müslüman olmadan önce dahi ağzına bir damla içki sürmeyen Osman b. Maz'ûn'un şu sözleri gayet manidardır: “Aklımı başımdan alan, insanlar arasında beni gülünç duruma düşüren, kafam dumanlı olduğu için istemediğim hâlde, sevmediğim birine kızımı ya da kardeşimi verdiren içkiyi ağzıma koymadım.”⁷ İçkiyi yasaklayan ayet nazil olduğunda bir şahsın gelerek şarabın haram kılındığını söylemesi üzerine de “Allah onu kahretsin! Benim onun hakkındaki görüşüm hep aynıydı.”⁸ ifadesiyle içkiye olan nefretini dile getirmiştir. Hz. Peygamber, günah işlemekten ve harama meyletmekten o denli çekinen Osman b. Maz'ûn'u utangaç ve hayâ sahibi olarak nitelendirip sahabeye örnek göstermiştir.⁹

⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 366-367.

⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 365; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 3: 1054-1055; İbnü'l-Cevzi, *Sıfatü's-safve*, 162.

⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 365-366.

⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 366.

Osman b. Maz'ûn, yaşadığı sürece Müslüman onuruna yaraşır bir hayat sürmüştür. Mekke'nin itibarlı ailelerinden birine mensup olması hasebiyle kendisine ilişilmemesine rağmen din kardeşlerine yapılan zulüm ve işkencelere dayanamamıştı. Habeşistan hicretinden dönüp Velîd b. Muğîre'nin himayesine girdiğinde Mekke sokaklarında dilediği gibi güven içinde dolaşabildi. Kâbe'yi istediği zaman tavaf edip ibadetlerini rahatlıkla orada ifa edebildi. Onun bu durumunu gören hiçbir Mekkeli, Müslüman olmasından dolayı Osman b. Maz'ûn'a değil işkence ve hakaret etmek, tek bir kırıcı söz dahi söyleyemedi. Tüm bunlara rağmen o, çilenin en yoğun zamanlarını yaşayan Müslümanların Mekke sokaklarını dolduran acı feryatlarından oldukça rahatsız oluyordu. Resûlullah ve Müslümanlar ızdırap dolu günler yaşarken bir müşriğin himayesine girip rahat bir hayat sürmek izzetine dokunmuştu. "Benim din kardeşlerim, işkencenin bin bir türlüüne maruz kalırken ben, bir müşrik olan Velîd b. Muğîre'nin kanadına sığınıyor, onun himayesinde kalarak eziyetlerden kaçıyorum. Bu, bana isabet eden ne korkunç bir beladır!"¹⁰ diyerek kardeşlerinin çektiği çileli hayata, yaşadıkları acılara ortak olmak üzere himayeyi reddetmişti. Durumu, himayesinde bulunduğu Velîd b. Muğîre'ye açtığında, onun "Hayrola yeğenim! Birisi seni üzüp kıracak bir söz mü söyledi? Çekinme söyle bana! Eğer himayemden çıkarsan Kureyşliler seni çok zor durumda bırakırlar, sana işkence ederler. Saldırıların ardı arkası kesilmez. Yalnız başına bu işin altından kalkamazsın. Müsaade et de seni koruyayım." şeklindeki ısrarlı sözlerine Osman b. Maz'ûn, artık içinde hissettiği manevi baskıya tahammül edemez hâle geldiğini belirtmiş, bir müşriğin korumasında yaşamaktansa kardeşlerinin yanında türlü işkencelere maruz kalmayı tercih etmişti. Onun, âleme ders niteliği arz eden bu

¹⁰ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 103.

cesur tavrı, sahip olduğu ihlastan kaynaklanmıştı. Osman b. Maz'ûn'un, Kâbe'nin avlusunda müşrik himayesinden çıktığı ilan edilmesinin ardından hissettiği ağır yükten kurtulmuş, bir kuş kadar hafiflemişti. "Yine şu halkın arasında öyle kimseler vardır ki Allah'a şartlı kulluk ederler. (Böylelerinin iman ve ibadetleri, işlerinin hep iyi gitmesi şartına bağlıdır.) Nitekim bunlar menfaat elde ettiklerinde mümindirler; sıkıntıyla karşılaştıklarında ise Allah ile hukuku bitirirler. Bunlar, hem dünyasını hem de ahiretini kaybetmiş kimselerdir. İşte en büyük zarar ziyan budur!"¹¹ mealindeki ayet, onun samimiyetini tasvir eder gibidir.

His dünyası oldukça gelişmiş olan Osman b. Maz'ûn'un şairlik yönü de dikkat çekecek niteliktedir. Birçok defa dilinden dökülen şiirler kaynaklarda yer bulmuştur. Kâbe'de, sadece Allah'ın himayesine muhtaç olduğunu ilan ettiği sırada kinle dolan ve bu intikamı almak için fırsat kollayan bir müşriğin Osman b. Maz'ûn'un gözüne savurduğu şiddetli bir yumruk darbesi, onun yere yığılmasına sebep olmuştu. O, çektiği acıya aldırmadan şu şiiri terennüm etmişti:

"Eğer gözümlü Rabbimin rızası için uğradıysa,
Sapkın ve dinsiz birinin darbesine.
Rahmân verecektir bunun mükâfatını.
Ve ey kavmim! Ancak Rahmân'ın sevgisini kazanan
bahtiyar olur!
Siz bana 'delirmiş, sapıtmış' deseniz de
Ben elçi Muhammed'in dininde kalacağım.
Ve ben, saldırıya uğrasam da
Hak dinimizi savunacağım."¹²

Peygamber Efendimiz, Bedir Savaşı'nın ardından yatağa düşen Osman b. Maz'ûn'u sık sık evinde ziyaret etti. Hz.

¹¹ Hacc, 22/11.

¹² Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 104.

Âişe validemizin anlattığına göre bu ziyaretlerin birinde Allah Resûlü, artık son demlerini yaşayan Osman b. Maz'ûn'un başucuna geldi. Başını eğerek onun başına yaklaştırdı. Sessizce ona bazı sözler söyledi. Başını kaldırdığında gözleri dolu dolu olmuştu. Biraz bekledi. İkinci kez eğilerek yine sessizce ona bir şeyler söyledi ve başını kaldırdı. Gözleri yine dolu doluydu. Üçüncü kez eğilerek tekrar sessizce bir şeyler söyledi ve başını kaldırdığında artık Osman b. Maz'ûn hareket etmiyordu. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem'in gözyaşları sakalının üzerinden damla damla Osman b. Maz'ûn'un yüzüne dökülüyordu. Hz. Peygamber, o güne kadar Osman b. Maz'ûn'a ağladığı kadar kimse için ağlamamıştı. Son kez eğildi ve ruhunu teslim eden Osman b. Maz'ûn'u alnından öptü.¹³

Allah Resûlü, yıkanıp kefenlenmesinin ardından Osman b. Maz'ûn'un cenazesinin yanına geldi. O sırada, hicretin ilk günlerinde Osman b. Maz'ûn'u evinde misafir eden ensar hanımlarından Ümmü A'lâ, cenazeye hitapla "Ey Ebû Sâib (Osman b. Maz'ûn)! Ben seni suçsuz, günahsız biliyorum. Cennet sana mübarek olsun! Allah'ın sana ikramda bulunduğuna şahadet ederim." demişti. Duyduğu tezkiye sözlerinden rahatsız olan Hz. Peygamber, dönüp Ümmü A'lâ'ya sitemli bir şekilde "Allah'ın ona ikramda bulunduğunu ya da cenneti verdiğini sen nereden biliyorsun? buyurması üzerine Ümmü A'lâ: "Ya Resûlallah! Allah ona merhamet etmez de kime eder? O senin pek kıymetli dostun değil miydi?" diye sordu. Hz. Peygamber, "Allah'a yemin ederim ki ben onun hakkında yalnızca hayır umuyorum. Ancak ben Allah'ın elçisi olmama rağmen O'nun, bana dahi nasıl muamele edeceğini bilmiyorum." Bir başka rivayette Resûlullah, Osman b. Maz'ûn hakkında söylenen "Ne mutlu Osman'a!

¹³ Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 40; Tirmizî, "Cenâiz", 14; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 368; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 3: 1055.

Kuş oldu cennete uçtu. Cennet ona mübarek olsun!” sözlerini işittiğinde, Allah’ın elçisi olduğu hâlde kendisine bile ne yapılacağını bilemediğini belirterek bu tür ifadelerin uygun olmadığını ve “Allah ve Resûl’ünü severdi.” denilmesinin gerektiğini ifade etti.¹⁴

O dönemde Medine’de her mahallenin kendine mahsus kabristanı bulunmaktaydı. Dolayısıyla ensardan vefat edenler buralara defnedilirdi. Ancak muhacirler için böyle bir mekân yoktu. Resûlullah, “Bu bizim ahirete ilk gidenimizdir. O, bizim için ne güzel bir seleftir.”¹⁵ dediği Osman b. Maz’ûn’a, beraberindeki sahabe ile birlikte Medine çevresini dolaşarak defin yeri aradı. Birkaç bölge dolaştıktan sonra Resûl-i Ekrem “ğarkad” adı verilen dikenli çalılarının bulunduğu Bakî mevkiinde karar kıldı ve Osman b. Maz’ûn’u, günümüzde “Cennetü’l-Bakî” diye bilinen yere bizzat kendi elleriyle temizlediği kabre gözyaşlarıyla teslim etti.¹⁶ Definden sonra “Kaybolmasın kardeşimin mezarı!” diyerek bir sahabiden büyükçe bir taş getirmesini istedi. Ancak o sahabinin taşı kaldıramadığını görünce Peygamber Efendimiz koşarak o taşı alıp kabrin başucuna koyduktan sonra “Böylece kardeşimin kabrini bulur, tanır ve ailemden ölenleri de artık buraya defnederim.” buyurdu. Nitekim Osman b. Maz’ûn’un ardından Resûlullah, kızı Zeynep vefat ettiğinde “Hayırlı selefimiz Osman b. Maz’ûn’a kavuş!”¹⁷ buyurmuştu. Yine Resûl-i Ekrem’in çok sevdiği yavrucağı İbrahim vefat edip nereye defnedileceği kendisine sorulduğunda “Salih kardeşimiz Osman b. Maz’ûn’un yanına...” cevabını vermiş ve gözyaşları içinde yavrusuna “Salih selefimiz Osman b. Maz’ûn’a

¹⁴ Buhârî, “Cenâiz”, 3; “Sulh”, 30; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 370.

¹⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 368; İbn Abdülberr, *el-İsti’âb*, 3: 1053.

¹⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 368.

¹⁷ İbn Mâce, “Cenâiz”, 42; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 369-370; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 210.

kavuş!” demişti.¹⁸ Osman b. Maz‘ûn’u cenazesi defnedilmek üzere omuzlar üzerinde kabrine götürülürken Resûlullah ona şöyle seslenmişti: “Allah sana rahmet etsin ey Osman! Ne sen dünyaya meylettin ne de dünya seni zengin ve mutlu etti. Sen dünyaya hiç bulaşmadın!”¹⁹

Arkasında güzel hatıralar bırakan ve hep hayırla yâd edilecek olan Osman b. Maz‘ûn’u, en iyi tanıyan kişi olarak eşî Havle bint Hakîm şu sözlerle son yolculuğuna uğurladı: “Ey gözlerim! Dinmeksizin gözyaşı dökün! Ağlayın Osman b. Maz‘ûn’un irtihaline! Rabbinin rızasını kazanma uğruna sabahlayan kişi için cömertçe ağlayın! Ölüp de mezara gömülen o kimseye ne mutlu! Bakî Mezarlığı ve ğarkad ağaçları ona ne güzel bir mekân oldu! Onun ölümü, kalbime ebedî bir keder bıraktı. Gözyaşlarım ölünceye dek hiç dinmeyecek.”²⁰

Osman b. Maz‘ûn son nefesini verdiğinde ona karşı içinde bir burukluk hisseden Hz. Ömer yaşadığı ruh hâlini şöyle dile getirir: “Osman b. Maz‘ûn bu dünyadan eceliyle göçtüğünde içime büyük bir ağırlık çöktü. Osman b. Maz‘ûn gibi gecesini gündüzünü ibadetle geçiren, dünyadan elini eteğini çekmiş biri şehit olarak değil de yatağında ölmüşse muhakkak onda bir kusur var diye düşündüm. Bunu yıllar yılı gönlümde bir sır gibi sakladım. Benim nazarımda Osman b. Maz‘ûn, yatağında ölmesi sebebiyle hep düşük bir mertebede idi. Ta ki Allah Resûlünün vefatına kadar... Zira Resûlullah da cihat meydanlarında değil döşeginde vefat etmişti. Bunun üzerine kendi kendime ‘Yazıklar olsun sana ey Ömer! İnsanların en hayırlısı bile son nefesini yatağında verdi. Arından Hz. Ebû Bekir de yatağında bu dünyaya veda etti.’

¹⁸ İbn Abdülberr, *el-İstî‘âb*, 3: 1053; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 833.

¹⁹ İmâm Mâlik, “Kitâbü'l-Cenâiz”, 16.

²⁰ Ebû Nu‘aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 106; İbn Abdülberr, *el-İstî‘âb*, 3: 1056; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 833.

dedim. O günden itibaren onun hakkındaki düşüncemden dolayı pişman oldum ve Osman b. Maz'ûn, nazarımda eskiden olduğu gibi kıymetli bir mertebeye yükseldi.”²¹

Osman b. Maz'ûn, ihlasını eylemine/ameline yansıtma zirve şahsiyetlerdendi. Ensarın hanımlarından Ümmü A'lâ, bir gece rüyasında Osman b. Maz'ûn'u cennette ve önünden ırmak akar bir şekilde gördüğünü Allah Resûlü'ne anlattı. Peygamber Efendimiz “O çağlayan ırmak var ya! İşte o, Osman'ın amelleridir.” buyurdu.²² Anlaşılan o ki Allah, Osman b. Maz'ûn'un dünyadaki amellerini, cennette önünden akan çağlayan bir ırmak kılmıştı.

25 yaşında Müslüman olup hicretin 2. yılında 40 yaşında iken baki âleme göç eden, vefatıyla Resûlullah'ı gözyaşlarına boğan, Hz. Peygamber'in hatırından çıkaramadığı ve sık sık kabrini ziyaret ettiği Osman b. Maz'ûn, Medine'de ahirete göç eden ilk muhacir olması hasebiyle Cennetü'l-Bakî'nin ilk sakini oldu.²³ Allah, onun ardından binlerce sahabiye ve asırlardır sayısız Müslümanı kendisine komşu kıldı.

²¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 370.

²² Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 104; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 164.

²³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 368; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 163.

KUR'AN MUHAFAZISI BİR ŞEHİT: SÂLİM MEVLÂ EBÛ HUZEFYE

Resûlullah'ın ahirete irtihalinden kısa bir müddet geçmişti. İslam ordusu, Yemâme bölgesinde peygamberlik iddiasında bulunan “Müseylime”¹ isimli büyük bir yalancı önderliğindeki orduyla savaşıyordu. Muharebenin hararetli olduğu bir sırada ensarın sancaktarı Zeyd b. Hattâb şehit edildi. İslam ordusunun dağıldığı o sıra bir hafız sahabe İslam sancağının yere düşmesine müsaade etmedi ve sancağı eline aldığı gibi savaş meydanındaki dağılmış Müslümanları toparlamaya çalıştı. Bu kahraman, bir yandan “Muhammed ölümsüz biri değildir; aksine o ölümlü bir elçidir. Nitekim ondan önce de nice peygamberler geldi geçti. Şimdi eğer o ölürse veya öldürülürse siz bu tevhit davasından vazgeçip eski inancınıza mı döneceksiniz? Her kim eski şirk inancına dönerse Allah'a hiçbir zarar veremez. Ama Allah imanın kıymetini bilip bunun

¹ Şair, hatip, kâhin ve nüfuz sahibi bir kişi olan Müseylime, Hz. Peygamber döneminde peygamberlik iddiasında bulunanlardan biridir. Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Önkâl, “Müseylimetülkezzâb”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 90-91.

şükürünü cihatla ifa edenleri mükâfatlandıracaktır.”² mealindeki ayeti haykırarak düşmanla savaşıyor diğer yandan da düşmanın hedefi olma pahasına İslam sancağını taşıyordu. Onun korkusuz hâlini gören sahabenin ileri gelenleri, Hz. Peygamber’in, Kur’an’ın kendilerinden öğrenilmesini tavsiye ettiği dört kişiden biri olan ve hakkında Allah’a hamdettiği bu kurra hafıza şöyle dediler: “Sen Kur’an konusunda içimizde parmakla gösterilen birisin. Ne olur önden sen gitme! Sana bir zarar gelmesinden korkarız.” Bir anda “Biz Resûlullah zamanında böyle yapmazdık.” deyip günün, Kur’an’ın lafızlarının korunmasının değil, gereğinin yapılmasının vakti olduğunu belirterek yakarışların hiçbirine aldırış etmeyen bu yiğidin, kulakları çınlatan şu büyük yemini savaş meydanında yankılandı: “Eğer ben, bu sancağı bırakıp kaçarsam; Kur’an’ın kötü bir hamili/hafızı olayım!”³ Bu sahneyi gören sinsi bir müşrik, İslam ordusunun saflarını yarararak cengâver hafızın sağ omzuna bir kılıç darbesi indirdi ve sağ kolunu kopardı. İslam sancağını sol eline aldığını gören düşman bu kez sol omzuna indirdiği darbeye mübarek sahabinin sol kolunu kesti. Yediği her kılıç darbesi, sıkıca tuttuğu İslam sancağına daha da yapışmasına, bulunduğu yerde daha dik durmasına sebep oluyordu. Bu defa yere düşmesin diye bacaklarının arasına veya göğsüne sıkıştırdığı sancak, boynuna indirilen kalleş bir darbeye toprağa düştü. Peygamber iltifatına mazhar olmuş bu kahraman hafız, Yemâme’de son nefesini verirken “Nice peygamberler, beraberlerinde kendilerini Allah yoluna adanmış birçok kimse varken savaştılar ve O’nun yolunda şehit oldular. O kimseler, (peygamberlerinin öldürülmesine rağmen) Allah yolunda çektikleri sıkıntılardan asla yılmadılar, zayıflık göstermediler, düşmanlarına boyun eğmediler. Allah,

² Âl-i İmrân, 3/144.

³ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 442.

zorluklara göğüs gerenleri sever.”⁴ mealindeki ayeti okuyarak şehadet şerbetini içti.⁵ Onun şehadetini görenler ve duyanlar “Eyvah! Gitti Kur'an'ın dörtte biri.”⁶ ifadesini kullandılar.

Şehadetiyle adından sıkça söz ettiren bu cengâver hafızın asıl adı Sâlim b. Ubeyd (Ma'kıl) b. Rebîa'dır.⁷ Kaynaklarda Sâlim Mevlâ Ebû Huzeyfe olarak yer bulan bu isim, İran'ın İstahar⁸ şehrinde dünyaya gözlerini açtı. Bir süre sonra ailesi Sâsânî hâkimiyetinde bulunan Übülle'ye yerleşti. Babası bölgenin önde gelen tüccarlarındandı. Bizanslıların Araplarla birlikte Übülle'ye düzenlediği bir baskın sırasında şehir yağmalanıp anne ve babası öldürüldü; Sâlim ise henüz 5-6 yaşlarında küçücük bir çocukken esir alındı. Muhtelif köle pazarlarında birçok kişi tarafından alınıp satıldı ve en sonunda Benî Kurayza Yahudilerinden Sellâm b. Cübeyr tarafından satın alınarak Medine'ye getirildi. Sâlim'i burada Sübeyte bint Ye'âr isimli bir hanım satın aldı.⁹ Sübeyte, 9-10 yaşlarındaki Sâlim'i bir köle gibi değil, âdeta öz çocuğu gibi görerek ona oldukça yakın davrandı. Çıktığı bir ticaret seyahatinden dönerken Medine'ye uğrayan Mekke eşrâfından Ebû Huzeyfe b. 'Utbe, burada Sübeyte ile tanışıp anlaşarak onunla evlendi. Kısa bir süre sonra birlikte Mekke'ye taşınma kararı aldılar. Sübeyte, Sâlim'i de beraberinde Mekke'ye götürdü.

⁴ Âl-i İmrân, 3/146.

⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 83; İbnü'l-Cevzi, *Sıfatü's-safve*, 140; İbnü'l-Esir, *Üs-dü'l-ğâbe*, 442.

⁶ el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 252.

⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 81; İbnü'l-Esir, *Üs-dü'l-ğâbe*, 441.

⁸ İstahar, İran'da bulunan tarihî bir şehirdir. Fars bölgesindeki Pulvâr nehri vadisinde, Ahamenîlerin başşehri Pârs'ın (Persepolis) 7 km. kuzeyinde bugünkü Şiraz-İsfahan yolu üzerindeydi; hâlen yerinde harabeleri ve Hacıâbâd köyü bulunmaktadır. Adının, Pehlevce “küçük göl” mânasındaki “stahr” kelimesinden geldiği rivayet edilse de yeni yapılan çalışmalar ismin aslının Eski Persçe *stahra* “müstahkem yer” olduğunu göstermektedir. Recep Uslu, “İstahr”, *DLA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23: 202.

⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 81; İbnü'l-Cevzi, *Sıfatü's-safve*, 140.

Ebû Huzeyfe ile eşi Sübeyte, Mekke'de İslam davetinin ilk yıllarında Müslüman oldular. Onlardan etkilenen Sâlim de hiç tereddüt etmeden İslam'ı kabul etti. Bunun üzerine Sübeyte, Sâlim'i azat edip istediği yere gitmesi hususunda onu serbest bıraktı. Ancak özgürlüğüne kavuşan Sâlim, kendisine çok iyi davranan bu güzel aileden ayrılmak istemedi ve onların himayelerine girdi. Evlatlıkların, gerçek babalarına nispet edilmesini emreden ayet¹⁰ nazil oluncaya kadar Sâlim'in nesebi Ebû Huzeyfe'ye dayandırılarak kendisine "Sâlim b. Ebû Huzeyfe" denildi.¹¹ Ayetin nüzulünden itibaren Sâlim, "Ebû Huzeyfe'nin Mevlası" olarak anıldı.¹² Ebû Huzeyfe, çok değer verdiği Sâlim'i kız kardeşinin kızı Fâtıma bint Velîd ile evlendirdi.¹³

Ebû Huzeyfe'yi çok seven Sâlim, Yemâme'de savaşır ruhunu Rahmân'a teslim etmeden az evvel "Ebû Huzeyfe'den haber var mı?" diye sorduğunda, onun şehit olduğunu öğrenmiş ve Allah'a hamdederek "Umuyorum ki ben de dostum Ebû Huzeyfe'nin arkasından gideceğim. Eğer bana da şehadet bu meydanda nasip olursa beni dostumdan ayırmayın olur mu? Zira Resûlullah böyle yapardı. Beni de Ebû Huzeyfe'nin yanı başına defnedin! Biz dünyada birbirimizden ayrılmazdık; kabirde de ayrılmayalım!" demişti. Bu sözleri duyanlar, o gün Sâlim'in bu isteğini yerine getirdiler ve son nefesini vermeden onu gerçek dostu Ebû Huzeyfe'nin

¹⁰ "Evlatlıklarınızı bundan böyle kendi öz babalarının adları ile çağırın! Zira Allah nezdinde en doğru olan budur. Şayet onların öz babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, bu durumda da onlar (sizin evlatlarınız değil) din kardeşleriniz ve dostlarınızdır. Bu konuda yanılırsanız (yani farkında olmaksızın onlara 'oğlum kızım' diye hitap ederseniz günah işlemiş olursunuz; fakat bunu bilinçli ve kasıtlı yapmanız hâlinde günaha girmiş olursunuz. Bilin ki Allah çok affedici, çok merhametlidir." Ahzâb, 33/5.

¹¹ İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 2: 568.

¹² Ebû Dâvûd, "Nikâh", 9; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 250.

¹³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 81; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 2: 568.

şehit olarak toprağa düştüğü yere götürdüler. Sâlim, böylece son nefesini Ebû Huzeyfe'nin yanı başında verdi. Birbirlerini Allah için seven ve dünyadayken birbirinden ayrılmayan bu iki dost aynı yerde şehit oldular. Savaşın sona ermesiyle birlikte şehitleri tespit etmek üzere dolaşan görevli sahabiler Sâlim'i, başını Ebû Huzeyfe'nin ayakları arasına koymuş hâlde buldular.¹⁴ Birlikte iman ile şereflenen bu iki dostun şehadetleri de beraber gerçekleşmişti.

Suffe'nin önemli sakinlerinden olan Sâlim, zaman zaman mescidde tek başına kalarak sabahlara kadar yanık sesiyle Kur'an-ı Kerim okurdu. Yine bu vakitlerin birinde, Sâlim'in gönüllere hitap eden Kur'an okuyuşu Mescid-i Nebevi'yi dolduruyordu. Oradan geçmekte olan Hz. Âişe validemiz, kalpleri titreten sesi dinlemekten kendini alamadı. Olduğu yerde kalakaldı. Bir süre bekledi. Gönüllere işleyen bu sedayı oturup dinledi. Bu sırada Hz. Peygamber hane-i saadette Hz. Âişe'yi bekliyordu. Hz. Âişe validemiz ise bu Kur'an sesinden, Resûlullah'ı beklettiğini fark edemeyecek kadar etkilenmişti. Allah Resûlü gecikme nedenini sorduğunda Hz. Âişe validemiz ona şu cevabı verdi: "Ya Resûlallah! Mescidde bir adam Kur'an okuyordu. Olduğum yerde kalakaldım. Dinlememek mümkün değildi. Ben, bugüne kadar Kur'an'ı ondan daha güzel okuyan hiç kimse görmedim!" Bunun üzerine Peygamber Efendimiz merak ve heyecan içinde mescide yöneldi. İkiisi birlikte hızlı adımlarla Kur'an sesinin geldiği tarafa doğru yürüdüler. Resûl-i Ekrem, bu yanık sesin sahibini görünce Hz. Âişe'ye şöyle buyurdu: "Bu Sâlim'dir. Ümmetimin içerisinde onun gibileri yaratan Allah'a hamdolsun."¹⁵

¹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 83; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 250; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 2: 569.

¹⁵ İbn Mâce, "İkâme", 176; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 251; İbnü'l-Esir, *Üs-dü'l-ğâbe*, 442.

Sâlim, oldukça kuvvetli bir hafızaya sahipti. Hz. Peygamber'in bu has talebesi, Dâru'l-Erkam'dan beri vahyedilen her ayeti anında hafızasına nakşederdi. Resûlullah, Kur'an'ı en iyi bilen ve en güzel okuyan sahabiler arasında olması itibarıyla Sâlim'i "Kur'an'ı dört kişiden öğreniniz! Bunlar: İbn Mes'ûd, Ebû Huzeyfe'nin mevlâsı Sâlim, Übey b. Ka'b ve Mu'âz b. Cebel'dir."¹⁶ buyurarak Kur'an-ı Kerim'i kendilerinden öğrenmeyi tavsiye ettiği dört kurradan biri olarak saydı. Bu vesileyle Sâlim, Mekke'de Dâru'l-Erkam'da; Medine'ye hicretten sonra ise Suffe'de, muallimi olan Allah Resûlü'nden Kur'an'ı öğrenmekle kalmadı, öğrendiklerini Suffeli kardeşlerine aktardı ve Suffe'nin öğretmen kadrosunda yer aldı. Sâlim'in, Kur'an-ı Kerim'i çok güzel okumasından dolayı Peygamber Efendimizin Allah'a hamdetmesi ve onun da içinde yer aldığı dört kişiden Kur'an öğrenilmesi hususundaki sözü Sâlim'in hem kârî (okuyucu) hem de mukrî (okutucu) sıfatını haiz olduğunu göstermektedir. Hz. Ömer'in bir ayet hakkında araştırma yaptığı, ilgili ayeti bilen kişinin (Sâlim) Yemâme'de şehit düştüğünü öğrenmesi üzerine "innâ lillâhi" dediği nakledilmiştir.¹⁷ Onun, bu durum üzerine vahyin metinleşmesi için harekete geçtiği ifadesi dikkate değerdir. Kaynaklar, Sâlim'in henüz Resûl-i Ekrem hayattayken Kur'an-ı Kerim'i mushaf hâlinde cem ettiğinden, bir başka ifadeyle kendine ait özel mushafı olan birkaç sahabiden biri olduğundan bahsetmektedir.¹⁸ Bu durum onun Kur'an-ı Kerim ile ne denli irtibatlı olduğunu gösterir mahiyettedir.

¹⁶ Buhârî, "Fezâilü Ashâbi'n-Nebî", 26; Müslim, "Fezâilü's-Sahâbe", 118; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 250.

¹⁷ Ebû Bekr Abdullah b. Süleyman b. Eş'as İbn Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *Kitâbü'l-Mesâhif*, thk. Muhammed b. Abduh (Kahire: Fârûku'l-Hedisiyye, 2002), 53; Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman es-Süyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'an*, thk. Şuayb el-Arnaut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2008), 130.

¹⁸ es-Süyûtî, *el-İtkân*, 130.

Sâlim, hicret için müsaade edildiğinde, Hz. Ömer'in içinde bulunduğu bir grup sahabe ile birlikte çocukluk yıllarını geçirdiği Medine'ye hicret etti. Allah Resûlü'nün gelişini bekledikleri Medine yakınlarında bulunan Kubâ'da, içinde bulunduğu muhacir gruba Kur'an-ı Kerim okuyup namaz kıldırdı. Bu konuda Sâlim'in ön plana çıkmasında Kur'an-ı Kerim ile fazla meşguliyeti dolayısıyla Kur'an'ı güzel okuması ve daha fazla ayet bilmesi gösterilmektedir.¹⁹ Bu sebeple o "Muhacirlerin İmamı" olarak da şöhret buldu.²⁰

Peygamber Efendimiz, Sâlim'i çok sever ve ona çok değer verirdi. Onun Allah'a olan sevgisini bir gün şöyle ifade etmişti: "Sâlim'in, Allah'a karşı çok güçlü bir muhabbeti vardır. Hatta Allah'tan korkmamış olsaydı dahi O'na isyan etmezdi."²¹ Bu söze istinaden Hz. Ömer, vefatından önce kendisine kimin halife olacağını soranlara "Ebû Huzeyfe'nin mevlası Sâlim hayatta olsaydı, şûrayı toplamaksızın halife olarak onu tayin ederdim. Allah bana: 'Niçin onu halife olarak seçtin?' diye sorduğunda ise şöyle derdim: 'Rabbim! Ben, senin elçini şöyle derken işittim: *Sâlim, Allah'ı bütün kalbiyle sever*."²² Görüldüğü üzere Hz. Ömer'in Sâlim'e olan sevgisi bir başkaydı. Yine hilafeti döneminde bir gün, içlerinde kendisinin de bulunduğu sahabenin bazıları bir mecliste eski günleri yâd ediyordu. Hz. Ömer topluluğa şu soruyu sordu: "Hadi bir dilekte bulunun bakalım! Şayet şu an bir dua edecek olursanız Allah'tan ne isterdiniz?" Orada bulunanlardan biri söz alarak: "Ben, Allah'tan şu oda dolusu kadar altınım olsun, ben de onları Allah yolunda tasadduk edeyim!"; bir başkası

¹⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 82; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 177; İbn Abdülberr, *el-İsti'âb*, 2: 567.

²⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 82.

²¹ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 177.

²² Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 177; İbn Abdülberr, *el-İsti'âb*, 2: 568; İbnü'l-Cevzi, *Sıfatü's-safve*, 140.

ise “Ben de isterdim ki burası inci, mercan ve mücevherle dolsun ve ben de onları Allah yolunda infak edeyim!” dedi. “Yine istekte bulunun!” diyen halifeye oradakiler: “Ey müminlerin emiri! Başka dileyecek bir şey bilmiyoruz. Anlaşılan senin duymak istediğin bizim dileğimizden farklı. O hâlde buyur senden dinleyelim!” dediklerinde Hz. Ömer şu ifadeleri dile getirmiştir: “Ben bunlar yerine buraların Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Mu’âz b. Cebel, Ebû Huzeyfe’nin mevlâsı Sâlim ve Huzeyfe b. Yemân gibi dostlarla dolu olmasını ne çok isterdim.”²³ Aynı değeri, Hz. Ömer’in oğlu Abdullah b. Ömer için de söylemek mümkündür. Zira birçok sahabi gibi Abdullah b. Ömer de çok sevdiği Sâlim’in adını oğluna vererek sevgisini izhar etmiştir. Abdurrahman b. Avf’ın Sâlim sevgisi ise bir başkaydı. Onun sevgisi o denli tezahür etmişti ki Abdurrahman b. Avf iki oğluna da Sâlim (Sâlimü’l-Ekber ve Sâlimü’l-Asgar) ismini vermişti.²⁴ Hz. Ebû Bekir de Sâlim’e yakın ilgi gösterir ve ona hürmet eder, her bulunduğu ortamda yerinden kalkarak Sâlim’e yer verirdi.²⁵

Bedir, Uhud ve Hendek başta olmak üzere bütün savaşlara Allah Resûlü ile birlikte katılan ve cesurca çarpışan Sâlim, Uhud’da, savaşın en şiddetli anında Resûlullah’ın yanında bulunan bir avuç kahramandan biriydi. Burada Resûl-i Ekrem, yüzünden yaralandığında yüreği parçalanan Sâlim, hıçkırıklarla onun sakalından aşağı sızan kanları temizledi. O, Tebük Seferi’nde de Peygamber Efendimizin yanında cesaretle duran ve Hz. Peygamber’in sahabeye örnek gösterdiği kişiydi. Buna göre Tebük’te bir gece vakti büyük bir gürültü kopmuş, duydukları sestten dolayı korkuya kapılan

²³ el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 252.

²⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 118.

²⁵ Ebu’l-Kâsım Müsnidüddünyâ Süleyman et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, thk. Hamdi Abdülmecid Selefi (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsî’l-Arabî, 1985), 7: 70.

İslam ordusunda bir panik yaşanmıştı. Yaşanan kargaşadan etkilenenlerden biri de Abdullah b. Amr idi. Silahını aldığı gibi panikle ne yapacağını bilemez bir şekilde dolanırken uzaktan Sâlim'i gördü. İçinden "Bedir Savaşı'na katılmış şu salih kimsenin yanına gideyim de onun yanında durayım." diye geçirdi. Yanına vardığında kılıcına sınıksı sarılan Sâlim'i gözlemlemeye ve hareketlerini taklit etmeye başladı. Çok kısa bir süre sonra Allah Resûlü çadırından dışarı çıktığında Sâlim ve Abdullah b. Amr'ın dışındaki sahabenin panik içindeki durumunu görünce öfkeli bir şekilde "Ey insanlar! Bu ne hafifliktir? Bu iki salih adamın yaptığı gibi sakın kalamaz mıydınız?" diyerek tevekkül hususunda ashabını ikaz etti. Sadece Allah'tan korkulması gerektiğini hatırlatıp İslam ordusuna bu iki şahsı tevekkül ve cesaret konusunda örnek gösterdi.²⁶ Abdullah b. Amr yaşadığı bu olayı "O gece Sâlim'in sayesinde ben de Allah Resûlü tarafından övgüye mazhar oldum."²⁷ ifadesiyle dile getirmişti.

Sâlim, vefatı hâlinde malının üçe bölünmesini, birincisinin Allah yolunda sarf edilmesini, ikincisinin köle azadı için kullanılmasını, üçüncüsünün ise kendisini hürriyetine kavuşturan kimselere (mevlalarına) pay edilmesini vasiyet etti. Şehadetinin ardından, halife Hz. Ebû Bekir, Sâlim'den kalan mirasın 200 dirhemlik kısmını mezkûr vasiyet gereği Sâlim'i azat eden ve yanında büyüdüğü Ebû Huzeyfe'nin eşine gönderdi. Ancak o, Sâlim'in azat edildiğini, bu itibarla onun üzerinde herhangi bir hakları kalmadığını belirterek mirası kabul etmeye yanaşmadı. Hz. Ömer'in, mirası alması hususundaki ısrarı üzerine bu kez Ebû Huzeyfe'nin eşi, "Ben onu, Allah yolunda harcanmak şartıyla dilediğiniz şekilde

²⁶ el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 3: 1021.

²⁷ el-Heysemî, *Mecme'uz-zevâid*, 9: 300.

sarf edilmesi için bağışladım.” diyerek mirası geri çevirdi. Böylece ilgili meblağ devlet hazinesine bırakıldı.²⁸

Hem kârî hem de mukrî sıfatıyla Hz. Peygamber'den iltifat gören, Allah'a karşı beslediği güçlü muhabbetiyle saha-benin imrendiği bir şahsiyet olan Sâlim, Yemâme günü şehit olarak toprağa düştü. Onun, Hz. Peygamber'den naklettiği şu rivayet, bize bir hassasiyet dersi vermektedir: “Kıyamet günü, birçok insan Tihâme Dağı gibi sevaplarla gelir. Allah ise onların amellerini boşa çıkarır ve onları şiddetli bir şekilde cehenneme atar.” Resûlullah'ın bu sözleri üzerine Sâlim'in “Anam babam size feda olsun ey Allah'ın Nebisi! Biz o kimseleri nasıl tanıyacağız? Tarif eder misiniz? Sizi, hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki ben onlardan biri olmaktan çok korkuyorum!” demesi üzerine Resûlullah: “Ey Sâlim, onlar namaz kılıp oruç tutan, ancak harama rastlayınca hemen içine dalıveren kimselerdir. Onlar, Allah'tan hiç korkmadan o haramı işlerler. Allah da böylece onların amellerini boşa çıkarır.”²⁹

²⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 81-82; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 442.

²⁹ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 178.

SABIR VE SEBATTÂ BAYRAKLAŞAN GURBETÇİ: AMR B. ABESE

Cahiliye Dönemi'nde, Arap kabilelerinden Süleymoğullarına mensup olan, hayatını hak ve hakikati aramaya adanmış, bu münasebetle de “Kurtuluşun Babası” lakabıyla şöhret bulan bir zat vardı. O, yaşadığı devirde yaygın olan adaletsizlik ve yozlaşmanın rahatsızlığını duyar, birden fazla ilahın olamayacağını düşünür, atalarının inancını reddeder ve taptıkları putlarından nefret ederdi. Bu sebeple akıllı ve vicdan sahibi olduğunu düşündüğü insanlara hakikat konusunda sorular yönelterek içindeki boşluğu doldurmaya çalışırdı. Zaman zaman da ehl-i kitap ile görüşüp onlardan bu konuda bilgi alırdı. Bir gün Yahudi bir âlimle karşılaştı ve kendini tanıtarak Cahiliye'nin trajikomik panoramasını yansıtan şu ifadelerle ona dert yandı: “Ben, yolculuk yaparken konakladığımda dört taş bulan, bunlardan üçünü yemek pişirmek üzere ocak için kullanan, diğerlerinden daha güzel olanını ise put yapıp secde eden, konak yerinden ayrılacağı zaman da bu taşları etrafa atan, yeni konak yerine varınca tekrar taş toplayan bir kabiledenim. Her daim diri olan Allah'ı bırakıp da insana ne

faıdası dokunan ne de zarar verebilen bu taşlara tapmanın yanlış olduğunu düşünüyorum. Lakin O'na nasıl iman ve ibadet edeceğimi bilemiyorum. Bu hususta bana yardımcı olup yol gösterebilir misiniz?" İrfan ehli olan Yahudi âlim, bu samimi zata şu cevabı verdi: "Çok yakında Mekke'de bir peygamber ortaya çıkacak. O, mensubu bulunduğı kavmin taptığı putlardan yüz çevirecek ve insanları tek olan Allah'a imana çağırarak. Bu daveti ıııtırsen vakit kaybetmeksizin ona koş ve tabi ol! Zira o peygamber, insanları kendilerine sunulan en güzel dine davet edecektir."¹ "Kurtuluşun Babası", duyduğu bu sözlerden sonra Yahudi âlimin bahsettiğı peygamberin haberini dört gözle beklemeye başladı. Bu süreçte, yaşadığı köye çeşitli vesilelerle Mekke'den gelen ziyaretçilere sık sık Mekke'de neler yaşandığını, orada yeni gelişmeler olup olmadığını sordu. Zaman zaman da özlemle beklediğı haberi takip için Mekke'ye bizzat kendisi gitti ve beklenen peygamberin ortaya çıkıp çıkmadığını gizlice araştırdı. Durum bu minval üzere yıllarca devam etti. Yine peygamberden haber alma ümidiyle yola revan olduğu bir gün, seyahat esnasında tanıştığı Mekkelikli birine, Mekke'de yeni bir gelişme olup olmadığını sordu. "Muhammed b. Abdullah putları reddederek insanları yeni bir dine davet ediyor." şeklindeki cevabı üzerine bu zata teşekkür etti. Özlemle beklediğı gün gelmişti artık. Hiç zaman kaybetmeden hazırlığını yapıp Mekke'ye doğru yola çıktı.

Mekke'ye ulaştığında bahsedilen yeni dinin peygamberiyle görüşmenin yollarını aradı. O günlerde, Mekke'de henüz İslam yüksek sesle dillendirilmediğinden ufak çaplı bir araştırmayla Allah Resûlünü Kâbe'de bulabileceğini öğrendi. Kâbe'ye gidip sabırla ve tarifsiz bir merakla beklemeye koyuldu. İçi içine sığmıyordu. Gün batana, insanlar evlerine

¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 203-204; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 3: 1193; ez-Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 2: 460.

çekilene kadar bu bekleyişi sürdü. Gece olduğunda, meşakkatli yolculuğun verdiği yorgunluğa yenik düşerek Kâbe'nin duvarının dibinde uyuyakaldı. Gecenin ilerleyen saatlerinde sesli bir şekilde söylenen “Lâ ilâhe illallâh” cümlesiyle irkildi. Uyandı ve kalktı. Tek ilah vurgusunu yapan kelime-i tevhid cümlesini kim kurabilirdi? Yıllardır hasretle arayıp durduğu kişinin sesin sahibi olduğunu anladı ve hemen onun yanına gitti. Özlemine duyduğu peygamber karşısındaydı. Ama hâlâ inanamıyordu. Kendini tanıttı. Mekke'ye gelme sebebini uzun uzadıya anlattı.² Heyecanla “Allah aşkına doğru söyle! Seni Allah mı gönderdi? Peki O, bizden ne yapmamızı istiyor?” deyince Resûlullah “Putlara tapmamayı, sadece O'na kulluk etmeyi, akrabalık bağlarını gözetmeyi ve haksız yere kan dökmemeyi emrediyor.” buyurdu. Yolcunun duydukları çok hoşuna gitmişti. Zaten beklediği de bunlardı. Aradığını bulmuştu. “Allah, ne güzel şeyler emrediyor böyle? Siz ne güzel işler için gönderilmişsiniz! Ben size inandım ve sizi tasdik ettim. Uzatın elinizi de size biat edeyim.” dediğinde Hz. Peygamber ona elini uzattı ve bu hak yolcusu Allah'ın elçisine biat ederek iman ile şereflendi. Peygamber Efendimizin İslam hakkında bilgi verdiği bu cesur adam, Allah Resûlünün yanında kalmak, ona destek olmak üzere izin istedi. Ancak Resûl-i Ekrem, “Hayır! İnsanların bana nasıl baktığını, neler yaptığını görmüyor musun? Bu şartlarda burada kalmaya güç yetiremezsin. Sen, şimdi memleketine dön ve bekle! İslamiyet'i açıkça ilan etmeye başladığı mı duyduğun zaman yanıma gel!”³ diyerek Mekke'de kalmasına müsaade etmedi. Bunun üzerine arzuladığı birlikteliği bir başka bahara erteleyerek

² İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 945; ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 2: 458.

³ Amr b. Abese'nin Müslüman olmasına dair geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 200-202; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 3: 1192-1194; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 945.

mahzun bir şekilde ailesinin yanına, memleketine döndü.⁴ Yine onun için uzun sürecek hasret dolu bir bekleyiş başlamıştı. Bu zaman zarfında, Resûlullah'tan öğrenebildiği kadarıyla ibadetlerini yerine getirdi. Putperest halkını, tek olan ilaha çağırırdı. İnsanları, Allah'ın dinine davet sürecinde çeşitli zorluklarla karşılaşmasına rağmen yılmadan usanmadan tebliğ mücadelesine devam etti.

Seneler boyunca ve büyük sabır gerektiren uzun bir bekleyiş sürecinde köyüne uğrayan yolcular arasından başta Mekkeliler olmak üzere meseleye muttali olanlara Allah'ın elçisinden haberler sorup durdu. Mekke'nin fethinden kısa bir süre önceydi. Yine bir gün köylerine Medineliler bir grubun geldiğini işitti. Hiç vakit kaybetmeden soluğu yanlarında aldı. Merakla Hz. Peygamber'den haberleri olup olmadığını misafirlere sordu. Allah Resûlü'nün Medine'ye hicret ettiği ve Medinelilerin, akın akın onun çağırdığı dine girdiği cevabını aldığı anda artık mutluluktan kabına sığmıyordu. Peygamber Efendimize kavuşacağı gün gelmişti. Hasret son bulacaktı. Derhâl hazırlanıp ailesiyle vedalaştı ve doğruca Medine'ye gitti. Mescid-i Nebevî'ye vardı. Resûlullah tam karşısındaydı. Gözyaşlarını tutamadı. Yanına gitti ve “Ey Allah'ın elçisi! Beni tanıyabildiniz mi?” dedi. Vefa peygamberi, bu hasret dolu, gözü yaşlı sabır timsalini görünce sevinerek “Elbette tanıdım. Sen, Mekke’de bana gelip bazı sorular sorduktan sonra iman eden Sülemîli değil misin?” buyurdu. Peygamber Efendimizin, onu çok net olarak hatırlaması ve gösterdiği yakınlık üzerine dünyalar onun olmuştu. Mutluluktan yerinde duramıyordu, içi kıpır kıpırdı. Artık Medine'ye hicret ettiğini ve çekine çekine buraya yerleşme isteğini dile getirdi. Bu kez izin çıkmıştı. Vakit, geç kaldığı

⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 204; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 945; ez-Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 2: 456.

yılları telafi etme vaktiydi. Bulunduğu zamanı ve yeri ganimet bildi. Onun, “Ya Resûlallah! Allah’ın sana verdiği, ancak benim geç kaldığım için bilemediklerimi bana öğretir misin?” şeklindeki duygu yüklü talebi üzerine Allah Resûlü ona namazı ve abdesti uzun uzadıya anlattı.⁵ Bu fedakâr gurbetçinin hicreti böylece gerçekleşmiş oldu.

Resûl-i Ekrem’in yakından ilgilenip Suffe’ye yerleştirdiği bu güzide muhacirin asıl adı Ebû Nedh Amr b. Abese b. Hâlid olup künyesi Ebû Necîh ya da Nüceyh’tir. Amr b. Abese, Süleym kabilesinin Becîle koluna mensuptur. Babası Hâlid, annesi Remle’dir. İlk Müslümanlardan olan Amr b. Abese’nin bizzat ifadesine göre o Müslüman olduğu sırada sadece Hz. Ebû Bekir ile Bilâl-i Habeşî olmak üzere iki kişi İslam ile şerefelenmişti.⁶ Bir diğer rivayete göre Amr b. Abese, İslam’ı kabul eden dördüncü kişidir.⁷

Resûlullah, Mekke şartlarının müminler için müsait olmadığı gerekçesiyle Amr’ı memleketine göndermesinin ardından yaklaşık 20 yıl geçmişti. O, İslami davetin açıkça yapıldığını ne yazık ki uzun yıllar sonra öğrenebilmişti. Gelecek müjdeli bir haberi sabır ve sebatla beklerken koca bir ömür geçmişti. Amr, Hz. Peygamber’den ayrı geçirdiği yıllar için çok üzülmekteydi. Mekke’nin fethinden kısa bir süre önce hicret ettiği Medine’de, Suffe’nin bir sakini ve öğrencisi olarak, Allah Resûlünün ve bu okulun müstesna hocalarından Allah’ın kitabına dair her gün yeni bilgiler edindi. İlme ve öğrenmeye aşırı merakı bulunan Amr, bir yandan yıllarca bu ilim ve irfan meclisinden uzak kalmanın hüznünü yaşarken

⁵ Müslim, “Salâtü’l-Müsâfirîn”, 294; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 4: 202-203.

⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 4: 201; İbn Abdülberr, *el-İstî‘âb*, 3: 1193; ez-Zehebi, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 2: 456.

⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 4: 201; İbn Abdülberr, *el-İstî‘âb*, 3: 1193; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 945.

diğer yandan öğrendiklerini hiç vakit kaybetmeden ve tarifsiz bir heyecanla hayatına aktardı.

Amr, İslam'ın henüz doğduğu Mekke'nin ilk günlerinde Müslüman olmasına rağmen Medine döneminin son 3 yılına ancak yetişebildi. Resûlullah ile beraberliği bu kadar kısa olsa da yaşadığı uzun gurbet, onun Resûl-i Ekrem'den bir an bile ayrılmamasına vesile oldu. İlme olan iştiağı sebebiyle sık sık Hz. Peygamber'e gelerek, "Ey Allah'ın Nebisi! İlminizden bana da öğretir misiniz?" diyerek sorular sorar; Peygamber Efendimiz de onu kırmaz, her sorduğu soruyu yüksünmeden cevaplandırır. Öğrenme aşkıyla dolu olan Amr, aldığı her cevaba öylesine dikkat kesilir, bunları hafızasına öyle bir işlerdi ki asla unutmazdı. Can kulağıyla dinlediği Allah Resûlü'nün sözlerini başkalarına aktarmayı vazife bilirdi. Bu yüzden gerek işittiği hadis-i şerifleri hayatına yansıtma gerekse insanlara nakletme konusunda oldukça titizdi. Onun, abdestin nasıl alındığına ilişkin Hz. Peygamber'den naklettiği meşhur rivayet bu bağlamda zikredilmeye değerdir. Buna göre Amr'ın "Ey Allah'ın Resûlü! Bana abdesti anlatır mısınız?" sorusu üzerine Resûlullah, abdestin alınış şeklini ve kıymetini şu ifadelerle dile getirmişti: "Sizden birisi abdest suyunu hazırlayıp abdeste başlar; ağzına, burnuna su alır ve sümkürerek temizlerse ağzında ve genzindeki günahlar, akan su ile birlikte dökülür. Sonra Allah'ın emrettiği gibi yüzünü yıkarsa yüzü ile işlediği günahlar sakalın(ın bittiği mahallin) etrafından su ile birlikte dökülüp gider. Sonra kollarını dirseklerine kadar yıkayınca ellerinin günahları su ile birlikte parmak uçlarından dökülür. Başını mesh edince başının günahları saçlarından dökülen su ile akar, gider. Ayaklarını topuklarına kadar yıkayınca ayaklarının günahları, parmak uçlarından akan su ile dökülür. Sonra kalkar, Allah'a hamd ü senada bulunur, O'nu layık olduğu şekilde över ve kalbinden Allah'tan başkasını(n muhabbetini) çıkarıp iki rekât namaz kılarsa mutlaka

günahları dökülür, annesinden yeni doğmuş gibi günahlardan arınmış bir şekilde tertemiz olur.”⁸

Müminler için müjde içeren bu ifadeleri daha evvel duymadığından dolayı garipseyen ashab-ı kiramdan Ebû Ümâme, Amr’a: “Ey Amr b. Abese! Konuşmana dikkat et! Sen, Resûl-i Ekrem’den bunları gerçekten işittin mi? Baksana neler söylüyorsun? Bulunduğu yerde kişiye bu ecirlerin hepsi aynı anda hakikaten verilir mi?” diye sorması üzerine hadis-i şerif rivayeti konusunda çok hassas olan Amr’ın cevabı şöyle olmuştur: “Ey Ebû Ümâme! Kuşkusuz benim yaşıım ilerledi, kemiklerim zayıfladı, ecelim de yaklaştı. Ne ihtiyacım var ki Allah Resûlü hakkında yalan söyleyeyim! Bu sözleri, Allah’ın elçisinden birden ya da ikiden yahut üçten fazla işitmesem asla rivayet etmezdim. Lakin ben bunları ondan yedi kere hatta daha da fazla işittim.”⁹ Bu olay, Amr’ın araştırmacı ruhunu gösterdiği gibi Resûlullah’tan duyduğu sözleri nakletme konusunda da ne denli titiz olduğunu ifade eder niteliktedir.

Mekke’nin fethine, Huneyn Gazvesi’ne ve Taif Muhasarası’na Hz. Peygamber ile birlikte iştirak eden bu cesur sahibi, Peygamber Efendimizin yanı başından hiç ayrılmadı. Ok atma konusundaki mahareti Taif Kuşatması’nda dikkat çekmişti. Allah Resûlü’nün muhasara esnasında “Her kim Allah yolunda bir ok isabet ettirirse Cenâb-ı Hak cennette ona bir derece ikram eder.” sözünü işitmesi üzerine ok kabındaki tüm okları düşman üzerine boşaltan Amr, Taif Günü, tam on altı oku düşmana isabet ettirdiğini dile getirmiştir.¹⁰ O, Hz. Peygamber’den sonra tüm savaşlara katılmış ve İslam

⁸ Müslim, “Salâtü’l-Müsâfirîn”, 294; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 4: 203.

⁹ Müslim, “Salâtü’l-Müsâfirîn”, 294; Nesâî, “Tahâret”, 108; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 4: 203.

¹⁰ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed Yûsuf Şâmî, *Sübûlü’l-hüdâ ve’r-reşâd fî sîreti hayri’l-ibad*, (Beyrut: 1993), 5: 386.

ordusunda önemli görevlerde bulunmuştur. Örneğin o, Hâlid b. Velîd'in komutanı olduğu Yermük Savaşı'nda (13/634) süvari birliklerinin komutanıydı.¹¹

Hayatını şekillendiren Resûl-i Ekrem'in sözleri ve sünneti Amr için ne ise diğer Müslümanlar için de aynı değeri ifade etmeliydi. Allah'ın elçisine ittiba konusunda ashab-ı kiram arasında temayüz eden bu hassas sahabi, sünnete aykırı bir davranış ya da söz ile karşılaştığında kim olursa olsun ikaz etmekten çekinmezdi. Bir dönem, Müslümanlar ile Bizanslılar arasında savaşa ara verme hususunda bir sözleşme yapılmıştı. Bizanslıların, süresi bitecek olan antlaşmayı yenilemeyip saldırıya geçecekleri duyumunu alan Muâviye b. Ebû Süfyan liderliğindeki İslam ordusu, bu antlaşmanın süresi bitmeden düşmandan önce harekete geçip Müslümanların taarruz etmesi gerektiği düşüncesindeydi. Önerilen saldırı teklifini ahde vefasızlık olduğu gerekçesiyle benimsemeyen Amr, atının üzerinde olduğu hâlde "Allahu Ekber! Hayret size! Vefalı olunuz! İhanet etmeyiniz! Sözünüzde durmanız gerekir!" diye sesini yükselterek tertip edilecek baskına engel oldu. Hz. Peygamber'in "Kim bir kavimle antlaşma yaparsa, antlaşma müddeti bitmeden ya da karşılıklı olarak antlaşmayı vaktinden önce bozduklarını birbirlerine bildirmeden önce, bu bağı ne yeniden bağlasın ne de çözsün!" şeklindeki buyruğunu hatırlatmak suretiyle Muâviye'yi saldırı fikrinden vazgeçirdi ve böylece ordu geri çekildi.¹²

Daha Cahiliye Dönemi'nde putlara tapmayı akılsızlık olarak nitelendiren, Allah Resûlü'nün bir sözüyle yıllarca yaşayacağı gurbeti sineye çeken, İslam'ı tebliğ ederken putperest kabilesi ve en yakın akrabaları tarafından türlü meşakkatlere maruz bırakılan Amr b. Abese, yılmayıp bu kutsî dava uğruna

¹¹ ez-Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 2: 457.

¹² Ebû Dâvûd, "Cihâd", 152; Tirmizî, "Siyer", 27.

mücadelesine sabır ve sebatla devam etti. İlim tutkusu ve öğrenme azmi hiç tükenmedi. Uzun ve bereketli bir ömür süren Amr b. Abese, Resûlullah'ın vefatından sonra Şam'a yerleşti. Hz. Osman'ın hilafeti döneminde Humus'ta dâr-ı bekâyâ göçtü.¹³ Gösterişten uzak bir hayat süren, mahviyet sahibi ve mütevazı kişiliğiyle dikkat çeken Amr b. Abese, Hz. Peygamber'den 30'un üzerinde hadis-i şerif rivayet etti. Bunlardan biri de bize Allah yolunda cehd ve sebatın önemini gösteren şu hadis-i şeriftir: "Kim saçını Allah yolunda ağartırsa kıyamet gününde bu saç onun için nur olur."¹⁴

¹³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 407.

¹⁴ Tirmizî, "Cihâd", 9; "Nesai", "Cihâd", 26.

İMANINI ELBİSE KILMIŞ BİR YİĞİT: ABDULLAH ZÜLBİCÂDEYN

Mekke’de, küçük yaşta babasını kaybeden yoksul bir genç vardı. Zengin olan amcası, himayesinde yetiştirdiği yeğeni-ne standardı yüksek bir hayat imkânı sunmuştu. Tüm ihtiyaçları amcası tarafından karşılanan, koyunları ve deve-leri, hatta kölesi dahi bulunan bu gencin böylesi konforlu yaşantısı, Resûlullah’ın Medine’ye göç etmesiyle birlikte değişti. Delikanlı ilk zamanlar, kalbinin ısınması neticesinde İslam’ı araştırdı ve bu dine girmeye karar verdi. Ancak saygı ve minnet duyduğu amcasından çekindiğinden, İslamiyet’e olan sempatisini ve iç dünyasını çepeçevre saran duygu-larını hep gizledi. Her geçen gün, taşkın bir sel gibi büyü-yen ruhundaki bu engellenemez ulvi hisler, Müslümanla-rın Mekke’yi fethetmesiyle artık gizlenemez bir hâl almıştı. Yıllar böylece akıp gitti. Amcasının, Mekke’nin fethinden sonra dahi İslam’a yakınlaşmaması, artık ipleri kopma dere-cesine getirmişti. Vakti gelmişti artık... Cesaretini toplayıp amcasına açılmaya karar verdi ve şöyle dedi: “Amcacığım! Biliyorum, üzerimde emeğin çok. Hakkını ödeyemem. Uzun

süredir seni bekledim. Birlikte Müslüman olalım istedim. Ancak gördüğüm kadarıyla senin iman etmeye pek niyetin yok. Eğer sen Müslüman olmayacaksan bana müsaade et! Bari ben gidip iman edeyim.”¹ Onun bu teklifine amcası, her müşrik gibi hiddetlenerek karşı çıktı. Öyle ki öfkeyle “Eğer bu kararından vazgeçmezsen, elbiselerin dâhil olmak üzere sana verdiğim her şeyi geri alırım!” diyerek tepki gösterdi. Amcasının acımasız tavrına ve tehdidine aldırış etmeyen bu vakur gencin “Ne yaparsan yap! Bundan sonra taşlara tapmayacağım. Putları terk edip Allah’ın elçisine uyacağım. Beni, sunduğun imkânlarla susturacağını ve durduracağını sanıyorsan yanılıyorsun. Bu konuda ölmekten dahi korkmuyorum. Al işte! Verdiklerinin hepsi burada!” demesi üzerine zalim amcası, üzerindeki elbiselere varıncaya kadar elinde ne var ne yoksa her şeyini geri aldı. Elbisesiz kalan gencin annesi, bir kumaşı/çulu veya kilimi ikiye bölüp birini oğlunun beline, diğerini onun sırtına sardı.² Bu hâlini gören çevresi onunla alay etti. Elbisesiz genç, bir an önce Medine’ye varıp Allah Resûlü’ne kavuşmak istiyordu. Eskiden kendisine değer veren, Müslüman olduktan sonra ise zalimleşen amcasının peşinde olduğunu ve yakasını bırakmayacağını da biliyordu. Orada fazla duramadı ve o gece gizlice Medine’nin yollarına düştü. Yalın ayak gerçekleştirdiği uzun ve meşakkatli yolculuktan sonra; eli ayağı yara bere içinde, aç ve susuzluktan dermanı tükenmiş, perişan bir hâlde Medine’ye yaklaştı. Heyecanı doruktaydı. Parçalanmış ayaklarının ve vücudundaki yaraların verdiği acıyı hissetmiyordu bile. Şehre yaklaştığında henüz gece idi. Bir an, elbise niyetiyle giydiği üzerindeki bu kaba çullarla Resûlullah’ın huzuruna çıkamayacağını düşündü ve bundan mahcubiyet

¹ el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 3: 1013; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 244.

² el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 3: 1013; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 244. Farklı bir rivayet için bkz. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 4: 168-169.

duydu. Medine'yi uzaktan bir süre izledi. Az da olsa dinlenme fırsatı bulmuştu. Ancak heyecanı ona müsaade etmedi ve nihayet soluğu Mescid-i Nebevi'de aldı. Sabah namazına kadar mescitte uyudu. Namaz için hazırlık yapan ashab-ı kiram, mescitte saç başı darmadağın, her yeri yara bere içindeki bu şahsı gördüklerinde dehşete kapıldı. Yorgun ve bitkin yolcunun ızdırap ve acı çektiği her hâlden belliydi. Bir süre sonra namaza geçildi. Sabah namazından sonra müsâfaha yapmak üzere saflar arasında dolaşan Peygamber Efendimiz, tanıyamadığı ve boncuk boncuk terleyen bu heyecanlı genci görüp ona kim olduğunu sordu. “Abduluzâ” olarak kendini tanıtan elbisesiz gence Hz. Peygamber: “Hayır! Sen, artık Abdullah Zülbicâdeyn'sin. Yakınımda dur! Sık sık yanıma gelip git olur mu?” buyurdu.³ Bundan böyle o, Resûl-i Ekrem'in kendisine “iki elbise/kilim sahibi” anlamına gelen “Zülbicâdeyn” ismini vermesiyle sahabiler arasında bu lakap ile anıldı. Resûlullah'ın özel misafiri oldu ve bizzat Kur'an-ı Kerim öğrettiği öğrencileri arasında yer aldı.⁴

Abdullah, başından geçenleri Allah Resûlü'ne tek tek anlattı. Onun imanı uğruna gösterdiği cesaret ve fedakârlık, merhamet peygamberini oldukça duygulandırdı. Abdullah'ı şefkat ve muhabbetle bağrına basarak ona iltifatta bulunan Peygamber Efendimiz “Hoş geldin, Ey Zülbicâdeyn!” dedikten sonra kimsesizliğini belki de yetimliğini hissettirmemek için Abdullah'tan yanından ayrılmamasını istedi. Yetimliği ondan daha iyi kim bilebilirdi ki?

Müzeyne kabilesine mensup olan Abdullah Zülbicâdeyn'in asıl adı Abdüluzâ b. Abdünühm b. Afif b. Süheym'dir.⁵

³ el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 3: 1013; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 245; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 662-663.

⁴ el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 3: 1013-1014; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 245; Zekerîya Güler, “Zülbicâdeyn”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 44: 551.

⁵ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 662.

Abdullah, adını Resûl-i Ekrem'in değiştirmesiyle yepyeni bir hayata "merhaba" dedi. Resûlullah'ın "Yakınımda dur!" talimatı üzerine Suffe'ye yerleşti ve burada kendini geliştirdi. Ashab-ı Suffe'nin tüm sakinleri gibi gece gündüz ilim ve zikirle meşgul oldu. Öğretmeni, Allah Resûlü başta olmak üzere ileri gelen sahabiler idi. Her fırsatta onlardan dinini ve Kur'an'ı öğrendi. Zamanın kıymetini bildiğinden, vaktini kapısından ayrılmadığı Hz. Peygamber'e hizmete ve dinini öğrenmeye adadı. Artık, çok geç kaldığını düşündüğü ve özlediğı hayatı yaşamaya başlamıştı. Öğrendiğı Kur'an'ı yüksek perdeden gür sesiyle okur; tekbirini yine yüksek sesle getirirdi. Öyle ki sesi mescidin dışından duyulurdu. Bu durum, etrafındakileri rahatsız etmiş olmalı ki Kur'an-ı Kerim okurken ya da dua ederken sesini yükseltmesini riya olarak değerlendirenler dahi olmuştu. Bir defasında Hz. Ömer, Peygamber Efendimizin yanındayken "Ya Resûlallah! -Abdullah Zülbicâdeyn'i işaret ederek- şu bedeviyi duymuyor musun? Yüksek sesle Kur'an okuyarak insanların Kur'an okumasına engel oluyor." dedi. Resûlullah ise onun riyakâr değil, bağırı yanık ve gözü yaşlı biri olduğunu ifade edip: "Ey Ömer! Onu kendi hâline bırak! O, Allah ve peygamberine hicret etti. Allah'a dua eden bağırı yanıklardandır -evvâhlardandır- (Allah için inleyen, ağlayan, gözyaşı döken)." buyurdu.⁶

Abdullah şehit olmayı arzular, duyduğı bu özlemin gerçekleşmesi için dua eder ve etrafından da dua isterdi. Yine bir defasında, İslam ordusunun Tebük Seferi'ne hazırlandığı sırada kendisine şehadet mertebesinin nasip olması için "Ya Resûlallah! şehadetim için dua eder misiniz?" diyerek Resûl-i Ekrem'den ısrarla Allah'a dua etmesini istedi. Abdullah'ın dua talebi hususundaki kararlılığını gören Peygamber Efendimiz sonunda suskunluğunu bozup "Allah'ım! Onun

⁶ el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 3: 1014; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 662.

kanını kâfirlere haram kıl!" diyerek dua buyurdu. Abdullah bunu duyunca boynunu bükerek mahcup ve kısık bir sesle "Ya Resûlallah! Ben bunu kastetmemiştim!" diyerek şehadet arzusunu yineledi. Allah Resûlü ise tebessümle: "Sen Allah yolunda harbe çıkar da humma (sıtma) hastalığına yakalanarak ölürsen, şehitsin! Bineğin seni düşürüp boynunu kırarsa, sen yine şehitsin! Üzülme! Gam çekme! Bunlardan hangisi gerçekleşirse şehitlik için sana yeter! Hangisinin gerçekleşeceğini bilemezsin."⁷ buyurdu.

Öyle de oldu. İslam ordusu, Tebük'ten dönüş hazırlıklarını yaptığı esnada, Abdullah humma hastalığına yakalanıp bir gece ansızın vefat etti. Cenaze namazının, vefat ettiği gece Hz. Peygamber tarafından kıldırılmasının ardından, yakılan bir ateşin hüznünlü ışığında, Bilâl-i Habeşî'nin tuttuğu meşale eşliğinde Abdullah'ın naaşı defnedildi. Onun cenaze işlemlerini; Allah Resûlü, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer birlikte gerçekleştirdiler. Sahabilere, Abdullah'ın kabrini geniş tutmalarını ve naaşını nazikçe taşımalarını emreden Resûlullah, bizzat onun kabrine inerek: "Kardeşinizi bana doğru yaklaştırınız!" buyurmak suretiyle mübarek elleriyle Abdullah'ın cenazesini kucağına aldı ve ebedî istirahatgâhına yerleştirdi. Definden sonra Peygamber Efendimiz kibleye yönelip ellerini kaldırarak dua etti, onun, Allah'ı ve Peygamberini seven, bağıryanık, gözü yaşlı ve Kur'an sevdalısi biri olduğunu söyleyip şunları ilave etti: "Allah'ım! Ben, Abdullah'tan razı olarak geceye ulaştım. Sen de ondan razı ol!"⁸ Resûl-i Ekrem, yanından ayırmadığı yetim Abdullah'ı son yolculuğunda dahi kimsesiz bırakmamıştı. Bu hadiseyi imrenerek izleyip nakleden İbn Mes'ûd, Abdullah'ın kabre Allah Resûlü tarafından koyulup methedilmesine istinaden şu ifadelerde bulunmuştur: "Abdullah'tan on beş

⁷ el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 3: 1014; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 245.

⁸ el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 3: 1014; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 4: 168; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 122.

sene önce Müslüman olmuşum. Allah'a yemin ederim ki onun yerinde olmayı ne çok arzu ederdim.”⁹ Hz. Peygamber'in, Abdullah Zülbicâdeyn'in vefatına oldukça hüzünlendiğini gören ashab-ı kiramın “Ya Resûlallah! Abdullah'ın vefatına ne çok üzüldünüz!” hitabına Peygamber Efendimiz şu karşılığı vermiştir: “Elbette! Çünkü o, Allah ve Resûlü'nü çok seviyordu.”¹⁰ Bu, Mekke'den her şeyini terk edip tüm zorlukları göze alarak takati kesilmiş, her yeri yara bere içindeki hâliyle Resûlullah'a geldiği gün, kimsesiz ve yetim bulduğu Abdullah'ını kaybetmenin hüznüydü. Abdülazîz b. İmrân'dan nakledildiğine göre Hz. Peygamber, beş kişinin dışında hiç kimsenin kabrine girmemiştir. Bunlardan biri de Abdullah Zülbicâdeyn'dir.¹¹

Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmayan ve 9/630 yılında bizzat Resûlullah tarafından dualarla sonsuzluğa uğurlanan Abdullah Zülbicâdeyn, iki kilim parçasını kendine elbise yapmış, tavizsiz bir iman duruşu sergileyerek bayraklaşmıştır. Bu vakur şahsiyet, hakkında bilebildiğimiz birkaç anekdotla bize şu mealdeki ayeti haykırmaktadır: “Müminler arasında öyle yiğitler var ki onlar -Peygamber'in yanında canla başla savaşacaklarına dair- Allah'a verdikleri sözü tuttular. Nitekim sözünün eri olan müminlerden bazıları Allah yolunda can verdi; bazıları da can verip şehit olmak için fırsat beklemektedir. Onlar verdikleri sözden asla dönmemişlerdir.”¹²

⁹ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 122; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 245; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 663. Ayrıca bkz. el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 3: 1014; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 4: 168.

¹⁰ İbn Abbâs'ın naklettiğine göre, Hz. Peygamber geceleyin Abdullah Zülbicâdeyn'in kabrine gelmiş ve bir kandil yakıp kible tarafına tutarak dört defa tekbir getirmiştir. Ardından da şöyle dua etmiştir: “Allah sana rahmet edecek. Zira sen, çok tövbe eden ve devamlı Kur'an okuyan biriydin.” Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 122.

¹¹ Hâlid Abdurrahman el-Akk, *‘Uzamâ havle'r-rasûl*, (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1991), 2: 1188.

¹² Ahzâb, 33/23.

BİR PEYGAMBER SEVDALISI: SEVBÂN B. BÜCDÜD

Medine’de Yemen asıllı Himyer kabilesine mensup bir köle vardı. Aslında hür bir anne babadan doğmuş, ancak kabilesine yapılan bir baskın sırasında esir alındıktan sonra Medine’ye getirilerek buranın köle pazarında satışa çıkarılmıştı. Resûlullah, bu köleyi satın alıp hürriyetine kavuşturunca ailesinin yanına dönebileceği ya da kendi yanında kalabileceği hususunda onu serbest bırakmıştı. Sahibi olan Hz. Peygamber’in, “Artık ailenin yanına dönebilirsin.”¹ buyurunca sevinçten havalara uçacağını düşündüğü bu köle, yaşlı gözlerle Allah Resûlü’ne şu beklenmedik cevabı vermişti: “Ya Resûlallah! Sensiz bir hayatı ben ne yapayım? Yaşadığım hayatın içinde sen yoksan, ben nasıl yaşayabilirim ki?” Böylesi bir peygamber sevdası, onu Resûl-i Ekrem’den bir an bile ayrı kalamayacak hâle getirmişti. Yine bir gün Peygamber Efendimiz bu azatlı köleyi bitkin, rengi solmuş ve zayıflamış vaziyette görüp, “Bir yerin mi ağrıyor? Yoksa hasta mısın?” diyerek neden bu durumda olduğunu sormuştu. Beti benzi sararmış sahibi

¹ İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 159.

cevap verirken sözleri boğazında düğümlenmiş ve hıçkırık hıçkırık söylediği şu sözleri zor bitirebilmişti: “Ya Resûlallah! Ne ağrım sızım ne de hastalığım var. Sizin yanınıza gelip git- tikçe sohbetinizde bulunuyorum. Burada, Medine’de olmama rağmen sizi birkaç saat görmediğimde dünyam kararıyor, ne yaptığımı bilemiyorum. Sizi görmesem size olan muhabbe- tim katlanarak artıyor, neşem kaçıyor, kendimi yalnız ve ga- rip hissediyorum. Âdeti yemeğe acıkmışım, boğazım kuru- muş da susamışım gibi size hasret duyuyorum. Sonra ahiret aklıma geliyor. Yine hüznleniyorum. Cennete girsem bile, orada, siz bir peygamber olduğunuz için başka peygamber- ler, sıddıklar ve şehitler ile yüce makamlarda olacaksınız. Ben cennete girsem bile daha aşağı mertebelerde olacağım- dan ve sizden mahrum kalacağım korkuyorum. Eğer ben cennette sız sizsiz olacaksam, o cenneti ben ne edeyim? Sizi göremeyeceğim cennet bana cehennem olmaz mı? Eğer gi- remezsem size zaten ebediyen hasret kalacağım. O zaman benim hâlim nice- dir? Bu durum beni kahrediyor.” Bu yoğun duygu yüklü cümleler karşısında şefkat peygamberi tebes- süm ederek şu müjdeyi verdi: “Kişi, sevdiği ile beraberdir.”² Aslında birçok kez duyduğu bu müjdeli haber kendisine doğ- rudan verilince o sahâbi kabına sığmıyordu.

Bu müjdeyi özel olarak alan Sevbân b. Bücdüd’ün asıl adı Ebû Abdullah (Ebû Abdurrahman) Sevbân b. Bücdüd (Cah- der) el-Hâşimî el-Himyerî’dir. Aslen Yemenli olan Sevbân b. Bücdüd, Suffe’nin önemli sakinlerindendi. Hz. Peygamber’in vefatına kadar seferlerde dahi onun yanından ayrılmayıp hizmetinde bulunmaya ve Suffe’de kalmaya devam etti.³

Peygamber Efendimize olan özlemini ifade ettiği ve Resûlullah’ın cennette peygamberler, sıddıklar ve şehitler

² Buhârî, “Edeb”, 96; Müslim, “Birr”, 165.

³ İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 159; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1: 528.

ile beraber olacağını, kendisinin de Allah Resûlü'nden mahrum kalacağını söylemesi üzerine şu mealdeki ayetin inmesi de Sevbân'a bir başka müjde oldu, onu âdetâ çocuklar gibi sevindirdi: "Kim Allah'a ve elçisine itaat ederse bilsin ki böylesi Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu bütün peygamberler, rablerine verdikleri itaat sözüne sadakat gösterenler, hak ve hakikat uğruna hayatlarını ortaya koyanlar ve gerçek fazilete eren kimselerle birlikte olacaktır. (Ahirette) Böyle güzel arkadaşlarla birlikte olmak ne büyük bir bahtıyarlıktır!"⁴ Böylesi güzel bir haberden sonra Sevbân sevinçten yere göğe sığamadı. Korkusunun ve endişesinin yersiz olduğunu gayet iyi öğrenmişti. Sevbân'dan sonra yaşayacak olan peygamber sevdalıları da gönüllere su serpen bu ayetle teselli bulacaktı.

Kendisini, Resûl-i Ekrem'in hane halkından (ehl-i beyt) kabul eden Sevbân'ın şu sözleri, onun Hz. Peygamber'e olan bağlılığını gözler önüne sermektedir: "Bir gün Resûlullah, ehl-i beytini sayarken Hz. Ali, Hz. Fâtıma ve diğerlerinin isimlerini zikretti ve aile fertlerine dua etti. Ben de 'Ey Allah'ın Nebisi! Ben, senin ehl-i beytinden değil miyim?' diye sorduğumda Allah Resûlü 'Bir başka kapıda durmadıkça ve başkasından bir talepte bulunmadıkça, evet, ehl-i beytimdensin.' buyurdu."⁵ Sevbân bu söze istinaden ömrünün sonuna dek hiç kimseden bir şey istemedi⁶ ve hiç kimseye bir soru dahi sormadı.⁷ Öyle ki ahir ömründe, hasta olmasına rağmen atına binmek veya atından inmek için kendisine yardım etmek isteyenlerin yardım tekliflerini geri çevirdi. Hatta bineği üzerindeyken kamçısı yere düşse dahi

⁴ Nisâ, 4/69.

⁵ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 181; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1: 528.

⁶ Ebû Dâvûd, "Zekât," 27.

⁷ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 181.

kimseden yardım talep etmedi, bineğinden inip kamçısını bizzat kendisi aldı.⁸

Sevbân, gerek huzurunda gerekse gıyabında Resûlullah'a hürmetle davranılması konusunda oldukça hassastı. Peygamber Efendimiz hakkında konuşanları, saygıda kusur ettiklerinde derhâl uyarır, Hz. Peygamber'e adıyla hitap etmeyi dahi hürmetsizlik sayardı. Bir defasında bir Yahudi'nin Allah Resûlü'ne "es-Selâmu aleyke Ya Muhammed!" diyerek adıyla seslenmesine tahammül edemeyen Sevbân, Yahudi'nin bu hitabını saygısızlık kabul edip "Neden Ya Resûlallah! şeklinde seslenmedin?" demek suretiyle onu şiddetli bir biçimde itti. Ne olduğunu anlayamayan Yahudi'nin "Biz bunu kabul etseydik zaten Müslüman olurduk. Biz onu, ailesinin kendisine vermiş olduğu isimle çağırırız." sözü üzerine Hz. Peygamber'in "Evet. Ailemin bana verdiği isim Muhammed'dir."⁹ buyurmasıyla Sevbân sakinleşti ve olay tatlıya bağlandı.

Sevbân, seferlerde dahi kendisini hizmetine adadığı Resûlullah'ın yanı başından ayrılmadı. Bütün gazvelere Allah Resûlü ile birlikte katıldı. Resûl-i Ekrem her konuştuğunda onun sözlerini pür dikkat dinledi. Bunları kıymetli addettiğinden hemen hafızasına nakşetti ve ondan duyduklarını harfiyyen yerine getirdi. Bununla da yetinmeyen Sevbân, Resûlullah'tan duyup ezberlediği hadis-i şerifleri başkalarına nakletmeyi kendine vazife bildiğinden, bu buyrukları gerek Suffeli kardeşlerine gerekse diğer sahabilere derhâl aktardı. Bu münasebetle o, daima kendisine Peygamber Efendimizin sözleri hususunda danışılan ve hadis-i şerif sorulan biri konumunda olmuştur. Kendisinden 124/127/128 hadis-i şerif rivayet edildiği nakledilmiştir. Sahabeden

⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 99; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 181; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 241.

⁹ Müslim, "Hayz", 34.

Şeddâd b. Evs; tâbiinden Cübeyr b. Nüfeyr, Ma'dân b. Ebû Talha, Ebu'l-Hayr Yezenî, Ebû Esmâ Rehabî, Ebû İdrîs Havlânî, Ebû Seleme b. Abdurrahman, Hâlid b. Ma'dân ve Râşid b. Sa'd kendisinden rivayette bulunan isimler arasındadır.¹⁰ Onun naklettiği hadis-i şeriflerin bazıları, Kütüb-i Sitt'e'de ve Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'inde yer bulmuştur.¹¹

İlimle meşgul olan Sevbân'ın oldukça geniş bir ders halkası vardı. Bu bağlamda öğrencileri içinde dönemlerinin önemli âlimleri yer aldı. İslam hukuku sahasında fetva sahibi isimler arasında da zikredilen Sevbân, siyasi ve idari faaliyetlerden uzak bir hayatı tercih etti. Ancak zaman zaman yaşadığı dönemin ve bölgelerin yöneticilerini ikaz etmekten de geri durmadı. Sevbân, Humus'ta yaşadığı dönemde bir gün rahatsızlanmış, bu peygamber aşığının hastalandığını duyanlar akın akın kendisini ziyarete gelmiştir. Bölgenin valisi Abdullah b. Kurt da ziyaretçiler arasındadır. Valinin, "Sen Hz. Musa'nın ya da Hz. İsa'nın kölesi olsaydın ne olurdu?" diyerek -şaka yollu- köleliğini ima etmesine gücenen Sevbân "O takdirde, senin gibi bir vali, benim gibi bir kölenin ziyaretine gelmezdi." ifadesiyle nükteli bir karşılık vermiştir.¹²

Sevbân, Hz. Peygamber'in vefatının ardından kendisine zindan gibi gelen Medine'de fazla duramamış, her nereye baksa Resûlullah'ı hatırlar olmuştu. Bu durum, duyduğu derin hicranı ziyadeleştirdiğinden fazla dayanamadı ve üç gün sonra Medine'den ayrılarak Remle'ye (Filistin) giderek buraya yerleşti. Bir süre Mısır'da da yaşayan Sevbân, son zamanlarını Humus'ta yaptırdığı evde geçirdi. Burada, tarihler 54/674 senesini gösterdiğinde, hasretine zor dayandığı ve

¹⁰ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 159.

¹¹ Hasan Cirit, "Sevbân b. Bücdüd", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36: 583.

¹² Bir başka rivayet için bkz. ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 17.

kendisine vuslat vadeden Allah Resûlü'ne kavuşmak üzere bu dünyadan göçtü.¹³

Bir peygamber sevdalısı portresi arz eden ve sevdiği ile birlikte olma hedefinden bir an olsun şaşmayan çizgisiyle örneklik teşkil eden Sevbân b. Bücdüd'ün, Peygamber Efendimizden rivayet ettiği şu hadis-i şerif, asırlar ötesinden önemli bir mesaj olmalıdır: “‘Bir zaman gelecek, obur kimselerin çanağa eğilip toplandıkları gibi milletler de her açıdan size karşı (savaşmak için) birleşecekler.’ Birisi ‘Ya Resûlallah! Bu, o gün bizim azlığımızdan dolayı mı olacak?’ dedi. Allah Resûlü ‘Hayır, aksine siz o gün kalabalık, fakat selin önündeki çer çöp gibi zayıf olacaksınız. Allah, düşmanlarınızın gönlünden sizden korkma hissini söküp alacak, sizin gönlünüze de vehn atacak.’ buyurdu. Yine bir kimse ‘Vehn nedir ya Resûlallah?’ diye sorunca: ‘Vehn, dünyayı (fazlaca) sevmek ve ölümü kötü görmektir.’”¹⁴

¹³ İbn Abdülberr, *el-İstî‘âb*, 1: 218; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 159; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1: 528.

¹⁴ Ebû Dâvûd, “Melâhim”, 5.

YEMÂME'DEN ESEN SABÂ RÜZGÂRI: ZEYD B. HATTÂB

Müslümanların Mekke'de yaşadıkları çileli hayat sona ermiş, rahat bir nefes aldıkları Medine'ye hicret gerçekleşmişti. İslam'a davet açıktan açığa yapılabiliyor, insanlar akın akın iman ile buluşuyordu. Gerek Mescid-i Nebevi gerekse şehrin sokakları tebliğ mekânı olmuştu. Artık müşriklerden gelecek bir saldırı ya da işkence tehdidi bulunmadığından Müslümanlar yeni yurtlarında rahatça hareket edebiliyorlardı. İşte böyle bir Medine gününde Allah Resûlü bir grup dostuyla sohbet ediyordu. Ortamın şen havasını değiştiren ve sohbet halkasındaki herkesin endişeli gözlerle birbirine bakmasına neden olan şu sözleri sarf etti: “Aranızda öyle bir kimse var ki onun azı diş, Cehennem'de Uhud Dağı'ndan daha büyük olacaktır.”¹ Beklenmedik bir anda kurulan bu cümle ile orada bulunan sahabiler derinden sarsıldılar. Kimse ne yapacağını bilemedi. Ortam âdeta buz kesmişti.

¹ Ebu'l-Fazl İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî Kâdî İyâz, *Kitâbü's-Şifâ bi ta'rifî'l-hukûki'l-Mustafâ*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ty.) 1: 342; Ebu'l-Fidâ İmâdüddin İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki (Cize: Hicr li't-Tibâa ve'n-Neşr, 1998), 11: 466.

Herkes Hz. Peygamber'in sözünü üzerine alınıp kendi adına endişelenmeye başladı. Bu durumu, o gün mecliste bulunan Ebû Hüreyre şu ifadelerle dile getirmiştir: "Orada bulunan herkes yıllar yılı kaygı içinde yaşadı. O güne şahitlik edenler seneler içinde ardı ardına şehit düştükçe korkum daha da artıyordu. Artık sadece ben ve Reccâl b. Ünfüvve hayatta kalmıştık. Nihayet, Resûlullah'ın bu sözü kim hakkında söylemiş olduğunu Reccâl b. Ünfüvve Yemâme'de irtidat edip kâfir olarak öldüğünde anlamış olduk."²

Reccâl, Hz. Peygamber döneminde Müslüman olup bir süre Medine'de yaşamış, Kur'an'ın birçok ayetini ezberlemişti. Hz. Ebû Bekir hilafete geçince peygamberlik iddiasında bulunan Müseylimetül-Kezzâb ile iletişime geçmesi için Reccâl'i elçi olarak görevlendirdi.³ Reccâl, Yemâme'ye vardığında Müseylimetül-Kezzâb'ın çevresindeki her geçen gün artan kalabalığı gördü ve ne yazık ki onun güçlü olduğu vehmine kapıldı. Dünyevi menfaat beklentisiyle Müseylimetül-Kezzâb'ın peygamberlik iddiasını desteklemeye karar verdi, irtidat etti.⁴

Reccâl'in Müseylimetül-Kezzâb taraftarlığı yaptığı ve Müslümanları kışkırttığı haberleri Medine'de kulaktan kulağa yayılmıştı. Yıllar öncesinde Peygamber Efendimizin "Azı

² İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 2: 551-552; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 11: 466.

³ Hz. Ebû Bekir ridde hareketleriyle mücadele ederken Reccâl b. Ünfüvve, Müseylimetül-Kezzâb tarafından çok kalabalık bir ordunun hazırlandığını Hz. Ebû Bekir'e bildirmiş ve şu teklifte bulunmuştur: "Ey müminlerin emiri! Ben Yemâme'den geliyorum. Orada kalabalık bir topluluk Müseylime'nin etrafında toplanmış bekliyorlar. Eğer beni onunla konuşmam için elçi olarak görevlendirirsen gidip onlarla konuşur ve onları ikna etmeye çalışırım." Bu teklif üzerine halife Reccâl b. Ünfüvve'yi elçi olarak görevlendirmiştir. Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahya Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, trc. Mustafa Fayda (İstanbul: Siyer Yayınları, 2013), 102.

⁴ İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 2: 551; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 430; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 11: 466.

dişi cehennemde Uhud Dağı'ndan daha büyük" olarak tavsif ettiği şahsın Reccâl olduğu artık aşikârdı. Reccâl'in İslam'ın aleyhine çalışması, Medine'de Resûl-i Ekrem'den öğrendiklerini Müseylimetü'l-Kezzâb ile paylaşması affedilir gibi değildi. Reccâl'i çok iyi tanıyan bir sahabi, yayılan haberleri duyduğunda oldukça öfkelenmişti. Aslında sakın ve teenni ile hareket etmesiyle maruf olan bu onurlu şahıs kendini zor zapt edebilmişti. Bir imkân olması hâlinde Reccâl ile karşılaşmayı temenni ederek "Eğer onu yok etmezsem ben de adam olmayayım!"⁵ diyerek ant içmişti.

Hz. Ebû Bekir, yalancı peygamber fitnesini ortadan kaldırmak için İslam ordusunu Müseylimetü'l-Kezzâb üzerine göndermeye karar verdi. Başına da bu izzet sahibi sahabiyi tayin etmeyi düşündü. Fikrini onunla paylaştı. Ancak Reccâl'i yok edip fitneyi ortadan kaldırmaya odaklanan bu kararlı müminin bir talebi vardı. Ricasını Hz. Ebû Bekir'e şu şekilde dile getirdi: "Ey müminlerin halifesi! Verdiğin emir başım üstüne! Lakin sen de yakından bilirsin ki ben nicedir şehadet özlemiyle yanıp tutuşuyorum. Belki bu muharebede şehadet şerbetini içerim. Gelelim, orduyu kumanda etme işine... Bu vazife bağlamında -bilhassa alınacak kararlarda- dikkatli ve ihtiyatlı olmak gerekir. Ben, bir ordu komutanından beklenen ihtiyatlı kararları verebileceğimden emin değilim. Bu görevden affımı istiyorum. Senden ricam, beni bu savaşa bir asker olarak görevlendirmen... Umarım yıllardır özlemini duyduğum şehadete ulaşırım." Hz. Ebû Bekir, Mekke'den beri tanıdığı bu dostunun ricasını kırmadı. Ordunun komutasını Hâlid b. Velîd'e tevdi etti. Böylece öteden beri şehadete özlem duyan bu sahabinin de bulunduğu Hâlid b. Velîd komutasındaki büyük bir orduyu Yemâme'ye uğurladı. Hâlid b. Velîd, şiddetli

⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 350; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 2: 551; İbnü'l-Esir, *Üs-dü'l-ğâbe*, 429.

çarpişmalara sahne olan Yemâme'de ordunun sancağını bu kahraman sahabiye emanet etti. Ordunun sancaktarı sahabi, aynı zamanda haddini bildirmeye yemin ettiği mürted Rec-câl'i de savaş meydanında gözlemeye koyuldu.

Yemâme'de çatışma tüm hararetiyle devam ediyordu. Bir ara düşman askerlerinin yoğun saldırısıyla İslam ordusu da-ğıldı. Peş peşe şehitler verildi. Müslüman askerler, meydana gelen hengâmede ne yapacaklarını bilemediler. Bu sahneyi gördüğünde 200 kişilik süvari öncü birliğinin başında bulu-nan bu sancaktarın dilinden şu cümleler döküldü: "Allah'ım! Arkadaşlarımın geri çekilip dağılmasından ötürü senden af diliyorum. Müslümanların yenilgisinden sana sığınırım!"⁶ Kahraman sahabi, bir yandan İslam ordusunun zaferi için dua ederken diğer yandan da Müslüman askerleri motive etmek üzere şu sözleri haykırdı: "Ey insanlar! Dışlerinizi sı-karak sabrediniz! Düşmanınıza fırsat bile vermeden üzerile-rine yürüyünüz! Sakın durmayınız, ilerleyiniz! Allah'a yemin ederim ki onlar mağlup olacaklardır. İşte ben buradayım! Allah onları yenilgiye uğratmadıkça ya da ben şehit olup Allah'ın huzuruna vararak hâlimi anlatmadıkça artık tek bir kelime dahi etmeyeceğim!"⁷ Bu sözünden sonra konuşma-mak için dudaklarını sımsıkı kapattı. Her yerde, savaşın sey-rini değiştirdiğini düşündüğü Müseylimetü'l-Kezzâb'ın akıl hocası olan mürted Reccâl'i aradı. Bir elinde sıkı sıkıya tut-tuğu İslam sancağı, diğer elinde kuşandığı kılıcıyla -savaş meydanının farklı yerlerinde- odaklandığı düşmanını aradı. Nihayet uzaktan gördü ve düşman saflarına korkusuzca gi-rip kılıcıyla onu devirdi. Böylece Allah'a verdiği sözü yerine

⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 350; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 2: 551; İbnü'l-Esir, *Üs-dü'l-ğâbe*, 430.

⁷ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 11: 467.

getirmiş oldu.⁸ Reccâl'in cesedi başında ellerini semaya kaldırıp rabbine hamd ü senada bulundu. Reccâl'in ölümüyle bu kez dağılma sırası düşman ordusunda idi. Zira o, düşman için oldukça önem arz eden bir şahsiyetti. Düşman askerleri, ölmez dedikleri kişinin ölümüyle baş koydukları davanın bâtil olduğunu gördüler. Ancak iş işten geçmişti. Bu manzaraya şahit olan Müslümanların yeniden bir güç bulup toparlanmasıyla savaşın seyri tamamen değişti. Bu esnada elinde sancak olması ve Reccâl'i öldürmesi hasebiyle bu cesur sahabe dikkat çekmiş, tüm gözler bir anda kendisine çevrilmişti. O günlerde kâfir ordusunda yer alan Ebû Meryem isimli bir şahıs nice zamandır şehadet arzusuyla yaşayan bu sancaktarı bir kılıç darbesiyle şehit etti.⁹

Şehadetiyle Hz. Ömer başta olmak üzere tüm Müslümanları derin hüzne boğan bu yürekli şehidin adı Zeyd b. Hattâb'tır. Mekke'nin asil ve zengin ailelerinden birine mensuptur. Babası Mekke'nin önemli idari kurumlarından biri olan Dâru'n-Nedve'nin yöneticisi Hattâb b. Nüfeyl, annesi Esedogulları kabilesinden Esmâ bint Vehb'dir.¹⁰ Zeyd b. Hattâb, Hz. Ömer'in ağabeyi olup ondan iki ya da üç yaş büyüktür.¹¹ Asıl ismi Zeyd b. Hattâb b. Nüfeyl b. Abdüluzâ olan ve Mekke'de doğup büyüyen Zeyd b. Hattâb, çocukluğundan beri olgun tavırlarıyla dikkat çeken biriydi. Aynı zamanda ticaret ve hayvancılıkla uğraşan babasına küçük yaşlarından beri yardım etti. Eli açıklığıyla nam salan, misafir için evinde sürekli yemek pişen Zeyd, Mekke'de tenceresinin ocaktan inmediği ve misafirin gelip de evini bulamaz diye yaktığı ateşi sabaha

⁸ İbn Abdülberr, *el-İstîâb*, 2: 551; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 430; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 11: 495.

⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 350; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 430; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 11: 495.

¹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 350; İbn Abdülberr, *el-İstîâb*, 2: 550.

¹¹ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 429; ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1: 298.

kadar körükleyen cömertlikte biri olarak tanındı. Mekkelilerin çok sevdiği bu şahıs, teenni ile hareket edip yaptığı işleri başarıyla sonuçlandıran özelliğiyle bilinirdi.

Zeyd, Mekke'nin hâkim yaşam tarzı olan şirkten uzak bir hayat sürdürdü. Onun ismi, Mekke'deki az sayıda "Hanîf"¹² arasında zikredilir. Resûl-i Ekrem İslam'a davet sürecini başlattığında ilk Müslüman olanlar arasındaki yerini almasına rağmen gizli yürütülen iman hareketine hâlel gelmemesi için Müslüman olduğunu hemen açıklamadı. Gerek Zeyd gerekse kardeşi Fâtıma bint Hattâb, Hz. Ömer'den çekindikleri için Mekke'nin o zor günlerinde Müslümanlıklarını gizlediler. Bu süreçte Zeyd, Hz. Ömer'in kendisini görebileceği ya da bir vesileyle duyabileceği endişesiyle Dârü'l-Erkam'a bile nadiren gidebildi. Nitekim kardeşinden çekindiğini gösteren tecrübeleri olmuştu. Bu çerçevede nübüvvetin 6. yılında iman ile şereflenmek üzere Dârü'l-Erkam'ın yolunu tutan Hz. Ömer, ağabeyini kapıda gördüğünde çok şaşırmıştı. Hz. Ömer, burada İslam ile şerefleendiğinde kendisini tebrik eden ağabeyine "Anlaşılan sen benden önce Müslüman oldun!" demek suretiyle sitem etmişti. Neden İslam'ı kabul ettiği haberini kendisiyle paylaşmadığını, kendisinin küfür üzere ölmesi durumunda hâlinin nice olacağını sormuştu.

¹² İslâm öncesi dönemde Hz. İbrahim'in tebliğ ettiği dine tâbi olanlara verilen genel isimdir. Hanîf kelimesi Kur'an'da bir taraftan Hz. İbrahim'in imanını ifade etmek için ve müşrikliğin karşıtı olarak kullanılırken diğer taraftan da Hz. İbrahim'in Yahudi ve Hristiyan olmadığı (Âl-i İmrân, 3/67; Bakara, 2/135), Ehl-i kitabın hanîfler olarak Allah'a kulluk etmekle emrolundukları (Beyyine 98/5) vurgulanmıştır. Hanîflik, müşriklik olmadığı gibi Yahudilik ve Hristiyanlık da değildir; Allah'ın başlangıçtan itibaren insanlara bildirdiği, insanın tabiatına en uygun olan tevhid dinidir. Kur'an-ı Kerim'de bu husus şöyle ifade edilmiştir: "Sen yüzünü hanîf olarak dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmışsa ona çevir. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur, fakat insanların çoğu bilmezler." (Rûm, 30/30). Detaylar için bkz. Şaban Kuzgun, "Hanîf", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16: 33-39.

Zeyd, kardeşine cevaben “Daha önce Müslüman olduğumu duysaydın beni yaşatır mıydın?” diyerek duyduğu kaygıyı dile getirmişti.¹³

Hız. Ömer, ömrü boyunca ağabeyine hep gıptayla baktı. Bu durumu şu sözöyle ifade ederdi: “Allah Zeyd’e rahmet etsin! Ağabeyim iki hayırlı iş konusunda benden önce davrandı. Benden önce Müslüman oldu ve benden önce şehadete ulaştı.”¹⁴ Ağabeyini her hatırladığında yüreğini ayrı bir hüznün kaplar, yaşadığı üzüntüyü çevresinden gizleyemez, gözyaşlarına hâkim olamazdı. Zaman zaman Medine’nin Yemâme’ye bakan yönüne oturur, Yemâme tarafından esen rüzgârı her hissettiğinde içine çekip ağabeyine duyduğu hasretini şu ifadelerle dile getirirdi: “Sabâ rüzgârının her esişinde Zeyd’in kokusunu alıyorum.”¹⁵

Hız. Ömer’in ağabeyine olan özlemi ve gözyaşı hiç dinmedi, bu konuda duyduğu acısı daima taze kaldı. Bir gün mersiyeleriyle şöhet bulan ve kendi kardeşinin ölümüne ağlamaktan bir gözünü kaybeden Mütemmim b. Nüveyre’ye¹⁶

¹³ Yıldırım, *En Güzel Örneğin En Güzel Örnekleri*, 2: 298.

¹⁴ İbn Abdülberr, *el-İstîâb*, 2: 553; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 430; İbn Kesir, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 11: 495.

¹⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 351; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 429; ez-Zehabi, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 1: 298.

¹⁶ Adı Ebü Nehşel Mütemmim b. Nüveyre b. Cemre (ö. 30/650) olan ve mersiyeleriyle tanınan bir şairdir. Muhadramûndan kabul edilir. Hız. Peygamber’in vefatından sonra irtidat eden Arap kabileleri arasında Mütemmim’in kabilesi de yer alıyordu. Hız. Ebü Bekir bu kabilelerle savaşmak için Hâlid b. Velid kumandasındaki kuvvetleri görevlendirmiştir. Gerçekleşen savaşta mürtedlerin bazıları öldürölürken; Mütemmim’in kardeşi Mâlik b. Nüveyre’nin de aralarında bulunduğu bir grup esir alınmıştır. Muhtelif rivayetler bulunmakla birlikte Mâlik b. Nüveyre, Hâlid b. Velid tarafından mürted olduğu gerekçesiyle öldürölümüştür. Kardeşinin öldürölmesine çok üzülen Mütemmim, Hâlid b. Velid’i Hız. Ebü Bekir’e şikâyet etmiş, ondan intikam alınmasını istemesine rağmen Ebü Bekir sadece kan bedelini ödemekle yetinmiştir. Ardından Mütemmim ve kabilesi meseleyi Hız. Ebü Bekir’in vefatı üzerine yerine geçen Hız. Ömer’e arz etmiştir. Hız. Ömer, Mütemmim’i iyi

şunları söylemişti: “Kardeş acısı ne zormuş be Mütemmim! Gözlerimden yaşlar hiç dinmiyor. Hüznümü, inan ifade edemem! Anladım ki bu, hiç kimsenin kaybettiğine üzülmemeyeceği kadar büyük bir acıymış.” Mütemmim, daha evvel öldürülen kardeşinden bahsettiği bir şiiri Hz. Ömer’e okuduğunda duyduklarından dolayı iyice duygulanan Hz. Ömer, Mütemmim’e şunları söylemişti: “Allah, ağabeyim Zeyd’e rahmet etsin! Eğer şiir söylemeyi becerebilseydim, senin kardeşine söylediğin sözler gibi ben de ağabeyim hakkında şiir okur ve onun için ağlardım.” Bunun üzerine Mütemmim cevap sadedinde şunları dile getirmişti: “Ey müminlerin emiri! Şayet benim kardeşim, ağabeyin gibi Müslüman olarak Yemâme’de ölseydi ben hiçbir söz söylemez, hiçbir şekilde üzülmeyiz ve onun arkasından gözyaşı dökmezdim. Ancak benim kardeşim imansız olarak bu dünyadan göçtü. Beni üzen budur.”¹⁷ Hz. Ömer, gönlüne su serpen bu sözlerini işittiğinde “Allah’a yemin ederim ki bu zamana kadar bu sözlerden daha tesirli, teskin edici, gönlüme huzur veren cümle duymadım.”¹⁸ ifadesini kullanmıştı.

Zeyd’i Yemâme Günü şehit eden Ebû Meryem, Hz. Ömer’in hilafeti döneminde İslam ile şereflendi. Hz. Ömer’in yanına

karşılmış, onun kardeşi Mâlik için nazmettiği mersiyelelerini dinlemiştir. Ancak o da Hâlid b. Velîd’i görevden almakla yetinmiştir. Bunun üzerine Mütemmim, kardeşi için yazdığı ağıtları okuyarak dolaşmaya ve derbeder bir hayat sürmeye başlamıştır. Acılarını unuttur ümidiyle yeniden evlendirilmiş, fakat bu evlilikler ona fayda sağlamamıştır. Bu sebeple “Mütemmim’in Mâlik’e ağladığı kadar hiçbir ölüye ağlanmamıştır.” sözü Araplar arasında şöhret bulmuştur. Acı ve hüznü dile getirmede Arap şairlerinin Mütemmim’i geçemediği ifade edilmiştir. Mâlik b. Nüveyre’nin akıbeti hem kendisinin hem de ona ağıtlar yakan kardeşi Mütemmim’in şöhretine vesile olmuştur. Detaylı bilgi için bkz. İbrahim Sarmış, “Mütemmim b. Nüveyre”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 193.

¹⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 351; İbn Abdülberr, *el-İstîâb*, 2: 553; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 11: 495-496.

¹⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 11: 495.

gelip ağabeyinin ölümüne sebep olduğu için üzüntüsünü belirtti. Hz. Ömer, “Ağabeyim Zeyd’i sen mi öldürdün?” diye sorduğunda üzülen “Evet!” diyen Ebû Meryem, Zeyd’in şehit olurken nasıl bir vakar sergilediğini belirtip onun bu tavrından nasıl etkilendiğini hayranlıkla anlattı. Devamında şu sözleri dile getirdi: “Ey müminlerin emiri! Allah, benim vasıtamla onu şehitlik mertebesine ulaştırdı. Beni de onun eliyle tahkir etmedi. Beni sağ bırakıp da peygamberine ve Müslümanlar için razı olduğu dine dönmeme fırsat veren Allah’a hamdolsun!” Bu ifadeler üzerine son derece sevinen Hz. Ömer, Ebû Meryem’i affetti ve onunla dost oldu.¹⁹

Hz. Peygamber, Hz. Ömer ile birlikte Medine’ye hicret eden Zeyd’i²⁰ Yemâme’de kader ortağı olarak birlikte şehit olacağı Ma’n b. Adî b. Aclân ile kardeş ilan etmişti.²¹

Zeyd’in, Abdurrahman isimli bir oğlu vardı. Hz. Ömer, ağabeyi Zeyd’e çok benzemesi sebebiyle yeğeni Abdurrahman’ı bir başka severdi.²² Yetimliğini hissettirmemek için onu hiç yalnız bırakmadı ve ağabeyinin emaneti bellediği yeğenini kızı Fâtımâ ile evlendirdi.

Zeyd; Bedir, Uhud ve Hendek başta olmak üzere tüm savaşlara iştirak ederek heybetli görüntüsü ve yiğitliğiyle dikkat çekmiştir.²³ Uhud’da yaşanan karışıklıkta Allah Resûlünün yanında onu koruyan bir avuç sahabiden biri de Zeyd idi. O, Uhud Günü savaş meydanında kahramanca mücadele

¹⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 351; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 430; İbn Kesir, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 11: 495.

²⁰ İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 429.

²¹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 350; İbn Kesir, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 11: 495; ez-Zehbî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 1: 298-299.

²² Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Ali el-Makrizî, *İmtâü’l-esmâ bimâ li’r-rasûl*, thk. Muhammed Abdülhamid en-Nemîsi (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1999), 6: 146.

²³ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 350; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 429.

ederken bir düşman darbesiyle üzerindeki zırh parçalandı ve yere düştü. Zeyd'i uzaktan gören Hz. Ömer hemen kendi zırhını çıkarıp ağabeyine uzattı ve şöyle dedi: "Bu zırhımı mutlaka giymelisin. Sen zırhsız iken ben zırh içinde kalamam. Ayrıca bu konuda yemin ettim." Ortada yemin söz konusu olduğundan Zeyd bu teklifi hemen reddetmedi. Kardeşinin yemininin gerçekleşmesi için zırhı giydi. Kısa bir süre sonra üzerinden zırhı çıkardı ve kardeşine uzattı. Hz. Ömer zırhı neden giyip çıkarttığını sorduğunda da "Senin bu konuda yeminin olduğu için zırhı alıp giydim, sonra da çıkarttım. Şunu bil ki şehadeti senin kadar ben de arzuluyorum."²⁴

Bu şecaat timsali kahraman, diğer muharebelerde de cesaretiyle ön plandaydı. Yemâme Günü İslam ordusunda meydana gelen korku duygusuyla dağılma baş gösterdiğinde Müslümanlara şöyle haykırmıştı: "Bu kaçış nereye? Kaçmak erkeklere yaraşmaz. Bu nasıl yiğitliktir? Er kişi savaş meydanından kaçmaz." Bu sözlerden sonra da "Allah'ım! Onların bu pervasız kaçışlarından dolayı senden af diliyorum! Müseyli-metü'l-Kezzâb ile Muhakkim b. Tufeyl'in yaptığından dolayı sana sığınırım!" diye dua etmişti.²⁵ Hz. Ömer'in, manevi duruşundan ötürü gıpta ettiği ve hatırlından hiç çıkaramadığı ağabeyi Zeyd b. Hattâb 12/633 yılında Yemâme'de şehadet mertebesine ulaştı.²⁶

Yemâme bahadırı Zeyd b. Hattâb -az sayıda da olsa- Resûlullah'tan hadis-i şerif rivayet etti. Bu çerçevede oğlu Abdurrahman'ın Zeyd b. Hattâb'tan naklettiğine göre Resûl-i Ekrem Veda Hacci'nda şöyle buyurmuştur: "Sahibi olduğunuz köleleriniz konusunda çok dikkatli olunuz! Onlara

²⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 351; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 429.

²⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 350; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 430.

²⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 351; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 430; ez-Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1: 298.

yediklerinizden yediriniz! Giydiklerinizden giydiriniz! Eğer onlar bir hata işler de siz de onları bağışlamayacaksanız onları satınız! Ama sakın onlara eziyet etmeyiniz!”²⁷

²⁷ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 3: 350.

RESÛLULLAH'IN SÜVARİSİ: MİKDÂD B. ESVED

Mekke'nin dayanılmaz işkencelerle dolu günleriydi. Kimsesiz müminlerin sebepsiz yere yakalanıp eziyet edilmek üzere işkence mekânlarına götürüldüğü bu dönemde iman etmiş bir genç vardı. Bu korkusuz delikanlı Müslüman olduğunu daha fazla gizleyememiş, imanı uğruna çekeceği tüm işkencelere kendini hazırlamıştı. Kureyşliler, zaman zaman onu ulu orta yakalayıp elbiselerini soyarak ateşte kızdırılmış demirden yelek giydirebilir, saatlerce hatta günlerce kızgın güneşin altında bekletirlerdi. En acımasız işkencelere maruz kalmasına rağmen gencin direnci daha da artardı. Bu manzarayı gören işkenceci müşrikler daha da kinlenir, çılgına dönerlerdi.

Artık Mekke'nin dayanılmaz eziyet ortamının terk edilmesi vakti gelmişti. Habeşistan'a gidilerek bir nebze de olsa zulümden uzak kalma fırsatı doğmuştu. Allah Resûlü'nün emri doğrultusunda imkân bulan müminler anayurtlarını gözyaşlarıyla terk edip Habeşistan'a doğru yola çıktılar. Hicret eden grup içinde Resûlullah'tan ayrılmak istemeyen,

ancak emir gereği gitmek zorunda kalan bu cesur delikanlı da vardı. Muhacir delikanlı, Peygamber Efendimizin hasretine daha fazla dayanamadığından Habeşistan'da ancak kısa bir süre kalabildi. Sonrasında Mekke'ye döndü.

Medine'nin kapıları Müslümanlara ardına kadar açıldığında müminler bu kez gruplar hâlinde Medine'ye hicret ettiler. Bu kimsesiz sahabi de nihayet Medine'ye varmıştı. Birkaç arkadaşıyla birlikte yeni ayak bastığı Medine'nin yokluk günlerinde karnını doyurmak istedi. Kalacak yeri de yoktu. O kadar açtı ki mecalsizlikten kulakları duymuyor, gözleri neredeyse görmüyordu. Yanına vardıkları Allah Resûlü onları alıp mescide götürdü. Hz. Peygamber'in kapısında birkaç keçi duruyordu. Misafirlerine "Haydi bakalım! Onları sağın ve sütü aramızda paylaşalım!" buyurdu. Aç ve yorgun misafirler keçileri sağmaya başladılar. Herkes sağıp payına düşen sütü içerken Allah Resûlü de aynı şekilde bu süttten içiyordu.

Resûl-i Ekrem her gece bu misafirlerinin yanına gider, kimseyi uyandırmaksızın henüz uykuya dalmayanlara iştir etmek üzere sessizce selam verirdi. Ardından mescide geçer, gece namazı kılardı. Namazı müteakiben önceden sağılmış olan ve kendi hissesine düşen sütü, kabından içerdi. Bir gece vakti, kendi payına düşen sütü içen delikanlıya şeytan vesvese vererek "Nasıl olsa Muhammed'e ziyaret için ensar gelip hediye ikram ediyor. Bu yüzden senin sağdığın bu süte onun ihtiyacı yok!" diye fısıldadı. Şeytanın vesvesesine aldanan ve hâlâ karnı aç olan sahabi dayanamayıp Resûlullah'ın hakkı olan sütü de içti. Ancak içer içmez tüm ruhunu bir pişmanlık duygusu kapladı. Boş durmayan şeytan şu sözlerle vesvesesine devam etti: "Yazıklar olsun sana! Muhammed'in sütünü de içtin. Bak şimdi gelip hissesine düşen payı göremezse sana beddua edecek, sen de helak olup gideceksin. Hem dünyanın hem ahiretin mahvolacak."

Arkadaşları istihkaklarını içip uykuya dalmışlardı. Onu ise bir türlü uyku tutmuyordu. Üzerinde, ayaklarını örttüğünde başını, başını örttüğünde ise ayaklarını açıkta bırakacak kadar kısa bir örtü vardı. Derken Peygamber Efendimiz her zamanki gibi gelip kimseyi rahatsız etmeden selam verdi. Mescide geçip namaz kıldı. Ardından kendisine ayrılan sütü içmek üzere geri geldi. Sütün bulunduğu kabı açtı. Ancak bir şey göremedi. Ellerini semaya kaldırdı. O sırada suçluluk psikolojisi içinde Resûlullah'ı gizlice gözleyen sahabi, şeytanın vesvesesinin etkisiyle “Eyvah! Allah Resûlü şimdi bana beddua edecek ve ben helak olacağım.” diye içinden geçirdi. Kalbi hızlı hızlı çarpıyordu. Ölecek gibiydi. Ancak Hz. Peygamber'in dudaklarından dökülenler şu dua cümleleriydi: “Allah'ım! Beni doyurani sen doyur! Beni susuz bırakmayanın susuzluğunu sen gider!” Kendini suçlu hisseden sahabi bu duayı duyar duymaz sevinçten ne yapacağını bilemedi. Üzerindeki örtüyü beline bağladı ve bir bıçak alıp keçilerin en semizini Resûlullah için kesmeye karar verdi. Keçilerin yanına vardığında gördüklerine inanamadı. Hepsisi de sağılacak hâldeydi. Süt sağdıkları kabı alıp üstü köpükle kaplanıncaya kadar tüm keçileri sağdı. Allah Resûlü'ne ikram etmek üzere kabı götürdüğünde Resûl-i Ekrem'in “Bu gece sütünüzü içtiniz mi?” sorusuyla karşılaştı. Heyecanlı sahabi içtiklerini söyleyip “Ey Allah'ın Resûlü! Buyurunuz, içiniz!” dedi. Hz. Peygamber kana kana içtikten sonra içinde süt bulunan kabı ona verdi. Bu ikramı geri çeviremeyen sahabi bir yandan sütü içiyor bir yandan da yaşadığı bu garip olaydan dolayı gülmekten kendini alamıyordu. Onun, üzerinde sıkıca bağlanmadığı anlaşılan örtü bulunduğu hâlde gülmeye devam ettiğini gören ve tebessüm eden Hz. Peygamber “Dikkat et! Elbisen açılmasın!” buyurdu ve meseleyi açıklamasını ondan istedi. Kendine gelen sahabi olan biteni anlattı. “Bu, sadece Allah'ın bir rahmeti ve ikramıdır. Keşke

arkadaşlarını da uyandırsaydın onlar da süt içselerdi.” buyuran Resûl-i Ekrem’e cevap sadedinde o sahabe şunları söyledi: “Seni hak ile gönderene Allah’a yemin ederim ki ben, bu olayı seninle yaşadıktan sonra onların sütü içip içmemesine hiç aldırmam.”¹

Yaşadığı bu hatırayı bize nakleden bahtiyar sahabe Mikdâd b. Esved’dir. Asıl adı Ebû Ma’bed Mikdâd b. Amr b. Sa’lebe olup Mekke’nin gizli davet döneminde iman ettiğini açıklayanların yedincisi olarak kabul edilir.² Mikdâd b. Esved, aslen Yemenli olup Behrâ kabilesine mensuptur. Babası Amr b. Sa’lebe, işlediği bir cinayet sebebiyle mensup bulunduğu Behrâlılardan kaçıp Arapların meşhur kabilelerinden olan Kindelilere sığınmıştı. Bu vesileyle Mikdâd b. Esved nübüvetten 25 yıl önce burada dünyaya gözlerini açtı. Çocukluğu ve gençliği Kindeliler arasında geçti. Kabilesinde küçük yaşlarından beri korkusuzluğu ve haksızlık karşısındaki tahammülsüzlüğü ile tanındı. Delikanlılık çağlarında bir gün Kindelilerin liderlerinden olan Ebû Şemr b. Hucr ile aralarında bir münakaşa cereyan etti. Yaşanan haksızlığa dayanamayan Mikdâd olaya sessiz kalamadı ve Ebû Şemr’i yaraladı. Hadiseyi duyan Kindeliler ayaklandılar ve Mikdâd’ı linç etmeye kalktılar. Mikdâd da ailesini terk ederek Mekke’ye kaçmak zorunda kaldı. Mekke’ye geldiğinde Esved b. Abdüyeğûs onu himayesine aldı ve daha sonra da evlat edindi. Bu sebeple o, Mikdâd b. Amr ismiyle değil, Mikdâd b. Esved olarak tanındı. Evlatlık hukukunu belirleyen ayetin³ nüzulüne

¹ Müslim, “Eşribe”, 31; Tirmizi, “Keyfe’s-Selâm”, 26; Ebû Nu’aym, *Hilyetü’l-evliyâ*, 1: 173-174.

² Ebû Nu’aym, *Hilyetü’l-evliyâ*, 1: 172; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 1164; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 6: 160.

³ “Evlatlıklarınızı bundan böyle kendi öz babalarının adlarıyla çağırın! Zira Allah nezdinde en doğru olan budur. Şayet onların öz babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, bu durumda da onlar (sizin evlatlarınız değil) din kardeşleriniz ve dostlarınızdır. Bu konuda yanılırsanız, -yani farkında olmak-

kadar insanlar Mikdâd'a daima “İbn Esved” şeklinde hitap ettiler. Ayetin nüzulünden sonra ise Mikdâd babasına nispet edilerek “İbn Amr” olarak çağrıldı.⁴

Bedir Savaşı öncesiydi. Hz. Peygamber, savaş hususunda istişare etmek üzere ashab-ı kiramı toplamıştı. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer, Kureyşliler ile savaşıma konusunda fikirlerini beyan ettiler. Dostlarının düşüncesini merak eden Resûlullah fikir almaya devam etti. Üçüncü şahıs olarak Mikdâd söz istedi ve topluluk adına şu tarihî konuşmayı yaptı: “Ey Allah'ın Resûlü! Allah size ne emrediyorsa siz onu yapın! Allah'a yemin ederim ki biz hep sizin sağınızda, solunuzda, önünüzde ve arkanızda olacağız. Biz asla İsrâiloğullarının, peygamberleri Musa'ya: ‘Ey Musa! Sen ve Rabbin gidin savaşın, biz burada seni bekliyoruz!’⁵ dedikleri gibi demeyeceğiz. Bizden duyacağınız ancak şu söz olacaktır: ‘Ya Resûlallah! Siz gidin, biz de arkanızdan gelelim! Siz yürüyün, biz de sizinle beraber yürüyelim!’”⁶ Mikdâd'ın bu özveri içerikli cümleleri üzerine Allah Resûlü çok memnun oldu ve ona dua etti.⁷ Bu diyalogu imrenerek takip eden İbn Mes'ûd daha sonra şunları söylemiştir: “Mikdâd görüşünü belirttiğinde Resûlullah o kadar memnun oldu ki... Allah'a yemin olsun ki içimden “Keşke bu ifadelerin sahibi ben olsaydım! Ne olurdu bu sözleri ben söyleseydim de Allah Resûlü'nün duasını ben alsaydım!” dedim.”⁸ İbn Mes'ûd yine Mikdâd hakkında şunları dile getirmiştir: “Mikdâd'ın öyle

sızın onlara ‘oğlum, kızım’ diye hitap ederseniz- günah işlemiş olmasınız. Fakat bunu bilinçli ve kasıtlı yapmanız hâlinde günaha girmiş olursunuz. Bilin ki Allah çok affedici, çok merhametlidir!” Ahzâb 33/5.

⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 148; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 153; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 6: 160.

⁵ Mâide, 5 /24.

⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 149; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 173; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 153.

⁷ Buhârî, “Meğâzî”, 4; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 149.

⁸ Ebu'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser fî fûnûni'l-meğâzî ve's-şemâil ve's-siyer*, (Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1356), 1: 247.

hâllerine şahit oldum ki onun dostluğunu yeryüzündeki hiçbir şeye değişmem.”⁹

Mikdâd; kimsesizliği, hayatının türlü sıkıntılarla geçmesi, daima bir asker olarak seriyelerde ve savaşlarda hazır bulunması gibi sebeplerle yaklaşık kırk yaşına kadar evlenmeye imkân ve vakit bulamadı. Bir gün Abdurrahman b. Avf'ın “Mikdâd! Baksana yaşın 40 oldu. Hâlen evlenmeyecek misin?” sorusuna “Evlenecek kız bulsam durmam elbette! Sen kızını benimle evlendirsen olur mu? Kızına talibim!” şeklinde cevap verdi. Böyle bir cevabı beklemeyen Abdurrahman öfkeleni ve ona kırıcı laflar söyledi. Bu sözlere içerlemesine rağmen Mikdâd tek kelime etmedi. Üzgün bir şekilde Peygamber Efendimizin yanına vardı. Durumu fark eden Allah Resûlü meseleyi sorduğunda yaşadığı hadiseyi anlattı. Hz. Peygamber tebessüm edip şöyle buyurdu: “Mikdâd! İster misin, seni ben evlendireyim?” Üzgün Mikdâd bu soru karşısında çok heyecanlandı. Kendisine damadı olmayı münasip gören Allah'ın elçisiydi. Daha ne isteyebilirdi ki? Böylece Resûlullah, amcası Zübeyr'in kızı olan Dubâa ile Mikdâd'ı evlendirdi.¹⁰

Peygamber Efendimiz, aynı zamanda Kur'an hafızı olan Mikdâd'ı o kadar severdi ki bir gün şu ifadeleri dile getirmiştir: “Allah bana şu dört kişiyi sevmemi emretti. Kendisinin de onları sevdiğini bana bizzat bildirdi. Bunlar: Ali b. Ebû Talib, Ebû Zer, Mikdâd ve Selmân'dır.”¹¹ Ayrıca bu yakınlığa istinaden Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur: “Her nebiye yedi nüceba (seçkin yardımcı) verilmiştir. Bana ise yedisi Kureyş'ten; yedisi de diğer muhacirlerden olmak üzere on dört havari verilmiştir. Bunlar: Ali, Hamza, Hasan, Hüseyin,

⁹ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 172; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 153; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 6: 160.

¹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 149; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 6: 160.

¹¹ İbn Mâce, “Mukaddime”, 11; Tirmizî, “Menâkıb”, 21.

Ca'fer, Ebû Bekir, Ömer, Mus'ab b. Umeyr, Bilâl, Selmân, Mikdâd, Ebû Zer, Ammâr, Abdullah b. Mes'ûd'dur.”¹²

Mikdâd da Hz. Peygamber'i tarifsiz bir hürmetle severdi. Resûlullah'tan ayrılmaya tahammül edemezdi. Öyle ki Peygamber Efendimiz muhacir ve ensarı onar kişilik gruplara taksim edip kardeş ilan ettiğinde Mikdâd'a kendi grubunda yer vermişti. Bunun üzerine Mikdâd sevinçten ne yapacağını bilememişti. Ölüm döşeğinde yakınlarına sunduğu vasiyeti de Resûlullah'a beslediği sevgiyi gözler önüne sermektedir. Bedir Savaşı'nda atı üzerinde gösterdiği kahramanlık sebebiyle “Resûlullah'ın Süvarisi”¹³ olarak nitelendirilen Mikdâd, yaşadığı müddetçe savaş meydanlarında bulunması sebebiyle pek çok ganimet elde etmişti. Öyle ki Bedir Savaşı'na “Sebha” isimli atıyla katılmıştı.¹⁴ Bu itibarla Resûl-i Ekrem, hem Mikdâd hem de onun atı için ganimetten pay ayırmıştı. Gerek ganimetlerden elde ettikleri gerekse ticaretle meşguliyeti itibarıyla kazancının yerinde olması bakımından Mikdâd'ın hayli serveti vardı. Peygamber Efendimize olan muhabbeti nedeniyle varislerine mirasını taksim ederken şu vasiyette bulunmuştu: “İstiyorum ki servetimin bir kısmını Allah Resûlü'nün sevdiklerine hediye edip öylece onun huzuruna varayım. Bu amaçla Resûlullah'ın eşlerinden hayatta olanlara 7.000'er, onun kıymetli torunları olan Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e 18.000'er dirhem verilmesini vasiyet ediyorum.”¹⁵

Kimseyi incitmeyen ve hiç kimse hakkında peşin bir yargısı bulunmayan Mikdâd, herhangi bir meselenin iç yüzünü

¹² Tirmizî, “Menâkıb”, 30; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 128; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 1164.

¹³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 6: 160.

¹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 149; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 6: 160.

¹⁵ Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Muhtasarü târîhi Dımaşk*, thk. Rûhiyye en-Nehhâs-Riyaz Abdülhamîd el-Murad-Muhamed Mutî' (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1984), 15: 221.

bilmeden hüküm verilmemesi gerektiğini Resûl-i Ekrem'den öğrendiğini şu ifadelerle dile getirirdi: “Ben, bir insanın son nefesini nasıl verdiğini bilmedikçe onun hakkında iyi ya da kötü bir laf etmem. Zira Allah Resûlü bu konuda insan kalbi kadar değişken bir şeyin bulunmadığını söylemişti.”¹⁶ Müminin ön yargılı olmamasını tavsiye etmesi bağlamında onun Resûlullah ile yaşadığı şu diyalog gayet manidardır: “Ey Allah'ın Resûlü! Kâfir bir kimseyle karşılaşıp çatışsam ve o, kılıcıyla bir elimi koparsa, sonra da elimden kurtulmak için bir ağacın arkasına sığınıp Müslüman olduğunu söylese, o kâfiri bu sözünden sonra öldürebilir miyim?” Hz. Peygamber'in, “Elbette hayır! İman ettiğini söyledikten sonra artık onu öldüremezsin!” cevabı üzerine Mikdâd “Ey Allah'ın elçisi! O şahıs, bir elimi koparmış, sonra, belki benim elimden kurtulmak için ve korkudan bu sözü söylemiş olsa dahi yine onu öldüremez miyim?” şeklinde sorusunu yineledi. Bunun üzerine “Bak Mikdâd! Sakın bunu yapma! Eğer o şahsı öldürürsen, o kimse senin onu öldürmeden önceki durumun üzeredir. Sen ise onun o sözü söylemeden önceki durumuna düşersin!”¹⁷

Savaş meydanlarının aranan bahadırı Mikdâd, üstesinden gelemeyeceği işlere daima mesafeli durdu. Örneğin yöneticilikten hep uzak kalmaya çalıştı. Nitekim bir defasında Hz. Peygamber onu bir bölgeye idareci olarak vazifelendirmişti. Görevini tamamlayıp döndüğünde Resûlullah “Ey Mikdâd! İdareciliği nasıl buldun?” diye sordu. “Ya Resûlallah! Bu, benim yapacağım iş değilmiş. Bizzat yaşadım. Herkes etrafımda pervaneydi. Âdeta tüm insanlar emrime amadeydi. Herkes gözüme girmeye çalıştı. İnsanların bu hâllerini görünce anladım ki yaşadığım müddetçe ben idarecilik yapamayacağım!”¹⁸

¹⁶ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 175.

¹⁷ Buhârî, “Meğâzî”, 12; Müslim, “İmân”, 155; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 95.

¹⁸ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 174; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 153.

Bir gün, Müslümanların geçirdiği çile dolu yılları bilmeyen bir grup tâbiin mescitte sohbet etmekte olan Mikdâd'a imrenerek yüzüne karşı şu sözleri söyledi: "Allah Resûlünü gören şu iki gözün sahibine ne mutlu! Ey Mikdâd! Sen onunla ne güzel günler yaşamışsındır! Keşke biz de senin yerinde olsaydık da Allah Resûlü ile birlikte zaman geçirseydik!" Bu sözleri garipseyen Mikdâd onlara şu mukabelede bulundu: "Hayır! Sakın böyle demeyiniz! O dönemde yaşayıp da imandan mahrum kalabilirdiniz. Resûlullah'a karşı bakışınızın nasıl olacağını şimdiden nasıl bilebilirsiniz? Biz neler gördük. Ona inanmayan nice insanlar tanıdık. Onlar böylece yok olup gittiler. Oysa siz bu devirde yaşadığınız için onu görmeden iman ettiniz. Bu durumun büyük bir nimet olduğunu biliniz! Sizin sıkıntılarınızı başkaları çekti. Bu yüzden size düşen hayıflanmak değil, bahşedilen iman nimetinden ötürü Allah'a hamdetmenizdir."¹⁹

Mikdâd, Tebük Seferi sonrasında iman etmek üzere Medine'ye gelen Behrâ kabilesinden bir grup hemşehrisiyle özel olarak ilgilendi. Onları evinde günlerce ağırladı ve bu süreçte onlara Kur'an-ı Kerim'i öğretip İslam misafirperverliğinin en güzel örneklerini gösterdi. Bu ağırlamadan oldukça etkilenen Behrâlılar, yurtlarına dönüp Mikdâd vasıtasıyla tanıdıkları İslam'ı tüm kabileye anlattılar. Bu sayede Behrâlıların tamamı Müslüman oldu.

Bedir, Uhud, Hendek başta olmak üzere tüm savaşlara en ön safta iştirak eden Mikdâd, bazı seriyyelerde keşif kolunda bulundu. Recî' Vakası'nda²⁰ (4/625) yakalanıp bir ağaç dalına

¹⁹ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1: 175; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 153.

²⁰ Adal ve Kâre kabilesinden bir heyet Medine'ye gelerek Müslüman olmuş, Hz. Peygamber'den kendilerine İslâm'ı öğretmeleri için bir grup öğretmen talep etmişlerdir. Allah Resûlünün görevlendirdiği ekip Mekke ile Usfân arasında Hüzeyl kabilesine ait Hedâ bölgesinde Recî' Suyu yanında konakladığında Lihyânoğulları'ndan 100 kişilik bir birlik tarafından kuşatılmıştır.

asılarak trajik bir şekilde şehid edilen Hubeyb b. Adî'nin²¹ na- aşını getirmek üzere Resûlullah tarafından gönderilen ce- sur sahabiler arasında yer aldı. Mikdâd'a Allah Resûlü'nün güvendiği gibi ashab-ı kiram da sonsuz bir şekilde güven duyardı. İslam coğrafyasının fetihler nedeniyle genişlediği Hz. Ömer döneminde Mısır'ın fethi için yola çıkan Amr b. Âs, takviye kuvveti istediği halifeden şu ifadelerin yazılı olduğu bir mektup almıştı: "Sana dört bin asker ve her biri bin asker değerinde dört sahabi gönderiyorum."²² Bu dört kişiden biri Mikdâd idi.

İyi bir istihbaratçı olan Mikdâd'a Medine'ye hicret son- rasında Hz. Peygamber çok gizli ve son derece tehlikeli bir görev vermişti. Buna göre o, Mekke'ye gidip Kureyşlilerin Müslümanlar hakkındaki planlarını gizlice öğrenecekti. Mikdâd, kimseye sezdirmeden kısa süre içinde Allah Resû- lü'nün istediği bilgileri toplayarak Medine'ye döndü.²³

Hicretin 4. yılında gerçekleşen bu suikastte trajik şehadetler yaşanmıştır. "Recî' Vakası" olarak bilinen olaydan büyük üzüntü duyan Resûlullah, otuz ya da kırk gün boyunca sabah namazlarında (bazı rivayetlerde beş vakit na- mazda) bu facialara yol açan kimselere beddua etmiştir. Olayın detayları için bkz. Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Recî' Vak'ası", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayın- ları, 2007), 34: 510-511.

²¹ Ebû Süfyan, idam için getirilen Hubeyb'e istihza ile şunları söyledi: "Hu- beyb! Şimdi şurada senin yerinde Muhammed'in olmasını istemez miydin? Senin yerine onun başını keser, seni de ailene bırakırdık?" Bu çirkin teklif üzerine Hubeyb, "Allah'a yemin ederim ki Muhammed'i şimdi burada, teni- ne diken batmış hâlde dahi görmek istemezdim." dedi. Resûlullah sevgisinin tezahürünün en güzel örneğini Hubeyb'de gören Ebû Süfyan, "Hayatımda arkadaşları tarafından Muhammed kadar sevilen başka bir kimseye şahit olmadım." diye söylendi. Hubeyb'in isteği üzere namaz kılmasına müsaade ettiler. Ölmeden önce iki rekât namaz kılan ve bu son namazını mümkün ol- duğu kadar kısa tutan Hubeyb, sonunda acımasızca şehit edildi. Hubeyb'in kıldığı bu namaz, İslâm tarihi boyunca haksız yere öldürüldüklerine inanan hemen bütün Müslümanların uyguladığı bir gelenek hâlini aldı.

²² Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târihu'l-ümem ve'l-mülûk*, (Beyrut: Dâru't-Türâs, 1387), 4: 346.

²³ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 1163.

Mikdâd'ın haksızlığa tahammül edemeyen bir yapısı vardı. Böyle bir durumda hemen müdahale ederdi. Bir sefer esnasında birliğin komutanı hayvanların otlağa çıkarılmaması hususunda emir vermiş, ancak bu emirden haberi olmayan askerlerden birisi hayvanını meraya salmıştı. Durumdan haberdar olan kumandan hiddetlenerek -emre karşı geldiğini düşündüğü- askeri tekme tokat dövmeye başlamıştı. Bu manzaraya şahit olan Mikdâd “Ne hakla adamcağınızı dövdün? Vallahi sen ona ne kadar vurduysan onun da o kadar sana vurması iktiza eder!” diyerek kisasın gerektiğini söylemişti. Komutan kisas talebini kabul etmesine rağmen asker, kumandanını affetti ve kısıstan vazgeçti. Bunun üzerine Mikdâd asırları aşan şu serlevha sözü söyledi: “Allah’tan tek dileğim şudur ki İslam’ın kıyamete kadar aziz kalmasıdır. Ben öleyim, ama İslam’ın zillate düştüğünü görmeyeyim!”²⁴

İlerleyen yıllarda fazla kiloları sebebiyle hareket etmekte zorlanan Mikdâd b. Esved, kölesi tarafından yağlarının bir kısmının alınması için karnının yarılmasının ardından rahatsızlandı.²⁵ Savaş meydanlarının kahraman süvarisi 33/653 yılında Medine’nin kuzeybatısındaki Cürf’te rahmet-i Rahmân’a kavuştu. Medine’ye kadar omuzlarda getirilen naaşı, Hz. Osman’ın kıldırıldığı cenaze namazının ardından Cennetü’l-Bakî’ye defnedildi.²⁶

²⁴ Ebû Nu’aym, *Hilyetü’l-evliyâ*, 1: 176.

²⁵ Mikdâd b. Esved bir başka rivayete göre ise yağ yakmak üzere kullanılan ve *birva* denilen zehirli bir bitkiyi içerek vefat etmiştir. İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 150.

²⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3: 150; İbnü’l-Cevzî, *Sıfatü’s-safve*, 154; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 6: 161.

ŞEHADETE SUSAMIŞ BİR KAHRAMAN: BERÂ B. MÂLİK

Tarihler hicretin 20. yılını gösteriyordu. İslam ordusu İran'ın fethi kapsamında bölgenin kuvvetli ordusuyla meşhur olan, aynı zamanda en muhkem kalesine sahip bulunan Tüster' şehrini muhasara altına almıştı. Kuşatma çok uzun süre devam etmişti. Kale kapılarını sıkı sıkıya kapatan şehir halkı teslim olmaya bir türlü yanaşmıyordu. Müslümanlar ne yaptysalar son derece korunaklı olan bu kaleye girmenin bir yolunu bulamıyorlardı. Ayrıca Farslılar, Müslümanlar tarafından daha evvel bilinmeyen farklı savaş teknikleriyle İslam ordusunun taarruzlarını püskürtüyorlardı. Bu yöntemlerden biri de kale surlarının tepesinden Müslüman askerlere uçlarına kızgın demir kancalar takılı zincirler atıp

¹ Arapça'daki ismiyle "Tüster" olarak bilinen şehrin adı "Şüşter"dir. Zağros dağlarının güneyinde uzanan ve Kârûn Nehri'nin kollarının çevresinde gelişen verimli bir ovanın kenarında dik bir yamaç üzerinde kurulmuştur. Şehir, efsanevi Pişdâdî Hükümdarı Hüşeng tarafından Şuş'tan (Elam'ın başşehri Susa) sonra tesis edilmiş ve "Şüşter" (Şuş'tan daha güzel) adıyla tanınmıştır. Bkz. Rıza Kurtuluş, "Şüşter", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 276-277.

kancaya takılan askerleri yukarı doğru çekmeleri idi. Böyle olunca kimse kızgın kancanın isabet ettiği askere yardım edemiyordu. Kor gibi kızgın demir kancanın biri Enes b. Mâlik'e isabet etti. Durumu gören gözünü budaktan sakınmayan bir delikanlı, acı içinde kıvranan Enes'in yukarı doğru çekilmesine dayanamadı. Bu kahraman sahabi Enes'in ağabeyi idi. Cesaret abidesi ağabey, var gücüyle kale duvarına tırmandı. Ellerinin yanmasına aldırmadan kardeşinin sırtına saplanan kızgın demir kancayı çekip çıkardı. Yere düşen Enes de böylece tehlikeli bölgeden uzaklaşabildi. Ancak kardeşinin o hâlini görüp bir an bile düşünmeden yardıma koşan ağabeyin ellerinde önemli derecede yanıklar oluşmuştu; hatta elinin bir kısmı erimiş vaziyetteydi. Öyle ki artık kemiği görünecek şekilde yanmış ellerine bakanlar çok endişelendiler.² Kahraman sahabi, kardeşini kurtarmanın mutluluğunu yaşıyordu. Günlerce ellerinin iyileşmesi beklenen cengâver, sınırlı imkânlarla tedavi edilmeye çalışıldı.

Uzadıkça uzayan muhasara sebebiyle artık orduda yılgınlıklar baş göstermişti. Bir buçuk iki yıl kadar süren kuşatma sürecinde dönemin Basra Valisi olan Ebû Musa el-Eş'arî, kale içindeki bir İranlıya emân³ vereceğini vadederek kaleye girmeye bir yol buldu. Ancak İranlı şahsın göstereceği gizli geçitten gidecek ve kale kapısını Müslümanlara açacak cesur biri gerekliydi. Akla hiç düşünmeden elleri henüz tamamlanmamış bu kahraman geldi. Edilen teklife hiç düşünmeden "Evet" diyen korkusuz delikanlı yanına yine

² İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1: 414.

³ *Emân*, "emin olmak, güvenmek" anlamındaki Arapça *emn* kökünden türemiş bir isim olup "güven, güvence, güvenlik manasına gelir. Hukuk terimi olarak İslâm ülkesine girmek veya İslâm ordusuna teslim olmak isteyen yabancı gayr-i müslime (harbî) can ve mal güvencesi sağlayan taahhüt veya akdi ifade eder. Emân isteyen kimseye *müste'min*, emân verilene *müste'men*, emân veren kişiye de *müemmin* denir. Nebi Bozkurt, "Emân", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11: 75.

cesaretiyle bilinen bir sahabi'yi de alıp gizli geçitten girerek kale kapısını İslam askerlerine açtı.⁴ Açılan kapıdan kaleye giren Müslümanlar ile İranlılar arasında oldukça hararetli çatışmalar yaşandı. Aylardır dışarıda bekleyen ve psikolojik açıdan yıpranan İslam ordusu mücadele etmede oldukça güçlük çekiyordu. Muharebe sürerken düşman komutanlarından biri askerleriyle Müslümanları bir yere gidemeyecek şekilde sıkıştırdı. Resûlullah'ın, hakkında "Saçı başı dağınık olduğu ve eski elbiseler giydiği için kendisine önem verilmeyen öyle kimseler vardır ki 'Şöyle olsun!' diye yemin edip dua etseler, Allah onların isteklerini geri çevirmez."⁵ buyurduğu bahse konu kahraman sahabi tekrar sahnedeydi. Sahabilerin bazıları Hz. Peygamber'den bizzat işittikleri bu sözü kendisine hatırlatıp duası makbul bu cengâverden bir çıkış yolu ikram etmesi için Allah'a dua etmesini istedi. Dua talebini duyduğunda, daha 12 yaşındayken tanıştığı ve vefatına kadar da yanından ayrılmadığı Allah Resûlü'nü hatırlayıp uygulandı. Kendini toplayıp şu duada bulundu: "Allahım! Sana yemin ederek niyazda bulunuyorum. Ne olur bize zaferi nasip et! Düşmanı bizim elimizle kahret! Bana da şehadeti ikram et ve beni özlemine çektiğim elçine kavuştur!"⁶ İçlerinde kardeşi Enes'in de bulunduğu etrafındaki Müslümanlar onun bu duasına hep birlikte coşkuyla "Âmin" dediler. Enes, ağabeyiyle son kez göz göze geldi. Pek çok kez şartlar oluşmasına rağmen şehadet gerçekleşmemişti. Ama bu sefer şehadet nasip olacak dercesine mütebessim bakışı, âdeta ağabeyinin son bakışıydı.

Dua sonrası tarifsiz bir kuvvet bulan İslam ordusu olanca gücüyle düşmana saldırdı. Bu sırada o da Hûzistan

⁴ Yûsuf Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, 10: 98.

⁵ Tirmizî, "Menâkıb", 54; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 225; İbnü'l-Esir, *Üs-dü'l-gâbe*, 106.

⁶ Yûsuf Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, 10: 98.

Merzübânı⁷ ve Farşlıların her yönden önemli simalarından ez-Zâire Fârisî ile karşı karşıya geldi. Farklı savaşlarda düşmanla yaptığı düellolarda (teke tek vuruşmalarda) yaklaşık yüz meşhur savaşçıya galip gelmesiyle de bilinen bu babayiğit sahâbi,⁸ yapılan düelloda kıyasıya mücadelenin sonunda düşmanı saf dışı bıraktı. Komutanlarının yiğit sahâbi tarafından yere serildiğini gören düşman askerleri kalabalık hâlinde bir anda bu kahramana saldırdılar. Mukavemet göstermeye fırsat bile bulamayan ve o sıralarda henüz otuzlu yaşların başında olan cengâver sahâbi şehadet arzusuna kavuştu.⁹ Onun şehadetiyle Müslümanlar daha da motive oldular ve son bir hamleyle büyük bir zafer elde edildi.

İmanı uğruna düşmanın arasına korkusuzca dalan bu cesur sahâbinin adı Berâ b. Mâlik'tir. Asıl adı Berâ b. Mâlik b. Damdam b. Zeyd b. Harâm olup Hazrec kabilesinin Neccârîoğulları sülalesine mensuptur. Berâ b. Mâlik, aynı zamanda Hz. Peygamber'in daima hizmetinde bulunan ve kendisinden iki yaş küçük olan Enes b. Mâlik'in öz ağabeyidir.¹⁰ Annesi Ümmü Süleym (Rümeysâ bint Milhân) İslam ile şereflenmiş, babası Mâlik b. Damdam ise ailesinin İslam'ı kabul etmesine kızıp Şam'a gitmiş, orada ya da yolda müşrik olarak ölmüştür. Berâ, ufak yaşlarda Müslüman olmuştur. Annesi Ümmü Süleym, ensardan Ebû Talha ile evleninceye kadar Berâ annesiyle beraber yaşamıştır. Nikâhın ardından

⁷ Eski Farsça merz "sınır" ve pân "bekçi" kelimelerinin birleşmesiyle elde edilen bu isim "sınır bekçisi, sınır kumandanı, uç beyi" gibi anlamlar taşır. Arapça'da "merzubân" dönüşmüştür. İran'da Sâsânîler döneminde valilere, İslâmî dönemde yüksek dereceli mahallî memurlara verilen bir ünvandır. Tahsin Yazıcı, "Merzûbân", *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 255-256.

⁸ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 225.

⁹ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 225; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 106; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1: 413.

¹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 329; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 224; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1: 412.

henüz 12-13 yaşlarında Suffe'ye yerleşmiş ve buranın has talebeleri arasında yer almıştır.

Bedir Savaşı için hazırlık yapılp yola çıkıldığı sırada Berâ 14 yaşında bir delikanlıydı. Resûl-i Ekrem'e gelip savaşa katılabilmek için müsaade istemişti. Ancak Hz. Peygamber orduya dâhil olabilmek için 15 yaş sınırı koymuştu. Yaşı tutmadığından izin çıkmayan Berâ gözyaşlarına boğulmuş, üzümlere geri dönmek zorunda kalmıştı. Aradan geçen bir yılın sonunda Berâ artık 15 yaşındaydı ve Uhud Savaşı hazırlıklarının yapıldığı esnada İslam ordusuna katılabildi. Sevincinden havalara uçuyordu artık. O günden itibaren Allah Resûlü ile birlikte tüm savaşlarda bulundu ve ordunun en ön saflarında yer aldı.

Hz. Ebû Bekir döneminde, ashab-ı kiramın ileri gelenlerinin de içinde yer aldığı ve Hâlid b. Velîd kumandasındaki İslam ordusu, peygamberlik iddiasında bulunan ve dönemin fitne hareketlerinin müsebbibi olan Müseylimetü'l-Kezzâb ile savaşmak üzere Yemâme'ye gönderildi. Müseylimetü'l-Kezzâb, kendisine ölümüne bağlı olan 40.000 kişilik kalabalık bir orduyla Müslümanları Yemâme'de karşıladı. Hâlid b. Velîd bu muharebede çevik ve iyi bir savaşçı olması, gözünü budaktan esirgemeyen karakteri ve sıra dışı cesareti sebebiyle Berâ'yı öncü kuvvetlerin başına tayin etti. Savaş esnasında İslam ordusunun düşman karşısında dağılmak üzere olduğu anlar da yaşandı. Öyle ki düşman kuvvetleri İslam ordusunun kumandanı olan Hâlid b. Velîd'in çadırına kadar yaklaşabilmişti. Bu durumu gören Hâlid b. Velîd, Berâ'dan dağılan orduyu toparlamasını istedi. O da bir ok gibi fırlayarak ön saflara koştu. Düşman karşısında gerileyen İslam ordusuna döndü ve mücadelenin seyrini değiştiren şu motive edici sözleri haykırdı: "Ey Medineliler! Hiçbiriniz Medine'ye dönmeyi düşünmesin! Bugün, artık sizin

için Medine diye bir yer yoktur! Orada sahip olduğunuz her şeyi yok farz ediniz! Sadece tek olan Allah'ın rızası vardır, bir de cennet..."¹¹ Sözü biter bitmez de düşmana saldırdı. Bu hitapla irkilip kendine gelen İslam askerleri, Berâ'nın hâlini görünce büyük bir azimle tekrar düşman üzerine yürüdüler. Beklenmedik taarruz karşısında bozguna uğrayan düşman ordusu geri çekilmek zorunda kaldı. Müseylimetü'l-Kez-zâb daha sonraları "Hadîkatü'l-Mevt" (Ölüm Bahçesi) olarak adlandırılacak olan kalesine sığınıp kapıları da sımsıkı kapattırdı. Her açıdan tahkim edilmiş, mevzileri oldukça sağlam bu kaleye hiçbir yerden girme imkânı bulunmadığından çözüm adına Berâ'nın aklına bir fikir geldi. Arkadaşlarına "Beni bir kalkanın üzerine koyunuz! Mızraklarınızla kaldırıp bahçeye fırlatınız! Ya şehit olurum ya da kapıyı size açarım." dedi. Oldukça tehlike arz eden bu plan sahabenin hoşuna gitmese de ısrar eden Berâ'nın dediği yapıldı. Böylece mızraklar ucunda Berâ havaya kaldırılıp bir kalkan içinde içeriye fırlatıldı. Kaleye girdikten sonra da etrafını kuşatan düşman askerleriyle tek başına çetin bir mücadeleye tuttu.¹² Kale kapısını açmaya odaklanan kahraman sahabi, düşmanla çarpışa çarpışa nice mücadelelerden sonra nihayet kale kapısına ulaşabildi. Kapıyı açarak İslam ordusunun kaleye girmesinin sağladı.¹³ Ancak bu arada çok sayıda yara aldı. Kardeşi Enes'in ifadesine göre o gün Berâ'nın üzerinde seksenden fazla ok ve kılıç yarası bulunuyordu.¹⁴ İyileşmesi bir aydan fazla sürdü ve Hâlid b. Velîd onun tedavisiyle bizzat ilgilendi.¹⁵

¹¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 330; İbnü'l-Cevzi, *Sıfatü's-safve*, 224; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1: 413.

¹² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 331; İbnü'l-Cevzi, *Sıfatü's-safve*, 224.

¹³ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 106.

¹⁴ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 106; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1: 413.

¹⁵ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 106.

Araplardaki yaygın geleneğe göre savaş başlamadan önce her iki ordudan bir ya da birden fazla asker savaş meydana düelloya tutuşurlardı. Kitlesel mücadele bu çekişme sonrasında başlardı. Tarihin kaydettiği en önemli düello kahramanları arasında yerini alan Berâ b. M  alik,¹⁶ savaşlardaki m  barezelerde kendi ifadesine göre yüzden fazla m  şikle teke tek karşılaşmış ve onları öldürmüştür.¹⁷ Bahse konu düello kuralları gereği “seleb”¹⁸ denilen ve öldürülen kişinin ya da atının üzerindeki eşyaları, sadece onunla savaşan kişiye ganimet olarak kalır, söz konusu ganimete kimse el süremezdi.¹⁹ öyle ki bu ganimetin değeri böylesi d  ellolarda oldukça fazlaydı. Örneğin bir mübareze sonunda Berâ, düşman askerinden ganimet kapsamında iki altın bileziğini, yine altın ve kıymetli taşlarla işlemeli kemerini, ipek yeleğini, atının da altından yapılmış semerini aldığını, sadece bunların değerinin 30.000 dirheme tekabül ettiğini dile getirmiştir.²⁰ Hatta düşmanın üzerindeki savaş eşyalarını hesaba katmamıştır bile. Durumdan haberdar olan Hz. Ömer, bahse konu selebin fazla olduğunu, bunların ganimetin beşte birine katılacak t  r i  ine girdiğini, bu münasebetle de beşte bir pay almasını, gerisini de ona iade etmesini Berâ’nın babalığı olan Eb   Talha’ya yazdığı mektupta dile getirmiştir. Bu meseleyi Hz. Ömer ayrıca şöyle ifade etmiştir: “Biz, savaşlarda

¹⁶ Hilal Kara-Abdullah Kara, *Ashab-ı Suffa*, (  stanbul: Nesil Yayınları 2007), 297.

¹⁷   bn  ’l-Cevzî, *Sifat  ’s-safve*, 224.

¹⁸ “Seleb” (  oğulu esl  b), sözlükte “bir şeyi kapıp götürmek, g  c kullanarak sahibinden almak” anlamındaki “selb” kökünden türeyen ve “zorla alınan şey (mesl  b), kişinin üzerinde bulunan şeyler” manasına gelir. Kavram olarak ise savaş sırasında öldürülen düşman askerinin üzerinde ya da yanında bulunan her türlü giysi, para, takı, değerli eşya ve madenlerle kullandığı silahlar ve bineği ifade eder. Bu açılımla “seleb” savaş ganimetlerinin (enf  l)   zel bir türüdür. Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Yaman, “Seleb”, *D  IA*, (  stanbul: TDV Yayınları, 2009), 36: 398-399.

¹⁹ Buhârî, “Humus”, 18; Müslim, “Cihâd”, 41.

²⁰   bn Sa’d, *et-Tabakât*, 4: 332.

bu şekilde düşmandan elde edilmiş malları ganimetin beşte biri içinde saymazdık. Ancak Berâ'nın kazandığı miktar belli bir yekûn tutunca onu ganimetin beşte biri içine dâhil ettik. Bu da İslam tarihinde düşmandan bu şekilde alınıp ganimetin beşte birine katılan ilk maldır (seleb).²¹

Hız. Ömer, gözünü budaktan sakınmayan Berâ'nın olağanüstü cesaretiyle Müslümanların hayatlarını tehlikeye atabileceğini düşündüğünden bazı tedbirler almak zorunda kalmıştır. Bu çerçevede onu hiçbir savaşta kumandan olarak görevlendirmemiştir. Hatta valilerine özel mektup yazarak şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Dikkatli olunuz! Sakın, Berâ b. Mâlik'i İslam ordularının başına komutan tayin etmeyiniz! Zira cesareti yüzünden onun muharebede askerleri helak etmesinden korkarım.”²²

Görüldüğü üzere Berâ, Hız. Ömer'in bile cesaretine hayranlık duyduğu bir kahramandır. Bir gün Hız. Ömer bir istişare toplantısında sahabenin ileri gelenlerinin fikirlerini alırken Berâ, yine arzuladığı şehadet için cihadı ve savaş gündeme getirmiş ve oradan kaçarcasına ayrılmıştır. Hız. Ömer bu sözler üzerine arkasından ona bakmış ve yanındakilere şöyle demiştir: “Allah'ım, bu nasıl bir cesaret! Bu gençin cesaretine hayran olmamak elde değil.”

Berâ'nın en büyük korkusu, ecelin onu savaş meydanında değil de yatağında yakalama ihtimaliydi. Onun bu endişesini, yaptığı şu duadan anlayabiliriz: “Allah'ım, ne olur ölüm beni yatağımda yakalamasın! Senden dilediğim, beni yatağımda ölüme teslim etme!” Belki de bu sebeple yine korkusuzluğu ve cesaretiyle maruf bir mücadele kahramanı olan Hâlid b. Velid'in yanından hiç ayrılmazdı. Hâlid de bunu çok iyi bilir,

²¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 332.

²² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 330; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 106.

gereken itinaı gösterirdi. Nitekim Berâ'nın Yemâme'de aldığı ağır yaraların tedavisiyle bizzat kendisi ilgilenmişti.

Onun şehadet hassasiyetini ashab-ı kiram da bilir ve takdir ederdi. Bir gün Enes, ağabeyinin askerlerden oldukça uzak bir yerde tek başına oturduğunu gördü. Yanına yaklaşınca nağmeli bir şekilde şiir mırıldandığını işitti ve öfkeyle Berâ'ya şunları söyledi: "Böyle bir ortamda neden şiir ya da şarkı söylersin ki? Bırak bu boş lafları! İlle de bir şeyler mırıldanmak istiyorsan Allah'ın kitabından okusan ya!" diyerek ona çıkıştı. Bu sözler üzerine yaşlı gözlerle başını yerden kaldıran Berâ, kardeşini söylediğine pişman eden şu vuru-cu ifadeleri kullandı: "Enes, çok korkuyorum inan! Bir bilsen nasıl korktuğumu... Yatağında ölmekten, şehit olmadan canımı vermekten o kadar korkuyorum ki..." Biraz rahatlama hissedene Berâ gözyaşlarını silerek sözlerini şu şekilde tamamladı: "Şu zamana kadar sayılamayacak kadar düşmanla karşılaşmış onlarla savaştım. Her defasında galip geldim. Ben inanıyorum ki Rabbim bunca mücadelede beni öldürmeyecek yaşıtıysa beni mahrum etmeyecek, büyük bir mükâfat ile ödüllendirecektir. Bu benim rızıkım olan şehadettir. Önünde sonunda o rızık beni muhakkak bulacaktır."²³

Sesi oldukça güzel ve etkili şiir okumaya yeteneği olan Berâ'nın aynı zamanda duygusal bir yapısı vardı. Bu kabiliyetini zaman zaman farklı ortamlarda izhar ederdi. Peygamber Efendimiz, çıktığı seferlerde onu yanına çağırıp şiir okumasını buyurur ve terennüm ettiği şiirlerini dikkatle dinlerdi.²⁴ Yine bir defasında Hz. Peygamber, develeri sevk ve idare için onu erkek askerlerin develerinin başına, güzel

²³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 331; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 225; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1: 413.

²⁴ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 106; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1: 413; Abdurrahman el-'Akk, *'Uzamâ havle'r-rasûl*, 1: 516.

sesli hizmetçisi Enşece el-Esved'i de hanımların develerinin başına görevlendirmişti. İkisi de develerle ilgilendiklerinden nazire kabilinden birbirlerine karşılıklı şiirler okuyorlardı. Berâ, güzel sesiyle nağmeli bir şekilde şiirler okumuş, kafilde bulunan hanım sahabiler okunan şiirlerini beğenip onun yanına gelmişlerdi. Resûl-i Ekrem, Berâ'nın manevi açıdan zarar görmemesi için işine bakmasını emredip onu ikaz etmiştir.²⁵

Resûlullah ile tanışması Medine'de ve henüz çocuk yaşlarda olmasından dolayı Berâ onunla toplamda sekiz yıl kalabildi. O, Suffe'de değilse, bir muharebe adamı olması itibarıyla mutlaka cihad meydanlarındaydı. Bu münasebetle Peygamber Efendimizden yalnızca bir rivayette bulunmuştur. Bu rivayete göre Berâ şöyle demiştir: “Bir gün Hz. Peygamber, hutbe irad etmek üzere minbere çıktı. O gün Allah Resûlü'nün üzerinde sıra dışı bir hâl vardı. Hutbede o kadar yüksek sesle konuşuyordu ki biz daha evvel onu bu şekilde hiç görmemiştik. O gün Resûlullah şöyle buyurmuştu: ‘Ey dili ile ikrar edip de kalbine iman girmeyenler! Müslümanların gıybetini yapmayınız, ayıplarını araştırmayınız! Zira kim kardeşinin ayıp ve kusurlarını araştırırsa Allah da onun kusurlarını araştırır. Allah, kimin kusurunu araştırırsa onu evinin içinde bile olsa rezil ve rüsva eder.’ Ne zaman sonra anladık ki Allah Resûlü söylediklerinin uzaktan da duyulmasını istediğinden sesinin tonunu artırarak konuşmuş. Böylelikle evlerinde bulunan hanım sahabiler dahi onun söylediklerini kolaylıkla dinleyebilmişler.”²⁶

Resûl-i Ekrem'in, Berâ gibi kimselerin isteklerinin Allah tarafından geri çevrilmeyeceğini söylemesi, Berâ'yı, zor durumda kalan Müslümanlar için bulundukları güç şartlardan

²⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3: 254.

²⁶ Tirmizi, “Birr”, 82.

kurtulmak adına bir çıkış yolu aradıklarında müracaat edilen bir isim kılınmıştır. “Allah’ım bana şehadeti nasip et!” duasını dilinden düşürmeyip sürekli şehadeti dileyen, bu uğurda imkân kollayan şecaat timsali Berâ b. Mâlik, bu arzusuna otuzlu yaşların hemen başında Tüster’de ulaşmıştır.²⁷

²⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 4: 332; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, 106. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1: 414.

KAYNAKÇA

- el-'Akk, Hâlid Abdurrahman. *Uzamâ havle'r-rasûl*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1991.
- Atar, Fahrettin. "Mükâtebe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31: 531-533. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Aydınlı, Abdullah. "Ebü'd-Derdâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10: 310-311. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Belâzürî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ. *Fütûhu'l-büldân*. Trc. Mustafa Fayda. İstanbul: Siyer Yayınları, 2013.
- el-Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdülhâlik. *el-Bahru'z-zehâr: Müsnedü'l-Bezzâr*. Thk. Mahfuzurrahman Zeynullah. Beyrut: Müessesetü Ulûmi'l-Kur'an, 1988.
- Bozkurt, Nebi. "Emân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11: 75-77. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Bozkurt, Nebi-Küçükaşcı, Mustafa Sabri. "Medine". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28: 305-311. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Edebü'l-müfred*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: Matbaatü's-Selefiyye, 1955.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Abdullah b. Mes'ûd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1: 114-117. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

- Cirit, Hasan. "Sevbân b. Bücdüd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36: 583. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Ebû Nu'aym, Ahmed b. Abdullah el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.
- el-Ezdî, Ebû İsmail Muhammed b. Abdullah. *Fütûhu's-Şâm*. Thk. Ensign W. N. Lees. Kalküta: 1854.
- Fayda, Mustafa. "Abdullah b. Cüd'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1: 93-94. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Fayda, Mustafa. "Ammâr b. Yâsir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3: 75-76. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Fayda, Mustafa. "Amvâs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3: 100. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi. "Dârünnedve". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8: 555-556. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Güler, Zekeriya. "Zülbicâdeyn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44: 551. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Efendioğlu, Mehmet. "Muhadramûn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 30: 395-396. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- el-Hâkim, Ebû Abdullah en-Nisâbü'rî. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. Dirâse-Tahkik, Mustafa Abdülkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- el-Heysemî, Ebu'l-Hasen Nûreddîn Ali b. Süleyman. *Mecme'uz-zevâid ve menbaü'l-fevâid*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1967.
- İbn Abdülberr, Ebû Ömer Cemâleddîn Yûsuf. *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*. Thk. Ali Muhammed Bicâvî. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1992.
- İbn Abdülberr, Ebû Ömer Cemâleddîn Yûsuf. *Câmi'u'l-beyânî'l-ilm ve fazlih*. Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzî, 1994.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Sikatüddîn. *Târîhu medîneti Dımaşk*. Thk. Muhibbüddîn Ebû Saîd Ömer. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.
- İbn Ebû Dâvûd, Ebû Bekr Abdullah b. Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. *Kitâbü'l-Mesâhif*. Thk. Muhammed b. Abduh. Kahire: Fârûku'l-Hedisiyye, 2002.

- İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. Dirâse-Tahkik: Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâleddîn Abdülmelik. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. Talik-Tahrîc, Ömer Abdüsselâm Tedmürî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1990.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İmâdüddîn İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Cîze: Hicr li't-Tibâa ve'n-Neşr, 1998.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, ty.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem. *Muhtasarü târîhi Dimaşk*. Thk. Rûhiyye en-Nehhâs-Riyaz Abdülhamîd el-Murad-Muhamed Mutî. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1984.
- İbn Mübârek. Abdullah. *Kitâbü'z-Zühed*. Thk. Habîburrahman A'zamî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ty.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed ez-Zührî. *Kitâbü't-Tabakâtî'l-kebîr*. Thk. Ali Muhammed Ömer. Kahire: Mektebetül-Hancî, 2001.
- İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer. *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere*. Thk. Fehim Muhammed Şeltut. Cidde: Dâru'l-İsfahânî, 1973.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman. *Sıfatü's-safve*. Thk. Hâlid Mustafa Tartûsî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2012.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman. *Telbîsü İblîs*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 2010.
- İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasen İzzeddîn Ali b. Muhammed. *el-Kâmil fî't-târih*. Thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah Kâdî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1987.
- İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasen İzzeddîn Ali b. Muhammed. *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012.
- Kâdî İyâz, Ebu'l-Fazl İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî. *Kitâbü's-Şîfâ bi ta'rifil-hukûki'l-Mustafâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ty.

- Kandemir, M. Yaşar. "Abdullah b. Ömer b. Hattâb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1: 126-128. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Kara, Hilal-Kara, Abdullah. *Ashab-ı Suffa*. İstanbul: Nesil Yayınları 2007.
- Kevserî, Muhammed Zahid. *Fıkhu ehli'l-İrâk ve hadîsühüm*. Thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. Beyrut: Mektebül-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1970.
- Köksal, M. Asım. "Dâru'l-Erkam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8: 520-521. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- el-Kurtubi, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li ah-kâmi'l-Kur'ân*. Tsh. Hişâm Semîr el-Buhârî. Riyad: Dâru Âl-mi'l-Kütüb, 2003.
- Kurtuluş, Rıza. "Şüşter". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39: 276-277. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Küçük, Raşit. "Abâdile". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1: 7. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Küçükaşcı, Mustafa Sabri. "Recî' Vak'ası". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34: 510-511. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- el-Makrizî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ali. *İmtâü'l-esmâ bimâ li'r-rasûl*. Thk. Muhammed Abdülhamid en-Nemîsî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Muhammed b. Seyyidünnâs, Ebu'l-Feth Fethuddîn. *Uyûnü'l-eser fî fûnüni'l-meğâzî ve's-şemâil ve's-siyer*. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1356.
- Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim-Muhammed Ahmed el-Mevlâ. *Kı-sasu'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru't-Türâs, 1984.
- Önkal, Ahmet. "Akabe Biatları". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 211. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Önkal, Ahmet. "Müseylimetülkezzâb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 90-91. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Sarıçam, İbrahim. "Hicâbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 431-432. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Sarmış, İbrahim. "Mütemmim b. Nüveyre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 193. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

- es-Süyûtî, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'an*. Thk. Şuayb el-Arnaut. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2008.
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Dürri's-sahâbe fî menâkibi'l-karâbe ve's-sahâbe*. Thk. Hüseyin b. Abdullah el-Umerî. Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1984.
- et-Taberânî, Ebu'l-Kâsım Müsnidüddünyâ Süleyman. *el-Mu'cemul-kebir*. Thk. Hamdi Abdülmecîd Selefi. Beyrut: Dâru İh-yâit-Türâsi'l-Arabî, 1985.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târihu't-Taberî: Târihu'l-ümem ve'l-mülûk*. Beyrut: Dâru't-Türâs, 1387.
- Topaloğlu, Bekir. "Müstekbir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 138-139. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Tülücü, Süleyman. "Lebîd b. Rebîa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27: 121-122. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Uslu, Recep. "İstahr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23: 202-203. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- el-Vâkidi, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Eslemî. *Kitâbü'l-Meğâzî*. Edt. Marsden Jones. London: Oxford University Press, 1966.
- Yaman, Ahmet. "Seleb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36: 398-399. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Yavuz, Ali Fikri. *İmam Buhârî'nin Derlediği Ahlak Hadisleri -Edebü'l-Müfred-*. İstanbul: Sönmez Yayınevi, 1975.
- Yazıcı, Tahsin. "Merzübân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 255-256. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Yıldırım, Muhammed Emin. *En Güzel Örneğin En Güzel Örnekleri*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2015.
- Yûsuf Şâmî, Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed. *Sübülül-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-'ibad*. Beyrut: 1993.
- ez-Zehabî, Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. Thk. Şuayb el-Arnaut. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.